

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

Šentilj in Šentiljčani

Jože Hudales in Veronika Zavratnik (ur.)

Ljubljana 2020

Šentilj in Šentiljčani

Zbirka:	AE gradiva (Antropološka in etnološka gradiva) št. 6 ISSN 2738-3229 (tiskana zbirka) ISSN 2738-3237 (elektronska zbirka)
Uredila:	Jože Hudales in Veronika Zavratnik
Uredniški odbor zbirke:	Mojca Bele, Jože Hudales, Božidar Jezernik, Boštjan Kravanja, Mirjam Mencej, Rajko Muršič, Jaka Repič
Recenzenta:	Jaka Repič, Peter Simonič
Strokovni sodelavci:	Mateja Kvartič Dolinšek, Blaž Jelen, Mirko Vranjek
Lektorica:	Alenka Šalej
Avtorske fotografije:	Vekoslav Kramarič, Marjan Hrustl, Jože Hudales
Fotografije na naslovnici:	Šentiljska dolina. Avtor: Marjan Hrustl, okrog 2000. Pogled na Arnače in cerkev Sv. Tilna po letu 1930. Arhiv Marjana Hrustla. Gostilničar Jože Pirh je bil med najboljšimi rejci goveda v Šentilju in je bil posebej ponosen na svoje nagrajene bike. Arhiv Božidarja Jezernika. Obiralci hmelja pri Pečaku, okrog leta 1955. Arhiv Božidarja Jezernika.
Založila:	Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Izdal:	Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
Za založbo:	Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete
Naklada:	500
Oblikovanje in prelom:	Jure Preglau
Tisk:	Birografika Bori d.o.o.
Cena:	19,90 EUR

Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana, 2020

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.
/ To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>
DOI: 10.4312/9789610603856

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=31635715
ISBN 978-961-06-0386-3

E-knjiga
COBISS.SI-ID=31577347
ISBN 978-961-06-0385-6 (pdf)

Kazalo

Veronika Zavratnik: Za uvod: Šentilj in Šentiljčani, kot smo jih doživljali študenti	7
Od domačih do ledinskih imen.	13
Silova – Kote.	15
Pri Jurču	15
Pri Petru	16
Pri Jakobu	16
Tajnšekova domačija.	17
Pri Bohu.	17
Pri Solaku	17
Pri Uršnerju.	18
Seznam domačih in ledinskih imen zbranih v Silovi – Kotah . . .	19
Laze	20
Pri Pogrančétu.	22
Pri Solaku.	23
Pri Maku.	24
Seznam domačih in ledinskih imen zbranih v Lazah	25
Arnače	25
Pri Klemšetu	25
Seznam domačih in ledinskih imen zbranih v Arnačah	27
Ložnica	27
Pri Vranjeku	27
Pri Kristeku.	30
Seznam domačih in ledinskih imen imen zbranih v Ložnici . . .	30
Od hišnih zgodb do zgodovine kraja: Spomini na družino in domači kraj	31
Spomini na preteklost – o družini in domačem kraju	31
Unžer v Ložnici	31
Pri Kuharju v Ložnici	32

Pri Poliču v Arnačah34
Pri Sredenškem v Ložnici34
Kote moje mladosti – spominski zapis Marije Kvartič35
Spomini na vojne dni V. Miklavzina (roj. 1937 v Brežicah).41
Pripovedi o Šentilju45
Mirko Vranjek45
Florjan in Marija Jelen47
Rudi in Zinka Rajh48
Stare šentiljske zgodbe51
Znamenja vere v šentiljski krajini – cerkve in kapelice.51
Solakova kapela.51
Cerkvek52
Stara »cerkev« v Roperčah54
Makova kapela57
Sredenska kapela.59
Vranja peč59
Nekoč je bilo jezero61
Bohova luknja61
Zlato polje in Škrlinov grad62
Švarcenštajn63
O grašini Švarcenštajn: Spomini in doživljanja gradu (zapis Tine Mertik in Veronika Zavratnik)67
Prazne vere od mrličev do vil in čarovnic73
Živi pokopani73
O čarovnicah73
Divja jaga74
Na vse svete75
Moški, ki je mačke jedel.75
Cigani76
Vile zlatolaske77

Zale žene77
Nočni strah.78
Iz spominov na 20. stoletje79
Šentiljske hiše in družine od 18. do 20. stoletja: Iz starih popisov prebivalstva do Zapisnikov duš82
1. svetovna vojna.91
Življenje med obema vojnama92
Otroštvo med obema vojnama101
2. svetovna vojna.103
»Kruta je bila vojna, kruta« (spomini na drugo svetovno vojno) . .	.128
Povojno obdobje130
Spomini na vsakdanje življenje130
O družabnem življenju143
Otroštvo in šola med 2. svetovno vojno in po njej151
Mnenje o partizanih po letu 1990157
Marjana Strmčnik: Spomin na 2. svetovno vojno.159
Kratka zgodovina župnije Št. Ilj160
Šentiljčani pred 2. svetovno vojno in ob njenem začetku161
NOB v Šentilju: Banditentorf162
Ženski aktivizem in skrb za družino166
Participacija v NOB.167
Partizanski likvidator.168
Konec vojne169
Božidar Jezernik: Baltazar Jezernik (1893–1978), kmet iz Št. Ilja pri Velenju . .	.171
Preobloženi kmetje172
Stražni stolpi z zvestimi stražarji175
Spomin na zapuščeno in utrujeno domovino179
Duhovni strup.181
Katoliški tisk kot sejalec klenih zrn182
Kmeta nad nemškega vojaka 1944.185
Boj za elektrifikacijo in modernizacijo187

Odlikovanja in priznanja	190
Zaključek	191
Jože Hudales: Pred koncem: Spominske krajine Šentiljčank in Šentiljčanov . . .	195
Najstarejša ledinska in domača imena	198
Šentiljski »sveti« svet	202
Cerkvek in Roperče.	206
Spomini na dolgo dvajseto stoletje	211
Povzetek	215
Summary	219
Viri in literatura	223
Stvarno, krajevno in imensko kazalo	231

Za uvod: Šentilj in Šentiljčani, kot smo jih doživljali študenti

Veronika Zavratnik

*»Šentiljska dolina, najlepša si ti,
dolina med hribi mogočnim.
Na jugu Sevcnik semensko meji,
spodbuja na borbene dni,
ko se je med vojno vse sorte dogajal.
Na vzhodu hrib Gora leži,
z gradičem leži in prosi in kliče, obnove želi.
Na sever hrib Koželj ponosen stoji
in čuva dolino, da mesto še ni.«*

(Mirko Kralj, Laze, 2012. Zapisali Ana Lepoša in Tea Škvarč)

Mirko Kralj in vsi ostali sogovornice in sogovorniki, ki so nam študentkam, študentom in profesorjema v Šentilju predajali znanje, spomine in zgodbe, so nas v letih 2012 in 2013 popeljali v šentiljsko (po)krajino, ki je očem na prvi pogled skrita. Slišali smo o pomembnih krajevnih osebnostih, ki jih pozna le še malokateri mladostnik, o skritih kotičkih, kjer se je dogodila marsikakšna še nerazjasnjena peripetija, spoznavali imena, ki se jih spomni le še redkokdo. Pred nami so vstajali spomini na mladost, razigranost in otroško skromnost. Pa tudi tisti malo manj prijetni spomini, ki so prinesli kak boleč trenutek s pripovedmi o vojnih dneh. Šentilj se je iz krajevne skupnosti z nekaj več kot tisoč sto prebivalci začel preobražati v kraj z obrazi in ljudmi, na hribih so rastle gradovi in v gozdovih partizanske poti in grobovi. Zrastle je drugačen Šentilj, kot bi ga prepoznali v knjižnih in spletnih opisih. Okoliškimi hribom smo začeli pripenjati zgodbe o pogumnih posameznikih, čudna imena so dobivala logične razlage in malodane vsak gozdček je začel skrivati čud(e)žne labirinte, ki so povzročali nočna tavanja. Dragocenost zbranih vtisov, pripovedi in drobcev podatkov je eden glavnih razlogov, da sva izr. prof. dr. Jože Hudales, idejni vodja in koordinator raziskovalnega dela v Šentilju, in Veronika Zavratnik, ki sem kot študentka sodelovala v obeh letih raziskovanja, strnila

terenske zapiske in jih uredila tako, da lahko Šentilj, ki je takrat zrastel pred nami, spoznajo tudi bralci.

Poglobljen vtis kraja, ki ga prikazujejo zbrana terenska poročila iz Šentilja, je za etnologinje in etnologe, antropologinje in antropologe, ki svoje znanje črpa-mo iz znanja, ki nam ga predajo ljudje, najdragocenejše gradivo. Poleg gradiva, ki s(m)o ga zbirali študentke in študenti, pomembno vlogo za razumevanje konteksta igrajo tudi analize ter opombe in spoznanja, ki so bila zabeležena sproti, terenske fotografije, ki so ujele trenutke tistega obiska, ter ostale opazke, ki smo jih zbrali.

Med 15. in 17. novembrom 2012 in med 17. in 18. majem 2013 smo se študentke in študenti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo (FF UL) v okviru predmeta Historična antropologija in praktikuma Etnološka muzeologija razkropili po vaseh krajevne skupnosti Šentilj in smo raziskovali Silovo – Kote, Laze, Arnače in Ložnico. Vsega skupaj se nas je v dveh letih v Šentilju zvrstilo sedem-ndvajset študentov ter dva profesorja, dr. Jože Hudales in dr. Božidar Jezernik, ki smo se radovedno sprehajali po šentiljskih cestah in gričih ter trkali na vrata domačinov. Zanimali nas niso faktografski podatki, ki bi jih sicer lahko našli tudi v kronikah, zbornikih in zapisnikih duš, pač pa smo se dotaknili predvsem pripovedi, ki jih ključnim obiskovalcem po navadi na razlagamo, odkrivali smo sorodstvene in (med)sosedske odnose ter poskušali zbrati pripovedi o vsakdanjiku v preteklosti. Za lažje delo so se nam na terenu včasih pridružili tudi domačinke in domačini, ki so bili v lokalnih skupnostih dobro poznani in so nam vrata v domove sogovornikov še širše odprli. Študenti s(m)o domačinko/domačina v skupini »smatrali za prednost, saj so jo ljudje poznali in se tako prej sprostili in razgovorili« (Gorenc in Lupinšek 2012, terensko poročilo). Drugi študenti s(m)o ubrali nekoliko bolj 'tradicionalni' pristop ter sogovornice in sogovornike poiskali tako, da s(m)o jim preprosto potrkali na vrata.

Naše delo je bilo dokaj osredotočeno na posamezne tematike, iz poročil pa je vendarle razvidna fleksibilnost sledenja tematiki, ki je bila sogovornikom domača in poznana. Cilj terenskega dela je bil zbrati gradivo o Šentilju in njegovih prebivalcih Šentiljčanih. Predvsem so nas zanimala ledinska imena, pripovedi, socialni spomini prebivalcev, njihove življenjske zgodbe in pravzaprav vsakdanje življenje nasploh. Študentke in študenti smo se na terenske vaje odpravili dobro pripravljene in polni pričakovanj, ki jih lahko presojava le vsak zase, zagotovo pa so zaključna poročila polna zanimivih osebnosti, doživetij in zgodb. Eno od poročil je ugotovilo, da se

zbrane »pripovedi med seboj ne razlikujejo« ter da sta v pripovedih o vsakdanjem življenju izrazita »sosedska pomoč in sodelovanje« (Tekavčič 2013, terensko poročilo). Nekateri podatki, tudi tisti, ki so predstavljeni tukaj, se v zbranem gradivu ponavljajo – še zlasti ledinska imena, domača imena, nekatere zgodbe – ponekod pa si informacije tudi nasprotujejo, kar je zagotovo odraz različnih osebnih in socialnih spominov, ki se zrcalijo v fragmentarnem gradivu. Nekaj informacij morda ostaja nepopolnih – bodisi, ker jih je bilo retrospektivno nemogoče preveriti, bodisi, ker so v danem kontekstu razumljive, kot so jih sogovorniki podali med pogovori.

Šentilj, o katerem boste prebirali na teh straneh, je Šentilj, predstavljen skozi osebne pripovedi. Večina gradiva, ki sva ga urednika umestila v poglavja, ki jih boste prebrali, je zapisana v »surovi« in neobdelani obliki, ki še čaka na nadaljnjo interpretacijo. Del gradiva smo interpretirali avtorji avtorskih prispevkov (Jože Hudales, Božidar Jezernik, Tina Mertik, Marjana Strmčnik in Veronika Zavratnik), ki se v svojih obravnavah lotevamo specifičnih in fokusiranih tematskih področij. Drobce pripovedi, ki tvorijo jedro publikacije, je mogoče razumeti v okviru nekaterih pomembnih raziskovalnih področij, med katerimi izstopa socialni spomin. Zagotovo pa je publikacija, katere strani se nestrpnost dvigujejo pod vašimi prsti, odličen odtis nekega časa, ki bo dragoceno gradivo ne le za raziskovalce in uka željne radovedneže, temveč še zlasti za tiste, ki Šentilju dajejo najmočnejši odtis – za Šentiljčane.

Zbrano gradivo je predstavljeno po posameznih sklopih, ki sva jih urednika oblikovala po vsebini zbranega. Uvodni del publikacije je v veliki meri osredotočen na posameznike, njihove pripovedi in njihovo doživljanje domačega kraja. V prvem poglavju *Od domačih do ledinskih imen* so zbrana domača in ledinska imena, ki se navezujejo na vsa štiri naselja v krajevni skupnosti Šentilj: Silovo – Kote, Laze, Arnače in Ložnico. Vsako naselje je predstavljeno v pripovedih, ki smo jih zbrali na lokalnih domačijah, pripovedi pa se s koncem prvega poglavja prelivajo v drugo, *Od hišnih zgodb do zgodovine kraja: Spomini na družino in domači kraj*. Poleg osebnih spominov, ki so predstavljeni v odlomkih pripovedi, ki smo jih zbrali na terenu, je poglavje obogateno z dvema spominskima zapisoma: *Kote moje mladosti – spominski zapis Marije Kvartič*, ki ga je zapisala avtorica sama, in s pripovedjo *Spomini na vojne dni V. Miklavžina*, s katerim se je pogovarjala Vesna Deržek Sovinek. Omenjena zapisa bralce uvedeta v naslednje poglavje – *Pripovedi o Šentilju*, ki so jih z nami delili Mirko Vranjek, Marija in Florjan Jelen ter Zinka in Rudi Rajh. Pripovedi so

še zlasti dragocene, saj v veliki meri govorijo o Šentilju in okoliških krajih, kot se jih sogovorniki spominjajo iz preteklosti. Vpogled v vsakdanje življenje, ki ga ponujajo življenjske zgodbe, naslika Šentilj, ki so ga zaznamovali prenekateri posamezniki in zgodovinski dogodki.

V nadaljevanju se zbrani odlomki pripovedi in pogovor osredotočajo na nekoliko bolj eklektično zbrane pripovedi: o prepričanjih, verovanjih, (pomembnih) krajevnih znamenitostih in spominih na drugo svetovno vojno, ki so v Šentilju še kako živi. *Stare šentiljske zgodbe* nas popeljejo po lokalnih naravnih in kulturnih znamenitostih – pa naj bodo to znamenja religiozne pripadnosti, naravne znamenitosti, ki zaznamujejo pokrajino, ali zgradbe, ki se jih držijo zanimive zgodbe. Nasprotno pa poglavje *Prazne vere od mrličev do vil in čarovnic* popelje bralce v svet nepojasnjenih peripetij in pojavov, ki jih je tu in tam mogoče opazovati še danes; divja jaga je prestrašila prenekatero ženske in dekleta, zameglene poti pa marsikoga speljale z začrtane ceste. Čarovnice, vile zlatolaske in zale žene, moški, ki so se ga otroci bali, ker je jedel mačke, cigani, ki so kradli kokoši, in posamezniki, ki so bili pokopani pri živem telesu, peljejo bralca v bližnjo in daljno preteklost, realnih in nadnaravnih bitij in dogodkov.

Poglavje *Iz spominov na 20. stoletje* obravnava dogodke glede na zgodovinska obdobja in se še zlasti podrobno osredotoča na zgodbe, ki so jih s seboj prinesle vojne, medvojne in povojne vihre. Kratak in ilustrativni pogled v popis prebivalstva, ki ga je pridobil Jože Hudales, vzpostavi primerljivo zgodovinsko komponento, nato pa se poglavja osredotočajo na prvo in drugo svetovno vojno – še zlasti slednja je Šentilju ali »Banditendorf«, kot so ga imenovali Nemci, pustila močan pečat. Temeljito je obdelano tudi obdobje po drugi svetovni vojni (*Povojno obdobje*), v katerem so združeni odlomki, ki prinašajo spomine tako na vojne dni kot na vsakdanje življenje. Podpoglavje *Otroštvo in šola med 2. svetovno vojno in po njej* predstavlja spomine sogovornic in sogovornikov na pred-, med- in povojne šolske dni, obravnava pa tudi druge vidike preživljanja mladosti v Šentilju. *Mnenje o partizanih po letu 1990* spomine in podatke vsaj delno aktualizira in bralca uvede v avtorski prispevek Marjane Strmčnik, *Spomin na drugo svetovno vojno*. Strmčnik se je z domačini pogovarjala o partizanstvu in drugi svetovni vojni nasploh, v svojem prispevku pa v ospredje postavi ženski vidik. Proti zaključnemu delu publikacije nas popelje Božidar Jezernik, ki v poglavju *Baltazar Jezernik (1893–1978), kmet iz Št. Ilja pri Velenju* zapiše dejstva in spomine o svojem dedu, domačinu v Šentilju.

Publikacijo zaključuje prispevek *Pred koncem: spominske krajine Šentiljčank in Šentiljčanov*, ki ga je spisal Jože Hudales. S temeljitim in analitičnim pogledom tako v najstarejših spominih kot v spominih na vojno in povojno obdobje Hudales razkriva prenekatero podrobnost o šentiljskem območju, hkrati pa v njegovem prispevku drugi, na vsakdanje življenje vezani podatki, dopolnjujejo podobo tega življenja.

Med prebiranjem boste morebiti opazili, da vsi podatki niso navedeni v popolnosti, da se poimenovanja krajev iz pripovedi v pripoved razlikujejo ali da so posamezniki poimenovani različno. Urednika se kontekstualnih popravkov nisva lotila z vso uredniško vnemo, ampak na mestih, kjer taka neskladja bogatijo vsebino in pričajo o različnosti pripovedi, na te opozoriva le v sprotnih opombah, na nekaterih mestih pa jih celo prepuščava bralečevi domišljiji. Namen publikacije namreč ni biti eksaktno zgodovinsko gradivo, pač pa pričevanje o raznovrstnosti spominov in pripovedi, ki so v nekem zgodovinskem trenutku sestavljali spominsko krajino Šentilja.

Vsem sogovornikom, ki so privolili v sodelovanje z nami, se iz srca zahvaljujemo. Enako študentom, ki so beležili podatke in pripravili poročila: Katji Balant, Lauri Benedičič, Špeli Bezjak, Irini Bird, Stelli Cavalleri, Annemarie Culetto, Petri Gorenc, Maji Jevnikar, Anji Jukič, Ani Lepoša, Poloni Lupinšek, Tini Mertik, Tadeji Oderlap, Lini Ogris, Kristini Seljak, Tamari Selko, Manc Sok, Marjani Strmčnik, Alin Škaper, Tei Škvarč, Nataliji Šepul, Ines Tekavčič, Špeli Valenčič, Katji Videc, Sibili Zupan in Sari Žokš. Končna zahvala gre Mateji Kvartič Dolinšek, Blažu Jelenu in Mirku Vranjeku, domačinom, ki so urejeno gradivo skrbno pregledali ter naju opozorili na morebitna neskladja. Hvala vsem – brez kolektivnega dela bi Šentilj pred očmi marsikoga ne (bil) zrastel v svoji mogočnejši podobi.

Od domačih do ledinskih imen

Območje se je nekoč imenovalo Št. Ilj pri Velenju, ki je bila samostojna občina v šoštanjskem okraju, ta pa je bil zaradi prometne, gospodarske in politične navezave na sosednji trg Velenje od srede 19. stoletja dalje vse pogostoje imenovana »pri Velenju«. Prav tako je obstajala tudi samostojna župnija Št. Ilj, vendar pa kraja s tem imenom pravzaprav nikoli ni bilo. Krajevni leksikon dravske banovine (1937: 555) sicer navaja, da ima »kraj« Št. Ilj 909 prebivalcev, 206 hiš (od tega 148 posestnikov, 45 kočarjev in 14 najemnikov), toda navedeno število prebivalcev in hiš (oz. posestniških razmerij) kraja dobi leksikon tako, da sešteje prebivalce in hiše v vseh petih naseljih občine Št. Ilj, tj. Arnače, Kavče, Laze, Ložnica in Silova, in tako napačno za natanko polovico poveča število prebivalcev in hiš občine Št. Ilj (Krajevni leksikon 1937). Po drugi svetovni vojni so kraj preimenovali v Šentilj, a šele po letu 1952, saj Krajevni imenik LRS omenja le vse štiri zaselke – Arnače, Laze, Ložnica in Silova – kot samostojna naselja v dveh katastrskih občinah: Laze in Ložnica, ki sodijo pod občino Velenje in okraj Šoštanj (Krajevni imenik 1952: 94). Štetja prebivalstva v teh istih naseljih naštejejo leta 1948 791 prebivalcev v 169 hišah in leta 1953 790 prebivalcev v 180 hišah (Al Sayegh, Ficzkó, Vižintin Zajc 1982: 39). Naselje Podkraj pa je sodilo v občino Žalec. Vse te številne spremembe so vplivale tudi na nejasnost v spominih današnjih prebivalcev kraja.

Fotografija 1: Šentilj pri Velenju. Vekoslav Kramarič, 1938.

Fotografija 2: Šentilj z Arnačami (levo) in Silovo (desno) v ospredju ter Lazami (levo) in Podkrajem (desno) v ozadju. Arhiv Marjana Hrustla okr. 2000.

S: »To je prou uradno Šentilj, na starih zemljevidih piše Šentilj. Svet Ilja, ane, pol so pa toti ko je /.../ ta tanova oblast prišla, Jugoslavija, so pa tisto vse /.../ to preimenovali, ane, tam so Arnače, tule so Laze, anede.«

Občina Šentilj je bila ukinjena v stari Jugoslaviji. Zaselki so nato pripadali občini Dobrna, danes pa vasice spadajo v velenjsko občino.

S: »Preje je bila tule no Šentilj, poleg je bila na Dobrni občina, smo dol spadal.«

V Šentilju sta bila nekoč tudi matični urad in trgovina. Trgovina je bila »pri Pirhu«. V njej se je dalo dobiti osnovne potrebščine, kot so olje, sol, sladkor, moka (kruh so pekli doma, opomba pisca poročila – op. p.), vžigalice. Kasneje se je trgovina preselila v prostore doma krajanov, dokler je niso dokončno zaprli (letnica zaprtja nama ni poznana – op. p.). Danes prebivalci nakupujejo v Velenju.

S: »Trgovino so zaprl, prej je bla trgovina pri gostilni Pirh, ko so meli gostilno in trgovino en del, pol so jo pa prestavl en del, tam se je pol zaprla, pol so jo pa na novo prestavl v dom krajanov. /.../ Tam not je bla, ane, so jo pa zaprl, ne. Kar je že kar dolg, je ni v Šentilu t'le trgovine. No, sicer mi nismo tak mal hodl taj v Šentil, ane, zato ker je si mogu nalaš it tja, ane. Če si že pa meu take pote, si pa tak, si si prnesu uzput al pa prpelu.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952;
Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Fotografija 3: Gostilna in trgovina pri Pirhu po letu 1950. Arhiv Marjana Hrustla.

Silova – Kote¹

Pri Jurču

Po prvi svetovni vojni, okrog leta 1920, ni bilo nobenih cest, samo travniki in njive, kjer so pasli pastirji. Že od otroštva oziroma celo življenje sogovornica živi tukaj v Silovi in pokaže, da je njena prva hiša stala le nekaj metrov stran od te, v kateri živi zdaj. Skoraj vsi prebivalci Silove so takrat delali kot hlapci ali kot kmetje, saj takega standarda, kot je danes, še ni bilo. Danes so na območju Šentilja bolj ali manj delavci, nekoč pa teh ni bilo, saj so bili le kmetje. Hiša, v kateri živi, je bila že dvakrat obnovljena, a je še zdaj glede na vse druge hiše v okolici videti najbolj stara. Letnica 1918 je v hiši še ohranjena. V družini je bilo pet otrok, sogovornica je najmlajša. V tistem času so imeli največjo posest v vasi.²

(Marija Hriberšek, roj. 1933; Pri Jakobu, Kote / Alin Škaper, 2013)

- 1 Op. ur.: Recenzent Blaž Jelen opozarja na mnenje Jakoba Grošla, da so Kote dobile ledinsko ime zaradi trikotne oblike naselja Silova. Silova zajema hišne številke od 2 do 14, hišna imena v tej vasi pa so naslednja: Pušni (Tajnshek), Škorjanci (Kolar), nova hiša (Janez in Majda Podbornik), nova hiša (Rudi Pustinek), Štefan (Kvartič), Jakob (Hriberšek), Minkš (Jakob Grošl), Peter (Pačnik), Butl (Pustinek), Falentn (Bačovnik – prej Verdev), Sevšek (Ocepek), Buoh (Voh), Solak (Miklavžin). Hiša na naslovu Silova 1 je od ostalih hiš v naselju precej oddaljena in leži na meji z Arnačami, zato ne spada v Kote.
- 2 Op. ur.: Glede na podatke v terenskem poročilu Alin Škaper je leta 2013 o tem govorila Marija Hriberšek, roj. 1933, z domačije pri Jakobu, Kote. Glede na mnenja lokalnih recenzentov se je izkazalo, da gre najverjetneje za pomoto.

Ledinska imena domačij v okolici so: **Pri Reberniku, Pri Katrinjekovmu Tinu, V Rovprcah**. V bližini je **Mežnarjev hrib**, ker se domačija spodaj imenuje **Pri Mežnarju**, saj so bili vsi s te domačije pomočniki v cerkvi.

»Pravijo, da se ta Mežnarjev hrib ponižuje, to jih je že več opazilo, samo ne vem, zakaj.«

Velikokrat otroci niso smeli poslušati pogovorov starejših, zato se veliko stvari spomnijo samo na pol.

»V totili goši so partizane ujeli Nemci in so jih kar tako zagrebli. To je bilo v Kotah, to je vse, kar se spomnim.«

(Marija Hriberšek, roj. 1933; Pri Jakobu, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Pri Petru

Domačija se imenuje **Pri Petru**, zraven pa je hrib z imenom **Sevčnik**. V bližini so bili po pripovedovanju starejših vinogradi gornjegrajskih menihov in tudi ljudje so se na splošno na tem območju ukvarjali z vinogradništvom. Domačija je bila v preteklosti verjetno viničarija, najprej pa stiskalnica za grozdje, saj je v hiši še klet s stiskalnico, v kateri so stiskali grozdje. Hiša je bila zgrajena okoli leta 1884, ta letnica je namreč napisana na vratih. Lahko pa so kakšen del hiše prizidali tudi kasneje. Ledinska imena njiv okrog kmetije so **Loka, Hrastovje** (v bližini je hrastov gozd, ki so ga kasneje skrčili, op. p.) in **Breg**; ta imena uporabljajo še danes. Imena domačij v okolici so še **Pri Rajhu**, še starejše ime iste hiše je **Pri Bognarju**, verjetno zato, ker naj bi tam delali sode, **Pri Butlnu, Pri Štefanu** in **Pri Harniku**.

(Ivica Pačnik, roj. 1949; Pri Petru, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Pri Jakobu

Ledinska imena okoliških travnikov so **Pod štali, Pod goši, Ta večja njiva, Draga, Hriber** (na kuglu, op. p.), **Kugu, Butlnova penčica** (njiva, op. p.). V bližini je tudi izvir vode, imenovan **Pri smreki**. Bližnja gozdova sta **Sevčnik** in **Za Štefanovim**. V neposredni bližini je tudi nekdanja škofova zemlja, njegove njive so bile poimenovalne **Pri Minkšu, Pri Butlnu, Pri Jakobu, Pri Petru, Pri Falentnu**.

(Jakob Grošl, roj. 1944; Pri Minkšu, Kote / Ines Tekavčič, 2013)

Tajnšekova domačija

Ledinska imena domačije so: **Tajnšekova domačija**, prej pa so ji rekli **Pri Korošču** ali pa **Na Puši**, ker naj bi bila včasih tukaj pušava za pastirje. Tako ji še danes rečejo. Ledinska imena njiv: **Tišlerjeva**³ in **Žičničeva njiva**.

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnšekova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Pri Bohu

Domače ime domačije je **Boh**. Ledinska imena njiv so **Travnik, Zagrabn in Rotovž**.

(Kristina Voh, roj. 1928; Pri Bohu, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Pri Solaku

Sogovornik Miha Miklavžin, domače ime kmetije je **Solak**, je najprej pokazal čr-palko – *pumpo* za škropljenje hmelja. Povedal je, kako je delovala, kam so natočili vodo. Tudi v notranjosti hiše je pokazal, kje so sušili hmelj in ga shranjevali ter kje je bila sušilnica. Povedal je, da je bil prvi hmelj v Šentilju na njihovi domačiji, nato pa se je širil naprej na Ponikvo: *»Tako je men oče skos pravu.«*

Ko so gradili hiše, so morali načrtovati tako, da so tam lahko sušili in shranjevali hmelj. Pojasnil je, da je bil čisto na vsaki kmetiji hmelj: *»Ko se je zemlja izčrpala, so ga pa vn vrgli.«*

Imena za njive, ki jih uporabljajo na kmetiji, so **Dolga Loka, Draga, Podhrib, Na zakoncu, Črete** (močvirni izvirkri med Hrastovjem in Solakom, opomba urednikov – op. ur.). Travnik so rekli vsem travnikom in niso imeli imen. Sogovornik pojasni, da ne ve, zakaj so sedaj kraj poimenovali Kote, saj se je vedno reklo Zilova. Meni, da bi morali napisati Kote – Zilova. Vedno so ločevali Silovo in Zilovo: *»Ko sm bil majhen, sm šel k Andrejcem, smo bli v žlahti in je ata vedno reku 'pejt v Zilovo'. Tu pr nas je bla pa Silova.«*

Pokazal je travnik nad novogradnjo in povedal, da sta z očetom, ko sta tam orala, našla kamenje. To je njiva, ki ji pravijo **Na Zakoncu**: *»Je mogla bit cerkev tam gor. Ko sma orala, se je stalno neko kamenje valilo vn. Ja, predvideva se, da je bla cerku tam, al pa kako svetišče.«* Drugih posebnih imen njiv nimajo, le še **Pod cesto** in **Nad cesto**.

3 Op. ur.: Rihard Tischler je bil velenjski trgovec in veleposestnik, ki je imel v Ložnici klet in vinograd, v Silovi pa njivo.

Fotografija 4: Solakov hrib. Marjan Hrustl, 2020.

»Za Kote so rekli, da je bolj močvirnata zemlja tam kot pa za Zilovo, ki so jo kasneje preimenovali v Silovo. Tu so rekli, da so močvirniki tudi tisti, ki živijo v Ložnici. Tam so taki ljudje, da imajo vmes med prsti kožico, tako kot race.«

(Miha Miklavžin, roj.1947; Pri Solaku, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Pri Uršnerju

Sogovornik je bil Ivan Petek. Domače ime kmetije, na kateri živi, je **Pri Uršnerju**. V to hišo se je priženil, tu je doma žena. Kot so jim pravili starši, je ta domačija stara preko 300 let.

*»Tu je bla stara hiša. Včasih je bla gostilna v stari hiši. Tu skos so hodili furmani, ki so furali les, tu je bla občinska cesta, kjer so furali furmani les pa ostale stvari za Žalec. Včasih so bile drugačne ceste. V tej gostilni so se furmani ustavili, da so si odpočili. Domačija **Pr Uršner**, tako je bilo staro ime. Gostilna ni imenovana, bla pa je, tk so pravli naši predniki, več pa ne vem. So vse pregledali in niso našli nobenih dokumentov. Ko sta bila mama in oče žene še živa, sta rekla, da naj bi bli v zidu zakopani neki dokumenti, in ko so rušili, niso nič našli. Le en dinar aluminijast, niso točno znali določiti, kaj to je. Ga še nekje hranijo. So na roke odkopavali in pazili, vendar niso nič našli.«*

(Ivan Petek, roj. 1952; Pri Uršnerju, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Fotografija 5: Pogled na Silovo in Kote. Marjan Hrustl, 2020.

Seznam domačih in ledinskih imen, zbranih v Silovi – Kotah:

Pri Jurču, Pri Reberniku, Pri Katrinjekovmu Tinu, v Rovprčah,⁴ Mežnarjev hrib, Pri Mežnarju, Pri Petru, Sevčnik, Loka, Hrastovje, Breg, Pri Rajhu, Pri Bognarju, Pri Butlnu, Pri Štefanu, Pri Harniku, Pri Jakobu, Pod štali, Pod goši, Ta večja njiva, Ta Draga, Hriber, Kugu, Butlnova penčica, Pri smreki, Za Štefanovim, Pri Minkšu,⁵ Pri Falentnu,⁶ Tajnškova domačija, Pri Korošču, Na Puši, Tišlerjeva njiva, Žičničeva njiva, Bob, Travnik, Zagrabn, Rotovž, Solak, Dolga Loka, Draga, Podhrib, Na Zakoncu, Črete, Pod cesto, Nad cesto, Škoflak, Punkovski hrib, Kvartičevo brezno, Golak, Goršekov hrib, Bohov hrib, Solakov hrib, Sevšekov hrib, Blažičev tajht, Goršekovo Hrastovje, pri Uršnerju.

4 Op. ur.: V franciscejskem katastru iz 1824 (C212 A05) je ime gozda zapisano kot Robretscha.

5 Op. ur.: V franciscejskem katastru iz 1824 (C212 A06) je ime zapisano kot Minkusch.

6 Op. ur.: V franciscejskem katastru iz 1824 je ime zapisano kot Tallent in torej ne kaže izvora iz osebnega imena Valentin.

Fotografija 6: Pogled z Onžerjevega hriba proti Silovi – levo Mežnarjev hrib, desno Goršekov hrib in Hrastovje. Marjan Hrustl, 2020.

Laze

Laze se danes delijo na Zgornje in Spodnje Laze, nekoč pa se je ta kraj imenoval **Podkoželj** – območje je namreč prav pod hribom Koželj. Sogovornik pravi, da je ime **Laze** prišlo v uporabo po svobodi,⁷ sogovornica pa ime razlaga, da so ga dobili zato, ker zemlja tukaj leze ter rada zdrči proti dolini.

A: »Tole je tole, se prau so Zgorne Laze. Drgač je blo pa to Podkožl. Ja, mi smo v Podkožlu, to bi moralo biti tisto staro ime, ane, ko smo se enkrat že menili, da bi spet nazaj bilo to ime, pa je občina rekla, da je predrago.«

Ob tem Anton omeni, da so tudi ime vasi Kote spremenili. Sedaj tam namreč stoji **Silova**. Slavka pa je prepričana, da tudi še vedno piše, da so Kote. Šentilj pa je ime, ki je prišlo zaradi cerkvene posesti na tem območju.

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952;
Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

⁷ Op. ur.: Ime Laze je v resnici zelo staro, po izjavah drugih sovornikov pa so po vojni zares namesto imena Podkožl uporabljali ime Spodnje in Zgornje Laze. Tudi izvor imena ni povezan s plazovi, ampak laz pomeni krčevino – iz gozda pridobljeno zemljo. Je pa res, da so v Lazah številni vinarji, kjer zaradi načina obdelovanja zemlja ves čas drsi navzdol.

Fotografije 7, 8, 9, 10: Franciskejski kataster k. o. Laze iz leta 1824.

Podkoželj je domače ime, uradno pa se tamkajšnjemu kraju reče Laze. Ime izhaja iz razlage, da naj bi bil ves teren precej plazovit in naj bi vse lezlo. To je vas, ki je najbolj kmečka, je pa tu tudi nekaj delavcev.

(Ivan Pustinek in Cilka Pustinek, Pri Pustineku, Laze / Kristina Seljak in Katja Balant, 2013)

Mirko Kralj je povedal ledinska imena svojih njiv. **Pod cesto** je ime njive in travnika, ki sta neposredno pod njim in obsegata en hektar. **Pod hlevom** je ime vinograda in sadovnjaka, ki sta pod hlevom in obsegata en hektar. **Griček** je opazovalnica, to je prva parcela pod hišo. Ob nedeljah hodijo tja in imajo razgled na celotno območje, tako vidijo, kaj delajo drugi ljudje. Tako se ta del sadovnjaka in vinograda imenuje **Pod opazovalnico**. **Pod krajem** je ime njihove njive, ki jo imajo v Podkraju. **Pod Šofto** je ime njive, ki se imenuje po gozdu **Šofta**. Ta gozd pa obsega hrib med njimi in Arnačami. Za ta gozd je značilno, da je v njem veliko lisic. »*Gremo Na Cerkujek*«, so rekli, če so šli na travnik. **Loka** se imenuje travnik pod njimi. **Čreta** se imenuje najnižji travnik pod njimi, »*Ta zadnji*«, ki je v lasti štirih lastnikov, njihovih sosedov. **Pod Gošo** je edina kmetija, kjer so tudi oni dedovali in se je reklo **Na Buhovskem**. Mirko se je nato spomnil izraza **Pod Šofto**, ker je želel dati neko ime,

ki bi bilo za ta kraj značilno – kot Šofta. Omenil je, da so bila tu nekoč močvirja, nato je bila izvedena melioracija, ne ve pa za nobeno ime močvirij in ostalih voda. Vsa ta ledinska imena že od nekdaj pozna, saj so tako govorili starši in sosedi. Ne ve pa, po čem so dobila ime.

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Od ledinskih imen se je Martin spomnil **Žabnce**, parcele, ki se nahaja ob makadamski cesti, ki vodi do njihove hiše. Tako naj bi se imenovala zato, ker je to precej vlažno zemljišče: »/.../ so rekli, da je bila včasih takšna cesta, da če si s kravami tam šel, si tu pa tam kake roge videl ven, tolk vode je blo notri.« Spomnil se je tudi poimenovanje, kot sta **Za grašino** in v **Kot'**. Spomni se tudi poimenovanja **tajht**, ki je tu razumljen kot ribnik oziroma močvara (ne gre za ledinsko ime, kvečjemu za narečno besedo). Ko je bil sogovornik majhen, so ga strašili, da tam živi povodni mož. V gozdu v bližini gradu pa so znali povedati, da straši divja jaga.

(Martin Es, roj. 1949; nova hiša, Laze / Tina Mertik in Veronika Zavratnik, 2012)

Pri Pogrančétu

Ime **Pri Pogrančétu** morda prijaha iz besede "pongrat", ki pomeni sadovnjak, sicer pa najprej omenijo ledinsko ime **Zapotok**: gre za območje v bližini gradu. Ime razložijo s trditvijo, da se z vsake strani hriba prilije voda, potem se vodi pridruži še en rokav, zato se to območje imenuje **Zapotok**. Med domačimi imeni se pojavi **Na hribu**, gre za območje, ki se nahaja na cesti, kjer se zavija za Arnače. Omeni **Pečnico** za hišo ob cesti proti Arnačam, kjer so vinogradniške terase. Pečnica pa zato, ker je tam samo kamenje oz. je vse golo. Območje okrog hiše imenujejo **Pr' domu**. Laze naj bi dobile ime zaradi geografske lege, tu naj bi namreč vse lezlo, bilo plazovito. Sogovornika omenita še **Pristavo**, ozemlje pri sosedu. Govorita pa tudi o **Morski nogi**, ki je parcela **Pri Lazniku**. Ime izvira iz oblike njive, videti naj bi bila kot noga; sedaj te oblike ni več moč videti, ker jo je lastnik preoral, spremenil. Od domačih imen omenita še **Pri Maku**, ki naj bi ime dobili po tem, da je na njihovih njivah raslo veliko rdečega maka. Blizu njih je še nekaj domačih imen: **Pri Mrtjaku**, **Pri Gosjaku**, **Pri Loparju**, **pri Povšu** (zadnja tri imena so novejša, bolj moderna in so si jih ljudje sami nadedli), **Pri Lavriču** in **Jakopiču**.

Med znanimi ledinskimi imeni so tudi **Kote**, ker so v kotu. Znaná ledinska imena nosijo tudi trije hribi: **Koželj** (ime naj bi dobil po advokatu in učitelju glasbe, ki

se je rad sprehajal do domačije Pri Maku – domačija je na tem hribu).⁸ **Tajht** so imenovali ribnik pod gradom; zdaj je tam bolj močvirje, **Gôra** je še najprej – višje od grada, kočča na Gori pa se danes imenuje **Špica** (gre za novejšo poimenovanje), **Sevčnik** (hrib nad Kotami, vzhodno od Gore Oljke).

(Zdenka Orozel, roj. 1958, in Marjan Orozel, roj. 1952;
Pri Pogrančetu, Laze / Tina Mertik in Veronika Zavratnik, 2012)

Pri Solaku

Za okoliške kmetije se sogovornik spomni naslednjih domačih imen: **Pri Irbarju**, **Pri Anžeču** in **Bohovšeku**. Za domače ime svoje hiše pa ne ve izvora, pravi, da ji sami rečejo **Solak**, medtem ko nekateri pravijo tudi **Soulak**. Imena nekaterih njiv, ki sodijo k njihovi kmetiji: **Rojakova njiva**, ki ima ime po prejšnjih lastnikih, kupila pa jo je sogovornikova stara mati; **Na Puši** se je reklo drugi njihovi njivi, ker so jo včasih pustili; njiva **Za grabnom** se nahaja preko jarka – 'grabna', ki so ga zgradili zaradi poplav; pod hišo imajo njivo **Na Dragi**,⁹ v gozdu (»goši«) pa se nahaja še **Nona**, ki se imenuje tako, ker so gozd izkrčili, da bi si naredili njivo.¹⁰

L: *»No, pol pa tam še imena travnikov stara. Njiva je Rojakova, se reče, na Rjakovim, to je njiva. To je od nekdaj naša.*

Soproga: *Na Rojakovem se reče zato, ker so menjali njivo s tistim lastnikom.*

L: *Stara mama je kupila, ja. Nato je pa puša, Na Puši se je reklo, tudi njiva. To se zato reče, ker so včasih pustil, de je raslo – puša se je rekla. No, potem je še Za grabnom, se reče, tist je tudi staro. To, za tem grabnom dol, je še zdaj. Pod hišo tule je pa še Draga, Na Dragi. O goši se pa reče Nona, se pa zato reče, ker so včasih posekal, potem pa ponovno nasadil.*

Soproga: *Izkrčili so, da je bila njiva.«*

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku,
Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

8 Op. ur.: Resnica je ravno nasprotna – znani narodnjak, glasbenik in skladatelj Fran Korun (1868–1935) se je zaradi svojih vsakodnevnih sprehodov preko hriba Kožlja (njegova hiša z gostilno, v kateri je bilo tudi središče slovenskega narodnostnega gibanja v Velenju konec 19. stoletja, je bila na velenjski strani Kožlja) začel podpisovati s psevdonimom Koželjski, kot je bilo tedaj med narodnjaki v navadi (npr. Ferdo Kočever Žavčanin iz sosednjega Žalca). Še to: Fran Korun Koželjski ni bil advokat (in tudi sodnik), ampak je to bil njegov sin dr. Antonij Korun (oba v ŠBL 2018).

9 Op. ur.: Gre za pogosto ledinsko ime, ki ponavadi leži blizu domačije in je zasajeno s sadjem – »polet greš u nedelo popoldne tja ležet u senco«.

10 Op. ur.: Nona – večkrat tudi Nouna – novina.

Stara hiša je stala na istem mestu, kot stoji nova, in je bila stara vsaj sto let. Novo so zgradili zato, ker je bila stara v slabem stanju. Bila je sicer zidana, imela je majhna okna in s slamo krito streho. Zaradi bližine ceste je imela razpoke, hiša ni bila podkletena, zato je bilo povsod blato in vlaga. Zaradi bližine ceste so se odločili hišo zgraditi nekoliko višje.

Soproga: *»Sej hiša je bla zidana, so jo tut mal prezidali starši, prej je bla s takimi majhnimi okni še. Ja, pa tole je bla cesta blizu, blizu hiše, sm rekla dobr, da smo to nrdili, tk je bla razpokana, t' tle promet, tovornjaki, avtobusi, to je groza.«*

Na posestvu je tudi hlev ter klet s kaščo, ki je stara vsaj dvesto let. Tam je bila shramba za žito, svinjsko meso in svinjsko mast. Hlev je bil krit s skodlami, kašča pa s slamo.

Soproga: *»Klet, ja gor, na vrh je pa kašča, včas je bla pa shramba za meso pa mast.«*

L: *»Tista je stara zibr dvesto let, brez skrbi. Tista je bla s slamo krita, pa hiša je bla tut s slamo krita. Hlev je bil pa pokrit s šikli.«*

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga;
Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Pri Maku

V jedilnici nad mizo visi slika stare domačije, ki je bila zgrajena leta 1911. Točna letnica fotografije je nekje iz leta 1920. Sprva je bil njen namen, da bi v njej imeli vinočoč.

S: *»Hiša je bla taka (pokaže sliko, op. p.), sej še zdaj je skor taka. 11. leta je bla narjena, slikana je pa kdaj bla, kaj je že, tam enga 20. leta, tam enkrat nek.«*

Sogovornica ne ve, zakaj se reče **Pri Maku** – že od nekdaj je tako; **Sevnica** (v senci nad drvarnico, op. p.), **Posovnik** (prav tako nad drvarnico, op. p.), **Nad Stvarniko-vim** oziroma **Pri Stvarniku** (ker se tako piše sosed, op. p.), **Črete, Gladež** (najverjetneje po sadovnjaku in travnikih, prav tako naj bi bilo po travi veliko gladeža,¹¹ op. p.), **Pri Mrtjaku, Lipnik** (iz priimka, op. p.).

(Stanislava Jelen, roj. 1929; Pri Maku, Laze / Tina Mertik in Veronika Zavratnik, 2012)

11 Op ur.: Rastlina, katere korenine so uporabljali za pripravo čaja za srčno popuščanje: *»vse stare mame so pile gladežev čaj – je blo grenko ko sto hudičov /.../.«*

Seznam ledinskih imen, zbranih v Lazah:

Podkoželj, Pod cesto, Pod hlevom, Griček, Pod opazovalnico, Pod krajem, Pod Šofto, Šofta, Na Cerkujeku, Loka, Čreta, Ta zadnji, Pod gošo, Na Buhovskem, Žabnca, Za Grašino, V kot', Tajht, Pri Pogrančetu, Zapotok, Pr Hribru, Pečnica, Pr' domu, Pristava, Morska noga, Pri Lazniku, Pri Maku, Pri Mrtjaku, Pri Gosjaku, Pri Loparju, Pri Povšu, Pri Lavriču, Pri Jakopiču, Kote, Koželj, Gôra, Sevčnik, Pri Solaku, Pri Irbarju, Pri Anžeču, Pri Bohovšku, Soulak, Rojakova njiva, Na Puši, Za grabnom, Na Dragi, Nona, Sevnica, Posovnik, Nad Stvarnikovim / Pri Stvarniku, Črete, Gladež, Pri Mrtjaku, Lipnik, Peččnik, Pri Hlešu.

Arnače¹²

Pri Klemšetu

Ime domačije je **Pri Klemšetu**. Ledinska imena njihovih njiv in travnikov so **Dola, Groblca** (zaradi velike količine kamenja, op. p.), **Na hribu, Na plazovju, Golak** in **Črete**.

Nekaj je bilo povedanega tudi o "grozni goši" **Šofti**, kjer naj bi strašilo. Tja naj bi bilo vsakega strah iti, zato obstaja tudi pesem, katere verz se glasi: *Čez Šofto grem, / nazaj se ne ozrem*. Vsi otroci v Šentilju so izraz Šofta razumeli kot nekaj groznega – strašljivega.

Za **Vranjo peč** sta znala povedati, da sta se tam skrila dva domačina, Pušnar in Čančar, ker sta hotela priti v Avstrijo in sta se skrila v vagon z rudo.

(Florjan Jelen, roj. 1949, in Marija Jelen, roj. 1953;
Pri Klemšetu, Arnače / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

12 Op. ur.: Recenzent Blaž Jelen meni, da ime Arnače izhaja iz hišnega imena Jernejc, Arnejc (narečno Ernejc), v dolini ob potoku Arnečnica, Arnačnica, Arnečnica.

Fotografija 11: Pogled na Arnače in cerkev Sv. Tilna po leto 1930. Arhiv Marjana Hrustla.

Fotografija 12: Pogled na Arnače in cerkev Sv. Tilna z vzhoda. Marjan Hrustl, okrog leta 2000.

Seznam hišnih in ledinskih imen, zbranih v Arnačah:

Pri Klemšetu, Dola, Grablca, Na hribu, Na plazovju, Golak, Čreta, Vranja peč, Pri Poliču, Hriberniki, V Čretah, Ibržno, Bognar, Pri Rajbu, Gmajna, Gozd, Rumpe, Penčič, Pri Petru, Jakob, Štefan, Falent, Butelj, Kozja pajzdica, Milanov studenec, Železni most, Babja klada.

Ložnica

Pri Vranjeku

O ledinskih imenih v zaselku Ložnica je veliko povedal sogovornik Mirko Vranjek, ki domača imena kmetij in ledinska imena razlaga takole:

*»V središču naselja Ložnica pritečejo na enem mestu skupaj kar trije hudourniški potočki. Imena so dobili po kraju, od koder potok priteče. To so Ložnica, Tajnščica, Podlunšica. Podlunšica priteče izpod vrha, na katerem stoji kmetija, po domače **Podlunšek**. Prej naj bi menda poimenovanje veljalo za hrib, potem za kmetijo. Ta največji potok – Ložnica – izvira v **Mačjih pečeh**. Po tem je pa malo nižje od središča naselja Ložnica še **Vranja peč** v **Pirnih lokah**.*

***Vranja peč** se imenuje tako zato, ker je nad kraško jamo gladka stena – pečina. Na tistih pečinah gori so se nekoč v davnih časih, ko je – to je spet bajka – bilo na svetu še več živali kot ljudi, množično zbirale razne ptice, ujede, vrane. /.../ Kasneje so živeli v tistih jamah ljudje, in če so ljudje bili blizu tistih ptic, so jih počasi odgnali, ker so se ptice bale ljudi, še danes se jih bojijo. Ljudje so po teh razmerah dobili tudi svoj priimek – domače ime; tisti, ki so živeli v Vranji peči, so dobili mogoče priimek ali nadimek **Vranjeki**. V tisti jami oz. na vrhu peči je taka lepa »dnevna sobica«, na vrhu pa še »spalnica«, a moraš po nečem gor splezat ali pa te nekdo gor porine, potem pa ne more nihče do tebe. Nikjer. Tam je mogoče živel nekoč medved, ne vem. /.../ Ljudje, ki so te medvede nagnali, so se pa imenovali **Medved**. **Ostrovršniki** so na vrhu hriba, **Grabenški** in **Podvršniki** pod njim, potem so tu še **Sredenški**. Mogoče se tako imenujejo zato, ker so imeli pol grunta v velenjski občini in ker so na križišču; kar zraven Srédenšeka so tudi **Rázpotniki**, ki so res na razpotju. Potem imamo še rečico Arnašnico, ki priteče iz Arnač. Mi ji pravimo Arnášnica, drugi tudi Arnačnica. Največjemu potoku se reče Ložnica – po moje bi bilo bolj prav Lužnica, kot je meni stric povedal. Ložnica je naš kraj, vasica, voda je pa baje **Lužnica**, saj iz luž priteče,*

ker nima nobenega izvira. Veliko zaledje pa ima, saj je hrib Sveti Jakec pri Velenju¹³ velik hrib. Cel hrib je »podmok«. ¹⁴ Vse pronica. Se pravi je Lužnica. Ampak je tudi nevarna voda. Sama vas je dobila najbrž ime od potoka, ki izvira v levem severnem kotu Ložnice, v **Mačjih pečeh** – ali še bolj točno – pod hribom Svetega Jakeca. Po imenu te vode, pozneje malo spremenjeno, je dobilo ime naselje. Imamo pa v Ložnici tudi še druga zanimiva imena.

Eno takih je hrib – **Kugl**, gor so doma **Ušenovi**, po domače **Pri Sredenseku** se reče, in imajo pol grunta tukaj dol na ložniško stran. Oni so zmeraj rekli 'gremo dol v Ložnico' ali pa v 'gošo', v gozd. Njihov travnik je **Vodovnica**, potem je pa tam zgoraj še eno staro ime, kjer je slaba trava – so imenovali **Puša**. Stric mi je povedal. Menda zato, ker so kmetje včasih kosili na roke in so delali tako, da so vsako leto začeli kositi na drugem koncu. Kosili so en mesec. Ko so začeli kositi na eni strani, se je na drugi strani trava sama usjala, predno so prišli tja. Naslednje leto se je zgodilo obratno. Tisti del, ki so mu rekli Puša, je bil pa tako zanič, da so ga kar pustili. Kaj pomeni ime **Tveca**, pa ne vem, lahko da je bila majhna njiva, jiva.

Zdaj je naše zemlje šest hektarjev in pol. Nekaj je oče kupil, nekaj pa sem potem kupil še jaz. Tam gor so **Mačje peči** (ob potoku, op. p.), tam gor je bil mlin. Mačje peči so zato, ker sta bila tam na Ložnici celo dva mlina gor in so se mačke zbirale, ker je bilo pri mlinu dosti hrane. In od tod je potem ime Mačje peči. Je gor tak velik graben, pa skalovje na vsako stran. Odkar pomnim, je že tako ime. Še dolgo so bili tam ostanki mlina, so še zdaj vidne škarpe. A to je bilo zelo daleč daleč nazaj, jaz se mlina ne spomnim.

Za našo domačijo je tudi **Ofenerjev breg** ob cesti iz Velenja. Pod bregom so tudi **Turške štale**, tako se imenuje travnik in njiva. Tu so menda Turki kovali konje in tam je bila kovačnica. Turki so prišli s Polzele sem, tu je bila pa njihova postojanka pred Velenjem, pred gradom, potem so pa šli Turki od tu naprej proti Koroški. O Turkih je bilo

13 Op. ur.: Omenjeni vodnati hrib je bil tako v Velenju kot tudi na šentiljski oz. ložniški (južni) strani zaradi cerkve sv. Jakoba, ki je postavljena med dva vrha z imenom Veliko in Malo Gradišče, že pred letom 1945 poimenovan s pomanjševalnico kot Jakec; po II. svetovni vojni se je ime uveljavilo pri vseh. V Velenju rečejo »gremo na Jakca« in v Šentilju »Na Jakcu zvoni, ampak je mogu veter dol pibat, drgač mi nismo čul /.../.«

14 »Moker hrib smo zmeraj imenovali »podmok« in tam pod hribom ven tečejo izvirkvi /.../. Tam zraven je bil »votel hrib«, kot sem slišal iz mladosti Ložniški hrib – v starih mapah je bil znan kot koneški hrib. Na vrhu hriba je bila nekoč »Porka pipa« – stara ženska, ki se je pisala Konečnik, ki bi se je otroci lahko bali zaradi izgleda, a pekla je najboljšo potico daleč naokrog in zmeraj nas je povabila otroke na potico, je blo več orehov ku testa. Sem več potice pr njej pojedu ko doma /.../.« (Dodatno pojasnilo recenzenta Mirka Vranjeka (2019))

znano to, jaz pa sem tam res našel turško podkev, prav tam, kjer bi naj stala kovačnica. Letnice ni na podkvi, se pa jo da ocenit po načinu kovanja. Nad Turškimi štalami, na drugi strani **Tanjšce**, je Puša. To je pa tako zemljišče, kjer je pol zapuščenega, pol se pa obdeluje. Prej je bilo fajn nasajeno, zdaj pa se spet opušča, ker je tam plaz potegnil. Prej so bili vinogradi, zdaj bo pa spet svoje pravo ime dobila ta Puša, spet bo zapuščeno. Tam pri Turških štalah je domačija **Onžer**, kasneje **Vranjek**. Potem imamo pa na našem še eno ime, to je pa **Krebitija**. To ime je dobilo po grmovju – krblika. Krblika se rabi v farmaciji. Tudi mi smo včasih krblika nabirali tam dol, v maju. Potem si jo pa olupil in posušil. In to se je prodajalo. To in pa podlessek, tisto seme, ta je pa na Puši rasel. Pa divji kostanj se je veliko nabiral.«

Druga ledinska imena v Ložnici so še: **Vodévc**, **Velávec**, **Rehtóvec**, **Drenovec**, **Póbržnica**, **Vodovnica**, **Breznica**, **Žúperl** (je voda pod votlim hribom, kjer voda kipi ven, op. ur.), **Smóle**, **Lične trate**, **Vranja peč**, **Loke** («na naši strani»), **Pirne Loke** («na andraški strani Ložnice»), **Novina** («kjer imam hišo zdaj jaz»). Ta imena imajo po sogovornikovem mnenju svoj pomen:

Pirne Loke so verjetno zelo slaba zemlja, nerodovitna zemlja je 'pirova zemlja', tako se je reklo včasih. **Župrl** so popolnoma 'znoren' hrib, na levi in na desni strani vleče plaz in vsa leta, kolikor že ljudje tukaj živijo, držijo ta plaz nazaj. **Breznica** je pusta zemlja, nahaja se pod brezami. Breza je drevo, ki najbolj izčrpa zemljo. **Vodovnica** je travnik, ki je z vseh strani zalit z vodo in so tam nekoč kopali šoto in tudi staro izročilo govori, da so tam izkopali jašek, ker naj bi bilo notri tudi nekaj premoga. **Póbržnica** je kos zemlje, ki je bil oran vedno z ene strani, zato se na drugi strani dela rob, zemlja se dviguje. **Lične trate** je bila nekoč ozka jasa, sedaj je pa pogozdena s smrekovim gozdom. **Smole** je hrib, na katerem rastejo resnično same smolene smreke. Slaba zemlja je in tam so gostorastne smreke z veliko količino smole. **Vranja peč** je en del obdelovalne zemlje, ki je dobilo ime po tej pečini. Tam je konec apnenčastega kraškega sveta, ki se zaključuje s strmimi golimi skalami. Stari ljudje so jih poimenovali **Pečine**, tako mu je povedal stric. **Vodévc** je tudi območje pod **Podlunškim hribom**, bogato z vodnimi izviri. **Mačje peči** je območje, polno pečin in polno malih slapov, strma pobočja vsepovsod, včasih je bil v Mačjih pečeh mlin, v katerem so mleli žito. **Velauc** je pobočje hriba pred Mačjimi pečmi. To je celo območje proti Podlunšekju – strmo, koreninasto pobočje, poraščeno z bukovim gozdom, na vrhu pa raste bor. **Ofenerjev breg** pa je tam, kjer je bila nekoč kmetija s tem imenom.

Pomena imena **Krehitija** ne ve, **Novina** pa je bila del kmetijske površine, ki je bila leta 1927 spremenjena iz gozda v kmetijsko zemljišče, posekana oz. izkrčena in namenjeno za njivo.

(Mirko Vranjek, roj. 1949; Pri Mirču, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Pri Kristeku

»Včasih se imenujejo hiše po imenih lastnikov, npr. Falent, Jakob, Tako je bilo v Kotah – tam je bil velik graščak in je dal svojim hlapcem zemljo v tisti dolinici, v Kotu. Po tistih imenih se še danes imenujejo domačije. Naša hiša starega imena nima, rečemo, da gremo npr. k Nacu ali k Edlu. Tukaj ni bilo prej nobene hiše, bila je le zemlja, vse je na novo spuвано. Naše naselje Ložnica se imenuje po vodi, po potoku. Spodaj pa je še ena Ložnica, pri Velenju. Ta Ložnica gre preko Šentandraža, kjer se potem združi z Ložnico pri Žalcu. Verjetno je včasih bilo vse to skupaj eno naselje.«

(Pepca Kuhar, roj. 1938; Pri Kristeku, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Seznam hišnih in ledinskih imen, zbranih v Ložnici:

Pri Vranjeku, Pri Podlunšku, Pri Edlu, Mačje peči, Vranja peč, Pirine Loke, Vranjeki, Medved, Ostrovršniki, Grabenški, Podvršniki, Sredenški, Rázpotniki, Lužnica, Kugl, Ušenovi, Vodovnica, Puša, Iveca, Ofenerjev breg, Turške štale, Tanjšca, domačija Onžer (tudi Unžer, domačini izgovorijo Ounžer), Krehitija, Vodévc, Velávec, Rehtóvec, Drenovec, Póbržnica, Vodovnica, Breznica, Žúperl, Smóle, Lične trate, Loke, Novina, na Lopatiji, Breznica, Pečine, Velauc, Pri Kristeku, Es, Kuhar, Pri Kuglnu, Rouperska njiva, Pri Šoštarju, Sedlo, Vranjepska Igla.

Od hišnih zgodb do zgodovine kraja: Spomini na družino in domači kraj

Spomini na preteklost – o družini in domačem kraju

Unžer v Ložnici

»Ta domačija je že zelo stara, hiša pa vsaj od 1858. leta že stoji; ta letnica je bila na portalu, vendar smo ga obnovili leta 1973. Ime domačije pa je **Unžer**. Sosed je bil **Oferner**. To kmetijo je moj oče kupil od druge družine, ki je prej tukaj živela. Moj oče je bil doma tam, kjer je zdaj doma Mirko Vranjek, mama pa tukaj gor na vrhu. Imeli so hišo in domačijo. Potem so se pa tisti, ki so bili tukaj pred nami, **Bizjaki**, spufali, zato se je domačija prodajala. Bizjaki naj bi bili tu od 1858. leta. Imeli so to hišo, štalo, pa še svinjska kuhinja je bila zraven. Moj oče je domačijo kupil leta 1940.

Za nazaj veliko ne vem. Bila je tu družina Bizjak, so bili kar zelo velika družina, skoraj ena največjih tukaj. Se tudi po hiši vidi, ker je imela velika okna, ni imela več tistih malih okenc. Ampak potem so pa to malo zaluftali in prodali. So fajn ljudje bili, ampak je bil menda en tak gospodar, da je vse zapil, goljufal, vse sorte je poskušal, le delat ne, drugo pa vse. On je bil tak velik, čez dva metra, in se še zdaj pripoveduje, da je bil v Šoštanju sejem, je šel na sejem in si je naročil golaž in zraven je imel paket. Kot da je tam na sejmu nekaj kupil – včasih so tako zavili skupaj, pa s špago zavezali, pa nesli. Tisti paket je tako dal na mizo, pa sedi takole pri oknu, in se zadril: 'U, počak, počak, kr pridem!' Se je že najedel, pa se je naredil, kot da ga nekdo kliče. Rekel je, da pride nazaj. Skoči ven, tisti paket kar tam pusti, pa uide. Popil je prvo, pojedel golaž in ga ni bilo več nazaj. Kelnarca je nekaj časa čakala, ampak ga ni bilo, potem je pa vzela tisti paket, ga dala pod pult, ker je mislila, da bo prišel nazaj. Potem ko ga ni bilo, je pa odprla paket, noter je pa bil en cegu zavit. Je mislila, da za tisti golaž bo že tisti paket za poplačat, če ga ne bo. Take stvari je delal.

Velikost kmetije se je spreminjala, ker je Bizjak ogromno prodajal. Na začetku je bilo nekje 15, 20 hektarov, zdaj jih je pa ostalo še šest, sedem. V povprečju so tu okrog kmetije velike 10, 12 hektarov, prej so bile pa nekatere precej večje. Potem je po vojni bila agrarna reforma. Ta kmetija **Vranjek**, kjer je bil moj oče doma, ta je bila največja in bi jim veliko pobrali, ker pa je bilo dosti otrok, so zemljo razdelili. Si dobil eno njivo, pa en

hrib ali pa vinograd, da si prišel na tisti minimum, kolk naj bi (še lahko, op. p.) imel po agrarni reformi, menda je to bilo štiri ali tam nekje do šest hektarjev.¹⁵

Ta domačija, ko jo je kupil moj oče, je bilo vse bolj zapuščeno, hiša je bila fajn, ampak Bizjak ni nič popravil. Potem je oče moj porihnal hišo. Je bil mlad, zagnan. Porihnal je vse; strehe so bile slabe, tudi vse ostalo pri hiši, pa hlev, pa uta, drvarnica. Kozolca še ni bilo, ga je potem oče naredil.

Brat od mojega očeta je bil zdravilec, tak domač, za živino. On je bil tak zelo načitan človek, se je zelo dal v to literaturo veterinarsko. Vse je znal pozdravit, je bil zelo učinkovit. Naučil se je pa sam, iz knjig, literature. Je bil vaški veterinar, vsak, ki je imel kaj, so njega poklicali.

*Domačijo sem prevzel zelo pozno, konec osemdesetega leta, 1989. leta, ko je oče umrl. »Ko bo luč, bo pa ključ,« so včasih rekli, da se bo kmetija predala. To je bila stara rečenica. Smo pa bili mi štirje otroci, dva fanta in dve sestri. Ena sestra je poročena tu pri sosedu, brat je **Pri Ofenerju**, še ena sestra pa ni poročena, pa živi zgoraj v hiši. Da bom jaz ostal pri hiši, smo se že prej dogovorili. Ko je oče umrl, smo se dogovorili. Ta je dobil zemljo, on je dobil **Ofenerjev breg**, ena sestra je dobila pol **Puše**, ker je mislila, da bo gradila, jaz sem pa dobil to domačijo.*

Na vasi smo imeli sušilnico za hmelj, zdaj so jo že podrli. Tam smo imeli sobo za razne zaključke, pevске vaje, obletnice, rojstne dneve. Prej je bila kot ena strojna lopa in potem jo je skupnost z udarniškiimi deli preuredila in smo izkoristili ta prostor za razna praznovanja. Poleti je bil tam noter tudi nek počitniški vrtec. Bila pa je zgrajena 1958. leta.«

(Ivan Vranjek, roj. 1941; Pri Unžerju, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

Pri Kuharju v Ložnici

*»Vsaka druga hiša tukaj je **Kuhar**. Če greste pa kam drugam tukaj v Ložnici, bodo pa sami **Vranjeki**. Vsi sorodniki tukaj blizu so po moževi strani. Prej je bila tukaj v tej veliki hiši doma družina moževih staršev. Že poprej so se Kuharji gor preselili iz Savinjske (doline, op. p.), ta stara hiša pa je bila gostilna. Bilo je veliko otrok, sedem ali osem. Potem so bili tukaj trije bratje, tu je bil oče mojega moža. Tamle v hiški na drugi strani*

¹⁵ Op.ur.: Številke so bile tako kot povsod pri nas bistveno višje: ostali sogovorniki se spominjajo, da je bilo na kmetijo (družino) dovoljeno obdržati 10 ha obdelovalne zemlje in 10 ha gozda.

ceste, to si je pa brat od moževega očeta naredil, ampak na drugi zemlji, ni bilo njihovo. Tretji brat je pa onkraj ceste. Trije so bili Kubarji. Moj mož je bil gor doma, tukaj je pa doma že sin od tistega (moževega, op. p.) brata, ki je doma ostal, Kristla. Nad nami je še hiša, kjer so tudi Kubarji, je pa sin od tistega (brat Pepcinega moža, op. p.), ki je eno od gor oženil. Če pride kdo v Ložnico, mora vprašat po imenu, kerga Kubarja išče.

Ko sem bila še mlada, so tukaj pod kozolcem imeli vinsko trgatev. V gostilni so se družili že starši moževega očeta, veselice pa so se dogajale tudi pod kozolcem v Ložnici, kjer so praznovali vinsko trgatev.

Gostilna je pa itak bila ta stara hiša. To so imeli pa še starši od moževega očeta (starši od očeta od moža – lahko tudi moževi starši, op. p.). Ko je možev oče prevzel domacijo, gostilne ni bilo več. Bila je velika kmečka hiša, v notranjosti je bila velika lopa – dolg hodnik po celi hiši s stopnicami, hišo. Tam notri so imeli le dve veliki mizi in stole, doma narejene klopi. Tam sva živela z možem takoj po poroki prva štiri leta, ko je bila hči še majhna, potem sva šla v svojo hišo. Sobo so potem mladi preuredili v štiblc, kamro, da je bila malo večja. Drugače pa je bila notri ena postelja, potem ko sem imela otroka, je šel zraven še kinderbet (otroška posteljica, op. p.). Dobro je bilo, važno, da je bilo toplo, pa krušna peč. Ko sta bila tukaj starša od moža, se je pa reklo »hšca« – hišca. Tam so verjetno sedeli in jedli, ker so imeli še črno kuhinjo in ni bila očiščena. Verjetno je bilo tako. Tudi tam, ko sem bila jaz doma, se ne spomnem črne kuhinje. Včasih se je kuhinja »v'lbala«, bila je »v'lbanas«,¹⁶ da je bil strop tako visoko gor, so naredili »v'lb«, kjer so sušili meso. V Šentilju ima črno kuhinjo doma **Pečecnik** v Lazah.

Moja mama je bila tukaj doma, pri Vranjeku, potem nas je bilo pa deset doma, smo bili »iberžni« ('višek', op. p.), zato sem živela pri stari mami. Deset let sem bila stara, ko sem šla. Tukaj sem pazila na Mirča, je moj bratranec. Zanimivo je, da če si že tako dolgo tukaj, že več za posamezno hišo, družino, katera veja zlahke je tam. Tukaj v Ložnici sem bila že deset let, preden sem se oženila, tukaj pri Vranjeku. Moj mož, ki je bil tukaj doma, je bil najstarejši od otrok pri hiši. Imeli so pet otrok, dve dekleti in tri fante. Mlajši je bil letnik 43, mož pa 32, to se pa že pozna v eni družini. Naš je vozil okoli, bil je »vojzerman«, da so drugi lahko preživeli. Imeli so konje pri hiši, tako da je zjutraj naložil boksit in odpeljal v Velenje, da je bil zaslužek. Zemlja ni bila vedno tako donosna, ker tudi ni bilo grunta. Imeli so živali, vozili so tudi les s konji, tukaj po makadamu. Njega, ki je kasneje postal moj mož, sem že kot mlada gledala, ko so vozili les. Skupaj smo tudi odraščali.

16 Op. ur.: v'lb je velb – obok (iz. nem.)

*Tam spodaj v Ložnici je velika luknja, **Vranja peč**, ki jo je naredila voda. Skozi luknjo lahko greš peš in prideš ven v Šentilju. Šli smo velikokrat preko luknje in prišli ven v Arnačah.*«

(Pepca Kuhar, roj. 1938; Pri Kristeku, Loznica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Pri Poliču v Arnačah

»Tukaj imamo samo hišo, vendar sem bila jaz doma zgoraj na kmetiji, **Pri Poliču**. Zdaj je pa kmetija prodana, ni več mojih sorodnikov tam. Stara hiša je bila Poličeva, zdaj so pa kupili **Hriberniki**. Tisti, ki so prodali kmetijo – štiri hektare zemlje, hišo in gospodarsko poslopje, so se spufali. To je bilo 1931. leta, ko so moji starši prišli z Vranskega. Bilo je vse v takem slabem stanju, hiša je bila celo s slamo krita. V **Čretah** so bili travniki in njive, približno dva hektarja, ki jih je imelo več kmetov skupaj. Pa še v Kotah smo imeli tudi travnik. Enemu delu so rekli tudi **Ibržno**.¹⁷ Oče in mati sta kupila kmetijo v Kotah, pri Bognarju. Ko sta kupila hišo, je bilo še s škodlami ali šikli krito. Hlev je bil, vendar je bil slab, staro je bilo. Oče je čez dve leti že novo štalo zgradil, 1921. leta. Nas je bilo trinajst otrok in zadnji, ki je bil 1934. leta rojen, mu je bil kralj Aleksander boter. Domače ime se je potem, ko smo kupili kmetijo, spremenilo iz **Bognarja** in dobilo ime **Pri Rajhu**.

V Kotah smo imeli **Gmajno**, pa **Gozd**, čeprav je to travnik, pa jasa, ki se imenuje **Rumpe**, en del njiv se je pa imenoval **Penčica**.

Stara pripoved pravi, da je bil v Kotah en bogataš, ki je imel dosti hlapcev, dninarjev. In potem je svojo zemljo razdelil med hlapce. In še zdaj se kmetije imenujejo po hlapcih, ki so dobili zemljo. Ena je **Pri Petru**, pa **Pri Jakobu**, **Štefanu**, **Falentnu**. Pa **Pri Butlu** je tudi bilo. Kote so imele pred vojno sedemnajst števil, zdaj pa jih je več. Enih deset hiš se je zgradilo še potem.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Pri Srednešku v Ložnici

»Jaz vem samo to, da so obstajali zapisi, pa jih ni več. Kmetija **Pri Srednešku** se je menda začela **Pri Kuglhu**. Nekoč se je lastnik verjetno pisal Srednešek, mi pa dedujemo

17 Po navadi je to ozemlje zunaj zaokroženega posestva. Velikokrat so ga dali v preužitek ali v najem – ker je bilo prosto – »fraj«.

to ime in nobeno domače ime ni postalo drugačno, kot je bilo prej. Od ata sestra je bila teta Neža, tista je vedla povedat, da so prvo zemljo kupli dol **Pri Kuglnu**. Tam ni nobenega kmeta Kugelna, ampak je **Kugel** ime briba. Prvi **Sredenški**, ki so se imenovali, so bili tako doma Pri Kuglnu, potem si je pa eden med njimi opomogel, da se je postavila prvotna kmetija. Pri nas je bil iz ustnega izročila cel zapis narejen. Ampak to je izginito potem nekam, ostal pa je spomin, da se je **Pri Kuglnu** začelo, pa da je prišlo potem do sem gor (do sedanje kmetije, op. p.). Na hiši nismo našli letnice. Tudi ko smo urejali hišo in popravljali, ni bilo nikjer nič. Ni bila izklesana. Ko so restavrirali kamnite podboje, bi jih morali najti, če bi bilo tam, pa niso. Mojih starih staršev pa ni več. V preteklosti so prišli tisti obiralci in so tu pri nas spali, stanovali in je to šlo verjetno veliko teh slik, dokumentov. Ne vem, po moje. Nobenih dokazov o starih časih ni. Niti ni veliko starih stvari. En peglezen je še, na oglje. Jaz ne vem, ali se je to res vse stran zmetalo.

Tamle gor pri kapeli imamo še nekaj imen: **Rouperška njiva** se v bistvu reče temu koncu ne, tule pri nas. **Rouperče**, to je v bistvu en zaselek. Naša njiva je pa na meji z Rouparčam. Drugih imen pa ni, le enemu travniku **Za Šoštarjem**, ko je pri sosedu, kjer se reče po domače **Pr' Šoštarju**.

(Danilo Ušen, roj. 1964; Pri Sredenšku, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

Kote moje mladosti – spominski zapis Marije Kvartič¹⁸

»Čeprav vem, da ne bom povedala nič novega, bom vseeno zapisala nekaj, kar sem slišala, videla ali pa doživela. Mogoče bom pa pri kom vzbudila kakšen spomin. Moji spomini pa se nanašajo na čas moje mladosti od okrog leta 1964 do 1980.

Kote so bile nekoč last gornjegrajskih menihov. Pozneje je to območje postalo last Ljubljanske škofije in takrat so razdelili zemljo takratnim najemnikom v last. Zapis o tem je v ljubljanskih arhivih. Kakor je bilo ime prvim gospodarjem, takšna so še danes hišna imena: **Štefan, Jakob, Minkš – Mihael, Peter, Falentn – Valentin**. Enega pa so imeli za neumnega, ker se ni pritožil in zahteval več ravnine, ampak je bil zadovoljen z bregom – tam pa je še danes **Pri Butlnu**.

V Petrovi hiši je bila škofova klet – hiša je spomeniško zaščitena. V spomin na škofov obisk se dolina s cesto v Zgornje Kote še danes imenuje **Škoflak**.

18 Zapisano marca 2018.

Fotografija 13: Šentiljska dolina – nekoč je bilo jezero. Marjan Hrustl, okrog 2000.

*Šentilj je okrogle oz. podkvaste oblike, iz vseh strani obdan z vzpetinami, kar dokazuje, da je bilo tu nekoč jezero. Voda je odtekla skozi **Vranjo peč** in po dolini Trnave. Tukaj je težka ilovnata, nepropustna zemlja, na nekaterih delih pa se je pri odkopavanju pokazal poseben pesek z vodnim kamenjem. En tak okrušek še vedno hranim.*

*Kote so južni del Šentilja med **Sevčnikom** in **Punkovškim hribom** (Ponikva) in se nadaljujejo v **Puše**, kjer je bil včasih temen gozd, skozi katerega je peljal le kolovoz. Danes potekata čez Puše cesta, prevozna s tovornjakom, in daljnovod. Gozd, danes državni, so posekali in na novo pogozdili. Ko so v Šentilju gradili prvi gasilski dom, so šli tudi do grofa Pirina, takratnega lastnika Puš. Poklical je svojega oskrbnika in mu naročil: 'Na parceli XY jim daj tisto hojo – jelko.' Na najdostopnejšem delu so dobili veliko drevo.*

Sevčnik je na vrhu širok, z gostimi jamami in dolinami s položnimi pobočji, ki so porasle z bukvami. Le nekaj je strmih in skalnatih. Marsikdo se je med njimi že izgubil. Ena takih sta bila Jakobov Poldi in Ciril – moj ata in stric. Na deževan dan sta šla nabirat gobe, ko pa sta se odločila za pot domov, nista vedela, ali gledata Šentilj ali Šentandraž. Šla sta na drugo stran hriba, pa je bilo isto. Ko sta Sevčnik tretjič prečkala, je zazvonilo poldne. Takrat sta se počutila, kot bi jima nekdo odvezal oči in spoznala, da sta tik nad domom. To pa nista edina izgubljena.

*Ko so bili Kotičani slabih deset let starejši od mene, osnovnošolci, so ob nedeljah radi raziskovali Sevčnik. Pri enem takšnih podvigov so na andraški strani naleteli na luknjo v tleh. Ko so vanjo spustili kamen, je dolgo odmevalo odbijanje od sten. Čez nekaj tednov so se pripeljali do Štefana jamarji z vprašanji o tisti jami. Jože je šel z njimi, da jo je pokazal. Eden se je spustil vanjo približno 30 metrov globoko. Povedal je, da je dokaj gladko in se še nadaljuje. Napisali so si Jožefov priimek in naslov ter odšli. Pred nekaj leti pa smo na zemljevidu opazili, da so jamo poimenovali **Kvartičevo brezno**. Danes je ni mogoče več najti, saj so jo Sevčani do vrha napolnili z odpadki. Iz **Kot do Koška**, soseda na Sevčniku, je vodila pešpot. Ker je žledolom leta 2014 naredil svoje, je tudi ta lepa pot uničena. Zdaj se je mogoče v suhem vremenu s primernim traktorjem po tej strani pripeljati do Koška.*

*Zanimiva je razgibanost terena in smer vodotokov. Med Kotami in Trnavo je skalnat greben s požiralniki. Voda iz Kot odteka v tri smeri, dve proti Trnavi skozi požiralnike, ena pa v Vranjo peč in Ložnico. V Šentilju je več domačij, od koder odteka voda v dve smeri. Iz **Golaka**, dela Arnač in dela **Kót teče voda proti Vranji peči**. Iz srednjega dela Arnač in dela **Silove teče v Silovšnico in Trnavo**. Iz dela Arnač, večine Laz in dela **Silove pa teče v Potok in pri Trnavsku v Trnavo**. **Vraja peč** je skalni greben med Kotami in Ložnico, skozi katerega je luknja, dolga kakšnih petdeset metrov, ki jo je izdolbila voda. Skoznjjo je mogoč prehod po suhem. Ko sem šla prvič z atom v Ložnico, sva skrenila s poti, da mi je pokazal **Vrajo peč**. Takrat nikakor nisem mogla razumeti, kako je uspela voda izdolbsti kamenje tako visoko od tal.¹⁹*

*Grebeni med Arnačami in Kotami, **Goršekov hrib, Jelenov hrib, Bohov hrib, Solakov hrib** in **Sevšekov hrib** v **Škoflaku**, potekajo vzporedno v smeri sever–jug.*

Kakšni so bili davki v preteklosti? Na prelomu stoletja, pred prvo svetovno vojno, je morala povprečna kmetija v Kotah oddati eno tele za plačilo dajatev državi. Po drugi svetovni vojni je bila obvezna oddaja občutno večja.

Včasih je bilo v Kotah veliko hmelja. Med obema vojnama so zgradili več sušilnic, da so doma sušili hmelj, za kar pa je bilo treba pripraviti kvalitetna suha drva. Prej so uporabljali predvsem hmelovke – smrekove ali kostanjeve rante, pozneje pa so si zgradili hmeljske žičnice. Za napeljavo hmelja so uporabljali žgano žico, po letu 1970 pa so začeli uporabljati plastično vrstico, kakršna je v uporabi še danes. Tako žico kot

19 Op. ur.: Voda - Arnašnica zdaj skozi Vranjo peč teče najmanj osem metrov nižje, kot je nekdaj v slapu tekla iz Arnač na ložniško stran.

pozneje vrstico so večinoma obešali posamično na žičnico. Stolpov za privezovanje ni bilo, ker še ni bilo traktorjev. Ves hmelj so obirali ročno, sušili so ga doma, proti koncu pa v zadružni sušilnici. Po letu 1970 je količina hitro upadla, po letu 1980 pa je rasel hmelj le še na **Sevšekovi njivi**.

Fotografija 14: Obiralci hmelja okrog 1950. Arhiv Božidarja Jezernika.

Sejali so veliko žita. Žetve s srpi se ne spominjam. Pozneje so s kosilnico pokosili žito na kupe, od koder so ga povezovali v snope. Ker mi je bilo pobiranje klasja za drugimi zoprno, sem se hitro naučila delati poresle – pasove za povezovanje snopov. Snope so naložili na voz in jih zvozili pod kozolce ter jih zložili, da se je posušilo do mlatve. Za podajanje snopov sem bila prešibka, zato sem zlezla v štant in ga zlagala, ate pa mi je podajal.

S cepci so najdlje mlatili žito **pri Minkšu**, ker je bila slama potrebna za kritje streh. Minkšova in Petrova štala ter Petrov kozolec so imeli še slamnato streho. Poslušala sem topotanje cepcev, na parno pa zaradi nevarnosti nisem smela.

Drugod so mlatili z mlatilnico, nekateri s svojo, drugi pa so imeli skupaj vaško mlatilnico. Kmalu sem bila dovolj močna, da sem lahko podajala snope na mlatilnico. Nekega

dne sem pri sosedu ves dan podajala snopje, zvečer pri večerji pa mi je soseda stisnila v žep vijolični bankovec²⁰ – tisto leto so bili natisnjeni – ker sem bila tako pridna. Kako vesela sem bila tiste ladjice, še bolj pa doma, ko sem ugotovila, da sta bili dve. Veliko žita so zvozili v mlin za domač kruh.

Seno in otavo so kosili s kosilnicami, s kosami so še odkošavali robove in okrog drevja. Obračali in zgrabili so ročno. Suho seno je bilo treba naložiti na voz, ga dobro potlačiti in ograbiti, da ga pri prevozu domov niso izgubili. Bližnji kmetje so imeli za vožnjo vole. Tisti kmetje, ki pa so peljali voz več kilometrov daleč, so pripeljali s seboj žrd – drog za povezovanje sena, in vrvi. Ko je bil voz naložen, so ga dobro povezali in s konji odpeljali. Seno so zmetali na parno ali pa na kozolec.

Imeli so tudi okopavine: krompir, peso, repo, kolerabo. Pri vsaki hiši so imeli prašiča, po dvorišču pa so se sprehajale kokoši in piščanci, pri **Bobu** tudi race, pri **Solaku** in pri **Goršku** pa so imeli tudi purane.

Pri vseh domačijah je raslo veliko sadnega drevja, saj si je bilo treba doma pripraviti pijačo za vse leto. Jabolčnik pri nas imenujemo toucek, ponekod mu pravijo tolkec ali tudi bunkovec. Dokler ni bilo sadnih mlinov na električni pogon, je bilo potrebno sadje v posebnih koritih ročno stolči – zbunkati, da se ga je dalo sprešati – stisniti iz njega sok. Ob topli jeseni je pobiranje sadja prijetno, če pa se zgodaj ohladi, je prav mrzlo in zoprno.

Jesenske popoldneve sem večkrat preživela v Kotu na paši. Kadar sem bila s kravami sama, so bile ves popoldan pridne, če pa sem imela družbo, so venomer uhajale. Nekega dne se je ena krava na paši ulegla, in ker nisem vedela zakaj, sem poklicala domače. Telila je kar na pašniku in takrat sem prvič videla telitev.

Ko je bil v Kotah kupljen prvi traktor, so sosedje ugibali, koliko parov volov bo potrebnih, da ga bojo izvlekli iz mlak, ko bo zagreznil, kar se bo sigurno kmalu zgodilo. Tega jim ni bilo potrebno izvedeti, so pa vsi kmalu sledili. Danes prevladuje proizvodnja mleka.

Včasih smo hodili večinoma po peš poteh, cesta je bila samo za vozila vse do prvega asfaltiranja. Zaradi melioracijskih jarkov so poti izginile.

Sem prva generacija, ki je hodila v šolo samo v novo šolo. Eno leto starejši so malo šolo obiskovali še v stari šoli. V šolo nikoli nisem šla z veseljem; v prvem razredu sem veliko jokala. Do sedmega razreda sem vedno hodila sama, ker nisem imela vrstnikov.

20 Op. ur.: Bankovec za 2000 dinarjev oz. od leta 1966 za 20 novih dinarjev, kar je bilo kar precej denarja.

Navadno me ni bilo strah, včasih le kakega hudega grmenja. V mali šoli sem enkrat pri-
tekla do Solaka, ker nisem vedela, kaj se godi z avionom, ki je venomer krožil. Povedali
so mi, da ni nič nevarnega, ker samo odmetava reklamne listke, svetlikajo pa se zato, ker
vanje sije sonce.

Prijetna pa mi je bila pot iz šole, ker sem lahko capljala po mlakah. Običajno sem bila
obuta v gumijaste škornje. Veliko pa sem čepela v travi in nabirala rožice, skoraj vsak
dan sem nabrala šopek.

Pri **Jakobu** je živela starejša ženička Roza, neka daljna sorodnica. Kadar so jo naši po-
slali v trgovino, me je prijela za roko in sva skupaj šli. Malo naprej od **Goršekove** brvi
se je ustavila in pogledala, 'če je štacuna odprta', nato sva nadaljevali pot. Ko sem hodila
v drugi razred, je umrla v petek zvečer, takoj po novoletnih praznikih.

Pri Jakobu je v »hiši« precej velika kapelica, saj sega od okenskih polic pa do stropa, v njej
pa je približno 70 cm visok kip Srca Jezusovega. Domači so prepričani, da jih je obva-
roval hudega tudi med vojno, ker si drugače ne znajo razlagati nenavadnega dogodka.
Ko je šla skupina nemških vojakov v koloni skozi hišo, na zgornji strani skozi kuhinjo
noter in na spodnji strani po stopnicah ven, je vsak pogledal podobo Jezusa, nihče »pa ni
opazil« mize, postavljene čez celo dolžino sobe, na njej pa odprtega pisalnega stroja in
celih šopov partizanske literature.

V višjih razredih osnovne šole sem pomladne petkove popoldneve preživela v **Pušah** ob
nabiranju malih zvončkov. V soboto zjutraj sem zgodaj odšla v Velenje in jih odnesla
prodat v cvetličarno.

Fantje so zajezili **Blažičev tajbt**, da so imeli drsališče. Vozniki nad tem niso bili navdu-
šeni, ker je zaradi tega voda odtekala čez cesto in tam zmrzovala.

V **Gorškovem Hrastovju** je ležala velika obdelana klada, verjetno je bila namenjena
za prešo, bila pa je zelo uporabna za telovadbo in športne dneve. Kot vse kaže, je bilo
Hrastovje namenoma posajen gozd, saj je povsem ločeno od ostalih gozdov in je okrogle
oblike. Prej so rasli samo veliki hrasti, med njimi pa so še nekaj časa po 2. svetovni vojni
redno kosili. Ko so košnjo opustili, se je okrog zarasel grmovni rob, vmes pa še kakšno
drugo drevo, a sredina je ostala travnata, prijetna za druženje.«

Spomini na vojne dni V. Miklavzina (roj. 1937 v Brežicah)

(pogovarjala se je Vesna Deržek Sovinek)²¹

Jeseni smo se preselili na Hrvaško, prisilno – prvo smo bili v Reichenburgu, Brestanica, 14 dni, mogoče mesec dni. Spali smo v štalah na slami, leta 41 – tako mali otrok, pa sem si take stvari zapomnil. Iz Brestanice smo šli v Slavonsko Požego, smo bili v taborišču, od tam pa na kmete, med pravoslavce. V začetku so nam ponudili gostilno na postaji. Mama in oče sta prišla notri in sta videla vse zloženo, perilo, torej so tudi neko družino izselili od tam. Na postaji so nas pričakali z glasbo, tako se je spominjal moj oče, sam tega nisem obrnil v spominu.

Na tej kmetiji nismo bili dolgo, ker smo imeli teto v Zagrebu, mamino sestro. Teta je kupila hišo, zato smo se mi vselili v njeno stanovanje na Kačičevo ulico. Šest nas je bilo v eni sobi in mala kuhinja, bilo je strašno veliko stenic, nasproti nas v muzeju so bili nastanjeni Nemci, na dvorišču v bližini so bili Italijani. K njim smo hodili otroci v vrsto po menažo in so nam dali jesti. Nasproti je bila čez cesto ustaška komanda, zanimivo – v rjavih oblekah, zgodovinsko pa se pojavljajo v črnem. Mama je zbolela za tuberkolozo in je bila na Slijemenu v bolnici. Umrta je 46. leta.

Štiri ali pet let sem bil star, strašno razposajen, in sem šel letake krast. Sem jih na cesti prodajal: "Novine, novine." In ta ženska, ki je dala letake tja, je videla, da to prodajam, in me je zagrabila, vprašala, ali sem to vzel. Sem dejal, da noče nihče kupit. Sto metrov stran od ustašev. Če bi to videli, bi nas vse postrelili. Mene so potem poslali in prešvercali čez mejo na Dobovo. Vem, da so me pripeljali na lep dan in s kolesom (peljala sta me oče in stric po mamini strani). Na drugi strani pa sta me z vozom čakala Tonček in njegova žena, oba iz Brežic. To je stric po očetovi strani. Njih so izselili iz Brežic na Blanco.

Na meji je oče vprašal, če grem lahko jaz čez. To mi je oče pravil. Ustaši so bili tam. Jaz sem imel notri všito pismo, med blago. Ustaši so te pustili v takratno Nemčijo, Nemci pa so spuščali ven, ne noter. Tam so bile zapornice. To mi je največja uganka, kako sem to lahko sploh zvozil. Hrvaški graničarji, ustaši. Nekaj sem se motal po meji, oče je bil deset metrov nižje stran. Ko je tam zazvonil telefon, je Nemec šel tja, jaz pa hitro gor na voz. Stric je šel pa k Nemcem, češ, ali lahko grem na ono stran. Pa so rekli, da ne, mi pa smo se obrnili in šli. Dan ali dva smo bili na domačiji stričeve žene, potem pa na Blanco. Tam sem bil potem pri stricu, pri Gorišku. Njuna sinova sta bila starejša in zanju nisem bil

21 Op. ur.: Prispevek za monografijo je pripravila novinarka Vesna Deržek Sovinek, doma v Šentilju.

več zanimiv, zato sem se igral sam. Kamne sem dajal na tračnice in vejo, ko pa je šel vlak, sem opazoval, kako je vse to zdrobilo. Stric in teta sta to opazila in se odločila, da moram od hiše, da le ne bom kaj ušpičil. Pa je prišla pome teta Pepa, očetova sestra. Imela je posebno izkaznico, saj se je njen sin boril na nemški fronti v Rusiji. Z njo sem prišel do Velenja, tja naju je prišel z vozom iskat ded. Tako sem prišel v Šentilj.

V Šentilju sem bil daleč naokrog edini otrok. Bil sem pastir, pasel sem ovce v **Gorše-kovem Hrastovju**, dvakrat na dan: zjutraj in popoldne. Medtem so v Šentilj nekajkrat prišli Nemci. Točno sicer ne vem, kako in kaj, toda imenovali so ga Banditendorf, tako so imenovali partizane – Partizanska vas. Kurirji so bili na obronkih gozda (Sevčnik, Hrastovje), s strelji so se obveščali, z odmevi pravzaprav. Nemci so bežali mimo nas, pa je tudi kaka klobasa dol padla, šunka, in smo jo pobrali.

Ob drugi priložnosti so pri raciji v hišo prišli Nemci pri **Solaku**. En oficir je vstopil, vojaki so pregledovali. Tisto naj bi bil avstrijski oficir, v hiši je bila pa slika starega očeta, ki je bil v avstroogrski konjenici. Oficir ga je vprašal, kdo je to, pa mu je odgovoril, da on. Zato je dejal oficir, da v tej hiši že ni banditov, pa so šli dalje. Seveda pa smo mi skrivali partizane – ravno v tistem trenutku ne, toda zgodilo se je že, da so se po travniku sprehajali Nemci, partizani pa so zadaj bežali iz hiše.

Spominjam se, ko so postavljali električen drog pri **Klemšetu**, daljnovid. Kako je pokalo. Na deževen dan, ko so se vračali Nemci, se je četa pri tem daljnovidu ustavila. Takrat sta šla Vizjakova Ivanka (starejša hči) in oče domov od nas. Mi pa smo zunaj opazovali, kako se četa pomika navzgor. Takrat je komandir z daljnogledom njiju opazil. Oče je nesel pod pazduho dežnik in očitno so Nemci mislili, da ima puško. Zato so postavili mitraljez in streljali. Krogla je zadela streho in omet naše hiše je začel odpadati, za las smo jim vsi skupaj ušli.

Spominjam se tudi, da smo imeli njivo v **Hrastovju**. Nekaj so odvrgli tam blizu: sode, bombe sem našel, bencin, neko uro. Morali so se znebiti teže. Nikoli več se nisem upal vrniti tja. No, bomba je pred nekaj leti tam eksplodirala (leta 2012, op. ur.).

9. 2. 1945 je oče (oče Mihe Solaka, torej sin starega očeta, ki je skrbel za pričevalca, op. p.) pomagal podirati drevesa Rudiju Korenu. V tisti hudi zimi je Rudi plezal v hrib in so ga Nemci dobili. Padel je. Na Sevčniku je bila bitka, te se tudi spominjam. Slava iz Puše in njena sestra sta šli gledat proti Jajčam, ker naj bi bil tam ranjen en partizan. 22. 12. pa sta na Vranskem padla dva Šentiljčana, Karl Miklavžin (doma pri Petru) in Miha Korber (prvi sosed Solaka).

Pri nas se je zadrževal tudi Gašperut iz Velenja, menda naj bi bil ranjen in so ga pri Solaku gor spravljali. Ni spal pri nas, se je pa čez dan pri nas zadrževal.

Mimo nas je šla tudi Štirinajsta divizija, kakih 10 ali 15 se jih je ustavilo pri nas – partizani in civilisti, ostali so dva dni. Med njimi so bili Bremeci, Celjani, ki so šli v partizane. Njihov sin je bil mojih let, potem sva se družila. Tisto ledeno zimo sva precej smučala skupaj.

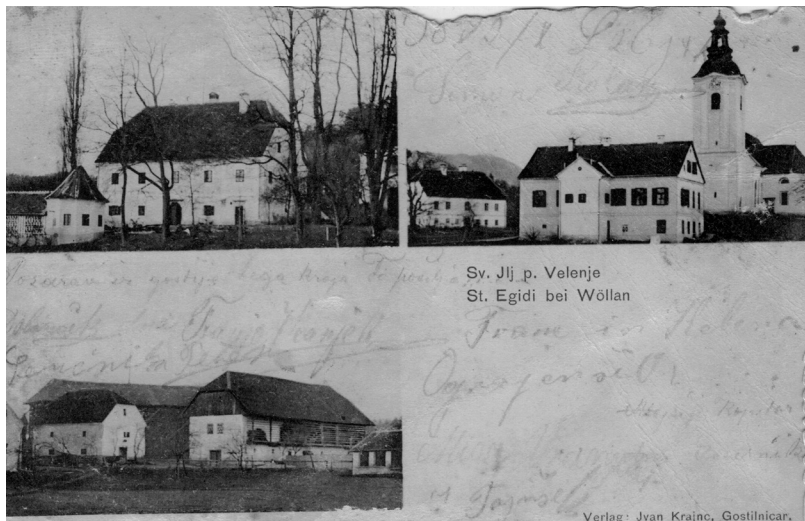
S starim očetom – ne vem, ali sem sanjal ali je res – sva šla med vojno iz Šentilja z vozom v Celje k teti Pepi. Spominjam se, da sem bil na dvorišču. Večkrat sva šla kupovat. V mlin v Velenje sva vozila mlet žito. Šla sva par dni po tistem, ko so se ustaši umikali. Na križišču so partizani drevesa podirali in minirali. Cesta je bila tam zaprta, zato sva šla čez hrib, čez gozd. Bali smo se, da bojo pobrali živino, zato je stari oče pobral govedo in se skrival v gozdu, jaz pa sem skrival ovce.

Postavlja pa se mi vprašanje, zakaj niso zažgali Kot. Sploh pri umiku. Zakaj niso zažigali, se vrnili z močnejšo formacijo in pokurili, kot so to storili blizu Železnikov. Sem imel občutek, da je imel nemški oficir tu ljubico. Celo delal je za obe strani.

Po vojni pa so se starši vrnili iz Hrvaške in so me prišli iskat. Agrarna reforma nam je potem v 50. letih, v času Jugoslavije, vzela še gostilno in potem še pol hiše.«

Pripovedi o Šentilju

Veliko šentiljskih sogovornikov je z lahkoto pripovedovalo podrobne stare pripovedi – nekateri z manj, drugi z več podrobnostmi; nekatere segajo zelo daleč nazaj, druge le nekaj desetletij.

Fotografija 15: Št. Ilj pri Velenju, razglednica iz časa pred 1. svetovno vojno. Arhiv Marjana Hrustla.

Mirko Vranjek

»Krajevna skupnost Šentilj pri Velenju je še vedno bolj kmečkega značaja. V kraju je veliko kmetij, ki se preživljajo samo s kmetovanjem. Glavni viri kmetijstva so mlečna proizvodnja, pitanje živine za meso, industrijski prirast lesa in pridelovanje povrtnin. Naseljeni so v večini domačini, ki so si zgradili nove hiše zraven starih gospodarskih poslopij. Zraven starih gospodarskih poslopij se dograjujejo hiše tako, da so v pomoč pri delu na obstoječih kmetijah. /.../ Star kmečki rek pravi 'več ljudi več naredi', in tega se ljudje tu zavedamo. Za kraj je pomembno, da se ohrani čim več kmetijske zemlje, za ekološko pridelavo hrane brez škropiv in gensko spremenjenih rastlin.

Središča vasi v Šentilju ni. Sestavljajo ga štirje zaselki, noben od njih pa ni Šentilj. Ime je dobil po svetem Ilju, svetniku, po farnem patronu. Namreč tu je bila pred 750 leti

zgrajena farna cerkev, ki se je poimenovala Sveti Ilj. Center Šentilja je zaselek Arnače, v katerem stojijo cerkev, šola, dom krajanov in stara kmečka gostilna Pirh. Šentiljska fara ima tudi svoje pokopališče, mrliško vežico in tudi zelo moderno športno igrišče. Imamo tudi grad, ki se imenuje **Schwartzenstein**, ki mu pravimo tudi **Gradič** in ima zelo zanimivo zgodovino, ki je shranjena v muzeju na Velenjskem gradu. Grad je pred par leti dobil lastnika, ki ga zadnja leta intenzivno renovira. Živi v Švici, renoviranje ne gre tako hitro, kot bi moralo. Pomembno je, da se je zgradba začela vzdrževati, vsaj minimalno. Da bodo zanamci lahko rekli, da imajo grad, ne pa ruševine. Propada so rešili tudi bivšo osnovno šolo Šentilj, ki je bila v letu 1956 še osemletka, kasneje pa štiriletna. Naslednja pomembnost v našem kraju je črna kuhinja, ki jo je ohranil v Lazah Jože Pečecnik. Možno si jo je ogledati.

V Lazah, pri kmetiji Lesjak – po domače **Pri Hlešu**, stoji najstarejši in največji dren v Šaleški dolini. Drevo je zaščiten pod spomeniškim varstvom. Zaščiten imamo tudi brastov gozd, ki pa se imenuje **Goršekovo Hrastovje**. Je posebnost, saj stoji sredi polja v Arnačah. Gostilna Pirh, nekoč Tajnškova, je tudi mogočna stara stavba, ki je bila ponos naše fare Šentilj, a je zdaj zaprta.

Naravna znamenitost našega kraja je še **Vranja peč**. Nahaja se v zaselku Ložnica. Kraška jama je nastala pred več milijoni let – tako pravi pripoved. Ko se je Panonsko morje – nekdo bo v »luft« skočil, nekdo ne – iztekalo proti zdajšnjim oceanom. Takrat se je zadnja stoječa voda na lokaciji današnjega Šentilja iztekla iz Šentiljske kotline ravno skozi to kraško luknjo. Arnače, Laze in Silova – te tri vasi so v kotlini, in če ne bi bilo Vranje peči in Trnave – na drugi strani ene take grozne soteske, voda ne bi odtekla. V isti nadmorski višini voda teče v Trnavi, meter nižje je pa Vranja peč. In tam, kjer je tista zadnja voda odtekala (to je Mirku Vranjeku povedal stric in naj bi bila povest, op. p.), tam se vidi, da je sestava tal apnenčasta, krušljiva, vsepovsod so bile neke vrtače, luknje. Tam je voda delala ozko sotesko in istočasno to majhno luknjo in jo zlizala do današnje veličine. Zadnja voda se je izlila v Šentilju pri Hrastovju. Tudi **Sedlo** je dokaz, da je tam tekla voda, saj so na njem vidne sledi, ki jih je puščala voda. Zgoraj je ena skala, ki ji mi pravimo **Vranjepska Igla**. Ne vem, če bi veter kaj takega naredil, to se točno pozna, ko so valovi butali in oblikovali te skale. Sedaj skozi jamo teče potok Arnašnica, ki se v Ložnici izljuje v potok Ložnica. Tukaj zraven te kraške jame so leta 1913 pričeli kopati rudo boksit. To je aluminijeva ruda. Kopanje se je pričelo kar na vrhu hriba, z dnevnim kopom. Plast rude skoraj da ni bila pokrita z zemljo. Širina je bila sedem metrov, in to popolnoma čista plast, brez kamenja. Dolga je bila 100 metrov. Gre tudi do globine 300 metrov ta

plast. S kopanjem so končali 1956. leta. Tiste čase se je ruda potrebovala za pripravo na čase vojne. Aluminij je lahka kovina, zato so jo uporabljali za izdelavo letal, jedilnega pribora, čutaric in še mnogo drugih stvari.

Okrog 1939. so začeli z izkopom rova, malo nad vodno gladino. Iz rova so speljali tudi železniško progo, pripeljali vagončke in lokomotivo. Med drugo svetovno vojno so progo speljali do takratne ceste Polzela – Velenje.

Med drugo svetovno vojno je v rudniku delalo tudi do 70 rudarjev. Imeli so svojo kovačnico. Tudi dolgo barako, v kateri so imeli pisarne in garderobe. Te garderobe so med vojno, 1944. leta, partizani požgali. Proizvodnja je tekla še do konca vojne pod Nemci. Po končani vojni so v rudniku delali še maloštevilni Šentiljčani. Nekaj sem jih tudi jaz poznal. Po vojni je moj prijatelj Pristovšek Ivan leta 1952 spet svoje prve šibte naredu v vranjepskem rudniku – 1956. pa so napravili okrog rudnika tri sloje bodeče žice, na rov nardili vrata in zaklenali s ključavnico. 1966. pa spet Geološki zavod pride s svojo skupino »vrtinarjev« in so ugotovili, da se ruda še nahaja v globinah okrog 200 metrov pod kotom 75 °, ampak so količine premajhne in ni bilo iz tega nič.«

(Mirko Vranjek, roj. 1949; Pri Mirču, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Florjan in Marija Jelen

Sogovornika, ki dobro poznata lokalno zgodovino in pripovedi, sta poudarjala, da poznata predvsem *realno zgodovino*. Naštela pa sta vrsto pripovedi, ki segajo zelo daleč nazaj. Sogovornica je kot najbolj zanimive omenila pripovedi, da je bila v kraju nekdanj cerkev sv. Ruperta v Roprčah, ki pa se je pogreznila, in sicer skupaj s tistimi, ki so jo oropali. Za **Vranjo peč** je povedala, da jo je enkrat poplavilo, med vojno pa naj bi se v njej nekdo skrival.

Prav tako je govorila o nekaterih kapelicah. Pri **Makovi kapeli** naj bi strašilo. V kapelici, ki stoji pri njih – **Pri Jelenu**, pa so leta 1990 ukradli kip Marije z Jezuškom. V tistem času se je iz nje slišalo, kot da bi nekoga topli. Kip naj bi bil star dvesto let. Kip Marije naj bi utripal z očmi. Sogovornica je govorila tudi o izviru v bližini Jelenove domačije v smeri proti Ložnici. Izvir se je imenoval **Kozja pajzdica**, danes se imenuje **Milanov studenec**, iz njega pa teče zelo dobra voda. Poleg njega se nahajata še kraja **Železni most** in **Babja klada**.

Prav tako sta govorila o Loriki oziroma Eleonori, zadnji lastnici Šentiljskega gradu, ki je psihično zboleva zaradi nesrečne ljubezni in so jo kasneje dali v psihiatrično bolnišnico Begunje.

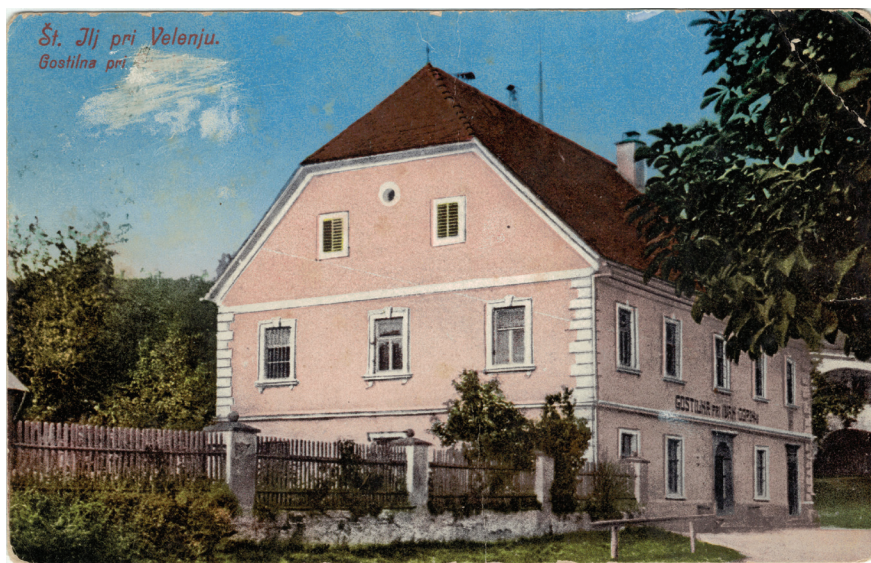
(Florjan Jelen, roj. 1949, in Marija Jelen, roj. 1953;
Pri Klemšetu, Arnače / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Rudi in Zinka Rajh

»V Šentilju je bila že od nekdaj gostilna, po domače **Pri Korošcu**; prej je bila to gostilna Tajnšek, zdaj pa je gostilna Pirh. Ista stavba je še vedno, kot je bila. Je bila pa tudi trgovina tam, kjer je gostilna zdaj. V isti hiši kot gostilna, tam, kjer imajo zdaj eno posebno sobo, če gledaš iz ceste, je bila trgovina na desni. Pirh se je leta 1938 priženil k **Tajnšku** in dobil gostilno, ostali Tajnški pa so kupili posestvo in gostilno v Velenju in se preselili tja.

V Kotah, malo nad Janšo (kjer sedaj živi Janez Janša, op. p.), je bila partizanska postojanka, partizanska mama Jakobova. V Šentilju med NOB ni bilo izdajalcev. Šentilj je bil gonilna sila, to piše tudi v knjigi *Razvoj partizanstva v Šaleški in Mislinjski dolini*. Iz Šentilja se je precej širilo na ostala območja v Šaleški dolini, pa na mislinjsko stran. Tukaj v Šentilju je bil tudi odbor *Osvobodilne fronte*, ustanovljena je bila tudi partijska celica Šentilj-Kavče. Kote so dale sedemnajst partizanov, samo Kote. Torej se pravi, da so bili vsi fantje v partizanih, razen eden, ko je že prej šel v nemško vojsko. In ta je padel v nemški vojski, štirje pa so padli v partizanih. Ostali pa so prišli domov. V Šentilju je bila tudi kurirska postaja. Včasih je bila **pri Jakobu** v Kotah, potem pa se je preselila na Sevočnik, ker je bilo tu malo nevarno. Pri Jakobu v Kotah je bilo tudi partizansko skladišče, če so partizani kje kaj našivali, kakšno municijo (strelivo, op. p.) ali pa orožje. Tistega sva gradila jaz in Skaza Ciril. To je bilo v gozdu, bolj na skrivnem. To je bila tako ena skala, in smo naredili steno, s te strani, ko se naj bi videlo, z zgornje strani pa smo veje pa listje gor nametali, da se ni videlo.

V Šentilju je bil en dogodek z Nemci. Gor, ne vem v katerem kraju ob Dravi, so angleški ujetniki delali ob cesti, potem pa so jih partizani enkrat ukradli Nemcem, pa so jih dol pripeljali. Devetdeset ujetnikov, Angležev, ki so jih Nemci prej na neki fronti ujeli. In so jih potem partizani tu v našem gradiču nastanili. Seveda pa so Nemci ugotovili kje so, in so prišli po njih. Ena kolona je prišla iz Velenja, ena pa iz Žalca in so Gradič obkolili ter odpeljali Angleže. Tistega, ki je bil pa tam v Gradiču, ki je obdeloval posestvo, Pokleka, tistega so pa potem z družino in vse skupaj z živino odpeljali. Ampak

Fotografiji 16 in 17: Gostilno in trgovino Pri Korošču so od začetka 20. stoletja posedovale družine Krajnc, Ogrin, Tajnšek in od leta 1938 dalje Pirh. Arhiv Marjana Hrustla.

so potem tudi vse skupaj izpustili in so prišli nazaj. Saj si ni mogel pomagat, če so partizani pripeljali Angleže.

Tukaj v Šentilju, Pri Jakobu, je bila tisti čas (med vojno, op. p.) tudi politična šola. Tudi tako, bolj na tajno. Takšna šola, kot je bila na Gorenjskem v Dražgošah. Vendar v manjši obliki, ene deset poslušalcev je bilo. Veliko ne vem o šoli, vem pa, da je bil Ževart²² zraven.

Med vojno so čez Šentilj letela vojaška letala. Oni so šli iz Tunisa, preko Avstrije in so München, pa tam gor, so bombardirali. Tisti čas, ko so napad naredili, največji je bil menda prvega maja, jih je šlo po tristo, štiristo nad Šentiljem, to je tako bobnelo, se je kar treslo, treslo. So pa en avion Nemci sestrelili nad Andražem.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

22 Op. ur.: Gre za Janka Ževarta (1923–2010), vodilnega »partizana na terenu« Šaleške doline, brata zgodovinarja dr. Milana Ževarta.

Stare šentiljske zgodbe

Znamenja vere v šentiljski krajini – cerkve in kapelice

Solakova kapela

V Šentilju je postavljenih veliko kapelic. Veliko so jih postavili zaradi različnih zaobljub. Najpogosteje za srečno vrnitev očeta, moža ali sina iz vojne: *»/.../ Solakovo kapelo so pa zato zgradil, če se bo oče vrnu iz vojske /.../.«*

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

V bližini, pri Miklavzinu, po domače Solaku, stoji kapelica, ki naj bi jo postavili kot izpolnitev obljube, da se bo stari oče srečno vrnil iz vojne: *»To kapelco so pa postavli, če se bo star oče srečno vrnil iz vojske, tek so pravli, zdej pa ne vem, če je to res.«*

(Kristina Voh, roj. 1928; Pri Bohu, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Za Solakovo kapelo sogovornik pravi: *»Ta kapela je bla nareta v namen, ko je bil moj deda štiri leta na Soški fronti, ko se je pa zdrav domov vrnu, je naredu to kapelo.«* Pri Solaku so bili prepričani, da je na njihovem posestvu bil še en »svet kraj« - na **Solakovem hribu** se je *»stalno neko kamenje valilo vn. Ja, predvideva se, da je bla cerkev tam, al pa kako svetišče.«*

(Miha Miklavžin, roj. 1947; pri Solaku, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Župnijska cerkev sv. Tilna

Cerkev sv. Tilna v Arnačah je leta 2011 praznovala svojo 750-letnico, a poleg nje domačini govorijo o celi vrsti potopljenih ali pogreznjenih cerkva, zasutih svetiščih itn. Najbolj zanimivo izročilo je, da je sedanja župnijska cerkev na drugi lokaciji. Najprej so cerkev sv. Tilna postavili nasproti današnje Pirhove gostilne – na Goršekovem hribu, ki je nastal ravno zato, ker so tam zidali cerkev. Ker pa cerkve tam niso mogli do konca sezidati, so jo prestavili na drugo stran ceste in potem je uspelo.

(Fanika Pirh, roj. 1926; Pri Pirhu, Arnače / Jože Hudales, 2013)

Fotografija 18: Goršekov hrib. Marjan Hrustl, 2020.

Najprej naj bi bila na mestu današnje cerkve sv. Tilna le kapelica, ki so jo kasneje vedno bolj širili in je postala današnja cerkev.

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Cerkvek

To pa ni edina »stara cerkev«, o kateri pripovedujejo v Šentilju. Proti Arnačam naj bi bila na polju nekoč postavljena cerkev, ki je bila potem podrta (v katerem stoletju, se sogovornika ne spominjata). Zato ima svet tam še vedno ime Cerkvek.

A: »Tule dol, ane, ko praujo Cerkvek, tam je blo enkrat baje cerkev, ane, pa je blo potem podreno ne vem kerga stoletja in tam je tut še blo kamenje noter. /.../ Ja tk govorijo, ane, tk se govori zdej, zato je ime Cerkvek tam dol.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Fotografija 19: Šentilj po letu 1920. Arhiv Marjana Hrustla.

Fotografija 20: Na levi gozd Šofta, na desni ledina Cerkvek. Marjan Hrustl, 2020.

Lovro pa pravi, da se Cerkvek imenuje zato, ker je bila ta zemlja nekoč cerkevna. Pozna pa tudi zgodbo v zvezi z imenom travnika **Na Čret**. Pravi, da je bila nekoč velika lakota in v zameno za eno potico je ta zemlja prišla v last vaščanov.

»Včasih je bilo cerkevno. Na Čreti, to so pa stari ljudje pravili, da je bila taka lakota, da so jo dobil za eno potico, tisto zemljo, na Čreti se je reklo, za eno potico da so tisto zemljo dobili.«

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Stara »cerkev« v Roperčah

To pa ni edina stara in izginula cerkev v Šentilju. Večina starejših krajanov pozna podobno zgodbo o pogreznjeni cerkvi v Roperčah. Po besedah sogovornice je v Roperčah nekoč stala cerkev že pred cerkvijo v Arnačah, ki je bila še starejša od slednje. Potem se je cerkev v Roperčah ugreznila in iz tega tudi izhaja samo ime Roperče, saj naj bi bilo tam kar nekaj jam.

S: *»O nastanku ne vem. Naša cerkev je že stara, 750 let smo imeli, je že omenjena bila prva. Ker prejle je bila pa tudi tam dol ena cerkev v Rouprčah, ane, cerkev se mi zdi, da*

je bila. Zakaj so jo potem pa pol tu naredil, pa ne vem. /.../ Da se ni ugreznilo nekaj tam dol, ane, zato ima ime Rouparče, ko so same jame al kaj že nekaj.»

Anton je nadaljeval pogovor, da je poleg Roperč tudi v Kotah, kjer ima njegova družina travnike, moral stati en objekt. Sam ne ve, kaj bi to lahko bilo, saj pravi, da je sedaj zasut.

A: »*Tam v Kotih, ko imamo mi travnike, tam gori je tudi notr še, je moglo nekaj stat, ne vem, kaj je blo, samo je zasuto dol.»*

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

O Roperčah je sogovornik povedal naslednje: »*Tu je bla nekoč cerkev, to je bla ena prvih cerkva, ne vem v katerem stoletju. Vse skup se je notr pogreznl. Zdej so tuki čist novi ljudje. Prej pa med nami in Glušiči ni blo nobenga. /.../ Zgodba, da je bla še ena cerkev tam, kjer je **Krulova kapela** – Na Krulovi kapeli. Tam je bil tud en pukelj in se je vse notr pogreznalo. To je bilo še pred to glavno cerkvijo, ki je sedaj v Šentilju, je bila od 15. stoletja²³ naprej.»*

(Ivan Petek, roj. 1952; Pri Uršnerju, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

V Roperčah naj bi bila v preteklosti rouprška cerkev in pokopališče, ki sta se zaradi nerazjasnjene vzroka pogreznila.

»*Ata so včasih rekli, da so od t'te Lenčke čuli, da je bil v t'tile dolini, tule, ku je blo kamnito, britof in naj bi se ugreznl. Bla pa je tud rouprška cerkev. /.../ To je moglo bit strašno dolgo od tega. Zakaj se je pogreznla, pa nimam pojma. /.../ Cerkev se je v Pečakovo jamo pogreznla, to so ata čuli od t'te Lenčke. /.../ Smo šli velikrat kot otroci, mi tavečji, mal v t'to jamo pogledat, sam smo našli samo kamne. /.../ V bližini, kjer naj bi nekoč stala ta rouprška cerkev, pa še vedno orjejo kamenje. /.../ Še zdaj orjejo tek bol kamnito, tek da je moglo nekoč nekej tuki bet. /.../ Še lansko leto, ko ma naš sosed tu v najemu in s t'timi stroji gre, sem šla jst s šajtergo in sm kamne ven pobrala.»*

(Justika Rebernik, roj. 1940; nova hiša, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Sogovornik je govoril o Silovi, kjer se nahaja polje Roperče. To je ime dobilo po cerkvi, ki je tu nekoč stala, vendar so jo odnesle poplave. Povedal je:

²³ Op. ur.: Cerkev sv. Tilna se v zgodovinskih virih prvič omenja leta 1261.

»So bli eni pogovori ustno. Vas Silova, pri transformatorju je ena kapela – Pečakova kapela, tam je ena vas, ko nima nobenga imena, sam tistmu polju se reče Roperče in tam je takrat, ko sm bil majhn, so ble dve hiše. Bila je zgodba, da je tam nekoč v starih časih stala cerkev in tista cerkev se je imenovala Roperče. V enem neurju, poplavalh se je zasula, podrla, in kar jaz pomnim, ni nobenih sledi, da je bilo to res ali ni bilo. Tk so govorili. Je pa res, da je tam taka jama, ki bi v današnjih dneh lahko poplavela.«

(Ivan Petek, roj. 1952; Pri Uršnerju, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Fotografija 21: Pogled na Roperče – stara cerkev naj bi stala na desni. Marjan Hrustl, 2020.

Naslednji sogovornik je bil Martin Felicijan. Pojasnil je, da je Roperče ime za celotno dolino, Silova pa je zaselek. O cerkvi pri Roperčah je povedal le, da sta Ivanka in Marija Jelen iskali temelje te cerkve. Malo kmetijo, na kateri živi, je kupil leta 1970. Domačega imena kmetije ne pozna, prejšnji lastniki pa ga niso omenjali. Po drugi svetovni vojni so tu živeli le najemniki, prej pa sta tu živela brat in sestra in eden od njiju je umrl. Ostalih ledinskih imen ni poznal.

(Martin Felicijan, roj.1937; ni domačega imena, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

V Šentilju je veliko kapelic, zato nas je zanimalo, če so s tem povezane kakšne posebne zgodbe, legende in pripovedi.

»Tam pri Solaku je bila zaobljubljena kapela. Drugače pa tale križ, k' je bil tule dol med Rajhom pa med Butlnom, tistga so potem tek odnesli. Med vojno je edn tistga Bogeca dol vzel, tisto so potem odžagali tamle. So pa take križe radi delali ob poteh, ker tule je bla pot skoz. Teh poti zdej ni več, so ble, ko se je še vse peš hodlo. /.../ Pri Klemšetu pa naj bi se pogreznila ena taka pot zaradi močvirja /.../.«²⁴

(Ivica Pačnik, roj. 1949; Pri Petru, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Makova kapela

Na Podkožlju je postavljena Makova kapela, o kateri prav tako krožijo številne zgodbe. Kapela naj bi bila zgrajena z določenim namenom. Govori se, da se je pred izgradnjo kapele na vrhu hriba marsikdo izgubil, zašel s poti, in to zato, ker naj bi na hribu strašilo. Po navadi naj bi se ljudje izgubljali ponoči, zato so postavili tam kapelo:

A: »Ena kapela je gori, kapela je gori postavljena, mende je včasih zlo strašilo, pa so kapelo gor postavli. /.../ Ja pravjo, da kér je šel skoz, da se je navadno zgubu, pa tk da to so pol postavl kapelo gor.«

Poleg zgodbe o duhovih kroži o kapeli še zgodba o zlatu. Po vojni naj bi nekdo šel v kapelo ter jo zaminiral, ker je verjel, da je v njej zlato. Zlata ni bilo, kapelo pa so potem obnovili.

A: »Tk se je govoril, ka jaz vem, ne. Pol kaj je blo po vojski, je sou edn, je zaminiru, ker je mislu, da je zlato notr zakopano, pa so jo spet nazaj postavl.«

Slavka pozna še eno zgodbo. V kapeli naj bi bilo zakopano pismo. Sicer ne ve, kaj naj bi bilo v njem zapisano, vendar kaže, da je vsebina pisma pomembna.

S: »To vem, da je bla v Makovi kapeli, je blo nekej notr eno pismo, neki napisanga, aneda, tut to, ko so jo obnavlal, so notr napisal, kaj vse ne vem, ker nism bla tule takrt zravn, ko so to delal, pa kdo je sestavlal, ane, tisto pismo.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Tudi Lovro Glinšek pozna Makovo kapelo. Za njeno postavitev navede razlago, da stoji tukaj zaradi nekega prepira. Razlog naj bi bil zapisan v pismu v sami kapeli, ne ve pa, če je še tam, saj je bila medtem kapela že prenovljena. Je pa tudi slišal za

²⁴ Blaž Jelen (p.d. Klemšetov) meni, da gre za pot v Doli.

zgodbe, da naj bi gori strašilo, saj je tod mimo vodila najkrajša pot v Velenje, ven si prišel pri Šaleku.

L: »Čuj, oni so pravili, da so se pred tem uni mejaši, ki so se kregal, da so potem tam potem kapelo postavili. Je blo zapisano noter, kako so se kregali, samo ne vem, k'k je blo, ko so je prenovili. /.../ Eni so tudi pravli, da straši gor, ko včasih je bila pot za Velenje, v Šaleku si pršu ven tu.«

Soproga: *»Kapela že skoz stoji, saj je tak štirioglat štor, gor pa strebca, ni ne vem kaj, to je tako znamenje.«*

Poleg tega znamenja pa v okolici Lovro in njegova žena poznata le še eno znamenje – križ med Arnačami in Silovo na polju, na poti od Bunderla h Korenu, zakaj pa tam stoji, pa nista vedela.

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

O Makovi kapeli sogovornik pravi, da je vrh Kožlja. Zakaj je postavljena, so mu predniki povedali pred leti, vendar se ne spomni natančno. *»Stoji na vrhu Malega Kožlja, je zelo stara. Bila je enkrat obnovljena in enkrat zminirana, ko so jo prejšnje oblasti želele uničiti. Tam se reče **Pr Grilu**.«*

(Ivan Petek, roj. 1952; Pri Uršnerju, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Sogovornik je omenjal Makovo kapelo, ki so jo postavili zato, ker naj bi tu nekega moškega strašil velikan. Med vojno pa so bili v kapeli sestanki. Povedal je takole:

»Kapela v gošah je stara že par sto let, reče se Pr Makovem križu, razno razni sestanki med vojno so se tam dogajali, so kar rekli 'pr Makovi kapeli'. Tam naj bi bila tudi govorica iz ust, da je tam na gori, deset rodovov nazaj ali pet, da kér je šel tam iz velenjske strani – pešpot, še danes hodijo po njej, se pride ven pri Veleja parku ali pa tam, kjer je plinska postaja. Eden je šel, lahko da je bil fajhtn, po tisti poti gor, tam je bil graben globok po goši, velik, štiri do pet metrov globok – in zraven je bila pešpot. In da je šel en moški po tistem grabnu, ta ko je pripovedoval, pa po pešpoti, pa se neki pogovarjata, in ko sta bila bolj na bregu, ene sto metrov ali več, je un rastu, rastu, da ko sta proti vrhu šla, je bil un moški v tistem grabnu tak velik kot ta, ko je hodil po pešpoti, in ta se je na moč prestrašil, pa je začel letet, ni več nazaj pogledal, priletu domov pa govoril, da ga je strašil, da je bil velikan, ko ga je strašil, in na tisti račun so takrat kapelo postavili. Pred kolk stoletji je ta stala tam, pa noben ne ve.«

Zgodbo je slišal, ko je bil še majhen, in se je pripovedovala večkrat jeseni, ko se je koruza ličkala. Tja je cela vas prišla in: »*danes tu, jutri tam in tam' so tisti stari prepevali, ko že ni blo več kaj, al se je prepeval, vice pravl al pa zgodbe, in tam sem jaz tole čul.*«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Ker je pogovor tekkel o pripovedih in legendah, je sogovornik Dolinšek omenil Makovo kapelo, pri kateri naj bi strašilo.

»*A za kapelo sta že izvedli tu gor? To je pa Makova kapela, tu na vrhu v goši, tam je več mej skupaj. Od več lastnikov gozdovi se tam srečajo. In tam gor je ena taka skupna točka in tam so postavili kapelo. Je lepa, obnovljena. Včasih je strašilo gor. Mene sicer ni strašilo, samo so pa ljudje vedno pravli, da je nekaj notri. Ali pa so oni sami strah naredli.*«

Ko sva podrobneje povprašali po tej kapeli in zakaj naj bi tam strašilo, je gospa omenila neko pobijanje in streljanje, njen mož pa je pojasnil: »*Tam gori naj bi bilo ne vem koliko sto mrtvih, že pred to vojno, že dolgo nazaj, te kapele so vse stare.*«

(Franc Dolinšek, roj. 1943, in Hedvika Slava Dolinšek, roj. 1948; Pri Vrbojaku, Laze / Sibila Zupan, Laura Benedičič, 2013)

Sredenska kapela

»*Kapela se je običajno postavila v en namen. Reče se ji kar **Sredenska kapela**. Ne vemo, v kakšen namen je bila postavljena. Pa smo se že zanimali. Ali v zahvalo ali v nek namen. Ponavadi imajo župniki take zapiske, a v Šentilju nismo nič pametnega našli. Mogoče bi mogli poskusit še na andraško ali podkrajsko stran. Moralo bi biti v župnijskih bukvah. Pravijo, da so bile te knjige med vojno sežgane, da zato falijo. Kapela stoji na meji med Podkrajem pri Velenju in Ložnici. Meja z Andražem je pa 150 do 200 metrov stran.*«

(Danilo Ušen, roj. 1964; Pri Sredensku, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

Vranja peč²⁵

O Vranji peči nama je sogovornica povedala zgodbo o prikazovanju Marije na skali.

25 Op.ur.: Vranja peč – domačini rečejo Oraja peč, je v franciskeyskem katastru k.o. 212 Ložnica iz leta 1825 zapisana kot Uragna Pötsch, kar morda nakazuje starejšo in bolj verjetno varianto imena – Vražja peč.

»Ko smo šli kdaj žlahto obiskat, smo šli tam čez, je tam ena taka skala, pa je mama pravla, da naj bi tam včas Marija počivala, pa je res ena taka skala, zdej pa ne vem, no.«

(Kristina Voh, roj. 1928; Pri Bohu, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Fotografija 22: Vranja peč na strani Arnač, kjer Arnašnica zdaj skozi skalo teče najmanj osem metrov nižje, kot je nekdanj v slapu tekla na ložniško stran; na levi strani slike se vidi nekdanji iztok Arnašnice in različni »poskusi« vode, da bi predrila skalo. Marjan Hrustl, okrog 2000.

O Vranji peči so nam povedali zanimive zgodbe; po eni naj bi iz nje nekoč gorelo.

»Vraja peč, tam je bla nekoč voda vsepovsod in se je potem udrla čez tisto skalo, da je prišla vn. Jst nisem vedla, mi je pa pravla od muskantorjevga Jožeta mama, da je takoj po vojni enkrat, da je gledala dol in da je gorelo vn, da je prav ogenj gor šel iz Vraje peči. Sam jst sm si takrat mislna, sam boh ve, ka je kaj vidla, ampak mogoče je bil pa res kak plin not pa da se je to vžgalo al pa kaj. Bil je pa rudnik tam, pa so pred vojno tam kopali rudo boksit.«

Sogovornica je povedala, da se spomni, da so včasih skozi Vranjo peč hodili v rudnik boksita, ki je bil čisto blizu tam.

»Smo včasih šli kot otroci v Vrajo peč mal na pohode, čeprau jst nisem hotla it, ker je blo treba hodit po vodi. Pa sm kr rekla 'Vi kar lezte not, jst ne grem'!...!.«

(Justika Rebernik, roj. 1940; nova hiša, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Nekoč je bilo jezero

Slavka in Anton sta tudi že slišala govornice, da je bilo v Šentilju nekoč jezero. Slavka pravi, da je bilo jezero tam, kjer so sedaj Rovrčre, medtem ko Anton pravi, da je bilo tam, kjer so sedaj Kote, kjer je potem voda predrila skozi kamenje in se kraj, kjer se je to zgodilo, sedaj imenuje Vranja peč (sogovornika jo imenujeta Oraja peč, op. p.).

S: *»Govorilo se je o Rouprčrah, da je bilo tu enkrat jezero al kaj že, ka pa vem.«*

A: *»Tisti del je bilo jezero, tam ku so Kote, pa tam. Saj tam je tisto, kjer je skalovje predrila voda, Oraja peč. /.../ Tam je moglo res jezero bit, vse tu notri do cerkve, po mojem. Zato, ker je voda luknjo čez kamenje naredila, to je moralo biti jezero skoz.«*

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Tudi Lovro se je strinjal, da je bilo čisto možno, da je bilo tukaj nekoč jezero, sam trdi, da je bilo pred 2000 leti tu vse pod vodo.

I: *»Je bilo kakšno jezero včasih tu?«*

L: *»Ja možno, ker včasih je bilo vse v vodi, pred 2000 leti.«*

Za okoliške hribe nobeden od sogovornikov ni vedel nobene razlage ali zgodbe. Najbolj se je v njihove zgodbe prikradel sam Koželj, ki ga označujejo kot največji hrib na območju, dvigati pa se začne ravno za njihovimi hišami. Sámó ime Koželj pa razlaga Lovro po prebivalcih na drugi strani hriba. Tam se ena družina piše Koželj²⁶ in od tod naj bi hrib dobil ime.

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Bohova luknja

Sogovornica je govorila o Bohovi luknji, kjer naj bi se skrivale lisice. Govorila je tudi o prikazovanju hudiča na lokaciji v bližini Dolinška, ki se po domače imenuje **Pri Kresnečku** (danes priimek Cokan, op. ur.). Na tej lokaciji naj bi se v grmovju lesketalo.

(Marija Hriberšek, roj. 1933; Pri Jakobu, Kote / Alin Škaper, 2013)

²⁶ Glej op. ur. št. 8, str. 23.

Sogovornica omeni, da so kot otroci večkrat hodili gledat Bohovo luknjo.

»/.../ Smo si dobili tako vrvice, pa tiste vrvice je kmalu že zmanjkalo, preden smo v temi prišli noter. So bli kar taki rovi noter, pa na vsako stran. Mislim, da je bla tu noter jama. Mogoče je kdaj služila kakmu zavetju za kake domačine al pa kaj. /.../«

(Ivica Pačnik, roj. 1949; Pri Petru, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

O Bohovi luknji sogovornik pove, da so se v njej skrivali partizani. Bohova luknja se reče zato, ker je na Bohovi zemlji.

(Miha Miklavžin, roj. 1947; Pri Solaku, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Zlato polje in Škrlinov grad

Od Rovperč dalje šentiljska cesta teče skozi **Podkraj** in se **pri Kutičanu** levo odcepi na Goro, desno na Ponikvo, navzdol pa se priključi na glavno cesto Velenje – Celje. Pozornost najprej kar kmalu za Rovperčami vzbudi še en hrib nasproti – **Kobaleca**. Sogovornik Marjan Hrustl pravi, da je tudi bil nasut in da spodaj kaj skriva, le malo naprej pa se začenja na desni strani ceste gozd Zlato polje: *»Zlat pole je goša, kjer gre skozi cesta na Studence, tam ku se po domače reče Marof, ker so meli tam enkrat grajske stале, na sred goše pa se odcepi makadamska cesta v Škrlinov grabn, kjer gre pol pot na Škrlina in na grad, in je bla včas gostilna /.../ tam je tud Steska jama, n'ter pa par kapnikov; govorilo se je, da je povezana z jamo Pekel pr Šempetru. Spodnja jama je mokra jama in bruha voda, zgornja pa suha in je bla včasih bolnica not. /.../ Tam so punce iz Podkraja in Ponikve partizane zdravle leta 1944 in en je pol okreväl u Novem Celu po vojni – zdravnik.«*

(Marjan Hrustl, roj. 1948; Pri Korezu, Podkraj / Jože Hudales, 2017)

Fotografija 23: Pogled na del Podkraja – desno od ceste Roperče nato pa gozd Zlat' pole. Marjan Hrustl, 2020.

Švarcenštajn

V gradu Švarcenštajn²⁷ je bila prva šentiljska šola. Kasneje so jo preselili v Arnače k Pirhu. Grad je bil menda v preteklosti uničen ter nato na novo zgrajen, a sogovorniki o tem niso znali veliko povedati – niti kdo so bili njegovi rušitelji. Danes je grad v zasebni lasti nekega Švicarja, ki ga tudi obnavlja.

A: »Prva šola se je začela na gradu. /.../ Prvo so mel oni, ko so bli premožn, pol se je pa iz grada prestaula šola taj, u Arnače al pa celo v Šentilj, tam so meli šolo Pri Pirhu. /.../ Ja, grad je bil tk naret, sam je /.../ že bil podren, pol so ga pa spet na novo nardil. Tk je moj star ata govoru moji mami.«

Grad je bil pred tem trikrat prodan. Prvotni grad naj bi podrli kmetje v kmečkem uporu, v času Jugoslavije pa naj bi v njem živel eden od beograjskih poslancev.

A: »Ker prej prvi grad pa je bil mal večji, pol so ga pa, ko so kmeti v bistvu upor nardil, so ga pa mende pa zažgal, zdej kek je bil pa prej naret, pa ne vem. /.../ Bil je to t't, k je not živu, en, k je bil poslanc prejšne Jugoslavije, stare še, tisti je kupu, tisti je pa pol prodal. Je bil v Beogradu poslanc, al pa pravzaprav un evropski, kje je že gor, v Nemčiji je živu tam gor. /.../«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Cerkev sv. Tilna je bila povezana z gradom Švarcenštajn, v katerem je bila nekoč v preteklosti šola. Zanj se govori, da ima pod zemljo tunel, ki vodi vse do cerkve. Okrog in okrog pa naj bi takrat potekalo mestno obzidje. Anton tega tunela kot otrok skupaj s prijatelji ni nikoli iskal.

A: »Ja, sam pravjo, da je bil iz grada dol tam, k je neka meja, da je bla učasih do cerkve notr tunel, sej ne vem. /.../ Ja, pod zemlo not je bla. Ker dauč dol je pa blo krog 'n krog mestno obzidje, ga zdej ni več.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

²⁷ Op. ur.: Schwarzenstein.

Fotografija 24: Pogled z Gradiča proti vzhodu – mimo Krulove kapele, cerkve Sv. Tilna do Blagotinska. Marjan Hrustl, 2020.

Za grad je sogovornik vedel, da se imenuje Švarcenštajn. Iz pripovedk se je spomnil, da je bila tu prva šola na gradu, druga šola v Arnačah pa Pri Pirhu. Tam, kjer je **Tilnov dom**, je bila naslednja šola, zdaj imajo pa spet novo. Ni dolgo nazaj, ko je še živele dekline v gradu, vendar ne ve, kje je umrlo in kje je sedaj pokopano.

»Neka Ulrika je bila to. Ona je bila tu najdlje živeča na gradu. /.../ Graščaki v gradu so bili preganjan. Najprej so šli na Ptujski grad, nazadnje so bili na Dunaju. Ženi-mama je bila kuharica na Ptujskem gradu in na Herbersteinu v Velenju in nam je govorila, kako so se principi ženili na gradu. Tudi nemško je mogla znat, dobila je originalno nemško kuharsko knjigo, ki naj bi še pr nas ne bi obstajala.« Ostalega se sogovornik ne spomni.

(Ivan Petek, roj. 1952; Pri Uršnerju, Silova / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Sogovornik se spominja, da se poleg Švarcenštajna nahaja kmetija, kjer se je reklo **Grašak**, saj so dobili zemljo od **Gradiča**. Gradič pa pravijo samemu gradu Švarcenštajn. Pravi, da si ga je enkrat ogledal kot otrok in da je v kleti veliko mučilnic, v katere so tudi zapirali ljudi.

L: »So bili stanovalci v gradu not. Grašak se je reklo unim, ko imajo še kmetijo tam zravn, tisti jo je dobil od Gradiča.«

Soproga: »Gradič rečemo, drugače je pa Švarcenštajn grad.«

L: »Saj je to grozno, ko pogledaš tam, tiste kleti, mučilnice pa to. Saj so zapirali jih. Sem bil gor kot otrok, ko so še stanovali gor.«

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Sogovornik se je spominjal pripovedi, da so bile v času Turkov (Osmanov) v okolici opazovalnice, da so lahko pravočasno obvestili prebivalstvo. Sogovornik pripoveduje, da je bila opazovalnica nekje v bližini gradu, njegova žena pa pravi, da območje ni bilo tako izpostavljeno Turkom. V tistem obdobju so Šaleški grad porušili, medtem ko je šentiljski grad Švarcenštajn obstal.

L: »Bile so opazovalnice, če so Turki pršli. Šentiljski grad je ostal, Šaleškega so pa zrušili. To je bilo še po vojni, da so stanovali notri, sedaj je pa drug lastnik to prevzel.«

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Sogovornica tudi omeni znameniti grad Švarcejnštan, vendar kaj dosti o njem ne pove in reče, da bi mlajši ljudje kaj boljše povedali. Pove le, da so mu že od nekdaj govorili *Gradič* in da je bila ena od lastnic Gradiča gluhonema ter da je dobesedno znorela, ko je postala bogata, in je zato grad prevzela država.

(Marija Hriberšek, roj. 1933; Pri Jakobu, Kote / Alin Škaper, 2013)

Ker je gospa živel tako blizu gradu, sva jo vprašali, če pozna kakšne zgodbe s tega območja ali pa morda legende o gradu.

I: »To pa ne bi vedla. Spomnim se, da je neko dekle imelo grad, ne vem, kako ji je blo ime, in se je zaljubila v nekega mladeniča in jima niso pustili imet poroke, pa je znorela in hodila okrog gradu in sama s seboj govorila. Za to vem.«

Nadaljevala je o ribniku pod gradom. »Pod gradom smo imeli mi tajht, mislim vodo.« Tu je v pogovor vskočil njen mož Franc, in razložil:

Soprog: »Imeli so zajetje, spodaj so imeli pa mlin. Pa ko je blo vode dovolj, so mleli moko.«

Gospa je še dodala: *»Pa tudi se spomnim, ko so čoln napihnili pa se z njim vozili, drugo se pa ni tam dogajalo. Nobenih zelenih in črnih možev ni bilo, pa kaj takega. Se ne spomnim.«*

(Ivica Pačnik, roj. 1949; Pri Petru, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

»Na gradu na Gori je bila tudi ena nora gospa. Kar tako je hodla okol grada. Enkrat je bla gor tud veselica. Takrat je hodla okoli in gledala v tla. Na gradu je imela sobo. Nekaj stanovalcev je stanovalo tudi spodaj, ona je pa imela sobo zgoraj. Ostali stanovalci pa so ji kubali. Na gradu so bile veselice, bila je taka velika soba, kjer smo se zbrali, da smo se lahko družili. Na zabavi smo peli svoje pesmi, ne vem, če smo takrat imeli sploh harmoniko. Peli smo partizanske pesmi, imeli smo hrano in pijačo, bila je malica. Vsak je nekaj prinesel, da smo imeli. Bili smo bolj ko ne sami mladi na zabavi. Že dolgo nisem bila na gradu. Zdaj je grad kupil en Švicar, ki grad ureja. Včasih smo veliko hodli na grad, saj so bili gor stanovalci. Vsak je imel en del posestva. Te zabave smo imeli zelo redko.«

(Sogovornik 2 / Katja Balant, 2013)

Fotografija 25: Gradič – Švarcenštajn. Marjan Hrustl, okrog 2000.

O graš'ini Švarcenštajn: Spomini in doživljanja gradu

Tina Mertik in Veronika Zavratnik

V prvem letniku podiplomskega študija etnologije in kulturne antropologije smo se leta 2012 s profesorjem dr. Jožetom Hudalesom v sklopu predmeta historična antropologija odpravili na terenske vaje v Šentilj pri Velenju, kjer smo načrtovali podrobnejšo raziskavo ledinskih in domačih imen v obravnavanem okolišu. Tudi najina pozornost je bila namenjena k imenom, pokrajini in domačim imenom kmetij. Vse dokler ...

Če v šentiljsko dolino vstopiš s ceste, ki povezuje štajersko avtocesto in Velenje, se ob panoramskem pregledu zelene doline pogled zagotovo ustavi na gradiču vrh griča, ki jo ponosno straži v njeni sredi. Potemtakem niti malo ne začudi, da se Švarcenštajn (nemško Schwarzenstein), kakor ga imenujejo domačini, spontano pojavlja v pogovorih s Šentiljčani, pa najsi gre za razpravo o vremenu ali šentiljski zgodovini. Kaj kmalu se je gradič vrh griča prerinil v ospredje, ledinska in domača imena pa so mu postala zgolj še spremljevalke oziroma večinoma omenjena v zvezi z gradom.

Če je bil prihod v Šentilj pri Velenju leta 2012 bolj ali manj vstop na neznan prostor, med nepoznane ljudi, je bilo leto pozneje popolnoma drugače. Vrnili sva se s točno izdelanim načrtom, kaj v povezavi s Švarcenštajnom želiva izvedeti. Bilo nama je lažje, saj sva prostor (vsaj geografsko) poznali, pa tudi vedeli sva, kdo nama o gradu lahko pove kaj več. Glavni cilj je bil spoznati in opisati odnos, ki ga imajo domačini do gradu kot dela kulturne dediščine. Zaradi časovne omejenosti sva opravili samo tri intervjuje (dva krajša, enega daljšega), in to z ljudmi, ki so nekoč kot otroci živeli na gradu in se potem v drugi polovici 20. stoletja izselili.

Zapisan je pravzaprav le kratek in obroben prispevek k razumevanju lokalne zgodovine. Pa vendarle je poln zanimivih pripovedi in prigod. Berete ga lahko kot terensko poročilo, kot zgodbo, ki je nastala v omejenem času – terenske vaje so namreč potekale med 15. in 18. novembrom 2012 in en dan v letu 2013. Zapisano berite kot živo zgodovino. Podrobneje želiva predstaviti zgodbo, ki naju je tako prevzela – zgodbo o šentiljskem gradu Švarcenštajn. Zahvala gre tistim, ki so informacije o gradu nesebično delili: Pepci Žnidar, Zdenki in Marjanu Orozel

(po domače Pri Pogrančétu), Marjanu Hrustlu (p. d. Pri Kórezu), Martinu Esu, Stanislavi Jelen (p. d. Pri Maku), Tonetu Arnšku (p. d. Pri Škrlinu).

Pričevanja o gradu Švarcenštajn so različna. Ljudje so v intervjujih opisovali svoja doživljanja gradu na griču in spomine.

Švarcenštajn se danes ne baha več s šestimi turni, ki naj bi ga originalno krasili, v njem ni več velike dvorane za druženje in niti ne več hlevov in kleti, ki so bili posestvu priključeni. Vsemu navkljub pa mu lokalna zgodovina v zbranih pripovedih namenja pomembno mesto. Grad naj bi bil zgrajen med 14. in 15. stoletjem in je bil prvotno štirioglat, kasneje pa prizidan. Skozi zgodovino so se lastniki (pogosto) menjavali; med pomembnejšimi družinami, ki se jih z gradom povezuje, so grofje Celjski, ki naj bi v gradu nekaj časa bivali, v začetku pa so poslopje pravzaprav namenili za kaščo oziroma žitnico. Slednjemu bi lahko pritrčili tudi zaradi prvotne oblike gradu. V povezavi s samo gradnjo Švarcenštajna se omenja še bližnje ruševine, danes najpogosteje imenovane Škrlinov grad, sicer pa poznane tudi po imenu Helfenberg, od koder naj bi nosili material za gradnjo šentiljskega gradu. Kakor je bilo pojasnjeno:

».../ nekako se tudi govori, da so z gradu Helfenberg, to je Škrlinov grad, dali že pride-lan material prinesiti sem. Ves tisti material so razdrl' in ogromno materiala naj bi bilo na gradu Švarcenštajn. Kamen, ne« (etimološka povezava s kamnom – stein (nem. kamen), op. p.).

Kot sva zapisali, so bila grajskemu ozemlju priključena tudi nekatera ozemlja in stavbe, ki so v spominih ljudi še vedno živi. Ribnik, imenovan tudi tajht, naj bi bil lociran pod gradom. Bližino ribnika se povezuje s petkom in postom od mesa:

»Ja, tamle je bil pa en tajht. In so nas strašili, da je tam povodni mož. To je bil grozen mož za nas. Potem pa smo dobili še take pravl'ce o povodnem možu, da te je groza. /.../ Pa divja jaga. Divja jaga je še bla. To so rekli, ko se je čuk drl v goši, divja jaga se že dere.«

Samemu bivalnemu poslopju so bili prizidani svinjski hlevi, ki so bili kasneje, ko so na gradu uredili stanovanja, podrti. Zanimivo dejstvo je, da sta se ob podiranju svinjaka našla vzdana dva angela in plamenica (možno, da sta bila angela v obliki noge, plamenica pa predstavlja srce). V bližnji okolici, kjer danes stojijo vikendi oziroma počitniške hišice, je v preteklosti stal velik grajski hlev, pod gradom pa je bila jabolčna klet. Del gradu je (bila) še grajska kapela:

»Ja, poleg grada je bil še hlev, hlev je tamle dol, k ste se gor pelale, ko sta zdaj dva vikenda. Na drugi strani grašine pa so bili svinjaki. Tu, kar je pa po dolgem prizidano, je bila pa ena klet. Ma letnico 828 (1828, op. p.), to je letnica nad vrati. To je, to grozdja niso mel, to je bila jabolčna klet, za jabolčno vino, jabolčnik.«

Bogata najdba z gradu so freske, ki sodijo med redke freske na slovenskih gradovih, ki niso bile naslikane za grajsko kapelo. Trenutno so restavrirane in razstavljene v muzeju Velenje. Freske izvirajo iz 16. stoletja, eden od motivov, ki ga prikazujejo, pa je Suzana pri kopeli.

V času najinega obiska je bilo grajsko poslopje v teku prenovitvenih del, kljub temu in nekaterim že vidnim posegom pa je bilo opaziti, da je stavba v precej slabi kondiciji in da za ohranitev potrebuje bolj intenzivne posege. Opaženo stanje je zagotovo posledica dveh prepletajočih se nizov dogodkov: pogoste menjave lastnikov in pogoste spremembe namembnosti stavbe.

Fotografija 26: Prenovitvena dela na Gradiču leta 2012. Fotografije na terenu, 2012.

Malodane vsi pogovori o Švarcenštajnu prej ali slej izpostavijo tudi zgodbo o »zmešani Loriki«:

».../ tista Lorika, ko je bla. To je bla zadnja lastnica. Pa se je želela poročiti z enim, s takim enim bolj bogim, ane, in je pol znorela, ko je bla zalubljena. Pol se ji je pa zmešalo.«

Bil je bolj revn. Ta Lorika. /.../ ona je bla taka, pač ena hčerka od tistga, ki je pol tisti grad imel na koncu pol.«

Zadnja »prava« gospodarica poslopja, Lorika, se je v zavesti krajanov zasidrila podobno močno kot v zgodovini grofje Celjski. Njena zgodba pa je bolj kot ne zavita v meglo. O njenem otroštvu in deklških letih namreč ni bilo veliko povedanega, se pa vsi spominjajo, da v odraslih letih ni bilo najbolje z njo. Morda je že od rojstva trpela za obliko duševne bolezni, bolj pogosto pa je prepričanje, da njene psihične težave izvirajo iz prepovedane ljubezni. Nekateri so trdili, da se je Lorika namreč zaljubila v fanta skromnih sredstev, siromaka, kar njeni družini, ki je bila precej premožna, ni bilo po godu in ji je nadaljevanje zveze in celo poroko prepovedala, drugi zopet, da jo je izbranec kar sam zapustil. Tisti, ki živijo v bližini gradu, in še posebej tisti, ki so v vmesnih letih živeli v gradu, se je precej dobro spominjajo; predvsem tega, kako je izgubljeno v krogih tavalala okrog gradu ali znotraj njega. Nazadnje so ji varnejše bivališče našli v psihiatrični bolnišnici v Begunjah:

»/.../ je bila pa ena hčerka. Bila je pa umsko prizadeta. Baje je imela enga fanta, ji ga pa niso dovolil. Do vojske je še tukaj žvela, po vojski je pa šla gor, gor pri Begunjah pa je bila v enmu domu.«

»/.../ en mal sn jo še vidla, ko je hodla kaj po gradu, gor, ko je bla tak čist narobe.«

»O Loriki, ja, to je bila ena ženska, ki je gor živela, pa je umrla. To bi naj bla lastnica t'tega grada, ne. Se je pol zalubla v enga zdravnika, ko je tu tud živel, doktor je bil, bol tak. Pol jo je pa pusto, pa je umrla, ne, pač v t'ti bolnici gor.«

Lorikino slovo pa na stavbo ni imelo velikega vpliva. Njegova zgodovina se je začela pisati z manjšimi črkami že pred drugo svetovno vojno. Tisti, ki so grad poblíže spoznavali, ker so v njem živeli, se spomnijo pripovedi, da sta bili v grajski kleti postavljeni mučilnica in samica; zapori so bili *luknja*. Med vojno naj bi grad deloval kot center simpatizerjev partizanov. Med drugim naj bi med vojno ti v gradu pred Nemci skrivali strmoglavljene angleške pilote. Tisto, kar je grad (sploh kar se tiče strukturne in arhitekturne ureditve) najbolj zaznamovalo, pa je obdobje po drugi svetovni vojni, ko je bil grad nacionaliziran.

Sogovorniki so lahko veliko povedali o t. i. grajskih prebivalcih oziroma tistih, ki so nekaj časa na gradu tudi živeli, in njihovem življenju:

»Smo mel kuhno, pa lopo pa sobo. Tam smo vsi spal notr. Sedem nas je bilo s starši vred. Pa je bilo lušno. /.../ Prizidali so, pa so bila stanovanja. Stanovanjska (zadruga, op. ur.) Velenje je mela to čez.«

Prvi prebivalci so se v gradu naselili kmalu po vojni, oblast pa je nato kmalu v njegovih prostorih uredila stanovanja, ki so bila sprva namenjena delavcem v bližnjem rudniku in v Gorenju, kasneje pa tudi drugim. Največ stanovanj, kar jih je bilo na gradu hkrati, je bilo devet. V drugi polovici 20. stoletja je občina v grad naselila t. i. stranke, predvsem vdove z otroki, ki so med vojno izgubile može oziroma očete.

»Mami je padel mož v prvi vojski, pa smo bili na gradu, od agrarne smo zemljo dobili pa pol stanovanje na grašini. So potem počasi stanovanja naredli. Kot v tistih stolpnicah, smo se pa vedno fajn meli. Pravim, zanimivo je blo.«

Elektriko so na gradu dobili leta 1958, vodovod pa 1962. Življenje tam ni bilo razkošno, kvečjemu skromno; vendar srečno. Sogovorniki se spominjajo veselih, pa tudi manj veselih trenutkov. Tistim sogovornikom, ki so na gradu živeli, ta ne predstavlja samo del kulturne (stavbne) dediščine, temveč ga povezujejo z osebnim izkustvom, saj so na njem oziroma v njem preživeli svoje otroštvo in mladost:

»Spočetka je bilo pet stanovalcev, strank. To smo se najbolj zastopli, fajn je blo. Ni bilo elektrike, ni bilo vode, živeli smo ko nomadi. /.../ Je bilo pa drugačno življenje. Stranišče je bilo praktično eno za vse. Pozim je praktično zmrznilo. Takrat smo pač mislili, da mora tak bit.«

Zaradi neposredne povezanosti z gradom jih je še toliko bolj bolelo, ko je grad ob izselitvi zadnje »stranke« začel žalostno propadati. Kdaj natančno je zadnji stalni prebivalec zapustil Švarcenštajn, je težko opredeliti; glede na najine podatke pa zagotovo enkrat med letoma 1976 in 1985:

»Js sn bla doma gor 18 let, ko so bla stanovanja tedi od Stanovanjske Velenje, je mela stanovanja v gradu in nas je blo notr od devet do enajst strank. Smo tudi plačevali eno tako simbolično najemnino.«

Propadanje je trajalo vse do pred skoraj petnajstimi leti, tj. okrog leta 2000, ko je stavbo kupil odvetnik iz Švice in jo začel prenavljati po konservatorskih načrtih. In med prenovo sva grad spoznali tudi midve:

»/.../ pol je pa ta grad čisto razpadu (po izselitvi zadnjih najemnikov, op. p.), pol ga je pa kupo en Švicar, Aleksander, in ta ga je zdaj že precej prenovil, tam zadaj zazidava,

*tak da bi ga spravnu v tako stanje, k'kr je bil prej. Okna je menjal, streha je menjana /.../
pa tok si je že naredu, da že tukaj stanuje.»*

Ne samo tisti, ki so na gradu živeli, temveč tudi ostali si Šentilja brez gradu ne znajo predstavljati, čeprav ga večkrat jemljejo kot nekaj samoumevnega, nekaj, kar tam je:

»/.../ ko smo še bli otroc, smo se hodli gor igrat b tistmu gradu, smo kopal pa kopal po obzidju. Pa pol tudi so ble še gor kake, kak bi rekla, kakšne prireditve.»

Njegova vključenost v lokalno folkloro: o mučilnicah, zaporih, »zmešani« Loriki, divji jagi, povodnem možu ter v končni fazi tudi o rovih, ki tečejo pod gradom, pa njegovo prisotnost še poudari. Ugotovili sva, da ljudje grad dojemajo kot dediščino, posebej so ponosni na freske, ki so v velenjskem muzeju. Povezujejo pa ga z različnimi obdobji – s srednjim vekom, ko so v njem živeli prvotni lastniki, z obdobjem protestantizma, ko so v njem skrivaj tiskali knjige, starejši se spominjajo tudi vojnih časov. S socializmom je prišla naselitev »strank« na grad in ob prelomu v 21. stoletje je grad začel dobivati novo (prenovljeno) podobo.

Prazne vere od mrličev do vil in čarovnic

Živi pokopani

Po navedbah sogovornice je bilo po besedah starejših v tem kraju nekoč ogromno vraževerja. Govorili naj bi o pticah, ki so naznanjali smrt, vendar si podrobnosti ni zapomnila. V kraju naj bi po njenih besedah imeli tudi tri primere živih pokopanih:

»Včasih je bil župnik za vse, tudi da je povedal, če je nekdo res mrtev. Ko so enega pokopavali, ki je kazal znake smrti, so zemljo metali na krsto – samo bogatim so truge delali – in ga je zemlja predramila, pa je začel kričati. Ampak je duhovnik zaključil z besedami, da 'naj zemlja vzame, kar je njenega'. Naj bi pa bili trije primeri, eden med prvo in drugo svetovno, eden pred prvo svetovno. Trije primeri so bili tukaj. So rekli, da na grobovih potem niso rože rasle. /.../ Pozneje so si razlagali, ko so imeli še pozneje en tak primer in je baje, ko so ga predstavljali /.../, človek zadihal. Sicer je bil v komi, takrat pa se mu je barva vrnila. Kaj se je potem dogajalo, pa ne vem. Če je bil potem prizadet, pa ne vem.«

Sogovornica je govorila še o tem, da če kaj potrka na okno, ko spiš, se ne smeš obrniti, ker naj bi trkala smrt. Enako, če slišiš čuka ali mrtvaškega ptiča, da se ne smeš obrniti. Omenila je, da so nekatera vraževerja v vasi še živa in se ustno prenašajo iz roda v rod.

(Vesna Ograjenšek, Pri Kobalecu, Podkraj / Stella Cavalleri in Annemarie Culetto, 2013)

O čarovnicah

Po pripovedovanju starih ljudi naj bi se po Šentilju, ko se spusti megla, sprehajale coprnice. *»Coprnice so hodile tam po **Klemšetovmu**, tule med **Gradišnikom** pa tule med **Solakam**, kjer ni bilo naseljeno, pa tam do **Vraje peči** in do goše. Naj bi bil tam tak začaran prostor in se ni dobro blo znajt tam, ko je bla megla, in tam so pol rekl, da so jih coprnce zvale. Isto je blo tud gor pri Sevčniku, da kakšni niso znali dol s Sevčnika prit.«*

Povedala je tudi svojo izkušnjo, kako je bilo, ko se je spustila megla in ni vedela, kam hodi. Podobno se je zgodilo tudi njenemu očetu, ko je gnal živino s paše domov.

»Ko se megla tule spusti, je lahko kaj zgrešit. /.../ Še jst, ko sm šla tamle od Klamšeta dol črejš sem in je blo deževje, pa sn se botla izognat potoku in sn misla jet naravnost, pa sn glih kontra hodla. /.../ Se je pa mojmu očetu zgodilo, da je gnal eno kravo in ni znal več

gor nazaj prit, naj bi mende gnal od osmih zvečer do dveh zutri, je s tisto kravo tavu in ni pršu do nobene hiše al pa kaj. In je rekla mama, da je reku: 'Dio, dio!' da se je s kravo pogovarju in je rekla, da se je potem kar naenkrat znajdu tule, ko so Janša pa Rajhovi, in je reku, da je potem točno vedu, kje je, pa je šou pol domu. Ura je bla pa dve zutri in da je skoz hodu tule po ravnini, ampak vn pa ni prišu, še do gozda ni prišu. Nikamr ni pršu.»

(Ivica Pačnik, roj. 1949; Pri Petru, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Kot otrok je sogovornica večkrat slišala, da so se pogovarjali o coprnica.

»Kot otrok sem čula, da so se pogovarjal o teh coprnica. So ble bolj take nočne. Ja, rekli so, da so ble tam nek med Butlnom in med Rajhom. Več se pa ne spomnim.»

(Justika Rebernik, roj. 1940; nova hiša, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Fotografija 27: Pogled na Silovo in Kote, skrajno levo Gorškovo Hrastovje, desno Sevnik. Jože Hudaes, 2020.

Divja jaga

Po besedah sogovornice iz Podkrajja naj bi se tam dogajala divja jaga. To se je zgodilo *»moževi stari mami, ko je še bila dekle, in njeni polsestri. Včasih vode niso imeli takole doma in so jo morali iti iskat v vodnjak. Tisti čas je vodnjak rad presahnu, so imeli pa še v goši en tak izvir. In so ponavadi vedno zvečer hodle po vodo, da so se lahko zjutraj na hitro umile pa skuhale kaj, ane. In se je to zmeraj, ko je bila polna luna dogajalo, da so slišale tisto renčanje psov, tisto, ko jih nekaj podi, neko grmenje, pa šumenje, pa*

lomastenje, ane. Tako da so se deklete ustrašle, da so tudi vedro spustile pa letele domov. Ampak zanimivo je, da so drugo jutro prišli še mama zraven pogledat. Ampak vedra niso bila tam, kjer naj bi bila po spominu, ampak so bila pri vodnjaku. Pa listje je bilo strašno razkopano, ampak to pravijo potem, da so imeli divjo jago, da so jelene preganjali, da so kradli tem bogatim, ane. To sem hotela vedeti in je teta vedla povedat, kako je blo. /.../ To so stari ljudje vedli povedati, kaj se je dogajalo. Prišlo je kot neurje, kot nenaravno. /.../ Listje je šumelo, tema, bi rekla, da je bla polna luna. Ne moremo reči, kako je blo, ker nismo bli tam. So pa znali stari ljudje dobro to povedat. Stara mama je znala povedat, da je bil najprej nenavadni veter, šumenje, tuljenje, stokanje, pasji lajež, nenaravno vpitje. Je rekla, da si se v tisti grozi obrnu in šel, da nisi čakal, kaj se bo zgodilo. Ker pravijo pa, da eden, ko je pa bil radoveden, da tisti pa pol ni bil več normaln, da se mu je zmešalo.«

To naj bi se dogajalo »enkrat na leto, ko naj bi jelene pobijali oziroma, kot smo se pogovarjali, se je moralo dogajati od spomladi do jeseni ob polnih lunah, ko pozimi listje ni moglo šumeti, ne.« Po njenih besedah še danes ob nevihtah ne bi šli radi v gozd.

(Vesna Ograjenšek, Pri Kobalecu, Podkraj / Stella Cavalleri in Annemarie Culetto, 2013)

Na vse svete

»Govorilo se je vse sorte zgodb, pa si nisem zapomnil. Edino tu je bila taka navada in še vedno je, da se na dan vseh svetnikov zvečer moli rožni venec. Pri vsaki hiši. Gori je bil en možakar in ni hotel molit. In je šel spat na senik. Okrog polnoči je pa prišel nazaj v sobo k ženi in potarnal, da ne more več ostati zunaj, češ da ga boli zob. Dolga leta ni povedal, potem je pa povedal, da ga je »fejst« strašilo. Pa nekaj je še moja mama govorila, da so ble vile. Rojenice ali nekaj. Drugače nas niso pa nikoli strašili, da ne bi kam smeli iti. Tudi za pridelke in letino so včasih bolj na svetnike gledali. Danes pa vsi vemo, da je vreme krivo.«

(Danilo Ušen, roj. 1964; Pri Sredensku, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

Moški, ki je mačke jedel

*Z: »Bil je tudi en takšen majhen moški, ko je mačke jedel. V kleti, no nad kletjo, je stanoval, tam kjer so bili **Tratniki**. Je pa prišel enkrat k nam po mačka, z žaklom (vrečo, op. p.). Jaz sem se pa bala za tiste mačke. Njemu je bil pa všeč in je prišel ponj, da bi ga kar pojedel. So pa baje zelo dobre, bolj kot zajec. Seveda mačkov je bilo pri nas veliko, je*

pa rekla mama, naj vzame enega, pa sta ga noter v žakelj spravila. Jaz sem pa mislila, le počakaj, boš ti nesel mačka. Je imel pa zunaj zavezanga, jaz sem ga pa odvezala, pa sem ga spodila, da je zbežal. In je prišel ven tisti, Srški Peter je bil, pa hodil tam okoli pa se jezil. Je bilo pa zanimivo, ko smo v Velenje hodili v šolo, pa če smo ga videli, smo pa klicali: 'Muc, muc, muc!'».

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Cigani

»Ciganov se zelo spomnim, smo jih imeli kar naprej tukaj. Veliko so hodili tukaj, pa dežnike so popravljali, pa vse sorte kradli. To je bilo splošno znano mnenje. Vsi so se bali, ko so Cigane zagledali. Ciganka je znala kokoš tako ukrasti, da ji je kar vrat zavila, da kokoš še zakokodakat ni imela časa. Pri nas je večkrat zmanjkala kakšna kokoš, ko so Cigani hodili. Cigani so dežnike popravljali, pa brusili so nože pa škarje.«

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Sogovornica je povedala še eno pripoved:

»So rekli, ko se je francoska vojska razpustila, so imeli veliko Romov notri, ne, Ciganov. In se je del Ciganov tule tudi potikal. Saj veste, so hodli od hiše do hiše in se je tudi ena skupina Ciganov tukaj ustavila in so bili tule gor, na tej domačiji. /.../ So imeli starši tudi hčero in so se eni Cigani v to hčero tudi zaljubili. Pa je rekel, da bo delal, da se bo prilagodil, in tak. Pa so ga njegova skupina, Cigani, so ga pustili tukaj. Pa sta se hotela poročiti, pa župniki ali vaška skupnost niso dovolili, ne. Sta jih mogla starša izgnati. Pa sta mogla iti ne, za tisto cigansko skupino njegovo. Ko sta iskala skupino, so ju našli razbojniki. So pa Cigana pobili, ona pa je pobegnila nekako. Pa se je vrnila nazaj, pa je starša nista hotela sprejeti. Pa je tisti čas tudi rodila, pa je vse skupaj umrlo. Mama od tistega Cigana pa je nekako to zvedela, pa je prišla nazaj sem in je preklela vse ženske tega kraja. Ogromno je bilo pol tega, ker je bilo veliko rodov.«

Po besedah sogovornice na tisti domačiji ni bilo nikoli več sreče, ni pa se spomnila, kako so tej domačiji rekli.

(Vesna Ograjenšek, Pri Kobalecu, Podkraj / Stella Cavalleri in Annemarie Culetto, 2013)

Vile zlatolaske

»Tukaj je tudi ena bajka o vilah zlatolaskah. V Vranji peči, v tistih časih, ko so se ljudje umaknili iz teh jam, so se tam notri naselile vile zlatolaske. Za takratno prebivalstvo so bile kot ene vedeževalke. Tri ženske so se bolj zbrihtale (spametovale, op. p.), včasih so takšnim ljudem pravili coprnice. Bila so lepa pametna dekleta, ki so hodila okrog in svetovala takratnim ljudem, kaj naj sejejo. Redno so hodile tudi po domovih okrog, nekako so se morale preživljati. Rekle so 'letos sejte npr. bob. Letošnje leto bo hudo, ne bo ratal krompir (če so ga takrat že imeli), ampak sejte nekaj takega, kar bo uspelo izven zemlje, ker bo mokro leto.' Drugo leto so rekle nekaj drugega. Ljudje so to spoštovali kot mi zdaj vremenoslovce. Enkrat so prišle k prapraprastaremu Vranjeku in so rekle: 'Vranjek, sej bob.' In to pozimi, ko je bil pri Vranji peči še zmrznjen sneg po tleh. Vranjek jim je nasedel in je rekel: 'Tukaj imate cel pletar boba in ga bomo kar nasjali.' Ženske so bile dobre volje, zato so mu dejale, naj ga naseje na vrhu Vranje peči. Najverjetneje niso imele kaj jesti. Vranjek je res nametal bob po snegu, tako kot so mu rekle vile. Vsi drugi so se mu smejali, ker naj bi ga vile pretentale. Naslednje leto je imel stari Vranjek boba, kolikor si ga je želel. Vile so tisti 'posejani' bob v snegu najverjetneje pobrale in skuhale. Vranjek jim je moral verjeti, drugače ne bi mogel preživeti svoje številne družine. Vranjeki so zato toliko let kljubovali s svojim priimkom, ker smo tukaj že okoli 300 let. Nekoč je ena tistih vil staremu Vranjeku zlezla v posteljo. Prišlo je do ljubosumja njegove žene, zato je vilo zgrabila za njene dolge zlate lase, jih odrezala in jih vrgla v štedilnik. Od takrat naprej so vile od razočaranja izginile in nikoli jih ni bilo več. Ta bajka ni bila nikoli povedana čisto od začetka do konca, ampak je dovolj, da so zvečer ob njej otroci zasпали.«

Vil ni nihče nikoli upodobil v obliki slike, risbe. Po pripovedovanjih jih nihče od starejših ni nikoli videl na lastne oči (op. p.).

(Mirko Vranjek, roj. 1949; Pri Mirču, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

Zale žene

Obstajale naj bi v Šentilju tudi t. i. zale žene, ki so se najpogosteje zadrževale v graščini.

»Vse sorte se je dogajalo, tote so v grašini navadn ble. Tale grad v Šentilu, vem, da so prpo-vedvali, da so se zadržvale gor, kdaj pa kede, pa ne vem. To so se včas kaki ljudi skup vsedli, pa so se vkup pogovarjal, pa si kdaj kaj čul o njih.«

(Justika Rebernik, roj. 1940; nova hiša, Silova / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Sogovornica je pripovedovala o zalih ženah v podzemeljski jami v bližini **Škrlinovega gradu**, ki je stal nad cesto Velenje – Celje, prav tam, kjer se odcepi od glavne ceste odcep proti Vodosteču, Podkraju in Šentilju.

»Škrlinov grad, gor je nad Socki.²⁸ /.../ Vem, da dol so take doline, da se točno ve, ko je bil kak ribnik, da je en takle na dveh krajih tak dvignjeno. To je, ko sm bla jaz dol doma, pr Brezovčanu. Tista zemlja je bla vedno Brezovčanova in se točno vid, ke je bil ribnik, da je blo tak na vsaki strani pozidano, da ni ven voda stekla. Na eni strani je pa bil ven izpust, tud da so ven spustil. To je dole Pr Tofantu, doli, od Tofanta gor je pa cesta šla gor – Klanc se reče, vse gorte do Škrlinovga grada. /.../ Na eni strani (ceste Klanc, op. p.) je Polhmer,²⁹ od tistega klanca tam, je en velik, fajni izvirk. Tud voda izvira. T't večji izvirk pa je Steska. Tam, ko je zdaj t't ribnik. /.../ se še dans reče Steska. Tam sta prav-zaprav dva izvirka. Pa tista podzemeljska jama. Tam noter jaz glih nism bla, moji brati so pa bli. Smo včasih, ko dolgo ni blo deža, so pa pobi šli z ajmarjm pa noter pa vodo, pa večkrat je tak blo, da jih je pol dež dobil, ko so pol vn prnesl tisto vodo. Noter so pa tiste dve dvorane v t'ti podzemeljski jami. Pa nekdej so baje živele tam zale žene. To je še od moje mame dedek, je še to doživu, ko so tiste zale žene noter živele, pol so pa hojdale, tekle okol pozim in so rekle: 'Kmet, sej bob, kmet, sej bob!' In je žiber tist, ko jim je verjeu, kr po snegu ga nametu boba in tist let je bob gratu tak, da je blo čudn.«

(Marija Hriberšek, roj. 1933; Pri Jakobu, Kote / Alin Škaper, 2013)

Nočni strah

»Če te je ponoči strah, če lajajo psi, se moraš uleči med tire, da strah mine.«

(Pepca Kuhar, roj. 1938; Pri Kristeku, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

28 Op. ur.: Tudi bližnja okrog pet kilometrov oddaljena soteska Hudinje (med Novo cerkvijo in Vitanjem) nosi ime Socka.

29 Op. ur.: Tudi pri gradu Fortenek nad Ravnami pri Šoštanju se omenja studenec na Polnerjevem svetu, kjer je prav tako bil grajski ribnik.

Iz spominov na 20. stoletje

Sogovornica, ki se ni spomnila veliko zgodb, ki bi bile povezane s Šentiljem, je to pojasnila tako:

Z: »Tkle vama bom povedala, včasih se niso starši tk pogovarjali, ko se zdej. Včasih, recimo če je pršu človek k hiši, ti nisi smel tam sedet al pa poslušat, si mogu jt vstran. Edin, kar so nas vzgajal, versko.«

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»Pogoste obiske postopačev ali pa bratcev smo tudi imeli. To so bili večinoma Dalmatinci ali pa iz hrvaškega Zágorja. So imeli takšno visoko škatlo s predali, en pa pol metra visoko, noter je imel pa naložene glavnike, ogledala pa razne take stvari, same drobnarije so prodajali. So pa bili tud drugi, ki so bili iz Slavonije, ko so pa gosi prodajali. Je imel eno tako tanko palico, pa jih je gnal in goske so šle za njim. On je šel od hiše do hiše, pa prodajal te gosi.«

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

»Iz Prekmurja so pa hodili čebulo prodajat. Se ne spomnim, da bi kdo čebulo sam pride- loval. Drugače so bile pa pred vojno samooskrbne kmetije.«

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

Sogovornik, ki je bil predsednik krajevnega odbora, je povedal, da so imeli pred tristo leti v Šentilju društvo, ki je molilo rožni venec – delovalo je okoli 80 let in je bilo edino takšno društvo. V tem društvu so bili tako ženske kot tudi moški, bilo je precej številno, več natančnih podatkov pa je zapisanih v župnijskih knjigah. Sogovornik to ve, ker je bil predsednik krajevnega odbora.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

Pogovarjali sva se z Mirkom Kraljem, ki živi v Lazah. Staro ime kmetije je **Pri Venturinu**. Sogovornik je povedal, da ne ve, od kod izvira ime, saj imajo že štiri generacije drugačen priimek. Njegova družina na tej kmetiji živi že sto let.

Omenjal je imena, povezana s Šentiljem in Lazami. **Koželj** je staro ime vasi po hribu nad Velenjem: »*Nihče ne reče, grem v Laze, ampak grem v Koželj.*« Tudi pesmi to omenjajo, »*ker brani dolino, da mesto še ni Koželj, ane.*« Schwarzenstein je bilo ime vasi pred vojno in med njo – zaradi gradu. »Bei Velan« pa so Velenju rekli Nemci.

Mirko je veliko napisal in veliko je nastopal na domačih odrih. Pred desetimi leti je posnel deset avtorskih pesmi:

»V /.../ zahvalo /.../ moram zapet za uvod tisto pesem o Šentiljski dolini, ko sem jo 93. leta napisal o Šentiljski dolin, in tam imenujem ta Koželj, ane. /.../ Šentiljska dolina, najlepša si ti, / dolina med hribi mogočnim./ Na jugu Sevčnik semensko meji,/ spomine obuja na borbene dni,/ ko se je med vojno vse sorte dogajal./ Na vzvodu hrib Gora leži,/ z gradičem leži in prosi in kliče,/ obnove želi./ Na sever hrib Koželj ponosen stoji/ in čuva dolino, da mesto še ni.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Sogovornik je povedal veliko zgodb o obdobju med vojno. Povabljen je bil na Velenjski grad, v katerem je muzej, in tam je kot gost pogovora Klepet pod arkadami eno uro pripovedoval vojne zgodbe.

»Med vojno sem bil mlad, manj ko deset let na začetku in 13 let star ob koncu, ampak sem bil povsod vključen, pa radoveden, pa še drugo sem mel v mislih. Pa tud velik se je pr nas dogajalo; bratje so bli trije v nemški vojski, in ko so pršli na dopust, niso šli nazaj v Rusijo, normalno, ne, al pa nazaj na Norveško, ampak so šli v partizane in so tule okol operirali in jaz sem že kr od doma moral marsikaj vedet in so me porabli. Tud je blo, če bi rad šov kër Velenjčan v partizane, in tist je prišel k nam, mene so poiskal, de jaz ga nej ženem že vem kam. Tu je bla tista kapela, pr tisti kapeli je pa naša goša, pa eno grmovje noter, tu je blo skrivališče za takele stvari.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Staro šolo je pred mnogimi leti zgradila cerkev in še danes stoji zraven nje, vendar je zdaj to Tilnov dom, namenjen za cerkvene prireditve in podobno. »*Vmes so pa noter stanovale vse sorte ljudi, po vojni.*« Pozneje so pa zgradili novo šolo, vendar se ne spomni, katerega leta. »*To je blo enga 80. leta, /.../ mogoč je blo deset let prej al pa poznej.*« Mirko je bil odbornik pri občini. Nekega dne so vse tiste, ki so bili vključeni v krajevne zadeve, naložili v avtobus in jih odpeljali v Polhov gradec. Tam je

stala na novo zgrajena šola. In en domačin, direktor nekega kamnoloma, je svojim sovaščanom rekel:

»Čujte, a se vam ne zdi, takale šola bi pasala tule na našem faroškim igrišču /.../. In takrat po vojni so si cerkveno zemljo vzeli, noben ni velik spraševal, ane, in so to šolo, ko je še zdaj, nardil novo, s tem da so še pol dugradil, mislim da vrtec zravn, pred desetim letam. /.../ Tk ja.«

V njegovi pesmi opiše tudi, kako *»dvorana kulturo deli«*, zato naju je zanimal njen nastanek. *»Ta dvorana je pa dve leta al pa leto mlajša od naše hiše, 1928. al pa 29. leta jo je nardil, zgradil in komandirov takratni župnik, ker se današnje prosvetno društvo po njemu imenuje Franc Schreiner. On je organiziral, da so ljudje, ko niso imeli časa podnevi, ponoči hodili in zidali.«*

Po vojni so pa rekli vodilni, bomo naredili zadružni dom, ampak ni šlo, ker tedaj niso bili več za to, da bi hodli ponoč delat. Temelje so nardil, pa je to vse prepadlo. Na tistem mestu so nardili sušilnico, ko je še zdaj, in propada že 20 let.«

O sušilnicah za hmelj je sogovornik povedal takole:

»Enga 65. leta al pa 70. so se tu na našem območju naredile tri sušilnice. Ena se je tam v Lazah nardila, ko jo je pol eden kupu, ko je bla čist pocen prodana, pa si je bajto naredu. Dole pod Lazami tud, si je sušilnico eden preuredil v hišo. Ta zadno pa je tud edn kupu, pa je reku, da bo neki not delal, pa skladiše je noter mel al ma še zdaj. Propada v glavnem, ja.«

Dom, o katerem smo prej govorili, se je večkrat preimenoval. V nekem obdobju je v tej zgradbi 20 let obratovala trgovina, vendar je propadla. Domačini so bili preveč vezani na Velenje kot središče in niso veliko nakupovali v trgovini. Nato je dolgo časa bil vrtec, danes je pa samo dvorana. Nekoliko so jo povečali. Notri stanuje hišnik, ki skrbi za vzdrževanje, red in čistočo.«

Kot največjo prepoznavnost kraja je sogovornik izpostavil vinske trte, ker naj bi bilo to območje najbolj ugodno zanje. Pove in pokaže nama tudi okoliške kmetije in njihova domača imena: **Vrbejaki, Rojaki, Maki, Irberji, Grili**.

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Šentiljske hiše in družine od 18. do 20. stoletja: Iz starih popisov prebivalstva do Zapisnikov duš

V času terenskega dela v Šentilju leta 2012 smo v župnišču iskali arhivsko gradivo, ki bi dopolnilo naše vedenje o preteklosti župnije sv. Tilna. Glavnega tovrstnega dela – Župnijske kronike, ki jo sicer najdemo v večini slovenskih župnij nismo našli, kakšna je bila njena usoda pa nam še ni uspelo izvedeti. V župnišču smo poleg raznih rokopisnih knjig iz 19. in 20. stoletja v katere so župniki zapisovali razne letne prihodke in imenike različnih pobožnih družb, našli štiri dragocene knjige – t.i. Zapisnike duš ali Libri status animarum, ki smo jih prekopirali, da bi jih študentke in študenti lahko uporabljali pri preverjanju podatkov s terenskega dela. V Zapisnikih duš, ki jih hranijo v šentiljskem župnišču za obdobja od leta 1847–56, 1857–1866, 1867–84 in 1906–1939, najdemo za vsako obdobje zelo natančen popis prebivalcev vsake hiše posebej, v katerem so navedena domača imena vseh več kot dvesto šentiljskih domačij, imena in priimki hišnih gospodarjev in gospodinj, njunih otrok in vseh drugih v hiši živečih sorodnikov in nesorodnikov, poslov, najemnikov. Pri mnogih prebivalcih so ob njihovih imenih in priimkih zapisani tudi datumi (ali vsaj letnice) rojstva, porok in smrti, zabeležene selitve in druga gibanja prebivalstva v času vodenja posamznega Zapisnika duš. Študentke in študenti so v času tabora leta 2012 poskušali prepisati vsaj najmlajši Zapisnik duš iz let 1906 do 1939, ki je prvi v celoti pisan v slovenščini in latinici in ne v nemščini in gotici, kot so bili zapisani vsi starejši zapisniki, vendar se je naloga izkazala za preveč zahtevno – v času tabora je bilo obdelano le deset hiš, ostale pa smo zapisali v spodnjo tabelo šele v času priprave te knjige. V tabeli so navedeni za vsako hišo le najpomembnejši podatki o obeh nosilcih gospodinjstva in o številu otrok v vsaki hiši.

Tabela 1: Seznam šentiljskih hiš in njihovih prebivalcev – stanovalcev iz Zapisnika duš 1906-1939

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
Arnāče						
1	župnišče	župnik Smrečnik Franc, nato Kolar Anton in Schreiner Franc (r.1872 – u.1939)				
2	šola	Trobej Alojz do 1906				
3	župna cerkev					
4	Cerkvena hiša – zidana			Zajc Neža	1833	
5	Pirnat	Sredenšek Jakob	1865			
7	Koren	Ježovnik Anton	1841	Zabukovnik Marija	1841	
9	Krule	Voh Valentin	1847	Prodnik Jožefa	1863	
10	Sulakova zidanca			Miklauzin Maria	1829	
11	Krulova zidanca					
12	Katrinjek	Rebernik Jakob	1866			
15	Vencerl	Povh Ivan	1829			
16	Koroščeva vin-cerlija	Tratnik Valentin	1915			
17	Lavšek			Steiner Antonia	1840	
19	Adamova zidanca					
20	Pavlič	Goršek Franc	1863	Kasnik Marija	1875	
22	Stari Tonič pri Šoštarju			Železnik Jera	1860	
23	Borčan	Cvikl Anton	1858	Videmšek Josefa	1872	
24	Krušič	Rojnik Franc	1859			
25	Pušner	Naraks Mihael	1858	Avberšek Antonija	1866	
26	Urbanova zidanca	Tratnik Florjan	1868	Ribar Neža	1877	7
27	Klemše	Jelen Florian	1869	Razbornik Neža	1874	13

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
28	Boltek	Jelen Franc	1871	Sredenšek Helena	1863	6
29	Obreza	Jezernik Anton	1839	Hriberšek Maria	1849	5
30	Urbanc	Ternek Franc	1859	Krušnik Marija	1865	3
30	Arnejčeva klet	Paternes Janez	1925	Drev Terezija	1917	3
31	Jelen v Plateh	Klančnik Franc	1856	Anclin Marija	1867	4
32	Požerlija	Gorjup Ivan	1861	Avbršek Ana	1868	
33	Tonič	Lednik Matija	1842	Ložnik Neža	1848	5
34	Toničeva požerlija	Kopitar Anton	1917	Povh Marija	1922	2
35	Adam	Dreu Mihael	1844	Glušič Franca	1848	9
36	Belek	Razbornik Jakob	1846	Zajc Ana	1843	
37	Jurjev nograd	Blažič Martin	1873	Brezovnik Ana	1869	5
38	Jernejc			Drev Jožefa	1843	4
39		Triglav Gabrijel	1901	Pečnik Pavla	1918	5
40	Goršek			Jelen Antonija	1836	4
41	Pivarna	Hrustelj Franc	1881	Drev Alojzija	1881	
42	Korošec	Krajnc Ivan	1861	Bratanič Avgusta	1861	
42	Korošec	Tajnšek Ivan	1885	Ogrin Marija	1882	
42	Korošec	Hudovernik Rudolf	1907	Tajnšek Angela	1914	1
42	Korošec	Pirh Jožef Franc	1912	Tajnšek Amalija	1917	4
	Gasilski dom					
Laze						
1	Martnjak			Krajnc Marjeta	1827	2
2	Vrbanjakov - Viher	Viher Til	1859	Tkavc Terezia	1864	7
3	Pušnik	Viher Franc	1849	Vihert Terezia	1852	
4	Pogrančc	Orozl Matevž	1877	Tkavc Marjeta	1876	7

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
5	Mak	Jelen Ivan	1868	Gradišnik Maria	1856	2
6	Lavrič	Tepež Ignac	1871	Krašovic Franca	1871	7
7	Stepišnik	Hrastnik Blaž	1831	Blažič Liza	1831	
8	Zgorni Frank	Povh Jur	1874	2. žena: Platoršek Franca	1887	3
9	Spodni Frank	Ribič Luka	1831	Župnik Liza	1845	
10	Na Peči	Gruber Rudolf	1882	Roza roj. Ocepek	1883	4
11	Slivska zidanica	Hrovat Marko	1881	Rogelšek Maria	1874	7
12	Povž	Kašnik Valent	1860	Maria roj. Šmon	1876	2
13	Zgorni Grazer	Hojnik Vincenc	1837	Jezernik Terezia	1862	
14	Hleš	Glušič Ivan	1861	Jelen Helena	1870	6
15	Gril	Gril Ivan	1847			4
16	Grilova zidanca	Franc Trbušek	1871	Maria roj. Krajnc	1862	
17	Ventorin	Kralj Blaž	1883	Perger Alojzija	1891	9
18	Pogorevčnik			Ograjenšek Jožefa	1844	
19	Vrbanjak	Dolinšek Valentin	1869	Jelen Liza	1866	6
20	Jakopič	Klančnik Lenart	1867	Koren Jozefa, nata Drev	1876	6
21	Glušič	Čretnik				
22	Jakopička			Menih Jozefa, roj. Hribaršek	1861	
23	Hriberšek	Tratnik Jože	1873	Kaligaro Maria	1881	8
24	Spodni Grazer			Košak Franca	1833	
25	Makova zidanca	Gril Anton				
26	Vrbanakova zidanca	Brložnik Ciril	1930	Cecilija Dolinšek	1938	3
26	Rojak	Vertačnik Mihael	1835	Hrašan Neža	1838	3
27	Rojakova zidanca	Grazer Franc	1859	Maria roj. Dobelšek		

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
28	Vohova zidanca	Rednak Til	1843			
29	Matečko	Cokan Anton	1877	Antonia Popijjal	1883	7
30, 33	Kresnikova zidanca	Oblak Janez	1899			
31		Hojan Egidij	1907	Jera Konečnik		
33	Ventorinova Mica					
34	Martinek	Tajnšek August	1856	Ograjenšek Antonia		7 + 1
35	Irber	Krajnc Alois	1872	Glušič Cilika		10
36	Irberjeva koča			Krajnc Antonija		
37		Steiner Anton	1869	Dreu Ana		8
38	Mak pod Kozljem	Gril Anton	1851	Menih Maria	1855	3
40	Matevž	Dreu Gašpar	1875	Voh Helena	1874	6 + 3
41	Sulak			Vošnak Marija	1841	4
42	Anžič	Pajenk Primuš	1858	Oblak Terezija	1877	
43	Terdel	Rotnik Jan	1850	Maria roj. Zabnikov	1843	
45	Drel	Menih Franc	1835	Vinder Jera	1880	2
46	Kojovšek	Kranjc Anton			1868	
47	Debershekova zidanca	Hojan			1851	
48	Medved			Dreu Marija	1847	
49	Jelenova dekleta			Sredenšek Ana	1847	
50	Zibučan	Sedovnik Luka	1832	Rotnik Barba		
51	Krištof	Pirnat Jakob	1854	Petek Katra		
52	Zibuška zidanca	Ograjenšek Martin	1878	Medved Neža	1858	3
55	Johan	Jezernik Jernej	1869	Hudournik Katarina	1845	6
56	Sračnik	Meža Jakob	1856	Krušič Maria	1844	
57	Friškolan	Hudovornik Til	1852	Vinder Jozefa	1850	8
58	Nacl	Jamniker Mihael	1867	Zajc Maria	1882	5
59	Goršekova zidanca	Ocepek Franc	1939	Terezija roj. Gril	1888	3

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
60	Onžar	Ocepek Ivan	1859	Koren Antonia	1859	7
62		Koren Martin			1854	
63	Germičnik	Jamnikar Ivan			1870	
64	Pohovšek	Krajnc Gašpar	1850	Razdelišek Urša	1938	3
65	Kanižar	Jelen Jernej	1856	Razdelšek Antonia	1855	5
66	Gradič	Pirnat Jakob	1847			
67	Pušnikova zidanca	Cvenk Andrej	1835	Verdev Franca		
69				Vanovšek Ana	1842	
31		Hojan Alojzij	1861	Volk Ana	1861	2
Ložnica						
1	Rihtarjeva zidanca	Brglez Jernej	1884	Košak Marija	1890	
2	Ajtrel	Habe Blaž	1845	Obelšer Barba	1852	
3	Afre	Obelšer Mihael	1850	Pokleka Helena	1846	
4	Tomaz	Pušnik Valentin	1848	Povh Veronika	1850	
6	Onžar spodni	Bizjak Janez	1859	Grebenšek Marija	1867	
7	Cvikl	Kuhar Ignac	1860	Melanšek Ana	1865	
8	Tičer	Jevšek Matevž	1856	Gorjup Ana	1857	
9	Kotnik			Zagoričnik Jozefa	1866	
10	Onžar zgorni	Kvartič Valentin	1851	Kolšek Marija	1854	
11	Jevšek	Kopitar Valentin	1840	Kolšek Jera	1858	
14	Gmajnerjeva zidanca					
15	Sredenšek	Ušen Martin	1856	Berdev Marija	1866	
17	Jozel -Lopate	Poznič Franc	1844	Janževnik Katarina	1853	
19	Vogrin	Blaž Čeperlin	1871	Jozefa Gril	1873	

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
23	Vranovska zidanca	Rutnik August	1905	Terezija Štruc	1912	
24	Mavh	Blatnik Jernej	1863	Rančigaj Neža	1867	
25	Vranjekova kašta					
26	Zotler	Glinšek Jožef	1859	Miklauzin Franca	1870	
28	Vranjek	Vranjek Franc	1857	Dreu Maria	1871	
29	Vranjekova zidanca					
30	Vranjekov mlin					
32	Pirnat			Miklauzin Jozefa	1864	
33	Verhek	Avberšek Anton	1897	Smrečnik Verona	1909	
34	Ožil	Krajnc Florian	1864	Hribernik Franca	1866	
35	Ravlan	Sredenšek Franc	1863	Krušič Liza	1868	
38	Blažič	Lipičnik Jožef	1870	Dražnik Marija	1871	
13		Lipičnik Matija	1872	Viher Jožefa	1877	
12		Sedovnik Anton	1892	Oblišar Ana	1883	
40		Dreu Anton	1885	Vaš Marija	1895	
16	Cviklnova sušilnica	Kuhar Edvard	1908	Marzel Jozefa	1897	
41		Kuhar Edvard	1929	Katarina Razdevšek	1829	
Podkraj						
1	Kobalec	Rednak Ferdinand	1871	Tkavc Maria		6
2	Blaže	Jelen Jožef	1854	Pušnik Terezia		7
3	Germovšek	Strahovnik Anton	1845	Tkavc Rozalia		
4	Lebnošek	Prodnik Jožef	1872	Vodovodnik Maria		2 + 4
5	Koreza	Hrustl Franc	1852	Dolar Antonia	1879	6
6	Kutičan	Glušic Anton	1872	Fazarinc Franca	1852	10

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
7	Matečak	Šmon Matija	1869	1. žena Tkavc Urša, 2. žena Neža roj. Župnik	1852	6 + 1
8	Rezarč			Steiner Maria	1877	
9	Razdelšek	Kos Til	1847	Ograjenšek Urša	1857	9
10	Šmonjak	Kos Franc	1917	Paula roj. Koban	1884	4
11	Brezovčanova vincerija			1885		
13	Dražnik	Dražnik Blaž	1837	Maria roj. Bizjak	1853	5
14	Mehel	Skobel Pavl	1848	Jelen Maria	1855	4
15	Berglez	Pajenk Felician	1858	Topolšek Apolonia	1922	4
16	Rezar	Podveršen Anton	1849	Končnik Jozefa		4
17	Košan	Košan Gabriel	1855	Beršek Liza		3
18	Jelen	Verdev Franc	1847	Košan Liza	1856	5
19	Jezernikova vincerija Kresnik	Felician Karel	1901	Ivana Merzel	1857	1
20	Nograjšek			Zabukovnik Maria	1851	1
21	Pečak	Jezernik Jožef	1858	Prodnik Maria	1860	3
22	Planinšek	Krajnc Franc	1854	Verdev Franca	1852	7
23	V Rovtu	Krump Jakob	1873	Apolonija Čretnik	1902	7
24	Peški Pirnat – Blažuh	Jezernik Blaž	1853	Dreu Maria	1871	6
25	Grajska zidanca	Verdev Alojz	1927	Frančiška Pokleka	1844	2
28	Goloverška vincerija	Martin Grm	1894	Ana roj. Ožir	1861	4
29	Berglezov Jaka – Tonč	Menih Jakob	1849	Rožer Ana	1852	3
31	Kobalečeva vincerija				1875	

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
32	Krumpova vincerija	Skočaj Gregor			1929	
33	Jakopelnova vincerija			1894		
34	Planinšekova koča	Žnidar Vinko	1889	Hedvika Skočaj		3
35	nova hiša	Jezernik Ivan	1927	Marija Žnidar	1930	5
	nova hiša	Miheljak Lovrenc	1931	Rotovnik Marija		
Silova						
1	Blažič	Zagradišnik Matevž	1862	Kerpač Jera	1867	
2	Vohova zidanca	Šegovec Franc	1924	Mežnar Elizabeta	1925	
3	Koroščeva puša	Franc Tajnšek	1888	Vašl Antonija	1895	
4	Škorjanc	Kolar Andrej	1873	Jelen Ana	1876	
7	Štefan	Jelen Pavl	1843	Končnik Marija	1854	
8	Jakob	Vodovnik Janez	1859	Tkavc Ana	1854	
10	Minkuš	Grošl Jožef	1864	Planinc Helena	1860	
11	Mlačnikova zidanca	Orožl Andrej	1844			
12	Butl	Pustinek Franc	1858	Cvikl Jera	1866	
13	Kolar	Ograjenšek Franc	1847	Tilinger Helena	1861	
14	Valent	Goršek Valentin	1849	Mlakar Terezija	1855	
15	Petrač	Miklauzin Janez	1867	Kodrun Cecilia	1879	
16	Klančnik	Baluh Jakob	1866	Divjak Maria	1876	
17	Mlačnik		1857	Levšek-Korber Maria	1857	
18	Sevšek	Korber Anton	1853	Leskošek Marija	1857	
19	Voh	Voh Martin	1850	Tičer Maria	1854	
20	Sulak	Miklauzin Franc	1868	Ježovnik Ana	1871	
21	Jakopova koča	Tajnšek Alojzij	1859	Zorman Terezija	1865	
22	Lavreček	Skaza Franc	1839	Jastrobnik Neža	1843	

Hiš. št.	Domače ime	Ime gospodarja – očeta	L. roj.	Ime matere	L. roj.	Št. otrok
23	Štobar	Višnar Martin	1858	Dreu Marija	1862	
24	Ternavšek	Glušič Janez	1869	Pastirk Neža	1872	
25	Temelnova koča	Laznik Franc		Jozefa		
26	Andrejčev mlin	Es Janez	1865	Sternen Maria	1868	
27	Žilvamp	Kern Janez	1859	Lipičnik Antonia	1865	
29	Lončar	Janežič Franc	1852	Feifer Rosalia	1861	
30	Kresnik	Hrastnik Anton	1876	Lah Terezia	1875	
31	Andrejc	Koren Janez	1859	Pusovnik Antonija	1867	
32	Temel	Orozl Valentin	1849	Gabar Barba	1854	
33	Mihač			Zorin Helena	1838	
35	Tomazin	Koren Martin	1857	Jelen Marija	1862	
36	Mežnar	Ograjenshek Jakob	1849	Cvikl Barba	1843	
38	Klemenjak	Jelen Franc	1856	Košan Genovefa	1868	
40	Uršnar	Jezernik Janez	1873	Brecl Lucija	1868	

1. svetovna vojna

O prvi vojni so se veliko pogovarjali starejši možakarji. Sogovornica pravi, da se spominja očetovih besed, ko je dejal: »*Takrat, ko bojo pa železni ptiči po luftu letali, bo pa zares hudo na svet.*« To je bilo še pred drugo svetovno vojno in ljudje še niso poznali letal.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938;
Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Med prvo svetovno vojno naj bi se v župnijski kleti skrival takratni begunec in kasneje slikar Zoran Mušič. Njegov oče je bil na Soški fronti, on pa s svojim bratom in mamu tukaj do konca vojne. Pri nas komajda poznan kot slikar, v tujini pa je priznan kot eden največjih slikarjev prejšnjega stoletja. V drugi svetovni vojni pa je bil begunec v Mariboru. Po vojni se je poročil z Benečanko, kar pa oblasti takrat ni bilo všeč, da je vzel tujko.

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946;
Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»V prvi vojski je pa star oče umrl, pa je bil oče, k je bil takrt najstarejši, star devet let. Tamajbna se je pa rodila en par mescu po očetovi smrti, tk da /.../ je bil ata s tistim devetimi leti taglaavn moški pr biš. Sej so umiral zarad pomanjkanja, pa tut zard jetike.«

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946; Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»O prvi svetovni vojni mi je oče dosti povedal. Ko je bila splošna mobilizacija, je moral v vojsko, s tridesetimi leti. Skupno je bil v vojski šest let, zadnji dve leti je preživel v Italiji. Ko je prišel domov, je tehtal samo 45 kilogramov in je rabil kar dve leti, da si je opomogel. Pred petdesetimi leti je pa umrl. Nas je bilo pa devet otrok. No, sedaj pa sem samo še jaz živ.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

»Tudi med prvo vojno je bilo hudo. Mi je mama pravila, da ni bilo več moških. Je bil v vasi samo en moški, star 60 let. Vsi so bili mobilizirani. Pa so ženske morale potem vse delat. Je mama rekla, da ko so šli kosit, tri ženske so šle: mama, še ena stara pa še ena kmetica, ko moških ni bilo za dobit. /.../ Je bilo še težje dobit sladkor pa sol kot pa v Hitlerjevi vojski.«

(Marija Vasle, Pri Rezarju, Podkraj / Stella Cavalleri in Annemarie Culetto, 2013)

Življenje med obema vojnama

»Prvi avto je imel tule eden iz Laz, ko je šel v Nemčijo delat, si je prvi zaslužil. Pa tudi koles ni bilo v stari Jugoslaviji, v Kraljevi Jugoslaviji sta dva imela kolo. Pirh je imel motor. Pa je bil bencin po osem dinarjev, toliko je bila kila mesa. /.../ Mi smo pa imeli dva voza pa vole. Za domačo uporabo. Smo orali vse z voli. Dve hiše so imele konje, drugi pa vse vole. Manjše kmetije pa kar krave – včasih je bilo vse težavno. /.../ Med vojno včasih niso smeli nič bele moke mleti mlinarji, ni bilo bele moke. Edino če si je kdo upal, kakšen mlinar, še komu zmleti kakšno kilo. Tisto je bilo. Ko se gre za Dobrno, je bil en mlin, pa tudi v Šentilju so mleti, ko je bilo kaj vode. Drugače smo vozili v Velenje na mlin. Smo tudi praznovali med vojno, ampak po revšini. /.../«

(Marija Vasle, Pri Rezarju, Podkraj / Stella Cavalleri in Annemarie Culetto, 2013)

Današnje mehanizacije še ni bilo in sogovornik pove, da je bilo vse potrebno pokositi in zorati na roke in s pomočjo konj. Priča tudi, da je bilo včasih v Šentilju veliko konj, s katerimi so kdaj pa kdaj za dodaten zaslužek tudi vozili iz rudnika.

Če na kmetiji ni bilo dovolj dela za preživetje, so moški odšli dvakrat na teden delat v velenjski rudnik.

»V 50. letih, no, če bi reku tisto, vse na roke kosil, če ni blo ničesar, pa s konam fural. Nč. Druga nč, pa oral pa vse to. Pol ko so traktorji pršli, pol pa se je začel laže dihat.«

Sogovornik in njegova žena pravita, da so včasih iz Laz čez Koželj mimo Makove kapele nosili pšenico v mlin. Za tovorjenje so uporabljali mehove, narejene iz ovčjega želodca, vse pa je potekalo peš. Na drugi strani, v Šaleku, so imeli mlin na vodni pogon, kjer se je reklo pri Kolavtarju, lastnik pa je včasih bil Kolavtarjev Slavc. Po vojni se je to tovorjenje ustavilo, saj so kmetije dobile svoje mline.

L: *»Tu (mimo Makove kapele, op. p.) so včasih v mlin nosili, tak meh je bil, ovco so odrli ...*

Soproga: *Tak tulc je bil naprej, da so nosili kakor en tak žakelj, in so nesli v mlin. /.../*

L: *To so včasih vse v mlin nosili /.../ na vodo so tam imeli mlin, v Šaleku gor.*

Irina: *Kdo pa je bil lastnik mlina?*

L: *Kolavtarjev Slavc, sedaj ni menda več. Pri Kolavtarju se je pa reklo v Šaleku. /.../ Po vojski so se pa doma začeli ukvarjat, imamo mlin sedaj doma, pa ne uporabljamo.«*

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga;
Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Sogovornica Marija Tajnšek je rojena v družini, v kateri je bilo kar dvanajst otrok. Danes ima še štiri starejše in štiri mlajše brate. Pošali se na mamin račun: *»Mama je bila celo življenje noseča.«*

V preteklosti so največ jedli hrano, ki so jo pridelali kar doma: krompir, solato, zelje, fižol. V prazničnem času pa svinjsko meso, svinjski špeh, domače klobase od domačega pridelka. Kupovali niso skoraj nič, razen soli in popra. Olje so delali iz sončnic in buč. Danes pa pridelujejo samo še koruzo in mlečne izdelke. Po vodo so hodili v *štepih* – vodnjak, ki je bil oddaljen kar nekaj metrov. Vodnjaki so bili globoki po štiri do pet metrov. Imeli so več vodnjakov, vsak je bil postavljen drugje.

Za nedeljsko mašo so se vedno najlepše oblekli. Takšne nedeljske obleke so izdelale šivilje, najpogosteje iz t. i. kreptešina. Za ostale dneve so pa imeli le eno *cunjo*, ki so jo oblekli vsak dan. Mila in šamponov niso poznali. Za hrano so dobivali kupončke, tako da so si lahko kupili le določeno hrano in določeno količino.

Meje ozemlja so označevali z mejniki ali pa so že prej v preteklosti zasadili na mejah drevesa. Včasih so kakšni kmetje prestavljali mejnike in je prišlo do tožb.

Mladi so se med sabo veliko družili, še posebej ob igranju dramskih iger. Gospa Marija je povedala, da je leta 1940 igrala v igri z naslovom Mlinarjev Janez. Najpogosteje so nastopali v Dobrni, kamor so se skupaj peljali kar na t. i. lojtrnem vozu. Pove še, da so se ljudje takrat veliko bolj razumeli in družili, kot se zdaj. Ni bilo večjih preprirov. Ni bilo televizije, radia, ničesar, cele dneve so se samo družili. Ko so delali na njivah, so najraje peli.

Največ je bilo v tej okolici pridelovanja hmelja in gojenja živine. Ob delu so imeli kar nekaj delovnih navad. Pogosto so ženskam tudi nagajali, da so jim ob koncu dela skrili košare. Hmeljevke – okrog pet ali šest metrov dolge kole – so fantje najprej izruvali iz tal s kijem-mačkom, nato pa so jih položili na križ in ženske so vsak kol z eno rastlino posebej obrale.

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Alin Škaper, 2013)

Fotografija 28: Gostilničar Jože Pirh je bil med najboljšimi rejci goveda v Šentilju in je bil posebej ponosen na svoje nagrajene bike. Arhiv Božidarja Jezernika.

O mejah: so pa enkrat na leto blagoslovili križce iz cvetnonedeljskih butar in jih postavili na mejnike, da so s tem zaščitili zemljo pred točo in drugimi naravnimi nesrečami. Zjutraj na veliko soboto so pred cerkvijo prižgali ogenj, potem so pa kmetje s kresilnimi gobami ta ogenj odnesli na svoje domačije, kjer so jih z njimi pokadili – blagoslovili.

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Fotografija 29: Župnik Schreiner je pred vojno v Društvenem domu organiziral tudi kuharski tečaj. Terenska preslikava, 2012.

Sogovornik se je spomnil, da je ravno na tisti dan dobil dve razviti in povečani fotografiji, na katerih je z vsemi igralci, s katerimi je igral v dveh različnih igrah. Prva je iz leta 1948, ko so igrali v igri Mlinarjev Janez, druga pa je iz leta 1955. Takrat so nastopali v igri Miklova Zala. Ker sogovornik vse na slikah pozna, je dobil nalogo, da zapiše imena in priimke vseh nastopajočih, saj jih je od vseh le še pet živih. Na sliki je tudi njegova sestra, ki je bila pri obeh igrah šepetalka, drugače pa je bila zaposlena kot učiteljica in ravnateljica osnovne šole. /.../ Povedal je tudi, da cerkev v stari šoli dela manjši muzej in so prebivalce prosili za kakšne stare fotografije, zato so dali tudi ti dve fotografiji malo povečati, da ju bodo vključili v zbirko. V zbirko je dal tudi nekaj svojih še starejših slik, ki so bile posnete pred vojno. Miklovo Zalo

so vsega skupaj odigrali devetkrat po vsej dolini, Mlinarjevega Janeza pa štirikrat. Veliko fotografij je žal dal v zbirko, tako da jih kaj več ni mogel pokazati.

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Fotografija 30: Igralci leta 1955 v igri Miklova Zala. Terenska preslikava, 2012.

Sogovornik se je pohvalil tudi z vinom is svojega vinograda, zato ga je prinesel malo za pokušino. Povedal je, da pridelujejo rdeče in belo vino, poleg tega pa prodajajo tudi razna žganja in veliko jabolk.

»Povsod tu okol so vinogradi, vendar jih vedno več opuščajo. Mi mam vse vinograde dol, kar pred petdesetimi leti ni bilo dobro, saj zaradi nižine niso bili pravi pogoji za gojenje grozdja, pred desetimi leti pa je postala odlična lega, saj ptiči ne uničujejo več vinogradov v nižini, ampak se raje spravljajo na češnje, ki jih domačini ne oberejo in se posušijo na drevju.«

Ko je njegov oče pred sto leti kupil kmetijo, so imeli tudi hmelj; med vojno pridelava hmelja ni bila dovoljena, tako da so nadaljevali pridelavo po vojni, vendar so jo kmalu zopet ukinili, nato pa so se bolj osredotočili na vinograde. *»Vse to je dobro, vendar ne prinaša preveč velikega dobička, moraš imeti še nekaj za zraven.«*

Sogovornika Kralja sva povprašali tudi o kakšnih zgodbah in legendah, ki krožijo po kraju, in se je spomnil zgodbe o dekletu, ki je včasih živelo na gradu.

»Jaz se še spomnim grajske Lorike. Zaljubila se je v nekega hlapca iz doline, vendar ji niso pustili, da bi bila z njim, zato se ji je zmešalo. Grad je nato prišel v last nekega župnika pred 80 leti. Po vojni pa je grad prevzela Komunala in so notri stanovali ljudje. Sedaj je grad v lasti nekega Nemca, ki ga je kupil za pet evrov in ga mora sedaj usposobiti. Denar pa naj bi dobival od stanovanj, ki naj bi jih oddajal v Ljubljani, živi pa v Nemčiji. Nekaj je že naredil na gradu, ojačal je temelje gradu, da se ne bi podrl. Notri pa sčasoma želi odpreti lokal.«

Med vojno se je naši vasi reklo Swarzenstein, »Črn kamen« po nemško, in tako se je reklo tudi gradu. Kot otrok sem hodil štiri leta v nemško šolo, tako da smo takrat znali vsi govoriti nemško. Pred približno petimi leti sem bil v trgovini v Velenju, kjer sem dvema gospodoma razložil, kje lahko dobita sadike češnje, ker jima nihče drug ni znal, ker sta bila Nemca.«

Povprašali sva tudi, kaj so kot otroci počeli za zabavo in kako so se igrali.

»Pozimi smo smučali, poleti pa smo se potikali naokoli. Kasneje smo si tudi sami sestavili neka kolesa, med vojno pa smo dobili prava kolesa. Po koncu vojne smo imeli otroci orožja, kolikor smo ga hoteli, smo ga kar pobirali po tleh. Skoraj vsi otroci so znali streljati. Kakšna dva moja vrstnika sta se poškodovala do smrti, v našem kraju en in v Velenju en. Sta se igrala z vrstico od granate in je eksplodirala, saj nista vedela, kaj se bo zgodilo. Jaz bomb nisem maral, puške in pištole pa sem z veseljem imel. Kmalu pa so izdali obvestilo, da morajo vsi vso orožje odnesti v zbirni center. Jaz sem pregovoril mojo sestro, da je še moje orožje odnesla, saj si ga nisem upal, ker so vsakega otroka, ki je prinesel orožje, zraven še natepli.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

O čemerkoli smo se pogovarjali, vedno smo se vrnil na pogovor o času med vojno. Tako nama je razložil tudi, zakaj so med vojno pobirali zvonove. *»Zvonove so pobrali, po vojni pa so mogli nove kupiti. Ponekod so zvonove celo stražili partizani, da ne bi Nemci dobili novega materiala za orožje. Že med 1. svetovno vojno so na koncu pobirali zvonove, ko je zmanjkalo materiala za orožje. So rekli, da ko začnejo pobirati zvonove, da bo kmalu konec vojne, in res je bilo tako.«*

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Oče in mati sogovornice sta bila iz zgornje Savinjske doline, potem pa jima je lastnik tukajšnjega (šentiljskega) gradu uredil, da sta tam živela in bila tudi oskrbnika gradu ter pripadajočega posestva. Posestva je bilo okoli 30 hektarov, življenje na njem pa težko, saj so takrat prevladovala ročna dela. Po besedah sogovornice sta začela na gradu služiti 1. aprila leta 1927. S tem sta imela ves čas zaslužek, tudi ko je bila kriza. Njen oče je bil kmečki sin in je delal kot hlapec. Mama je včasih delala v samostanu pri menihih, ker so potrebovali pomoč pri molži krav in tudi obdelovanju posestva. Sogovornica je povedala tudi, da je bil lastnik šentiljskega gradu nekaj časa tudi Rdeči križ, a je grad prodal naprej.

V sogovorničini družini so bili trije otroci, sama dekleta. Še preden se je rodila, sta starša imela dečka, ki je bil nezakonski otrok, a je umrl že kot dojenček. To se je zgodilo po nesrečnem pripetljaju na maminem »delovnem mestu«. Tam, kjer je mama delala kot dekla, so nanj pazili drugi, starejši otroci. Sogovorničina mama je bila na njivi, zato so ga ti otroci hoteli pripeljati k njej z vozičkom, ki pa jim je ušel navzdol po hribu. Zato je bil kar nekaj dni v komi; za pomoč so prosili tudi menihe, naj molijo za ozdravitev otroka ali pa smrt. Nato pa je čez nekaj dni umrl. Sogovornica je bila najstarejši otrok v družini, rojena leta 1925. Srednja sestra je bila rojena leta 1929, najmlajša pa 1932.

Po pričevanju sogovornici v otroštvu ni bilo hudo. Imeli so se lepo, z ostalimi otroki so se veliko igrali, med drugim so tudi divjali po travnikih. Vendar to razposajeno in brezskrbno otroštvo ni trajalo dolgo, saj je že kmalu morala pomagati pri hišnih opravilih, na primer pri grabljenju (trave, op. ur.). Povedala je tudi, da se je štiri mesece učila šivati pri neki šivilji. *»Potem pa se je začela vojska (2. svet. vojna, op. p.) in sem morala nazaj domov. Mela sem pa nek star stroj za šivanje. Šivilja je rekla, da naj mi kupijo stroj, če želijo, da se naučim, in so mi ga. Ata pa mama sta vsak mesec dobila plačo, prej sta pa tudi nekaj prihranila, s katerim bi lahko kupila velik grunt s štirimi govedi.«*

(Marija Habe, roj. 1925; Pri Itelu, Kavče – fara Šentilj / Tamara Selko, 2013)

Družina sogovornice je ves čas živela skromno, vendar jim nikoli ni ničesar primanjkovalo. Življenje je bilo bolj preprosto. Veliko stvari so pridelali sami. Kruh so pekli enkrat na teden, po pet do šest hlebcev. Kosilo je bilo obilnejše le ob nedeljah. Za veliko noč ali božič so spekli potice in še kakšne kolače, takrat pa so jih obiskali tudi sorodniki. Za veliko noč je v otroštvu dobila pisanko, ata pa mama sta bila botra drugim otrokom, kar je pomenilo, da sta jih ob podobnih priložnostih tudi obdarovala.

Za darilo so dobili majhen kolač, v sredini je bila jajčka, pa tudi pomaranča. Tistim, ki so že hodili v šolo, so včasih dali tudi denar. Ata pa mama sta bila dobra botra, zato sta bila botra veliko otrokom. Po navadi so dali dva ali tri dinarje. *»Včasih si bil zelo vesel, če si kaj dobil.«* Imeli so več oblek, tako za čez teden kot za v cerkev.

Sogovornica v službo ni hodila, vse življenje je delala na kmetiji. *»Vete, je blo na gruntu tolk dela /.../.«* V službo je hodila le njena najmlajša sestra. Najprej so pomolzli krave, potem so pozajtrkovali. Poleti so potem delali na njivi in travniku. Imeli so tudi nekaj kokoši, a jih je veliko odnesla lisica in jastrebi. Imeli so tudi zajce, vendar so jih potem, ko so podrli hlev, *spravili stran* (uporabili za hrano, op. p.). Sosedje so si med seboj včasih pomagali precej bolj kot danes.

Sogovornica je govorila tudi o ženski, ki je zblaznela, ko je svojega očeta videla v zdraviliščih, a je niso mogli pozdraviti, saj bila je nora.

»Jedla ni nikdar drugač, kt da je tkle na krožniku mela, mislm tacno, da je tkle mela, zmeram stuječ. Da bi se una, ko je bila še v takih letih, ko je mela menstruacijo, da bi se sama umila, nikol. Zmeram sm jo js. Js sm kr škap pa vodo, pa de je notr stopla, pa de se je umila. Kr takrt ni blo takih bajn kot dons.«

Ker je pogovor nanesel na to temo, sva sogovornico vprašali, kako je bilo s higieno med menstruacijo v mladih letih njenega življenja. Povedala je, da so takrat ženske med menstruacijo uporabljale spodnje hlače, spodaj pa podložene kakšne krpe od starih hlač. Naredili so takšne trake iz blaga (srajc), potem pa so jih dali v spodnje hlače. To so ženske delale same. Te krpe so potem ženske tudi oprale, niso jih vrgle stran, temveč so jih večkrat uporabile. *»Ko so mama vidli, da mam to, so mi pa napravili iz starih cot tiste vložke. Pa je rekla: ko bo gotovo, bomo pa oprale vse.«* Šele po vojni so prišli vložki. *»V apoteki si jih dobil.«*

(Marija Habe, roj. 1925; Pri Itelu, Kavče – fara Šentilj / Tamara Selko, 2013)

Sogovorniku je mama veliko pripovedovala; doma je bila iz Ložnice. V smeri Polzela – Velenje so pred drugo svetovno vojno veliko hodili potujoči berači, ki so včasih hoteli tudi prenočišče.

(Jakob Grošl, roj. 1944; Pri Minkšu, Kote / Ines Tekavčič, 2013)

Fotografija 31: Zlata maša v Šentilju okrog leta 1930. Terenska preslikava, 2012.

Fotografija 32: Skupina moških (na desni sadjar in drevsničar Anton Jelen), ki je pred letom 1940 krčila gozd: »Gošo so podrl, ane, de so pol sadno drevje nasadil ...« Terenska preslikava, 2012.

Otroštvo med obema vojnama

Žogo so si otroci naredili iz zračnice od kolesa, domače drsalke so si naredili iz cokol in kovancev ter se z njimi drsali po ledu. Voda je občasno stala v vdolbinah, pozimi pa je to zmrznilo (tudi do marca, aprila je bil led) in so ga lahko uporabljali tudi za drsanje. Tudi hokej so igrali, in sicer s sončnicami in lesenim ploščkom. Izdelovali so tudi lesena kolesa po vzorcu pravega kolesa; vse so izrezali iz deske, edino *puša* je bila železna. Sogovornik v smehu pove: *»Kolo je bil bolj šesterokoten kot okrogel, ker nismo imeli takih žag, ane, ali pa orodja.«* Te stvari so delali na skrivaj, saj starši niso pustili, da so zapravljali čas in dobre stvari, ki bi jih lahko drugače porabili. Hči pove:

»Seveda, včasih ni bilo gumijastih koles, so bila stara lesena kolesa, ko ste jih tikali, ste rekli, po hribu navzdol. /.../ Koželj je strm hrib in pol tam zadaj za bišo, ko je, pa so se dol proti cesti naštimali, pa so ga pa s palco poganjali, ne, ker če si ga z roko, ti je lahko prst osmodilo ali pa ti ga je lahko tudi zlomlo. /.../ Potem je pa enkrat na kamen priletel in na drug kamen in se je sesul, /.../ kolo je bil pa kaj od ajnšpanigerja, to je bil voz v bistvu, ki je bil namenjen za prevoz sveže trave s travnika za krmo za živali.«

Sogovornik doda:

»V mlin smo nosili pa vozili tudi otroci s takim, dva-, enoosnim vozom, kripļjem, gare, /.../, vozički na dva kolesa, železna os, pa pritrjena gor, drugače pa vse leseno. Pa si peljal, ene 30 kil žita si peljal v mlin. /.../ To je bilo leseno, tako štirioglato, en meter dolgo pa ene 50 visoko, pa ene 70 široko.« Žakļjev niso imeli, za prenašanje žita in drugih stvari so si izdelali vrečo iz ovčje kože. Sankali so se z doma narejenimi sankami, ki so jim pravili *šlite*. Smuči so si prav tako sami naredili, in sicer so si *»na doge od sodov napravili svinjske pase.«*

V vozičkih se niso smeli kar tako voziti, so pa naredili približek vozičku. Vzeli so *kouce* od pluga; hči pojasni: *»To je v bistvu ta del, ko so kolesa nastavljena, plug je bil zadaj, spredaj so bila pa kolesa, taka povezava vmes. No, in so to gor naštimali, ta del od vozička na t te kouce in so pol se s tistim vozli.«* Doda: *»Pa tudi s samimi koucami po strmini navzdol smo se pelali, ane.«*

Sogovornika sta povedala, da so punce imele punčke iz cunj, in še to samo eno, ker tudi *»flik ni bilo, ostankov od blaga«*, saj so vse, kar je ostalo, porabili, da so zašili kakšno obleko. Za to so porabili razne materiale, na primer volno, koruzne laske, ličkanje, da pa je punčka stala, so jo napolnili z ličkanjem.

Sogovornik začne pripovedovati o šoli in pravi, da so imeli tablico pa gobico gor. Če si jo zlomil, nisi dobil več nove, je bilo pa menda zelo krhko. Povedal je tudi, da ni bilo škornjev, imeli so navadne čevlje in nogavice, ničesar drugega. Nekateri so imeli srečo, če so imeli ovce doma in so jim mame spletle nogavice iz volne. *Šofēce so bile »krpe, v bistvu tudi flike, samo da bi bilo malo bolj toplo /.../ so si ovili noge recimo okrog, pa jih je dal noter v cokel«.* Malice niso dobivali: *»Če si imel kruh doma, si bil srečen, pa jabolka.«*

(sogovornik Slavč,³⁰ roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

Ko so bili majhni, ni bilo tako kot danes, in so se igrali z motkami, lopatami in grabljami. V družini je bilo osem članov in so morali začeti že zgodaj delati.

»Če pa smo se že igral, smo pa tancali tam po cesti, smo si narisal tist na cesto, mi smo včasih rekli gimnazija, pa smo si recimo narisal tkle peku, pol so ble pa ena, druga, tretje, nebese, pa nazaj črta, tretja, prva pa v peku. Si mel tak mejhn cigelček, pa si brcal, ane, pa če nisi na črto, je bla pa na sredi takle križ, mislim t'te črte si mel. Pa recimo kolebnico smo skakali, iz špage.«

Sogovorničini bratje so se izšolali za poklic, ona pa je želela šivati. Vendar ji zaradi pomanjkanja denarja doma niso mogli kupiti šivalnega stroja in tako je ostala brez poklica. Mama je bila gospodinja, oče pa mizar. Oče je imel najprej obrt in izdeloval je tudi stavbno pohištvo. Delali so okna, vrata, pa kuhinjske elemente, spalnice ipd. Kasneje se mu je ponudila priložnost in odšel je delat v rudnik v mizarško delavnico. Za šest let je šel potem delat še v jamo.

Sogovornica se spominja, da niso imeli kaj obuti. Pozimi so v Velenje hodili v *coklah* v šolo. Pozimi je vsakemu naštrikala po ene *zokne*. Iz starih flik so si ovijali noge, da jih pozimi ni zeblo. Ko so šli k birmi, so imeli izposojene obleke in čevlje.

(Marija Čepelnik; Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Na začetku je sogovornica prosto pripovedovala o otroštvu. Tako je začela: *»Otroštvo smo preživljali bolj razigrano kot danes. Seveda je na podežlju drugače kot v mestu. Na otroštvo imam lepe spomine. Oče je bil v partizanih od 44. do 45. leta. Nismo trpeli nekega pomanjkanja. V trgovini ni bilo velike izbire. Še posebej meso se je dobilo redkokdaj. Mama ga je po navadi pripravila za očeta, ker je delal v jami in je potreboval bolj močno hrano, otroci pa so dobili kakšno mlečno župo ali pa nekaj podobnega. Včasih je delal prav v jami, ko je pa izpit naredil, je pa vozil ljudi v jamo, bil je mašinhaus, in takrat ni bil več tako*

30 Več podatkov o sogovorniku ni bilo zabeleženih.

izčrpan. *No, to se spomnim od otroštva, da ni bilo vsega v izobilju.*« Povedala je, da so gradili hišo in zato tudi niso mogli porabiti denarja za druge stvari. Ves denar so vložili v hišo. Na srečo je imela tudi mati kar nekaj denarja, da so s tem lažje preživeli.

Povedala je tudi o oblekah tistega časa. *»Mama je znala en mal neki pridelat, je bila tak na pol šivilja. Pa je iz kakih njenih oblek naredila men obleko, ko sm manjša bla. V Velenju je bila sam ena trgovina in še takrt je blo, da so bli boni al kaj je kej blo. U glavnem nisi mogu rečt, zdej grem pa kupit to pa to, ampak takrt, ko je blo, so nekaj zvedli, pol pa vem, da je že ob štirih zjutri šla v Velenje, da je dobila neko blago. Po vojski je še pa tk blo, da so tiste ženske, ko so jim pravili, da so udarnice, so imele prednost v trgovini, če je pa še ostalo kej takega, se je dobilo, če ne, pa ne. To se spomnim od oblačil. Zato je pa moja mama men dostkrt naredila, baje sm bla kr čedno oblečena, ampak iz svojih stvari. Moja mama je pa služla 16 let v Ljubljani pri bogati družini in je od tam že lepe obleke sm prnesla, pol sm pa na tak način kar čedno oblečena bla.*«

(Marta Gril, roj. 1940; Pri Grilu, Ložnica / Tamara Selko, 2013)

»V Šentilju je bila najprej osemletna osnovna šola, potem po vojni so šli pa na nižjo, štiriletno, potem so šli pa nazaj na osemletno nekje 1952. leta. Jaz sem hodila štiri leta v Šentilju, potem pa v Velenje v gimnazijo. Štiriletna šola je bila obvezna, naprej pa ni bilo obvezno. Šolo je vodil šolski upravitelj, ni bil ravnatelj. Pa nadzornike smo imeli – tistih smo se pa bali. Če je nadzornik prišel, smo vsi utihnili. Ampak nadzornik je bolj nadzoroval učiteljico, vsako leto enkrat je prišel. Imeli smo spoštovanje do učiteljev, pa strah. Stara šola je bila zraven cerkve, tam, kjer imajo zdaj vrtec. To staro šolo so ukinili 1970. ali 1971. leta, ko so zgradili novo šolo. Pa tam, kjer so imeli Tajnškovi ali pa Ko-roščevi svinjake, so imeli lepo urejene in nad svinjaki so imeli včasih pouk. Tisti svinjaki so stali še pred štiridesetimi leti. Pouk so imeli, kjer je bilo možno.«

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

2. svetovna vojna

Sogovornica je omenila, da je bil oče eno leto pri partizanih. Na mojo prošnjo je začela pripovedovati:

»Ja, jz sm bla štiri lete stara, ko so pršli po očeta, da so ga odpelali v partizane. In takrat se tud spomnem, da so pri sosedu nekaj delali, neko vrtno utico, in so tam imeli pozno kosilo,

pa so pršli partizani, pa so rekli 'zraven boš šou', pa so rekli mami 'prprav neki u nabrbtnik, zraven bo šou', no, in je res dala. Ampak tist se spomnem, vsi drugi so ostali, sam mojga očeta so odgnali v partizane. Pol je pa pršu še enkrat, brigada je pršla tuki skoz, mama mu je hit napravla, kar je mela, kak kruh pa nogavice. Pol je šou pa nazaj iskat brigado, pa je pršu v nemško zasedo. Ena je rekla 'črna roka je v Kotih', t'k so rekli Nemcem, ampak je šou. Takrt jih je pa zamirkou in je šou mim hiše, je vrgu tist nabrbtnik pred kubinski okn, pa letu gor u Seučnik. Strelali so za njim, sam je meu srečo, da je ušou. Od takrt ga pol ni blo več domov, dokler ni blo konc vojske. Zgleda, da so tud njegov nabrbtnik vzeli. Oče je bil v partizanih, brat pa v nemški vojski. Je bil tok star, da so ga poklicali v nemško vojsko. Pol je pa mama skos dobivala za bratom karte, so rekli, da sma midve z mamu meli za preživetje. Drugač pa po očetovi strani partizani niso nič dali, prej so odnesli, če si jemu kej. Tk da je skos bla tista hrana, da sma midve mele. Je pa dobla mama enkrat pošto, to je blo 44. al že 45., je pa že na ruski fronti bil brat, so ga Nemci že naprej poslali. Tam so pa meli en bunker, da so ga stražli. U tistem bunkerju so pa meli municijo al kaj. Pol je pa pršu en do njega, da bi stražu namest njega, brat ni stražu. U glavnem, zamenjala sta, in ko je on pršu na tisto stražo, je bomba prletela, pa ga je raznesla tistga. Pol so pa vidli, k'k se je pisu in od kod izbaja, in so pošto poslali mami. Mama je pa vidla to. Pa je žalovala še pa še. Pol je pa brat sam pisu in je reku 'živ in zdrav sm'. Čeprou je biu ranjen, tkle krajšo nogo je meu. Živ je biu. Po tistem je biu ranjen, so ga dali pa v nemško bolnico in je tam ne vem kok mescov bil, ne vem kok dolgo. Pol so ga pa prestavli, ko so vidli, da je okrevu, v Gradec, pol so ga pa nagovarjali celo, da bi v bolnici ostal, kot nekaj da bi delau, ne vem kaj. En oficir ga je pa zlo rad meu, je pa dopust dobil, če bi mu šnops prnesu. Je pa šel, ampak noga še ni bla tk strašn v redu. Pol je pa pršu, je pa ne vem v kerem kraju napaden bil, napadl so ga partizani. Je tam izkoristu pa ušou iz nemške vojske k partizanom. To je pol pravu, k'k je naredu, kr noga ni bla tk sigurna, si je pa s pasom pomagu. Pol pa ne vem, k'k je gor do Pohorja pršu. U glavnem, ušou je, vlak je bil napaden, dost je blo mrtvih. Brat je pa u partizane ušou. Pol je bil pa v partizanih na Pohorju. Bil je v eni od partizanskih bolnic. Dr. Pavček je bil zdravnik tam gor. No, pol sta pa bla uba v partizanih, sam da je bil brat v tej bolnici, oče pa v partizanih. Mnde je ušou 45. leta. Vem, da sta se učas pogovarjala, k'k je mogu prenočit v nekem marofu, v hišo ni upu, ker je mel nemško uniformo, je pa zgledu ko vohun. Pol so pa pršli partizani, ena brigada je pršla, in so ga najdl gor na marofu, zdej pa u nemški uniformi je bil in je tako srečo meu, da je bil tam edn iz istga kraja, kjer je brat živel, pa je reku 'ja js ga poznam'. So ga mel vseen kar na očeh. So ga pa spravl v partizan-sko bolnco, med partizane notr.«

(Marta Gril, roj. 1940; Pri Grilu, Ložnica / Tamara Selko, 2013)

O medvojnih časih omeni, da je bilo zelo hudo, veliko je bilo domačih izdajalcev. Na njihovem ozemlju se je trlo partizanov in Nemcev. Omeni tudi, da je bilo na tem ozemlju nekoč taborišče, kamor so vozili nedolžne ljudi in kamor so odpeljali tudi njenega očeta. Iz tega taborišča so peljali ljudi tudi potem še naprej v večja taborišča, kot je bil Auschwitz. Povedala nama je, da so njenega očeta imeli priprtega dva meseca, potem so ga pa spustili domov k družini, ker jih je njena mama vsak dan hodila prosit. Tisti čas, ko je bil zaprt njen oče, so pa partizani napadli Dobrno.

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Alin Škaper, 2013)

Sogovornica nam je povedala zgodbo o tem, da naj bi v okolici Kót strašili partizani. »*Da so partizani ene Nemce pobil in naj bi zdej strašil tam dol.*«

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

»Tu je bil še en kovač, star. Star toliko, da je bil v prvi svetovni vojni v avstrijski vojski. Rad je pil, rad je kadil. Potem pa takrat, ko je prišel prvi radio – Klagenfurt je bil prvi, Nemec – on je pa kupil si radio, menda prvi tukaj. Bil je pa v rudniku v službi, pa še doma je delal, kovaštvo. Potem je pa za tisti radio, je rekel, kako fajn je to, da tisti, ki je pa to pogruntal, da je pa nekaj najbolj fajnega. Je rekel: 'Poslušajš, poslušajš, ko se pa naveličaš, pa ugasneš. Jaz svojo Pepo, bolj ko ji pravim 'tiho bodi', bolj glasna je.' Ženo je pa res imel tako. Potem je pa vsako jutro prišel gor, h sosedom, ob pol sedmih je že bil tukaj. Je en šnops (žganje, op. p.) popil, pa vremensko napoved povedal, ki jo je slišal na radiu Klagenfurt. Je rekel: 'Nemec, Nemec je povedal, da bo lepo vreme.'

V drugi svetovni vojni je bila tale cesta zelo pomembna; ta povezava Velenje – Polzela. Rudnik je bil nemški in so morali ves material za v jamo nabavljati, strelivo in kar se je rabilo. Ker se je normalno delalo. Tukaj je bla straža, ko je avto šel, da ne bi napadli avta. In je bilo tukaj kar nekaj bitk. Pa so Nemci tukaj hodli, pili, pa so vse plačali. Je bila nemška disciplina. Je oče rekel, da je bilo poštenje v nemški vojski, da če so prišli v hišo, da si lahko denarnico pustil na mizi in se je nihče ni dotaknil. Tukaj ni grobišč, je pa en spomenik tam doli na ovinku, od Vranjeka dol, proti Polzeli. Ker so partizani v zasedi pobili Nemce.«

(Ivan Vranjek, roj. 1941; Pri Unžerju, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

Mirko Kralj je povedal še o svojih šolskih dneh.

»V šoli mi je bilo zelo všeč, sedaj pa vama bom povedal, zakaj. Ko so nas zajeli Nemci, sem hodil v drugi razred. Takrat so nam učiteljice lepo razložile, da je to njihov zadnji dan v službi in da bomo dobili nove učiteljice. In res, čez dva tedna je bila naša šola že prava nemška šola, naše učiteljice pa so postale Avstrijke. Ker nobena učiteljica ni znala slovensko, mi pa ne nemško, smo prve dva meseca samo peli in igrali na harmonike. To mi je bilo zelo všeč. Eno učiteljico smo imeli vsi zelo radi, drugo pa smo vsi sovražili. Ime ji je bilo Linda Longin, mi pa smo jo klicali Linda Laja, ker je bila tako tečna. Ta druga učiteljica nas je pa prišla po dvajsetih letih celo obiskat, vendar sem bil jaz takrat žal na izletu z ženo in je nisem videl. Po vojni pa so prišli partizani v šolo in so rekli vsem, ki niso bili Slovenci, naj se poberejo, drugače jih bodo postrelili, nam je bilo pa lušno, ker nam ni bilo treba nič v šolo hoditi. Smo pa zato celo leto hodili past ovce po travnikih, po enem letu pa smo morali spet normalno v šolo. S štirinajstimi leti sem končal šolo in mi je oče rekel, da moram biti doma, da bom pomagal pri hiši. Enkrat sem mu pobegnil in začel hoditi v večerno šolo, saj sem hotel kaj narediti iz sebe, ko pa je izvedel, je bil zelo hud. Vsi moji bratje in sestre, vsi so imeli neke svoje poklice, jaz sem bil pa na kmetiji. Danes jamramo, kakšno je življenje na kmetiji, samo če pomislim, kako je bilo pred petdesetimi leti, ko ni bilo nič strojev, je bilo takrat veliko huje, saj smo morali ogromno delati. Deset let po vojni je bila res velika kriza, nato pa se je vse začelo počasi postavljati na noge.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Kot je oče pripovedoval sogovornicama, *»je kmetija imela neko osnovo, nekaj zemlje. Samo bolehalo so, pa umirali taki mladi ljudje, in to je bilo zelo tragično«*. Ker so imeli doma dokaj velik in lep *»grunt«* (posestvo, op. p.), si ga je nek nemški posestnik zaželel. Veliko srečo pa so imeli pri tem, da so bili Nemci malo nenatančni in niso opazili, na koga je pisano zemljišče, ker so dobili nalog za družino Jelen, to je bila ožja družina, pol so bili pa še strici in tete. Odpeljali so nato samo ožjo družino, posestvo pa je ostalo ostalim sorodnikom. Doma so imeli težek motor, ki ga je oče potreboval za vožnjo do drevesnic, in imeli so tudi radio, ki so ga hodili poslušat partizani, a so Nemci zaplenili motor in radio. Vojno obdobje jih je precej prizadelo, a so si kmalu opomogli.

»Bilo je rečeno, da bi naj oče sadje sušil, ker je un zgradil sadno sušilnico 1936. leta, da je lahko naenkrat 120 kil sadja na lesah sušil. Pol je pa tist sušil, k bi naj blo za partizane, krhlov pride ven 12 kil. So pa Nemci pršli mimo, pa so oni pojedl tiste krhle. Sušilnica je ene pet metrov proč od ceste in to so Nemci lah zavohal.«

O partizanstvu je sogovornica povedala: *»Pri partizanstvu je bilo nekaj zelo poštenega, pristržnega in nekaj zelo grozovitega. To ni bilo kar belo ali črno. Takšen majhen narod, kot je slovenski, je bil kar na smrt obsojen.«*

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946; Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornica Marija Jelen je povedala, da sta v zvezi z drugo svetovno vojno pomembni dve spominski plošči – na prosvetnem domu – sedaj domu krajanov. Šentilja ni uradno na zemljevidu, ampak partizani so vedno vedeli, kje je Šentilj.

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946; Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Leta 1941 je sogovornik začel hoditi v šolo, 1943 pa so šolo v Šentilju zaprli partizani. Naredil je štiri leta osnovne šole, potem je šel pa na obrtno šolo. Devetinštiridesetega leta se je izučil za mizarja. Predmeti so bili v nemščini, zato niso ničesar razumeli. Njegova hči meni, da je rudnik v Velenju veliko vplival na to, da so se tu uveljavile nemške popačenke, ker so delavci nosili domov veliko besed. Sogovornik nama dá primer nekaj nemških pesmi, ki so se jih naučili še v šoli in kar je oče prinesel iz rudnika. *»Šprahkursi«* (jezikovni tečajji, op. p.) so bili obvezni za odrasle, otroci so se pa nemško učili v šoli. Nemška vojska je bila v Velenju samo v rudniku, drugje ne. Kdor ni šel v vojsko, je stražil objekte (npr. rudnik, elektrarno, žage, op. p.), da jih ne bi partizani napadli, imenovali so jih *»vermanšaft«*.

(sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

»Ko so prišli Nemci, si moral dati 20 din za eno marko, ko je bilo pa konec vojne, si moral dati pa 20 mark za en din, in sta starša postala siromaka. Potem sta pa od agrarne dobila pet hektarov zemlje. Čez celo vojno smo obdelovali zemljo pri gradu. Tako partizani kot Nemci so jemali od kmetov živino, pa tudi brano. Tako je bilo včasih.« Ko sta sogovornika dobila pet hektarov zemlje, niso več živeli na gradu, ampak pri grajski kleti. Nudili so tudi skrivališče partizanom; ti so ležali kar na senu. Če so partizana našli pri komu doma, sta šla v zapor tako lastnik stavbe kot partizan. *»Ata ni mogel biti budoben, da bi jih izdal, ker bi jih nemška vojska zasačila. Pomagali smo partizanom. Pri nas so sam spali.«* V tistem času so vojaščino služili tri leta.

»Jedli smo krompirjevo juho. Mesa ni bilo, razen če so partizani prinesli kaj. Če so kaj klali, so si partizani razdelili pa k nam prinesli, da je mama skuhala. Tudi sosedje so

pomagali partizanom. Pri eni hiši pa je bil gospodar, predolg jezik je imel, kadar koli je slišal kaj od partizanov, jih je šel zatožiti na policijo. Potem so ga partizani ustrelili. Tam je pač tako bilo narejeno, sin je bil v nemški vojski. Ostali ljudje pa so pomagali partizanom. Vojna ni nič dobrega prinesla.»

Njeni družini nikoli ni bilo hudega. Prej sta bila starša oskrbnika gradu, potem sta pa vzela zemljo v najem.

»Nekaj nam je nemška vojska pobrala, govedo so odpeljali. 44. ob božiču so jim javili, da so partizani na Gradiču, potem je pa prišla nemška vojska iz štirih strani, iz Velenja na dveh krajih – iz rudnika in železniške, potem so bili iz Polzele, eni pa iz Šempetra. So mislili, kaj bojo naredili. Rekli so, da so Angleži pa Francozi v Šentilju na Gradiču. Nazadnje niso imeli nobenega orožja tisti Angleži. Po mojega ata so kar hitro prišli, da so mogli dol it.»

(Marija Habe, roj. 1925; Pri Itelu, Kavče, fara Šentilj / Tamara Selko, 2013)

Sogovornik pove, da so med vojno ponoči okrog hodili partizani, podnevi Nemci. Imel je tudi izkušnjo, ko so hoteli partizani očeta ustreliti, ker so ga imeli za izdajalca. Mislili so streljati nanj, če ne bi mati tudi vzela puške. Hči pripomi: *»V bistvu so bili partizanska hiša, ampak ker so se pač nekomu zamerili, je pač hotel se jim na ta način maščevati. Tega je bilo zelo veliko.»* Sogovornik doda:

»On (oče, op. p.) je imel kmetijsko šolo, osbaufirer (verjetno iz nem. 'Ausbau', izobrazba / izgradnja, op. lekt.) se je reklo, in je imel to funkcijo, da je hodil okoli do kmetov, pa pobiral je to, predpisovali so ne, sej ni /.../ vse je bila komisija, člani, koliko bo kateri dal goveda pa to. /.../ 1944. leta je pa potem šel v rudnik in zmeraj je imel nočno službo, tako da je bil potem obveščen, mislim, partizane je obveščal, kam bojo šli Nemci zvečer. /.../ Enkrat je prišel domov, je bil glih miting pri nam, da grejo Nemci v Šentilj /.../ in so šli v Bevče takrat, drugo smer, ane, tako da jih ni bilo v Šentilj, tam so trije padli potem v Bevčah.»

Oče je kasneje odšel tudi k svojcem v Maribor, da ga Nemci ne bi odkrili, ker je vohunil za partizane. *»Če ne bi bilo teh domačih izdajalcev, jih ne bi Nemci toliko odpeljali, saj oni niso vedeli, kakšen človek si.»* Oče je bil eden redkih izobraženih, rad je tudi veliko govoril, tako da moral je vedeti zanimive zgodbe, ki se prepletajo z zgodovino.

(sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

Velikokrat so jih oblegali partizani, ki so jim vdirali v hleve in se tam skrivali. Tudi za hrano so jih prosili ali pa so si jo kar sami vzeli. Odpeljali so jim tudi kar tri kra-ve. Sogovornica pove tudi, da je eden od bratov bil partizan, drugi pa mobiliziran v nemško vojsko. Zato so zmeraj, ko so prišli na dom partizani, obesili na stene slike od partizanov, ko so pa prišli Nemci, so pa te slike dali dol in obesili nemške.

(Marija Hriberšek, roj. 1933; Pri Jakobu, Kote / Alin Škaper, 2013)

Sogovornica je delila spomine na vojno:

»Vsega skupaj nič kaj dobrega se ne spomnim. Aprila so Nemci prišli tule dol, pol so jih nekaj odpeljali. Na Hrvaško niso drugega odpeljali kakor župnika. Nemci so tej, ko si jih postrelili, Glušiča, pa Rednaka, pa še tamle Janežiče, pa so jih odpeljali pol, 42. leta je bilo to. Pol so pa 44. leta so pa t' te dva tule, ko so dol, dva tule (sosedu, op. ur.) /.../ so v partizane pobegnili. Mati je čez štirinajst dni umrla, so še sina ustrelili, ko je takrat ušel. Iz taborišča ni bilo ne očeta ne hčere nazaj. Dve, ko so prišle od partizanov, so tudi šle, so prodale grunt. Ni več Kosov tu. Sina, tistga so tudi ustrelili Nemci, menda na veliko noč 45. Padlo jih je nekaj v nemški vojski. Takrat jih je kar padlo tukaj (v Šentilju, op. ur.) /.../ štirje, v partizanih menda dva mlada, dol ko se Jezernik pišejo, so dva, en Jezernik, eden pa ne vem, kako se je pisal. To je bilo tk ta glauno. Tule so takrat odpeljali Verde Baltazar. 44. So ga najprej v Dachau, se tudi ni vrnil nazaj. Tule gor, ko se je pisal Jezernik, so ga partizani ustrelili. To je blo v našem kraju. /.../ Pri nas doma so pa enega brata Nemci vzeli, se je vrnil brez roke. Dva sta pa mogla v partizane it. Mi smo pa tak mel kr naprej od 44. leta t'le. Tiste novince, pa nazadnje še ranjenca dobili tule v hišo, smo jih imeli. Je bil bolničar, so imeli svojega bolničarja. Enga v Steski jami, eden je šel, eden je šel v svojo oskrbo, v svoj kraj. Štirje so pa bili do konca pri nas. Še enega pa štirinajst dni prej, mu je nogo raztrgalo, smo ga še en čas imeli tukaj. /.../

Sem imela pet bratov in dve sestri. Sestre smo bile vse doma med vojno. Ena je bila še majhna, štiri, pet let stara med vojno. /.../ Enkrat, samo enkrat so streljali tu. 1. februarja je bil tule Tomšičev bataljon, pa so nemški žandarji prišli, da so po hišah preiskave delali. Bi k nam tudi prišli, pa so jih dol partizani ustavili, da so enega ustrelili, drugi so pa šli. Ranjeni so bili pa povsod po hiši, niso bili tako hudo ranjeni, da bi morali kar ležati. Parkrat so mogli v gošo, ko smo dobili sporočilo, da so Nemci dol. Ko je blo kaj takega, so se mogli skrit. Drugače so bili pa v hiši, pa tudi zunaj že, ko je blo bolj toplo. Ni prišlo do izdaje. Bi blo grdo, če bi prišlo, za vse bi blo grdo. Včasih je prišlo poročilo, da so Nemci, pa jih ni blo. /.../ Če je bilo potrebno, so se po gori skrivali, ampak največ partizani po hišah.

Če je bilo kako poročilo, so partizani bežali na goro, drugače so pa bli pri hišah okoli in okoli. Smo dobili novince in bataljone. Pa še v Lazah po hišah, če je bilo treba, seveda, so pa mogli bežat v gošo, ja, samo ne vem (se ne spomnim, op. ur.), da bi blo kaj, sej ne moreš živeti v goši. Pa v Gradiču so tudi bili partizani. So zasedli hiše, da ni blo glih izdajalstva. /.../ Tak so Nemci delali, gospodarja ubili, druge pa odpeljali. /.../ Menda je na gori dosti pokopanih, ko so jih partizani pobijali. Prej so bile v obeh farah trgovine, pa so jih dvakrat partizani obkradli, pa so jih potem zaprli. 44. leta. pa ni bilo potem nič trgovine v Šentilju in v Ponikvi. Po sol smo morali pa v Žalec, prej še v Velenje, ampak potem v Žalec. /.../ 45. leta na koncu so iz Velenja hodli v Žalec na karte. Je bilo hudo. /.../ Imeli smo prepoved, da nismo smeli spraševati, kako se pišejo pa od kje so doma. Oni pa tudi niso smeli povedati. /.../ Za to, da so pokopani gor na gori, smo pa že prej videli. Ukrajince so vse pobili. Da jih je dal Stalin vse pobiti. Tiste so čisto vse pobili. Tule so prišli, tretji bataljon, dol v Peklu so imeli tisto elektrarno, da so jo Ukrajinci čuvali. Pa so jih tule gor pripeljali, pa so jih zvečer pobili, pa tisto vemo, v naši goši. Pa je šla mama po goši, po naši pa sosedovi, pa je vidla kup cot. So jih menda slačili. Pa so šli drugi dan gledat moj oče za ranjenci, pa ga oče ni našel. Ranjenci pa so potem. So vse skrili, maskirali. S smrekovičjem in listjem. Da ne bi ljudje našli pa vedli, kaj se dogaja. Po vojni pa kje pa, da bi šel kdo raziskovat! Ta gora skriva mrtvih ljudi. Pa so mogoče še druge goše, pa mi niti ne vemo. Smo bli blizu, pa smo marsikaj zvedli, ja. Kruta je bila vojna, kruta. So pobili velik ljudi, Nemci in partizani. Pa so te ubili, ne da bi kaj narobe naredu, že samo, če si bil iz Ukrajine. Je bilo dosti slabih dejanj, ja.

/.../ Goršekov hrib, Gorškovo Hrastovje, tam smo se igrali, ko smo bili v šoli. Tisto je naravni hrib, od zmeraj. Sem hodila v šolo sedem let. Med vojno jaz nisem, sta pa brata dva pa sestra, dokler so učili nemško, pa so prišli partizani, pa so rekli, da jih bodo pobili, potem je bilo pa konec. 44. ali kdaj, pa niso več imeli. /.../ Otroci se med vojno niso bali. Niso vedeli, tudi če so koga ustrelili pa odpeljali. /.../ Iz Gotovlj sta bila dva, eden je bil iz Pragerskega, je še tudi prišel pogledat, še ko so bili pri nas. Tisti, ko so bili ranjeni, so povedali, iz katerega kraja so. Brigade pa niso izdajali. /.../ Pozimi smo pa koruzo luščili, smo imeli živino pa smo tisto opravljali, dnevi so bili kratki, drugega pa ni bilo takega.

/.../ Tule j' bil en sosed, je bil v Dachavu. Je bilo slabo tam, da je bil en inženir, ko ga je bodril. Da naj ne misli na dom, da je sedaj tam doma. So jim povedali, da ne smejo veliko jesti, ker so bili sestradani. Niso se smeli preveč najesti, ker jim je potem želodec. /.../ Ko so prišli Amerikanci, da so jih zajeli. So jim potem več kuhali, da so se nekateri tako zelo najedli. Pa prej ni bilo, pa so jim potem dal več dali kot prej. /.../ Otroke so pa pustili pri miru partizani. /.../ Hrano za te bataljone so pa imeli, da so sami kuhali. Smo jim mogli

dat krompir pa fižol. Meso so pa imeli s seboj, tisto so tk največ jedli. Niso nič plačali, ne. Smo jim dali. Eni so pa dali nam za petdeset kil krompirja, da smo po vojni nekaj dobili.

/.../ Tukaj pri nas je pa že od nekdaj Pr Rezarju. Prvi stanovanjci tule naj bi bili 1405. leta. Naša hiša je pa stara tristo, zdaj že lahko štiriso pa nekaj let.

/.../ Se je mama po prvi vojni znova poročila. Je bila sama. Tašča je 17. leta umrla, je imela pa enega otroka prej, se je 18. leta rodil. Težko ji je bilo. V prvi vojni je še manj reda bilo, Hitler je imel red. Ko je prišel on, smo morali iti vsi na štenge, gospodar pa gospodinja naprej, otroci pa zadaj. Potem so pa spraševali različne stvari. Pa je imel eden dolg nos, pa so ga potem spraševali, če je Grk, da Grki imajo take nosove. So vse selili nazaj v Italijo, Srbe pa v Srbijo. So hoteli imeti čisto raso.«

(Marija Vasle; Pri Rezarju, Podkraj / Stella Cavalleri in Annemarie Culetto, 2013)

Sogovornik je povedal, da hrane takrat ni bilo, ker je bil čas vojne, takrat je bilo vse na karte (določeno je bilo namreč, koliko dobiš hrane na osebo, op. p.). Tisti, ki so delali v rudnikih, so na svoje karte dobili več kot drugi ljudje. Karte so hodili iskat k Fervegu v Veliko Pirešico blizu Žalca, kjer je bila mesarija, ki je imela meso na rudarske karte. Druga živila so bila prav tako omejena. Karte na družino so lahko dobili na krajevnih uradih, glede na število članov družine in količino zemlje ter glede na to, koliko svojega pridelka si prispeval državi. Vse, kar si pridelal, si moral prijaviti; tudi inšpekcije so hodile okoli, bila je tudi nevarnost, da te sosed izda, če nisi prijavil. Oddaja pridelka državi je bila odvisna od velikosti posameznega posestva. Sogovorniku so pri petih letih starosti zaradi pomanjkanja hrane odpovedale noge (rahitis). Pravi, da so zaradi netočnih birokratskih zadev nekaterim preveč odmerili za državo in ti potem niso imeli dovolj za svoje potrebe.

(sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

Sogovornik je bil četrti po vrsti od sedmih otrok v družini. Hči meni, da je ravno on najbolj trpel; starejši so si našli kaj sami za jest, mlajši so morali dobit za jest, on je bil pa vedno nekje vmes. Sogovornik pravi, da so bili to najtežji časi za tiste, ki so bili rojeni v letih med 1931 in 1940. Nič ni bilo otroštva; Nemci so večino stvari pobrali, pa tudi partizani. Govedo so odpeljali, celo rjuhe s postelj. Šentilj je bil pri Nemcih znan kot kot *Banditentendorf*, Partizanska vas. Domači intendanti so se delali, da zbirajo stvari za partizane po vasi, v resnici pa so potem porabili zase.

(sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

Veliko stvari so jim vzeli Nemci ali pa partizani, zato so morali veliko stvari tudi skrivati. *»Podnevi smo mogli Nemcem strečt, ponoč pa partizanom. Če pa nismo dal, so pa vzeli. /.../ Smo mogli tek skrivati, da nam niso vsega vzeli.«*

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Ljudje so rekli, da sogovornik Mirko Kralj pozna veliko zgodb, predvsem partizanskih. Začel je z zgodbo, ki jo je poimenoval Strah v Kožlju.

»Ta hrib tu je Koželj in v tem Kožlju se je med vojno marsikaj dogajalo in se je tudi zgodila neka zgodba, to je bilo leta 1944. Gor je tudi ena kapela, ne na vrhu, ampak na sredini, in tista kapela je daleč naokoli bila znana, za vsak dogodek se je tam dobilo. In ko sem bil jaz majhen, sem tiste, ki so se dobili pri kapeli in niso vedeli, kje točno je, peljal do nje. Moje sestre so bile v partizanih in enkrat naj bi imeli gor pri kapeli sestanek, da se pogovorijo o nadaljnjem delu. Moj oče je pa izvedel, da bo tisti dan jaga, in je partizanom svetoval, naj imajo sestanek drugje, saj so jago organizirali bolj kot ne nemškutarji. Dva od partizanov sta se pa samo nasmejala in sta se izmislila, da bosta šla gor k tisti kapeli in bosta jagrom puške pobrala, ker so jih partizani rabili. In tako se je tudi zgodilo. Šla sta gor h kapeli in naredila zasedo, eden je v grmovju ležal, drugi je pa pričakal jagre, ki so prihajali postopoma po eden ali dva. Vsakega, ki ga je partizan ustavil, je opozoril, da je ta goša zasedena in da so strojnice povsod okrog, čeprav je bil v grmovju le eden. In jim je vzeli puške. In lovci so prihajali, 15 jih je bilo, pa vsem sta puške vzela. In tako se je tista jaga končala.«³¹

Sogovornik je takoj nadaljeval in povedal drugo zgodbo. *»To je bilo julija leta 1944, tu so bili enkrat partizani, enkrat Nemci, mi smo okopavali koruzo takrat. Pa je prišel nekdo in povedal, da je nekje v Šentilju trideset oboroženih Nemcev, in mi rekel, naj poizvem kje so, in pridem h kapeli povedat, če jih bom kje videl. In jaz sem jih po eni uri našel in šel gor povedat, kje so. In partizani so tam v goši pri cesti iz Velenja naredili zasedo in so jih pričakali in udarili po njih. Pa se je naredilo, da je bil eden od nemških žandarjev mrtev, par ranjenih, ostali so se pa pač razbežali. To je bilo opozorilo za Nemce, da je nek odpor tu v Šentilju. Nekaj jih je bežalo proti Velenju, nekaj proti Ložnici, nekaj pa tule proti nam. In eden od tistih je rekel, naj mu damo domača oblčila, ker je bil ves krvav, ranjen pa nič. Mi smo mu dali obleko in je šel z nam koruzo okopavat. Sestra, ki je pa sodelovala s partizani, me je pa poslala v Kote, naj povem, da bo eden*

31 Zgodbo je domačin Anton Jelen zapisal tudi kot gledališko igro (gl. tudi. op. 32).

od Nemcev pri nas prespal. Ona je želela, naj ne hodijo k nam, ker je bila naša biša že slabo zapisana pri Nemcih, ker smo s partizani sodelovali. Ona je rekla, naj nihče ne pride. Tisti, kateremu sem pa jaz povedal, da je Nemec pri nas, pa ni tako mislil, ampak je zvečer še z enim prišel po puško, ki jo je imel Nemec. Ponoči ona dva prideta, sestra se je nekaj kregala, on je pa rekel, da naj se vsi delamo, kot da se ne poznamo. Potem sta pa prišla v sobo, kjer smo spali, in ga odvlekla v kuhinjo. On se je kar tresel, seveda. Pa sta mu vzela puško in odšla, on pa nazaj spat. So mu pa rekli, naj zjutraj gre domov.»

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Mirko Kralj je povedal še eno zgodbo.

»Tist, ki je v tej zasedi umrl, tisti žendar, je en mesec prej še s tremi prišel k nam, ker je bil moj brat nemški vojak na Norveškem. In je prišel na dopust, pa ni šel nazaj in je šel v partizane, in ker ga nazaj ni bilo, so ga že tu iskali. K nam je pa eden iz Dunaja hodil, ki je bil kazensko na prisilnem delu tam, en domačin. Je nosil sanitetni material za partizane in njemu je moj brat napisal karto in ta jo je dal na pošto na Dunaj. Pa je napisal, da je tako 'scagan' (obupan, op. p.) in da bo najbrž pod vlak skočil. In to je poslal domov iz Dunaja. Mi smo pa tisto karto Nemcem pokazali in nas ni nihče več zasliševal. Ta nemški vojak, ki je prišel k nam to raziskovat in je potem padel, je bil pa muzikant. Jaz sem pa tudi od majhnega že harmoniko in kitaro igral, pa tudi še sedaj malo. In me je vprašal, če so to moje harmonike, in me je naučil eno zaigrat, pa sem šele po vojni izvedel, da je bil to Snežni valček. In mi je potem pravzaprav tako kruto bilo, kako da je od vseh ravno ta Nemec padel. /.../ No, tisti človek, ki je pa pošto na Dunaj nesel, je imel v kovčku poleg vsega materiala tudi pismo od moje sestre. Ko se je pa peljal domov, je pa policija kontrolirala po vlaku, in ko so tisti kufer s tem materialom našli, so ga pa gnali. No, bojo ga gnali, ko se bo vlak ustavil. On je pa pri oknu sedel, je pa tudi rekel, da so ga Nemci tako topli, ko je bil zaprt, potem so ga pa na prisilno delo poslali. Je rekel, da se bo vpričo njih že usmrtil, samo da ga ne bojo več mučili, in ker ni bil vklenjen, je skočil skozi okno iz vlaka in se ubil. Na vlaku je pa v istem kupeju sedela ena domačinka in je vse to videla, pa videla je tudi, da je v kovčku pismo od moje sestre. In je ona prišla k nam povedat, kaj je videla. Ampak je to našim dalo misliti, da imajo Nemci podatke, in so čez dva tedna jih prišli seliti. Zjutraj ob petih. Sestre so pa to pričakovale in so pri sosedih spale, in tako jih niso dobili.»

Sogovornik ni bil v partizanih, bil je doma, ker je bil premlad.

»Partizanski kurirji so nosili novice okrog, in to podnevi, Nemci so pa postavljali zasede, da bi te kurirje ujeli. Jaz sem pa opazoval, če je kje kakšna zaseda, ko so bili kurirji v

goši in so čakali, da jim povem, ali je varno. Partizani so tudi tiskali dnevna poročila o poteku vojne in to so v farof prinesli in mi smo na vsake tri dni hodili tja in tista poročila ljudem delili. Tistim, za katere smo vedeli, da niso za Nemce. Pa take stvari smo počeli. Enkrat so neki Ukrajinci bili tudi v nemški vojni, ker so jih Nemci že zavzeli, pa so morali za njih delat. In so bili dol pri neki bajti, pa so spet nam otrokom rekli, naj malo raziščemo, kje so. In sva šla jaz pa sosedov pob in sva jih takoj našla. Pa so prišli partizani in so jim pobrali orožje. Ker sem bil pa jaz manj kot petnajst let star, pa po zakonu ni bilo možno, da bi mi kaj sodelovanje priznali. Šele petnajst let nazaj se je pa Dolničar zavzel za nas in je dosegel, da se nam prizna sodelovanje. Pa so nam vsake dve leti pripadale štirinajstdnevne toplice.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan, Laura Benedičič, 2013)

Zanimalo naju je, ali se spominja kakšnih tragičnih in groznih dogodkov iz časa vojne, še posebej zato, ker v svoji pesmi pravi »med vojnamo vse sorte so se dogajale.« In povedal je:

»Ja, so ja bli, sam v naši dolini ni blo teh groznih dogodkov. Zakaj ne? Ker to je važno, kak so ljudje v tisti dolini. Za primer. Župnika so našga 42. leta izselil v Srbijo. Kuharca, ko je u farofu živela, je pa bla prva sodelavka, ko je s partizani delala, in ku je un po koncu vojne domu pršo, so župnike kar šrafval povsod, bog ne daj, če je kej narobe reko, so ga že zaprli. Tu pa se nč ni zgodil, ker je una bla tam nekje na vrhu te komande, bi reku, nč mu niso, samo njega je mal v strah vzela, 'čuj – Jurček je bil – pust pr mir, pust pr mir politiko, nč se ti ne bo zgodil' in se še jst spominm. Jst sem bil pa star, sej pravim 13 let ob koncu vojne, sem pač bil najvišji razred, da ko je bil, ko je pršo iz taborišča iz Srbije, da so mene naučil, da sem tak sprejemni govor naredu v Šentilju. Lebič Jurij se je pisal, ane, sej je bil, fajn župnik je bil.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

»No, je pa ena zgodba, ko sem jo gor pripovedoval. /.../ Kaka naključja so se med vojno (dogajala, op. p.), to čem dalje povedat. Moj brat je bil eden tist, ko je bil u nemški vojski na Norveškem in ga na dopust že pol več niso pustil 44. leta, ker so vidl, da jih pol ni nazaj na fronto. Ker sem pa jaz imel enga drugega brata v Velenju zraven Žandermarije, je stanoval v vili Bianci, tam, kjer so stanovali knapi. In ko so gor javil, da ma brata, da bo tu pr njem stanoval, so ga le spustil domov in on je prišel domov z vso opremo, z orožjem; in ko je šov nazaj, se je na eni postaji višje gor usedu, pa se je pelal nazaj in dol, je pa izstopil pa šel v partizane. Ker so pa vedl, da Nemci kakorkol dobivajo sporočilo,

da ga ni, bojo njega iskal. In se je to tud zgodil. K nam je pa hodil en znanec, ko je bil pa kazensko na Dunaju na prisilnem delu, pa je od tam vsak mesec pršu enkrat domov, pa je prnesu material za partizane, zdravila, je pa moj brat tistmu dal pismo pa napisal, da ne ve, če ne bo pod vlak skočo, da je čist obupan, in je tist pism dal na Dunaj na pošto pa k nam nazaj, da ga je pisal. In tist pism smo mi imel v rokah, ko so že bili Nemci tu: 'Ki je un, kdaj je šov', vse to strogo, dva žandarja. Tu so bli žandarji Nemci, ne policija. Žandarja dva prideta in mi to pismo pokažemo, jaz sem bil mal, jaz sem to opazoval, pokažejo tist papir in /.../ so rekel 'aha, ta je skočo', so križ nardil, če ne bi pa mogoče nas izselil v Dachau. To se je tk se dogajal, ane, na tak način, ampak blo je takrat tud kaj zanimivoga. Jaz sem imel eno majhno harmoniko, takrat že, ane. In je oče videl, da sem jaz po tej harmoniki tak hrepenel, in je reku 'veš kaj, zdejle greva in bova kupla med vojno, ko se nč ne dobi', ane, nikjer. Pa sva šla. Jaz sem vedel, da ne bo nč, ampak oče je dal pet kil masti v ruksak, pa sma šla. V Cele. Prav enmu: 'Harmonike bi tistete kupla', 'Ne, mi nič ne prodamo, to se ne prodaja'. Pa pravi: 'Jaz mam pet kil masti v ruksaku'. Je reko 'No počakate, 'je bil že zato in sma tiste pet kil masti dala, pa par mark, pa sma nesla tiste harmonke in jaz sm na tiste harmonke pač doma igral, koker sem pač vedo in znal.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

Hedvika Dolinšek je povedala zgodbo o svoji družini, predvsem očetu, ki je bil partizan: »Tako kot sedaj je bil grunt, mislim kmetija, in moj oče je bil v vojni, v partizanih. Oni so imeli tudi sestanke tam, kjer je bila naša domačija, v naši kleti. Enkrat pa so enega od njih, ki je tudi sodeloval, Nemci ugrabili in so ga tako mučili, da je izdal, kje imajo sestanke. Pa izdal je tri može, Irbarjevega pa Grilovega pa mojga očeta. In so vklenili v lisice pa v Pisker³² v Celje. Dol je pa že bil ustreljen in ga je potem neka sestrična spravila v bolnico in je bil potem rešen. Prej so ga pa grozno mučili. Je pravil, da je bil v majčkeni luknji z vodo na tleh in ni mogel ne stat ne sedet, ampak čepet v vodi. Potem so ga pa tolkli po prstih s palicam. Vsako leto so mu šli zaradi tega nohti dol, spomladi dol, pa so mu spet zrasli. Potem je bil na operaciji, da so mu želodec odrezali, ko je bil star 53 let, je pa umrl. Od teh posledic vojne. Bili smo pa pri družini štirje majhni otroci, mama je sama na kmetiji ostala, pa smo tako rasli gor. V revščini, mislim, hudo je bilo. Mlajši je bil pet let star, najstarejši pa štirinajst, jaz dvanajst, eden pa devet. Oče je dobil tudi odlikovanje od Tita, da je bil vojni invalid. Jaz ga nisem veliko spraševala, kako je bilo. Sem bila še premlada in me ni zanimalo. Toliko vem, da so ga preteпали in je zaradi posledic vojne tudi umrl.«

32 Op. ur.: Stari pisker je bil zapor v središču Celja. Nemci so ga med drugo svetovno vojno uporabljali za zapiranje, mučenje in usmrtnitve svojih nasprotnikov.

Sogovornica je nadaljevala: *»Ja, imeli smo tudi deklo, ki je prišla pomagat. Potem, ko smo bili otroci že malo večji, smo bili doma, en brat je odšel v službo, jaz sem ostala doma. Potem sem se pa na drugo kmetijo oženila. Mama je pa potem umrla, naslednik je bil pa mlajši brat Marjan, in on sedaj kmetijo naprej vodi. To je tam pod gradom, ta naša kmetija.«*

(Hedvika Slava Dolinšek, roj. 1948; pri Vrbojaku, Laze / Sibila Zupan, Laura Benedičič, 2013)

Sogovornik se je spomnil še ene partizanske zgodbe:

»Enkrat se je zgodilo leta 1944, da so iskali pri nas bandite – partizanom so banditi pravili. In je eden od njih, ko so hodili po cesti, skočil k neki hiši prosit za vodo. Tam sta bila pa dva starejša domačina, bratranca, in sta temu vojaku vzela mitraljez in ga gnala k partizanom. Ta človek je bil pa avstrijski Korošec in je znal malo slovensko. Partizani so svoje ujetnike velikokrat vzeli k sebi, marsikateri jim je ušel in jih izdal, zato so nekatere obdržali, ostale ustrelili. In tega so bili namenjeni ubiti. Ko so prignali v tisti štab, jih je slišal, da ga nameravajo ustreliti, in je pobegnil v Žalec. Drugi dan je moral pa žendarjem iz Žalca pokazati, kje je bil in kdo ga je peljal k partizanom, in ko so prišli do tiste hiše, kjer je on prosil za vodo, so se iz oči v oči videli z domačinoma. Pa jih ni izdal! Povedal je, da je bil tam in kaj se je zgodilo, ni pa povedal, kdo ga je prijel. In če bi to povedal, bi hišo požgali in lastnike izselili. Tako so pa oni šli nazaj v Žalec in je bilo konc vsega. Ob koncu vojne je pa Avstrijec prišel na obisk k temu domačinu in sta se pogovarjala, kaj naj človek naredi, če ni hudoben. Če bi bil Avstrijec hudoben, bi se lahko maščeval, do česar je imel pravico. Ker pa se je rešil partizanov, ni imel potrebe, da bi ga dal ubiti. In sta bila potem najboljša prijatelja, dokler nista umrla. Sovražnik, prijatelj, in kako kruta je vojna. In to se je srečno končalo čisto po naključju. Samo malo bolj bi bil hudoben ali pa plašen, pa bi bilo. Jaz sem to zgodbo potem po vojni slišal, pa sem se jo zapomnil.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

»Še ena zgodba obstaja, to sta pa morda slišali, ko je bila bomba v Šentilju. Pred enim mesecem so tu našli 300 kilogramov težko bombo, približno tri metre pod zemljo. Med vojno so hodili Nemci ravno mimo nas iz oporišč v južni Italiji. Angleži in Američani pa so jih želeli bombardirati, tako da je včasih nad nami letelo tudi po sedemdeset letal skupaj. To se prav dobro spomnim. Enkrat je pa enemu letalu odpovedal motor in je odvrgl svoje bombe, da se je razbremenil. Tri so eksplodirale 100 metrov stran od ceste, ki pelje skozi Šentilj, ena pa je padla v močvirje in ni eksplodirala. Ne vem, kako to, da so jo ravno

letos našli, pred enim mesecem. To so jo morali odkopati, saj je bila tri metre pod zemljo, nato pa so prišli ljudje, ki se z bombami ukvarjajo, in jo peljali nekam v gozd, tam je pa potem eksplodirala. So se pa potem pojavile različne zgodbe v časopisu, zakaj bomba ni prej eksplodirala. Vsak je mislil, da ima prav. Včeraj so pa v časopisu končno napisali, da ne bojo več objavljali takih zgodb in da tudi honorarja ne bo. En je trdil tako, drugi drugače, tudi jaz nekaj vem o tem, saj smo se takrat še kot otroci igrali zunaj, ko so bombe eksplodirale. Tistih starejših ljudi, ki bi se pa točno spomnili, kaj se je takrat zgodilo, pa tako ni več. Je pa res zanimivo, da bomba ni eksplodirala, od leta 1945 je tam ležala, mislim da od marca ali pa aprila.

Je pa v Andražu tudi približno v tistem času padlo dol eno letalo. Piloti so morali iz letala skočiti s padalom, so pa rabili toliko časa, da so prišli na tla, da so jih pri tleh že čakali Nemci. Dva ali tri so prijeli Nemci, dva pa sta padla k partizanom, kamor jih je pač odneslo. Naši so nato pilote pošiljali nazaj, da so lahko nadaljevali s svojim delom. Takrat je okoli 150 pilotov skočilo iz letal. « V časopisu je našel pravi članek in nama ga je pokazal. Kot opombo so uredniki res napisali, da različnih zgodb v povezavi z bombo ne bodo več objavljali, saj je zaradi tega prišlo do mnogih trenj. »Nekdo iz Slovenj Gradca je pravil tako, drugi iz Andraža pa drugače. Jaz sem sicer bolj podpiral zgodbo ljudi iz Andraža, samo mislim, da se to da še zelo premlevati, zato so pa s tem nehali. Saj tudi ne moremo vsega vedeti, ker je že toliko časa minilo. « Ker sva s kolegico povedali, da nas take zgodbe zelo zanimajo, je bil tega zelo vesel, saj kot pravi, danes mladih zgodbe iz preteklosti ne zanimajo več in si niti ne predstavljajo, kakšno je bilo življenje med vojno.

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Kako je mama doživljala odsotnost sina in moža, se sogovornica ne spomni. Njena mama je znala nemško, ker je delala v Ljubljani, in zato je velikokrat prevajala, če je šla kakšna nemška brigada čez te kraje.

»Enkrat sta bla pa gor na hribu dva partizana in sta vidla Nemce, ko so bli tuki, in so spustil ene rafale. Nemci so pa čist ponoreli. Tu, kjer je moj oče živil, so mel kmetijo in so mel enga hlapca. Pol je pa ležu gor na marofu in so ga Nemci najdl gor. Tuk jih je razdražu tist rafal, vedl so, da nekje tuki morjo bit partizani. Pol je pa moja mama razumela. Pol je blo pa rečeno, da požgejo vse, to bi vse zgorelo, pol je pa moja mama rekla, da tuki ni noben partizan, da to je hlapec. 'Ja pa ne, pa ne'. Pol je pa zastavla – marof ma stebre lesene – k tistim stebrom so jo postavli, da če bojo našli kako dokumentacijo od njega, da

je partizan, da jo bojo ustrelili. Pol so pa verjeli, da ni partizan, da dela tuki na kmetiji. Življe je zastavla za njega. Pol tudi tuki niso požgali, ker jim je mama zastavla, da tuki ni partizanske brigade.»

Sogovornica je vse to izvedela med poslušanjem odraslih doma. Kadar so prišli Nemci, so se otroci skrili v klet: *»Tam smo imeli tak prostor, pa da smo tam notr bli.«*

»Moj oče je znal harmonko igrat, klicali so ga Brko. Huda borba je bla, zgori so bli partizani, spodi Nemci in so se začel pobivat. Pol mu je komandant reku: 'Brko špili!', in je za enm drevesam bil in je začel špilat, in ko je meh potegnu, mu je prestrelil harmonko.«

O tem, kaj se je z bratom zgodilo po pobegu iz vojske, pove takole:

»Brata niso nikol iskal. Tk prebrisan je bil. Mama je skos dobivala tiste karte, da je mela hrano. Ampak brat je reku, ko je vidu, da so napadli vlak partizani, je blo dost ranjenih, med drugim je bil ranjen tud en nemški vojak, je pa tistmu ranjencu dal tiste dokumente svoje, un je pa njegove uzel in je bil pogrešan.«

Karte pa so dobivali še po tistem, ko je bil pogrešan. S temi kartami si lahko dobil hrano, tudi nepravo kavo.

(Marta Gril, roj. 1940; Pri Grilu, Ložnica / Tamara Selko, 2013)

Sogovornik je povedal, da so bili kmetje zadolženi in je napad Nemčije na Jugoslavijo za nekatere kmete pomenil pravo olajšanje, odpis dolgov.

»Imam v spominu skozi okno take svetleče oz. uniformirane ljudi, enotno oblečene ljudi, pa svetleče gumbе. To bi lahko bilo samo enkrat ob koncu vojne – so tule po bribu prišli zelo glasni, hrupno Ukrajinci v nemški vojski. O njih se je širil kar slab glas. Mame ni bilo doma, ata pa se je spravil, da me na flaško pa dudo z mlekom nahrani – da ga najdejo tak pri najbolj nedolžnem pa nenevarni aktivnosti. /.../ Zadeva ni bila nevarna, tako kot si je prej predstavljaj. Prišli so le prosit za kruh in pijačo. Je pa oče pokazal na mene, da pač ne more me pustit, in je nek Ukrajinec rekel, da je to navajen od doma, in je on nadaljeval s flaško, tako da je oče lahko nek kruh prinesel.«

Da so bili Ukrajinci, mu je oče povedal kasneje.

(Jakob Grošl, roj. 1944; Pri Minkšu, Kote / Ines Tekavčič, 2013)

Sogovornik je začel pripovedovati, da je nemška vojska od leta 1942 do 1945 potrebovala boksit – rudo za delanje letal, ki jo je imel njegov mali stric v Ložnici.

Vozili so jo v Velenje – najprej s konji, kasneje s kamioni. Bilo je prepovedano delati, zato so jih Nemci lovili, ker so to rudo potrebovali in so imeli železnico, po kateri so se še kasneje vozili. Zaradi partizanov se je kopanje rude prenehalo približno junija 1944. A so kasneje zopet začeli kopati do leta 1947.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; Pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

Sogovornik se je leta 1946 preselil v Arnače, ker je njegov stric padel in so zato skrbeli zanj – takrat je bil star enajst let. Njegov stric je imel veliko kmetijo, štiri-najst hektarov – od teh je sogovornik podedoval tri hektare. Prej so živeli v Škalah, a ker ni bilo posebne družčine, ni imel po preselitvi občutka samote, saj so jih lepo sprejeli. Spominja se, da je nekoč ženska prepeljala v sodu ranjenega partizana iz Mozirja v Šentilj, kjer so ga nato pozdravili. Njegov stric je bil pri partizanih.

Na drugo svetovno vojno ima sogovornik veliko spominov in pove, *»da se je dogajalo vse sorte.«* Na deželi so sprva mislili, da bo najbolje, če zmaga Nemčija, saj se ji bo kasneje dobro godilo, a so videli, da ne bo tako. Ni bilo veliko nemških vojakov v bližini, nekaj malega v Velenju. Če je bilo kaj resnega, so prišli iz Celja, niti ni bilo bombardiranja ali streljanja – razen v Velenju 1944., ko so ponoči partizani zažgali stvari iz rudnika, ki so jih čez dan Nemci prinesli iz njega. Ti, ki so se bali, so ponoči hodili spat v elektrarno – tam jih partizani niso dobili. Zgodilo se je, da so partizani dva sumljiva ubili, ko sta šla domov. Spomni se, da so gledali množična grobišča pri Laškem, kjer so partizani pobijali.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; Pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

Zanimalo naju je, kaj se je dogajalo na tem območju med vojno, ali je bila kakšna posebnost, kakšen poseben dogodek. *»Ja, spominov je kar precej na to stvar, eni so bolj, drugi pa malo manj prijetni. Tu je bil nekako center osvobodilne vojne. Med vojno se je toliko dogajalo v Šentilju, da je blo kar pestro. Tule ni blo kakšnih večjih pobojev al pa kakih izdajstev. Zanimiv primer je, ko so partizani ob Dravi osvobodil 90 angleških ujetnikov, pa so jih pol prpelal dol v Šentilj v ta Gradič, seveda so to Nemci nekako zvohal in so jih ujel.«*

Sogovornik je deloval v kurirski postaji, ki je bila sprva v Šentilju, potem pa so jo preselili na mejo med Andražem in Šentiljem, na Silovo nad Kotami. Tu je bil tudi en dogodek, ko so Nemci napadli kurirje. *»Bla je nemška enota, okol 300 vojakov, in so, kjer je bla kurirska postaja, okoli nje so bli na enem koncu dva al trije kurirji, pa jst sm*

bil zravn pa še ene dva invalida partizanska, drugi so bli pa na Sivčniku gor. In Nemci so jih napadli in gorih je borba nastala. Takrat sem doživu ognjeni krst. No, takrat se je vse vredu izšlo, da ni bil na tej in na oni strani noben zadet.»

Vsakdanje življenje je bilo skromno:

»Doma je blo 13 otrok in star oče je hodu na rudnik, mama je bla doma in tizga zaslužka, kuk ga je blo, je blo za tolk ljudi premal. Življenje kot tako je blo težko. Starejši bratje so hodl okol po kmetih delat, potem so se pa nekako znajdlji in šli delat v Podlog, ko se je delala elektrarna, in dva sta tam službo dobila. Pol se je pa eden za peka izučil, eden za mizarja, take poklice, ko so bli praktični. Za odhod od doma je bla neka določena starost, vsi, ki so končal osnovno šolo, jih je oče vključu v nek izobraževalni program, da so se izučil pri privatnikih za poklic. Sam večina pol ni ostala pri tem poklicu. Ja, oče nam je nekako kazu pot.»

V medvojnem obdobju pa je bilo še slabše:

»Ta starejšiga brata so zaprl že konc junija, ta drugiga brata so aretiral, ker so ga suml, da je sodeloval pri napadu na Šoštanj, nasledn brat je bil tud aretiran pr 18 letih, pa je bil pol tri lete v Nemčiji. Potem pa trije bratje in ena sestra so šli v partizane, en brat je padu. Sestra je bla na območju Kidričevega, brata pa tu v brigadah. Pa tud očeta so mi zaprli, sam se je pol nekak zmazu ven. Blo je pa zato, ker je ena punca mela tule enga partizana in je moj oče nesu telegram na pošto in tist telegram je pol un partizan mel u žepu in njega so ujel, moj oče je bil pa podpisan gor. Zmazu se pa je, ker je reku: 'Jes nisem vedu, jes sem sam nesu, ker mi je tist sosed naroču, dal mi je naslov, kam nej to pošlem.' In pol so mu to nekak verjeli.»

Med vojno je bil sogovornik doma pri mami, je pa deloval kot zanesljiv kurir, saj so manj sumili, če je kot otrok nesel kam kakšno pošto. Doma so bili še brat in sestra. Drugi so bili pa že v službah, v partizanih ali pa zaprti. Stara mama in stari oče sta bila vedno doma, ker sta bila starejša. Dan je med vojno potekal normalno, samo v njih je bil nenehen strah, kdaj bo kaj. »Zato, ko Nemci so vedno mel tiste hajke, je pršla večja enota, okol dvesto Nemcev, in tisti, ki so se čutil sumlive za Nemce, so se poskril.« Bil je tudi en dogodek na meji med Šentiljem in Andražem, ko je slučajno prišla ena večja enota partizanov – okoli 400 jih je bilo – iz smeri Andraža. Na cesti Velenje – Polzela pa se je pripeljalo s tovornjakom 28 Nemcev in so slučajno prišli skupaj. Tu so nastradali vsi Nemci, so vse pobil. Vtistem času jih je v Šentilju veliko padlo. »Tisti čas je blo tako, če si biu izdajalc al če si kej izdal, kdo je sodeloval z Nemcem, si

lahk v naprej sluto, da če te bo kdo izdal, da bojo pršl po tebe, te ulovil in ustrelil, tak je blo.» Sodišč takrat ni bilo tako kot danes, samo da so sumili nekoga, da je v zvezi z Nemci, je bilo po njem.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938;
Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Glede na ostale kraje je bil Šentilj izvzet, niso toliko požgali, niso toliko preseljevali prebivalstva, je bil toliko odmaknjen in jo je srečno odnesel, tako da ni bilo veliko poškodovanega. Tu se tudi ni odvijala kakšna večja borba, da bi kaj vplivalo na to.

Osnovna dejavnost v Šentilju in okolici je bilo kmetijstvo, nekaj moških je bilo zaposlenih v rudniku v Velenju in to so bili v večini nemški delavci.

Prehrano so imeli v obdobju vojne na karte, imeli so napisano, koliko in kaj so lahko kupili. Karte so dobili na občini. V času pred vojno so karte dobili v Velenju, po vojni pa že v Šentilju.

Sogovornik je bil doma na mali kmetiji, tako da žita niso pridelovali, imeli so samo dve kravi in enega prašiča za kolino, za meso. V Šentilju na splošno ni bilo bogatih in velikih kmetov. Veliki, ki jih je bilo zelo malo, niso tako občutili posledic vojne, saj so večina sami pridelali vso hrano. Na splošno ni bilo veliko hrane in obleke, bile so boljše, uši.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938;
Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

V Šentiljskem lokalnem časopisu piše o neeksplodirani bombi, a je pravilnost podatkov vprašljiva, saj so opisani trije različni kraji in različen čas. Piše o tem, da so 19. 3. 1944 Američani bombardirali in je letalo dol padlo, ker so ga Nemci sestrelili. Obstajajo različne informacije o tem, kje je letalo padlo na tla, kaj se je zgodilo s posadko, najbolj pomembno pa je, da je podatek o neeksplodirani bombi pravilen, saj so jo pred kratkim izkopali. *»Jes sm takrat pomago jame zakopavat in ena je bla manjša od ostalih in že takrat so rekli, da tule pa bomba izjemoma ni eksplodirala. Že tedaj so ugotavljali, zakaj je jama taka, zakaj ni zemlja nič okol razpršena, vse druge jame so ble razpršene, sam ta pa ne.«* To so bile med 200 in 300 kg težke bombe. Nevarnost je bila v tem, ker je bila bomba zelo blizu sogovornikove hiše.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače /
Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

V Šentilju je bil med vojno en partizanski miting, na katerem je župnik imel mašo, mladinci pa so septembra 1944 odigrali enodejanko z naslovom *Izdajalka*.

»Seveda, če bi Nemci to zvohal, kaj mamó in še kakšen naslov je, bi nam trda predla. Šlo se je, da se je ena punca spajdašla z nemškim oficirjem in je potem izdajala. Takrat je bil običaj, da so ženske, če so ble sumlivo, ulovil in strigli in to je blo res. Mi smo ji pa tam hiter eno nogavico na glavo potegnal, da je zgledalo, kot da smo jo ostrigli. Osem partizanov je takrat pazlo, da ne bi slučajno od kod Nemci prišli.« To igro so igrali že v prosvetnem domu, ki je bil zgrajen 1932., sedaj je to dom krajanov. Vse družine, katerim so može postrelili, so Nemci odpeljali v Nemčijo in ti ljudje so vse življenje nosili posledice.

Bil je pa tudi zanimiv dogodek, *»ko so partizani pobral vso orožje lovcem na hribu nad Velenjem in dva lovca sta poznala partizane, pa so jim ti zabičali, da ne smejo povedat, kdo jim je orožje pobral, če jih bojo povedali, jih bojo likvidiral. Če je blo to res al ne, ne vem.«*³³ Vojne zamere so za vedno ostale v ljudeh in včasih so izkoristili priložnost na kakšni veselici ali kje drugje, da so *poravnali račune*. Tako se je zgodilo v Velenju, ko so imeli v okviru zadruga kmetijsko tekmovanje, in takrat je prišlo do povojnih obračunov.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»Recimo, je pršu kak domačin, je reku bejž, k bojo ceu Šentilj izselil, pa smo bežal spet gor v Šoštanj, pa nis vedu, al boš pršu čez al ne boš. Si tkle pustu hišo, pa si šou. Pa tkle pod postlam, no, tastarejš moj brat je bil pa star 10 let, on je pa skos znal nemško, je bil starejš, pa je mau obnavlou to. Ko sm šla pa v prvi razred, si pa tk mogu slovensko začet, ker je blo vojne pač konc. Pa so pršli Nemci, pa je tkle pod postlo s puškam, ane, pa smo mel pod postlo take cigle, strešne al pa zidne, da smo greli postlo pozimi, pol je pa mislu, kaj nek je pod postlo, pa je vpil pa hitr gor po brata, da je povedal, ka je udspod, da mu je pol povedal, kaj je to.«

Dalje je sogovornica pripovedovala:

»Je pršu en nemški vojak tule, to se pa še tk spomnim, da me je držal na krilu, pa še nemšk sm govorila, pa je sprašvau, kje je ata, kje je ata, pol bi bil pa naši mami dal en tak lep

33 Dogodek z dne 7. 11. 1943 je bil resničen in je opisan tudi v monografiji dr. Milana Ževarta o NOB v Šaleški dolini, tam Ževart celo navaja prepis prvega prizora gledališke igre, ki jo je o dogodku napisal domačin Anton Jelen – p. d. Klemše (Ževart 1970: 411, 462–63), le partizana sta bila le dva in sta postopoma razorožila in pobrala orožje kar 14 lovcem – Nemcem in nemčurjem iz Velenja.

bešteek (jedilni servis, op. p.), *k včasih smo meli lesene žlice, naš ata jih je naredu, bi bil dal take lepe žlice iz rosfraja, pa je reku: 'Joj, sam dejte mi enih par žlic ocvirkov', je reku, 'Da si bom na kruh namazal, mi bo toplo pozimi, ane'. Mama si pa ni upala dat, ko ni vedla, ne. Pa je reku on: 'Js sm tud bogi, tule dol sm pršu z Nemčije, sm doma tud pustu otroke pa družino, tud ne vem, kak se gor godi'. Pač, verjel pa nisi, ane. Bi te lah izdal, pol si se pa partizanov tud bal, sej so bli partizani tud žleht, so oni tud, takle k so unga tlele poknali dol. Al pa tule gor je en hrib, je velik pokopanih tam, so tk same kosti. Pol so tožvali, če je šla brigada skoz, pa je kdu zatožu, ko je biu kak izdajauc, tu so bli tud domačini, sj se nisi mogu na nobenga zanest. Najbolš je blo, če si bil tih.»*

(Marija Čepelnik, Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»*Recimo, moj mož, je bil kr starej od mene, devet let, pa je mogu it 14 let star tiskrat, to je blo tud 1944. leta, so mogli it gor na prisilno delo, ker so Nemci vse u vojsko pobral, pol so pa tle naše. On je pa pol gor se nauču, je tk znal pisat in govort.»*

(Marija Čepelnik, Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornica se je spomnila tudi nekaj dogodkov, ki so se zgodili med 2. svetovno vojno.

»*Tule so mim enga pelal, vklenjenga, blo jih je ene 15, ko so ga pelali, pa so tule na cesti naredili krog, pa je mogu na sredi noter stat pa pet partizanske pesmi, pa so ga pelali pol tamle notr naprej, pa so ga ustrelili. Še prej si je mogu pa jamo skopat. Naš oče je tud mogu jt v partizane, 1944. leta, avgusta. Je bil tule ne glih sosed, pa je reku, da rab za partizane, mi smo že meli krompir v kleti, pa mama je mende mela ene par kozarcu češpleve marmelade, kruha, pa je vse pobral. Pol si je pa domu nesu, k nej mu nč za sebe, to smo pol zvedli. Tak da smo mi ubistvu lakali, bratec je še bil star osem mescu, mama je hodla tamle dol v en mlin fižol luščit pa koruzo, pa da je pol prnesla kako kilo koruzne moke, da nam je pol skuhala, kar na vodi, ni blo ne cukra ne soli, ne nč, ničesar. Sam tist ni blo zadost, pol smo pa kr tule šli dol, k sosedu, tamalga smo pa pustil, pa ga nisi čul, ko je jokal, ane, in nam je od lakote umiral, pa nismo vedl, ka mu je. Moja mama, jaz, pa še en brat sma šla zravn v Velenje, k tule v bližini ni blo zdravnika, ane, še on ni vedu, ka mu je, je reku 'Kr po pot mu svečo kup, sj ti bo umrl, predn ga boš domu prnesla'. Moja mama je bla pa tule pr Šoštanjju doma, pr Gabrk, pa jokali smo se vešda vsi, ja, sej ga še pokopat ne mormo, sej nimamo dnarja, ane, pol smo šli pa naprej gor k stari mami, tam gor je pa teta, mamina sestra, hitr poslala po eno tako staro ženičko, je tk znala recmo porincavat s kakim rožam bolj, ane, z domačim, pa je dol pršla pa je rekla 'ja kr hitr', pa so mel tak velk zidan šporhet, pa je bla voda, krop z merm prpravljen, kamilčke, aneda, pa mu je tiste kamilčke dala, pa je dubu mal barve, ker je čist*

belo že gledau. Pol je pa eni teti rekla 'ti pejt pa kravo pomolst, mu bomo mleka skuhali', pa je začel orng dihat, pa gledat pa že mal čeblat.»

(Marija Čepelnik, Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Najprej sva naredili kratek intervju z gospo Hedviko Janežič. Povprašali sva jo po spominitih iz predvojnega, medvojnega in povojnega časa. Povedala nama je, da so njeno družino leta 1941 sredi noči odpeljali Nemci. Sama je bila takrat stara deset mesecev, mama pa je bila noseča z drugim otrokom. Povedala je, da je se je mama pozneje še leta zbujala ob tej uri in da tudi njen brat nosi posledice. Razlog, da so jih odpeljali, naj bi bilo očetovo znanje o vrtnicah in saditev le-teh. Dejala je: *»Oni niso kr tk na slepo pršli k nam, tu so – vrjetn jim je nekdo dal, tu pejte, pa tu pejte, de so uni meli navodila, h komu nej grejo pa koga naj odpelajo.«* Pripovedovala je, da so ljudje velikokrat spraševali, kdo je kaj izdal, pa vendar, kot je rekla sama, nikoli ne veš, kdaj živiš z izdajalcem, da je to lahko kdorkoli. O času, ko so bili odpeljani, je še povedala:

»Pol so nas pa sam do Maribora pelal, v Slovenski Bistrici je ena gospa bila tk dobre duše, da je usakmu avtu prnesla mleko za majhne otroke. No, pol so nas pa sam v Maribor, v zbirni center, tam so pa meli kategorije A, B, C, tu pomen, de če si bil pod C, so te mogoče v Srbijo, če si bil pod A, ne vem kam, pač tk so razdelili pa opredelili ljudi. Nas so v najslabšo skupino. Ampak je pršu nek Nemc, očitno smo se mu smil'li, ane, pol je pa sou tk po vseh tistih uradih, da je dobil nalog, de grimo nazaj domu, mislm, on nas je spravou. Pol so pa pač tud nekatiri tu, mogoč tisti, k so hotl, de nas ne bi blu več nazaj, de kake zveze mamo z Nemcm, mi pa nkol nobene zveze, nkol se nismo vidl. Je pa res, de je pol reku tist Nemc, pač on je bil mobiliziran gor v Nemčiji v nemško vojsko, ni bil nek zagrizen nacist al pa že neki. Pač, njegova žena je poslala fotografije, ku je bla ona pa otrok gor, men je poslala eno punčko, pol so pisal, de bojo po vojski pršl na obisk, pa ni blu govora Po vojski se ni smelu hodt čez mejo, pa pol še dolg ne. Je pa un 1953. umrl, so poslal črno brzojavko, sam naša dva nista smela čez mejo, nikol se pol več niso vidl. Je pa sam reku, da nisi stranka, pa ta, pa ona, pa tretja, pa čtrta, so sam dobri pa slabi l'di.«

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946; Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Zanimalo naju je, ali so se na tem območju dogajali kaki večji pohodi in poboji vojakov, in povedala je:

» /.../ (da so, op. ur.) med vojsko skos hodl, enkrat Nemci, enkrat partizani. Ate pač za to ni bil, tik pred vojsko so menda, ko so že druge države napadl, imel orožne vaje, so ble kr

tk množične. Pa so šli tajle nekam za mejo pr Dravogradu, pol ko je pa Nemčija napadla, so pa t' ti vojaki vprašal nadrejenga: 'Kam pa naj zdaj gremo, ane, če je vse razsulo', pa je reku: 'Kamor hočte.' Pa so šli kr domu, kr pejš, kaku pa. Pol so bla pa tle kaka poveljstva, je pa ata hotu jt, pa je mama rekla: 'Ne, nkamr na boš sou.' Tam bi ga bli kr mobiliziral. Pol je pa še enkrat dobiu, nekam ene t' te vojaške grabne kopat, ane, al pa dol u Cele se javit, pol je pa spet mama rekla: 'U Cele ne boš sou.' Pol so pa obojni partizani in Nemci ugotov, de večjo korist nardi, če goji sadno drevje. Ker bojo pol to obiral – ne vem, al Nemci al partizani. Ko je bla sadna sušilnica, ane, je sušil sadje, bruske, jabke, češple, ane. Pol pa če so tisti prej pršl, so pa kr pobral.«

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946;
Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornica je povedala, da so župnika pregnali od doma na Hrvaško. Po njenem mnenju jim je bila inteligenca najbolj napoti. Nazaj je prišel šele po koncu vojne. Imel je tudi nemški priimek, čeprav je bil Slovenec. On je bil tudi pobudnik za postavitev prosvetnega doma. V vasi naj bi bila tudi ženska, ki je bila kuharica in naj bi partizani tam vedno dobro jedli. »Se je zgodilo tut tako, de je mela zgori Nemce, spodi pa partizane. In je začela takrat kadit, da je zmotla, če so partizani (bili prej tam, op. p.), da je smrdel po dimu, po tobaku notr, pa je s tem prikrila.« Zanimalo naju je, zakaj je pomagala tudi Nemcem, in je gospa Hedvika povedala, da so Nemci prišli sami od sebe in da jih nisi mogel kar nagnati in nisi imel izbire.

Povedala je še, da bi »moralo iti mama za neko aktivistko v tisto AFŽ,³⁴ ampak se je pa leta 1944 rodil tretji, tako da smo bli trije mejčkeni, ane,« pa ji ni bilo treba biti tam aktivna.

Spomnila se je še prigode, ko se je kolona Nemcev bližala iz Savinjske doline, medtem ko so bili partizani blizu, saj je zanje vedela gospa s hriba. In naj bi gospa rekla partizanom, da če Nemci ne bodo napadli, naj jih pustijo na miru, da grejo. Če bi namreč napadli, bi se znesli nad prebivalci. Partizani nato niso napadli, Nemci pa so šli le mimo. Njena teta in sestrična sta obe imeli fanta, ki sta bila mobilizirana v nemško vojsko. Oba sta ostala po vojni invalida. Teta naj bi rekla, da če pride nazaj, da se bo poročila z njim, drugače pa ne.

(Hedvika Janežič, roj. 1940 in Marija Jelen, roj. 1946;
Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

34 Op. ur.: Kratica za Antifistična fronta žensk, ki je bila ustanovljena v okviru narodnoosvobodilnega boja leta 1942 oz. leta 1943 v Sloveniji.

O vsakdanjem življenju med vojno in po vojni je sogovornica povedala:

»A vete kaj, kulkr js vem, so si ljudje tk zlu med seboj pomagal, ane, kjer so še kaki taki bli, ko niso bli vojni obvezniki, ane, če je še slučajn kje kak tak bil, kaka moška dela. Tedej je blu velik ročnga dela, strojev pa nč. Naš konj je bil še po vojski, vojni obveznik gor, ko so ble orožne vaje, so pršl po našga konja in pol smo gledal iz štale vn, so ble kr take kt polkna, sej se nismo upal na cesto jit. Ko je šou naš konj tam po cesti, je kr sam domu zavil, v našo štalo je hotu jit. Ga je un, pač en vojak, tist ga je komej nazaj na cesto naštimal. Pa se spomnim, da je bil pisalni stroj vojni obveznik. Pač je ena mogla tam tipkat, kaka vojaška poročila pa to.«

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946;
Pri Klemsetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»Sama sem priženjena k tej hiši, s'm sem se priženila 53. leta. Posebej se mi je vtisnilo v spomin to, ko so vrgli bombo, ki so jo našli sedaj. Bila je še cela, takrat ni počila. Počila je sedaj, ko so jo našli. To (ko so jo odvrgli, op. ur.) je bilo med drugo svetovno vojno. Škode sedaj ni bilo. Tako dolgo so jo iskali, da so jo našli. Nato so jo odkopali in jo odpelali v Trnavo, kjer so skopali jamo in jo sprožili, da je eksplodirala.

Ko je bila vojna, sem jaz hodila v šolo, v nemško šolo. Bila sem tretji ali četrti razred. Sedaj ne znam več nemško, mogoče kakšno besedo. Tukaj blizu so tudi podpirali partizane. Hodili so po domovih, ponoči. Prišli so po hrano, nas pregledali, nas naučili, kako bo, ko bo vojna. Morali smo jih poslušati, bilo nas je tako strah, da smo skoraj pozabili dihati. /.../

Brat moj je bil v ruski fronti, je tam ostal in tam umrl. Mojega moža so hoteli kar tam pustiti, ker je bil ranjen. Nato pa ga je en prijatelj potegnil v letalo, da so ga peljali zdravit. Ker če ne, bi tako umrl. Brata tudi niso pripeljali domov. Tam nekje so ga pokopali. Takrat sem jaz bila še sama, nisem bila poročena. Poročila sem se 53. leta. Kdor pa ni bil za v vojsko, je pa v gozd šel. Veliko si tvegal, na obeh krajih, tudi če si šel v gozd, so te lahko ubili. Sama sem izgubila precej sorodnikov v vojni. Daljnih in bližnjih. Mož je bil ranjen v glavo. Vsepovsod je bila kri, zato so ga hoteli kar tam pustiti. A en ga je spravil v letalo. Če bi ga še enkrat nekdo udaril, bi umrl. Bil je v Avstriji, dokler se ni pozdravil. Ko je bilo pa konec vsega, je pa lahko prišel domov. Bil je invalid. Pred vojno so imeli tudi vaje, nato pa so šli na fronto.

Brat je vmes prišel tudi na počitnice. Kar vmes so te malo spustili domov. Nato pa se je odločil iti nazaj na fronto. Da je umrl, smo pa zvedeli po pošti. Kako pa je umrl, pa nam niso povedali. Le to, da je mrtev. Tudi moj ata je bil v vojski, na fronti, ko je bil mlad.

Vmes je prišel domov na obisk, nato pa je moral iti nazaj na fronto. Vedno je bilo hudo, ko je moral nazaj. Sedaj pa, ko je bila vojna, te je lahko ubil tako eden kot pa drugi. Obojih si se mogu bat.»

(Sogovornik 2 / Katja Balant, 2013)

Med drugo svetovno vojno so na hribu Koželj partizani napadli Nemce oz. njihove pristaše (t. i. nemčurje, op. p.), zasegli so jim orožje.

A: »No, pol med drugo svetovno vojno so tule gor partizani napadli Nemce, t'te lovce, t'te nemčurje, nemčurje so rekl, ko so za Nemce delali. So jim partizani t'le gor orožje pobrali, tistga cajta niso nč več vidl.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952;
Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Med drugo svetovno vojno so se po okoliških hišah skrivali partizani. Sogovornikov oče je bil zaprt v Dachavu, ker naj bi skrival partizane, želeli pa so zapreti tudi mamo.

A: »Tut so se skrival. Moj ata je bil tri, skor tri leta zaprt v Dachavu. Zarad, ko je, ko so tam en sestank mel, pa ga je en izdal. /.../ Ja, pol so še mamo hotl.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952;
Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Tudi Lovro priča, ker je bil brat v partizanih, da je morala cela družina zbežati v gozd, saj so se bali, da bi bili deportirani v Dachau. Pravi, da je bilo takrat prisotnega veliko strahu pred vojsko, še lakote so se manj bali. Spominja se, da so v gozdu nad njihovo hišo Nemci nabirali borovnice zaradi lakote.

»Enkrat je naša družina šla, mislim brat je tk bil v partizanih, ko so rekli marica, ko so jih pobiral pa v Dachau gor spravli, te smo šli v gošo gor, na ono stran, tu se reče Piderele, pol z letom smo pa nazaj prišli domov, ane, otroc pa fotr. Pa ko so partizani skoz pršli, vsi mokri, pa smo vse brisali tamle, pa da so se mal najedli, po drugi strani pa Nemci. /.../ Smo bili naučeni, da si hitr povedal 'Mama Švabi že grejo'. Je bilo vse zaraščeno prej. /.../ Veš kaj so rekli, sam če vojske ne bo, pa če enkrat na dan jemo, tako, sam da bo mir, v kakih strahih smo živeli. Nemci so borovnice nabirali tule v goši gor, tule pred hišo dol pa dve brzostrelki, so mel na cesti postavljeno, pa otroci so mimo hodli.«

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

»Kruta je bila vojna, kruta« (spomini na drugo svetovno vojno)

Ivan Dolničar in nemški general von Löhr sta podpisala kapitulacijo, in ko so se vsi četniki, vojaki, vse to domov peljalo, to so bile ceste natrpene. Nekaj dni po vojni so šli na proslavo v Šoštanj z vozom in vse ceste so bile polne z Nemci. Imeli so tri glavne poti za vračanje domov, »*ko so šli domobranci, četniki, Nemci ob Dravi domov, je general Dolničar reku, da je kr naenkrat začeu en partizan strelat tam po tistih ustaših, pa da mu je reku: 'Ja kaj pa delaš'. Je reku: 'Veš, kaj če bi teb pobil celo družino pa 22 sorodnikov, ka bi pa ti naredo?'*« Čas maščevanja je ostal.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornica je povedala, da večjih pobojev tu ni bilo, mogoče dva manjša. Je pa povedala, da je stari mami govorila neka ženska, da sta gor pri Šoštanju dva Nemca gnala dva Slovence v hribe, da sta si skopala jamo, in so jih potem ustrelili in pustili kar tam, ne da bi jih pokopali.

(Marija Čepelnik; Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Drugi sogovornik govori o tem, da ni šlo le za odvzemanje orožja, temveč za prave poboje. Pravi, da so partizani potolkli Nemce in tudi domačine, ki so jih ti peljali s seboj, v Hudi luknji, ter da je bila reka Paka zaradi tega čisto krvava. To pa ni bil edini pobj, ki se ga spominja. Opisuje še nekatere druge spomine na poboje v času vojne, ko je bil sam še otrok.

Soproga: »*Ja tudi. Tudi poboji so bli. So domačine pobili, so prišli ponoči, sta bila dva, Izak in Dušan. Katerega so noter v kleti ustrelili, Maka ali katerega?*«

L: »*Ja, to so pa hitlerjanci, so jim rekli, če so videli, da so partizani bli pr njih, ane, je moral prijavit gor, da so partizani bli, urad je bil gor, kjer je bil nemški pürgamajster³⁵ u Veleju. Potem pa po drugi strani so partizani bili, in če je šel prijavit, pa je ponoč prišel, pa ga je bek ogeno (stran spravil, ubil, op. p.). So ble javke, kak se je reklo, obveščevalke, so bile pa tudi žleht, so tožle druge, da je ta to pa to, pa da jih je za zapret. Tako da ni bilo lahko. Mi smo bili trije otroci, ko so Nemci prišli, ustaši so prišli, celo kolono so mislili nas rihtat. 'Če vam ni zvezda všeč, potem pejte z nami,' so rekli. Samo kam bo šla mama s tremi otroki? Potem sred so se vrnili nazaj, pa tamle šli gor, na Veleje niso mogli it, mislili so iti dol na Dobrno in pol so – Huda lukna se reče gor, ko*

35 Op. ur.: nemški župan v Velenju (iz. nem. Bürgermaister).

greš v Poki gor – in tam gor so jih pa partizani spustili noter, ko je bila cesta, in tam so jih stolkli, tam je krvava Paka tekla gor, to je bilo grozno, in kér je zraven šel, je tak ... (končal, op. p.). Men se je čudno zdel, da so nas pustil tukaj. Pa drug dan se je že pojavilo, so že terenci bli tule, vermani pa to, pa pod nami dol jih je partizan tri ustavil pa razorožil. Je oče rekel: 'Ti nč jih ne strejlat, da nas ne bi požgal pa to,' in jih je pol v gošo, ne vem, kje jih je likvidiral. Tak smo dali skoz. /.../ Takrat sem bil otrok, sedem let star. Pa je mama rekla, da ne bo ker čvrknu, da so bili partizani tu, ko so tudi spraševali. Pa če so sliko vidli, so tud spraševali, kje je ta in ta, da so vedeli. Enkrat je slika rešila fotra, ko je sosedov gor bil v nemški vojski, pol so pustil, pa šli naprej. Po osem metrov narazen so hajke delali po goši Nemci.«

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

»Saj ni bilo denarja po vojni. V Tomšičevem bataljonu so bile tudi bolničarke. /.../ Je bilo revščine vsake sorte. So prišli potem iz Teharja, da grejo naprej v brigado. So potem 14 dni hodili po hišah, je bilo 52 samih novincev, pa jih niso mogli nikamor spraviti. Takrat je bilo veliko ljudi pri nas, vsak večer so bili, da jih je eden preštel.

/.../ Brata sta bila. Eden v Celje, je šel potem v Bosno, drugi pa v Beograd. Je kar v vojski ostal. Tisti je dol ostal. Mlajši je pa k policiji šel. Je prišel še domov kaj pogledat. Pa je potem še tam delal vojaške šole pa tam ostal.«

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošcu, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

Sogovornik ima še sestro, brat pa je umrl v vojni: leta 1945, ko so se že začeli umikati, so Američani začeli bombardirati in ni preživel. Takrat je bil star 22 let – bil je nezakonski sin. Od njega je sogovornik dobil prve stvari (na primer denar). Oče tega brata je bil poslan za miličnika v Bosno, kjer pa je umrl. Mama se je oženila pri 32 letih, ko je bil brat star 13 let. Takrat je šel v šolo za kovača, kasneje je šel delat v rudnik v Zabukovico. V rudnik so šli po lestvi, ne tako kot danes, z dvigalom. Oče je imel tudi nezakonsko hčer, ki pa danes živi na Hrvaškem.

Sogovornik in žena sta se spoznala v soboto, ko je popravljala cesto – dobila je avto, s katerim je v nedeljo peljala ljudi k maši. Tam blizu pa je stanoval njegov sorodnik, pri katerem se je pozanimal, kdo je to dekle, in čez kakšno leto in pol sta se poročila. Hišo sta si postavila na zemlji, ki jo je pozneje podedoval. Ima hčer in vnuka.

Danes se ukvarja z zelišči, čeprav je to njegov hobi vsaj 20 let. Tistim, ki pridejo k nje-mu, pomaga – ni mu všeč, da zdravniki zavračajo takšno vrsto zdravil. Njegova mama je bolehalo za astmo in takrat se je začelo. Ima posebno sobo in klet za svoja zelišča.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

Sogovorničin sin je bil v vojski, v Titovi gardi; ker je bil ata partizan, sta šla oba sina tudi sem. *»Eden izmed njiju je bil v mornarski Titovi gardi na morju, ta drug sin, tist je bil pa, kak bi rekla, pri avtib, na tist način.«* Mož je bil partizan. *»In je tud bil invalid. Leva roka je bla, tkle dol je mel vse obdrjeno.«* Mož je bil drugače po poklicu rudar in je delal v Velenju. Zasluzek je bil precej dober, ker je druge učil, kako se dela.

»Vete, pol je bil pa en od tistih učencev tk, k'k bi rekla, lenuh. Pol je šou naprej u šole, je pa nazaj pršu na rudnik, se je pa maščovu, da ga je naš prganju k delu. In je pol čez njega (govoril, op. ur.) in je pol nazadne naš iz rudnika mogu ven jet, je un poba tk naredu, de ga je vn steru. Nazadnje je bil, zadne lete je bil stražar. Un je bil komunist, naš pa ne.«

Ob vprašanju, kakšno je bilo razmerje med komunisti in nekomunisti in vplivom komunizma na življenje, ni veliko povedala. Rekla je le: *»Nekteri smo hodli v cerkev, drugi pa niso, vete, tk je blo. Da pol niso. Tist, k je bil komunist, ni šou u cerku.«* Sama je hodila v cerkev. *»Včas so otroke učili k'k cirku dela, pol smo pa tistga se držali.«* Starši so jo učili verskih vrednot, zato je tudi sama pri svojih otrocih storila enako.

Sogovornica o času Jugoslavije pa tudi o času osamosvojitvene vojne ni veliko povedala.

(Marija Habe, roj. 1925; Pri Itelu, Kavče – fara Šentilj / Tamara Selko, 2013)

Povojno obdobje

Spomini na vsakdanje življenje

Vsakdanje življenje v desetletju pred vojno in desetletju po njej se velikokrat ni zelo razlikovalo in včasih se spomini nanašajo na eno in drugo obdobje.

Sogovornik pove tudi o tem, kako so si ljudje pomagali med sabo, ko je bilo kožuhanje, obrezovanje pese, repe, korenja. Pove, da se je vse delalo zvečer, *»potem se je proso phalo,«* peli so zraven domače ljudske pesmi. Za večerjo so jedli kruh in pili jabolčnik, orehe občasno. Če so imeli srečo, je bilo za mladino na razpolago *»sladek*

jabolček, toucek, mošt pravijo.« Imeli so tudi vinograd in tako pridelovali vino, vendar so ga raje prodajali, zase so ga bolj malo porabili. Za težka dela pa pravi, da je moralo biti vino – ko se je kosilo, želo. Sogovornik velikokrat poudari, da so bili takrat zares zelo težki časi za njih.

Hči omeni mamino. Ona je živela na malo večji kmetiji, kjer so pridelovali tudi sadje, vendar naj bi ga šlo večino stran, za davek državi. Tudi jajc niso jedli, mleka sploh ni bilo, vse so morali oddati. Hči pravi, da se je prej vse urejalo v Šoštanju, saj prej Velenja kot mesta ni bilo.

Če je zbolela kakšna žival, si moral iti v Šoštanj naročit živinozdravnika, s kolesom ali peš. Ker doma niso imeli konja in voza za prevoz, so šli prosit k sosedu, če bi ga posodil. Na vozu so imeli samo nočno svetilko, tako da pot pred njimi ponoči ni bila ravno veliko razsvetljena. Na vasi sta bili mogoče dve kolesi, tisti premožni so si jih prvi kupili, ostali so si jih pa izposojali. Tistemu, ki je posodil konja, kolo ali voz, so šli v zameno kosit ali pa okopat vinograd. Žito se je pa mlatilo približno en teden samo doma. Ječmen so sušili na krušni peči, da so čim prej prišli do kruha. Pridelovali so rž, pšenico, ajdo, oves, proso. Vse to so vozili v mlin mlet, po vojni so celo vozili s konjem in vozom, ker so to potem že imeli. Sogovornika menita, da otrokom iz njihovih družin na srečo ni bilo treba oditi služiti drugam, k drugi hiši.

(sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

Če so hoteli preživeti, so hodili na dnino k bolj premožnim kmetom, ti pa so jim vse plačevali v naturalijah. Dninarji so imeli pa zemljo v najemu pri kmetu, *»so obdelovali, potem so pa njemu pomagali, pa sebi pridelali.*« Za najem so plačali z delom. Ko so ga poklicali, ni smel reči ne, najprej so uredili pri njem, šele nato pri sebi doma.

Družina po mamini strani je manj trpela, ker so imeli večjo kmetijo, tudi stari oče je bil včasih župan. To je kasneje družini tudi škodilo, ker je imel prej neko veljavo. V družinah je bila razlika v tem, da je bilo pri mamini družini manj lakote. V zidanicah je njen stari oče naredil nekakšne zasnice v zemljo, da so noter lahko skrili živila. Vsi so vedeli, da se stvari skrivajo, vendar niso izdali drug drugega. Sogovornica (hči, op. ur.) naprej pripoveduje o svoji mami: *»Se ji je zamalo zdelo, ko je hodila v šolo, je imela sošolko, ko je bil njen oče rudar, in rudarji so /.../ dobili te dvojne karte, več vsega, ker je bilo to izjemno težko delo, ane, pač so bili upravičeni. Naša mama je imela trd kruh, črn kruh /.../, ona si je pa prinesla kruh, namazan z marmelado, in to bel kruh.*«

Sogovornik doda, da so prašičevo meso zakopali v vinograd v čeber, pokrili ter zemljo nasuli povrh, da ne bi kdo vedel, saj bi jim vzeli. Pozimi so lahko to naredili, ker se ni pokvarilo, ni smrdelo. Pravi, da so še bolj gledali na očeta, ker je imel tako funkcijo, »da ja ne bo kaj švercal.«

Soseda je pripravila kostanj na vejnce. 32 kostanjev so *napikali* na vrstico. Nadaljuje:

»Pol smo pa napravili kurišče iz bukovih vej, ane /.../ pa smreko gor, smrekove veje, in na hmelovko gor, kako bi reku, na drog, smo naredili gor deset vencev tega kostanja, potem smo pa to zažgali, pa da se je to orosilo s tistimi smrekovimi vejami, ko je bilo surovo, ne, tako /.../ potem smo pa sukali.« Takrat pravi, da so se najedli kostanja. »Pa tudi na plac so ga vozili, v Slovenj Gradec so ga vozili, na cejno (košaro, op. p.) /.../ po dve cejni so ga nesle /.../ po 60, 100 krejncov (vencev) smo naredili, ane. Potem so ga pa v nedeljo gor v Šentilj, pri Mislinju, so ga nesle prodajat, pa grozdje izabelo so tudi gor prinesle prodajat.« Bile so tudi tri ženske, ki so hodile češnje prodajat v Slovenj Gradec, »na garah se je reklo.« Velikokrat so otroci kradli (*rabutali*) drugim, sosedom.

Konjski žegen naj bi bil včasih v Šentilju na štefanovo, po pripovedovanjih, vendar se sogovornik ne spomni. »Če smo bili otroci pridni, smo šli v Petrovče dol h Mariji Pomagaj, na romanje, to je 15. avgusta /.../, smo šli z vlakom. V Velenje peš, potem pa dol v Žalec oz. Petrovče k maši, pa nazaj z vlakom. Smo bili presrečni, to se je redko katerim zgodilo, da je šel.« Večina jih je šla prav tako na romanje, vendar z vozom. Oni so šli slučajno enkrat z vlakom, za nagrado, da so videli, kako vlak zgleda. Pri sogovorničini mami so imeli doma suho sadje in so potem to namakali in imeli kot sok, na primer *bruškovna voda*, vendar so ga še dodatno redčili z vodo. »Še danes moja mama reče, če kdo bolj slabo kavo skuha, pa reče 'tista bruskovna voda', ker to jo vedno na to spominja iz otroštva.«

Sogovorničina stara mama je imela v Ameriki prijateljico, ki jim je pošiljala pakete. Pravi, da so bili takrat najbolj srečni, »ker so bile notri take stvari, da najprej sploh niso vedli, za kaj bi jih uporabli.« Američani so poslali kot bojno pomoč pakete, *unra paket*, približno trikrat na leto. Sogovornik se spomni, kako so se razveselili slanine, paštete. Ječmenov kruh so sušili na krušni peči, potem so ga pa phali, da so čim več »rez dol spravili.«

(sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

Po koncu vojne je bilo življenje zelo hudo, ampak so poskušali živeti bolj skrbno. V Jugoslaviji, ob prihodu Tita, ni bilo nič posebnega, razen da se je v šolah menjalo od križa pred vojno, do Hitlerja in nato Tita.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

V preteklosti so se na območju Šentilja ljudje ukvarjali večinoma s kmetijstvom, sogovornika sta izpostavila sadjarstvo in vinogradništvo. Po vojni so ljudje pridelovali tudi hmelj, ki ga niso uporabili doma, temveč so ga izvažali v Ameriko.

»So mel vinograde pa sadje. /.../ Po vojski smo mel veči del hmela. /.../ Vse se je izvažal, vse za Ameriko.«

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Zaradi mamine bolezni sogovornica srednje šole ni končala, ker je morala pomagati doma pri hišnih opravilih. Morala je biti doma, saj je imela mama *»odprte noge«* in je morala veliko preležati. *»Ne vem, kak bi blo, če mene neb blo doma.«* Nikoli ni hodila v službo, vse življenje je delala doma. V tistem času ni bilo v navadi, da so dekleta šla v službo.

(Marta Gril, roj. 1940; Pri Grilu, Ložnica / Tamara Selko, 2013)

Sogovornica pove, da je bilo včasih to območje znano predvsem po velikih količinah pšenice, ki so jo tu pridelali. Včasih vsega dela sami niso mogli opraviti in so jim prišli pomagat starejši ljudje iz Velenja, ki so v zameno dobili hrano.

»Včasih je bilo več ljudi za delo, pa rade volje so šli delat, da so še mal malce dobil, pa mal pijače, pa večerjo, pa karkol že /.../, starejši so hodli pomagat peš iz Velenja, tam skoz Koželj dol je prišu ali pa je šibt naredu, pa pršu pomagat delat, pa večerjo dobil al pa kaj. Je dobil za tisto, kar je delal, pomagal.«

Od znanih Slovencev iz teh krajev sogovornika omenjata Jelena, Dolinška (sadjarja, op. p.) in Jamnikarja (po čem je bil znan, nisva izvedeli, op. p.). Sogovornik omeni še Vošnjaka iz Savinjske doline. V Lazah pa je delal tudi kovač, Pri Hvančetu, vendar se sogovornik ni spomnil njegovega priimka.

Kmetijske posesti v preteklosti niso bile velike (okrog 10 hektarov). Poznali so tudi najemniško zemljo.

A: *»Ne ne, to so tut tak, to so meli okrog 10 hektarov, pa sej tut zdajle nima nobeden več, kukr ma ker v najem, sej tule pa tut u najem ne moreš met, ku zemle ni.«*

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952;
Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Na karte so pa živeli še pet let po vojni.

»Tisti, ki so delal v rudniku, so imel, tak so rekl, težke karte, to pomeni, da je blo mal več gor, potem pa zmeram manj, tisti, ki so bli delavci, so mal več dobil, tisti, ki so pa doma bli, pa mal manj. Zarad tega, ker so mel kmetije, pa so se lažje preživilal. V glavnem, to je blo vseen premal. Bla je pa obvezna oddaja, enim so jemali, drugim so devali.«

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938;
Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornika sta začela govoriti o sosedu, ki prodaja sadje, zato smo temo nekoliko spremenili in govorili o kmetijstvu. Hmelja je bilo včasih v teh krajih veliko, danes pa ga ni več najti.

»Mi smo tudi imeli hmelj in sušilnico svojo. Jih je bilo veliko. A veste kako je, takrat se je dobro hmelj prodajal, to je bil eden glavnih zaslužkov kmetijstva, potem se je pa to skrhalo več kot trideset let nazaj. To se je skrhalo, preslabo je bilo plačano, pa smo nehali, zmetali hmelj ven. Ni bilo zaslužka več. V Savinjski dolini so ga pa vedno imeli, pa ga še sedaj imajo, samo tudi pol manj. Ni, ni. Hmelj je zahteven, to je bilo dela veliko, pa mi smo hmeljevke včasih postavljali, nismo imeli žic. In hmelj je zrastel, konec poletja, ko so bile pa počitnice, smo pa obirali. Pa več kot si hmelja nabral, več si dobil plačano. S tem so otroci zaslužili za knjige in šolske potrebščine. Obirala je cela vas, kolikor jih je prišlo. Ker to se v treh, štirih dneh mora obrati. Potem so pa vse na sušilnico zvozili in smo ponoči in podnevi kurili. Potem smo ga pa v velike žaklje trpali po 20, 25 kilogramov, pa smo ga prodajali.«

Sogovornik se je ob tem spomnil na zanimivo anekdoto iz časov obiranja hmelja:

»Ko so prišla dekleta obirat hmelj, pa če so bila iz drugih krajev, so pri naši hiši spala. Fantje iz teh koncev so pa imeli skrb nad dekleti, da so pravi čas zvečer zaspale, da so bile drug dan spočite, zdrave. Ali pa ravno obratno. Zelo dobre spomine imamo mi.«

Ko so nehali prodajati hmelj, so sejali krompir in koruzo, pšenico, buče za olje, travo za živali, tako kot še danes. Sadjarstvo je bilo prav tako vedno prisotno in

na kmetiji Dolinšek je bilo tudi precej sadjarjev: »Oni so vse posadili in vzgojili, pa si naredili toliko zaslužka, da so kupili posestvo, eden v Kamnici, eden pa v Selnici. Še sedaj to gojijo tam.« Sogovornik je povedal, da je tudi sam sadjar, in nama razložil cel postopek saditve ter vzgoje dreves. »Sadje smo sušili, včasih precej veliko, delali smo mošt, žganje.« Tudi danes se še ukvarjajo s sadjarstvom, a v glavnem bolj z vinogradništvom. Sogovornik Dolinšek je včasih cepil veliko vinogradov, danes pa tega ne počne več, saj ni več dobička. »Tu smo včasih v glavnem imeli izabelo, ker je taka sorta, ki je ni treba škropiti, zdaj smo pa sli na žlahtne sorte. Sauvignon, kerner, zeleni silvanec, zweigelt, ta je avstrijski, zelo dobro vino.«

Sogovornica je sama napeljala temo na ljubezen. »Redki so bili, ki so imeli moped, on ga je pa imel in sem se jaz skoraj bolj v moped zaljubila.« On doda: »Moped sem imel, ja. Pa sem k njej hodil in pustil motor spodaj pri potoku. Stare mame so ponoči zbudjene bolj kot podnevi in so vedno vse slišale, zato sem motor spodaj pustil in šel peš do nje (žene. op. p.). Čisto tiho sem prišel, ona je pa že vedela, da bom tiho prišel, motor se je pa samo od daleč slišal. Stare mame pa niso vedle, za kaj se gre. Pa enkrat, ko so želi, je pa sestrična prišla pomagat in sta spale gor skupaj. Jaz sem pa z lestvijo gor trkal, pa sta imele o čem za govorit.«

Fotografija 33: Obiralci hmelja pri Pečaku, okrog leta 1955. Arhiv Božidarja Jezernika.

Poročali so se mladi, sogovornica je bila stara 19, on pa 24. Kar se tiče oblek, so blago kupili, potem pa je prišla na dom šivilja iz vasi in šivala kak teden in naredila oblačila za družino. Za pozimi so ostrigili ovce in predli, da so dobili volno za tople obleke. *»Šivilja ni bila draga, smo jo vsi poznali in je šivala samo za hrano, toliko, da se je preživela.«* Oba sta na svojih domovih imela mlin in žago, kruh so vedno imeli domač, in gospa ga še danes sama peče. Pri možu je bilo doma deset otrok in njegova mama je vsak teden pekla kruh, shranjevali so ga pa v kleti. *»Na 'drotih' smo ga imel, da ne bi miš prišla zraven.«* Meso so solili, da se ni pokvarilo, ker hladilnikov ni bilo.

(Franc Dolinšek, roj. 1943, in Hedvika Slava Dolinšek, roj. 1948;
Pri Vrbojaku, Laze / Sibila Zupan, Laura Benedičič, 2013)

Leta 1949 se je sogovornik šel učiti za mizarja na rudnik. Delal je tudi v vaški kmetijski zadruzi. Tam so *»pesek pripravljali pa podirali v goši.«* Bil je tudi zraven, ko so gradili zadružni dom v Šentilju, ki še danes stoji poleg sušilnice. Njihova naloga je bila, da pripravijo les, pesek so šli *»v Andraž vrtat.«* Sogovornik opisuje potek:

»Na sveder, na roke, eden je tolkel, eden pa sukal, spodaj si imel pa to smrekovo. Smreko si si vzel okrog, da ti ni voda ven špricala, ko si vodo zraven zalival, potem se je dal pa noter patron, ko si imel zadosti globoko. Do tri četrta metra se je to zvrtalo, ane, koker je bil tisti sveder, potem se je pa odstrelilo, ane, da smo dobili kamenje za ceste.«

Leta 1966 sta z ženo prevzela, kupila kmetijo in jo začela sama obnavljati, brez kakršnekoli pomoči. Kasneje je ugotovil, da ni bila dobra ideja, in začel delati novo. Sogovornikova hči pravi, da je bilo najverjetneje nekoč tam *»hrastovo podolje. /.../ Ker tukaj sta še Prvo hrastje pa Drugo hrastje, ali pa Hrastovje, rečemo mi domači. In zdaj karkoli opustiš, najprej hrasti ven zaženejo, tako da najbrž so nekoč tule bili hrasti, ane, dokler se ni intenzivno to kmetijstvo začelo.«*

Sogovornik je sam napeljal vodo do hiše in hleva *»na friglumpo,«* nekakšno vodno črpalko.

(Sogovornik Slavč, roj. ok. 1933; Laze / Ines Tekavčič, 2013)

»Krompir smo si sami pridelali. Pa so rekli, da ko bo konec vojne, da bo dosti vsega. Pa ni bilo. Do 52. leta so bile karte. Mama pa oče nista bila zaposlena, sta bila doma. Ni bilo industrije. V Velenju ni bilo drugega kot rudnik, pa Šoštanj ledrarija (usnjarstvo, op. p.). /.../ Ljudje so čakali, da jih je kdo najel, da so šli kake drve delat. /.../ Jaz se

nisem nič poročila, bratje pa sestre so pa šli. Jaz sem pa delala z mamó potem na kmetiji. Ko je pa ona umrla, sem bila pa kar sama. Pri 52 letih sn ostala sama. Smo imeli tudi živino. Smo imeli tudi hmelj. Pa smo dali nekaj njive v najem. /.../ Smo imeli prej svojo sušilnico, eno leto smo ga pa dol sušili. Pa je bilo težavno ga dol spravljat. V prejšnji kraljevi Jugoslaviji smo ga Judom prodajali, po vojni je bilo pa organizirano, pa smo v Žalec vozili. Pa se ni splačalo. Je zadruga nekaj dobila, pa občina, pa nekaj Beograd in Ljubljana, za tiste, ko so pa delali, pa ni veliko ostalo.»

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

»Sm šla 1954. leta, ko sm bla stara 15 let. Mi je zrihtala ena mamina sestra v Šoštanjú, da sm šla delat v tovarno usnja. V maminih čevlih, šolenčkih, mama je mela manjš nogo, js pa večjo, pa smo lukno zrezali, da je prst vn gledau; brez spodnjih hlačk, v firtočku, tk da me je tisti kadrovník vprašal, a Gracer se pišeš, sm rekla ja, pa je reku, če je bil moj ata v partizanih, pa sm rekla, da v Tomšičevi brigadi na Pohorju. Je pa reku, veš kaj, skos z usmileja te bom vzal. Sm še rasla, tk da sm bla tk močna. So me meli tri leta pod lažnimi podatki, ane. Pa sm hodla od tule – tri leta deset kilometrov peš. Pol je pa brat mel trgovino, je bil trgovec, pa mi je pol zrihtal eno kolo. Pol sm se pa še 12 let s kolesom vozla v Šoštanj. Tk da življenje je blo, težko je blo, no.«

(Marija Čepelnik; Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

»Po vojni je blo pa spet hudo, ni blo hrane, sej dnar je še bil, sam družga ne. Težko je blo, zelo težko je blo po vojni. Nisi mel. Tule je bla trgovina, pa moji mami nej blo treba ob dveh zjutri tam čakati, ker je t' tim, k so bli notr, moja mama včasih skubala kak krompir, pa ko je bla sama, pa so rekl 'Kr povej, kulk bi ti flanele dala,' de bi dala na stran, pa tud tk, da bi na več obrokov plačali.«

(Marija Čepelnik; Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornica se spominja, da je župniku, ki je tudi ustanovil prosvetni dom in je imel hudo astmo, nabirala suličasti trpotec. Leta 1946 je pa umrl. In takrat ji je podaril čajni skledi iz tankega porcelana, ki ju hrani še danes. Spomnila se je tudi starih pesmic, npr. Mlad pastirček živinco pase in Stara mati kara me. Po vojni so imeli vrtné veselice, kot so včasih rekli. Veselico je imelo prosvetno društvo, gasilsko društvo itd. Včasih so se veliko več družili. *»Včasih se je pelo tkle na vasi, al pa so šle ženske na njivo okopavat okrog enih pa do sedmih, pa so zmerm ob šestih končale, pa domu na malco, pol pa pojat! Tam smo pa leh otroci zravn bli.«*

Povprašali sva, kakšne so bile navade pri ličkanju. Povedala, je da harmonike na tem območju sicer niso imeli, se je pa veliko pelo. Ličkali so na marofu, kjer so se dogajale tudi različne ljubezenske dogodivščine. Tiste ženske, ki niso imeli službe, so delale v Šaleški zadrugi v Velenju. V Šentilju pa so imeli tudi svoj oddelek. V teh zadrugah so se tudi učili saditi in ženske so tudi veliko vedele o sadnem drevju. V Šentilju se je pridelalo veliko sadja in so ga odkupovale zadruge za predelavo. Spomni se, da so morali kmetje po vojni zadrugi oddati mast, sončnice, koruzo, pijačo. Prijaviti si moral tudi, koliko vina ali *šnopca* si pridelal, da si od tega potem plačeval davek.

»Če si mel traktor, si pol lahko fural za zadrugo, da si zaslužu. /.../ Mi nismo imeli svoje zemlje, smo redili dva čuneka (prašička, op. p.), pol smo si pa pr drugih ljudeh pridelali, to smo mogli use odslužit. Jaz sm bla ta druga ženska u Šentilu, ko sm začela na šiht hodit.«

Doma so jedli zelje, krompir, fižol, repo in ob tem je povedala, da se ne spomni, da jo je mama kdaj peljala k zdravniku. Repa ni bila nikoli zelo *zabeljena*. Če je bil v krompirjevi juhi kakšen makaronček, je bil že praznik. Doma so imeli koline, na katerih so zaklali dva prašiča, in vso meso je bilo prekajeno. Svežega mesa ni bilo. Pozimi so stvari hranili v shrambi, skrinj ni bilo. Koline so tudi razdali sosedom, in ko so imeli sosedje koline, pa so dali njim nazaj, saj nisi mogel vsega mesa pojesti naenkrat. Medsosedska pomoč je bila veliko bolj živa kot danes, tudi zmenili so se med seboj, da niso klali vsi naenkrat in da so si meso tako razdelili med seboj. Sogovornica je povedala tudi, da kokoši doma niso imeli in da je prvič *pohala* (cvrla, op. p.) meso pri 25 letih.

»Potem ko sm js začela hodt na šiht, sm za velko noč pa božič meso kupla, da smo mel govejo župo.« Povedala je tudi, kako je bilo, ko so živeli na karte. Ko je bila mama noseča, je dobila malo več hrane, ker je imela nosečniško karto. Ko je dobila sladkor v kockah na karte, ga je zaklenila v *kredenco*. Potem je pa rekla: *»Moj brat je bil ves hudičev, pa je od ata vzel en cvibl, pa je tkle lukno odzadej naredu, pa krađu.«* Potem pa je pri spovedi povedal, da je kradel sladkor, saj je bil za tiste čase to greh. Spominja se, kako so si *šparali* in skrivali pasto za čevlje.

(Marija Čepelnik; Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Fotografija 34: Pečakova dekleta pri obiranju hmelja, okrog leta 1955. Arhiv Božidarja Jezernika.

Sogovornik se spomni akcije zatiranja koloradskega hrošča. Njegov oče je bil zadolžen za zbiranje lokalnih ljudi ob nedeljah dopoldne, nato pa so šli v okolici vsi naenkrat na njive, na lov na hrošče. To je verjetno trajalo dve ali tri leta (pribl. od 1950 do 1953), saj se je potem hrošč kljub akcijam razširil in se je to opustilo. Pravi, da kot otrok ni bil nikoli lačen.

(Jakob Grošl, roj. 1944; Pri Minkšu, Kote / Ines Tekavčič, 2013)

Sogovornikov oče je bil majhen kmet, izdeloval pa je tudi slamnate strehe. Tudi njega je skušal naučiti, vendar zaradi strahu pred višino ni šlo. Do 60. leta je menda nekako opravljal to delo, saj je do takrat še bila kakšna taka streha, drugače so bile po večini opečnate.

(Jakob Grošl, roj. 1944; Pri Minkšu, Kote / Ines Tekavčič, 2013)

Sogovornik je hodil na ekonomsko šolo v Celje in ekonomsko šolo v Ljubljani. V Velenje je hodil v gimnazijo. V študentskih časih je bila potem že štipendija in pravi, da mu ni bilo hudo. Moški so večinoma našli zaposlitev v rudniku v Velenju, ženske pa v tovarni Gorenje (po letu 1970, op. p.).

Po vojni se je sogovornikov oče pritoževal nad obvezno oddajo lesa. Glede na majhno količino zemlje se je očetu zdelo, da mora dati več kot drugi. Za oranje njive so prosili koga drugega, kasneje sta bila pa dva *dežurna orača* na šentiljskih njivah, ki sta orala s traktorjem. Ljudem v tej okolici je veliko pomenil hmelj, tudi njegov oče je imel njivo hmelja, po drugi vojni pa so bili menda edini v okolici, ki niso imeli nič nasada hmelja. Sosed je imel pet njiv hmelja. Hmelj si lahko prodal samo v Žalec. Meni, da so danes težave s prodajo hmelja, ki jih pa takrat ni zaznal. Sušili so doma, potem so pa v Šentilju postavili tri združne sušilnice. Ena je zraven doma krajanov, drugo so v Ložnici porušili, v Podkraju pa so jo preuredili v stanovanjsko hišo.

»Sezona pobiranja se je začela po 20. avgustu, pa dokler se ni obral; no, to je pa v prvih dneh septembra, praviloma, da smo otroci kaj za šolo zaslužili. Mera je bil škaf/.../, prej so imeli pletene posode, potem pa, enkrat so pa uvedli standardizirano pločevinasto mero/.../. Moj osebni rekord je 13 škafov na dan./.../ Nazadnje sem obiral hmelj leta 60.«

Otroci so šli hmelj obirat izključno zato, da bi nekaj zaslužili. Lastniki manjših površin so pomagali z domačo delovno silo. *»To je bilo pač za ženske, bi rekel, od daleč so prihajale ženske.«* Lastniki večjih površin so si priskrbeli ljudi od drugod, saj je domače delovne sile zmanjkalo. *»Spali so pa tisti takole po senikih.«* Potrebovali so tudi *»močnejšega kavalirja, štangarja, ki je hmeljevke podiral, ker je to bilo treba izruvat, tist pet, šest metrov visok kol položiti na križ.«*

Sogovornik pravi, da je bil sovražnik obiralcev dež, tudi pri sušenju je potem motilo, počasneje je potekalo. Najbolj svež hmelj je bil pri sušenju na vrhu, *»tudi če je bila neka rosa, je lažje shlapela v višino«*. On je bil v treh sosedovih sušilnicah, vendar bolj malo. Nekje novembra je bil odkup hmelja, odhod v Žalec. Pri tem sogovornik ni sodeloval. Vendar po pripovedovanju ve, da je bilo v Žalcu potem najbolj napeto, saj so preverjali kvaliteto hmelja. *»Sčasoma je potem hmelj začel tudi rjaveti. Rja je prišla, k čemer je seveda prispevalo največ kakšno izmenljivo sončno-deževno vreme v avgustu. Če je bil tako rjav, ga sploh nismo obirali.«* Velikih nihanj v pridelku skozi leta ni bilo. *»Bila je pa uradna cena škafa, ni bilo tako, da bi kmet določil, ne.«*

Sogovornik se zadnje čase ukvarja z izdelovanjem zemljevida o razporeditvi poti, ki so potekale včasih, preden se je asphaltiralo (pred približno 50 leti, op. p.), in kaj je določena pot predstavljala. Poti pa riše po spominu ljudi.

(Jakob Grošl, roj. 1944; Pri Minkšu, Kote / Ines Tekavčič, 2013)

Sogovornica se je poročila pri 30 letih, mož pa je bil star 40. Imata tri otroke, pri enem od njih stanuje, ostala dva pa živita v bližini. Povedala je tudi o nekaj primerih nezakonskih otrok, potem pa sva jo vprašali, če so takšne situacije obtoževali, pa je rekla, da ne preveč.

(Marija Habe, roj. 1925; Pri Itelu, Kavče, fara Šentilj / Tamara Selko, 2013)

»Takoj po vojni pri nas nismo imeli elektrike. 28. 1. 1947 je pri nas zagorela prva električna luč. Anton Jelen³⁶ je napisal celo igro z naslovom Elektriko hočemo, ki je govorila o tem, kako se je elektrika gradila. Igrali so jo že pred 50 leti. Pred 15 leti so dobili idejo, da bi dobili nove igralce in z igro zopet nastopili. Mene so zadolžili, da sm poskrbel za glasbeno spremljavo – ker igram kitaro, pa kakšno sem zraven zapel. Pred desetimi leti sem celo posnel zgoščenko z desetimi skladbami, ki sem jih zadnje štirideset let dostikrat zapel na šentiljskem odru. Za kakšen dan žena so me poklicali ali pa za kateri drugi praznik. Pri Srečotu in Davidu sem pa zgoščenko posnel, ker imata svoj studio doma, morda sta že slišali za njiju, saj sodelujeta z veliko ansambli. Moje skladbe so bolj vinsko obarvane, ker imamo vinograd doma, pred desetimi leti, ko smo še imeli krušno peč, sem tudi o njej napisal skladbo, ena je bila Sosedov klopotec, zadnja, ki sem jo napisal, pa ni na zgoščenki, saj sem jo napisal kasneje v bolnici, ko sem imel težave s srčno zaklopko in sem jo poimenoval kar Moja srčna zaklopka. Pojem jo pa na melodijo pesmi Jaz mam' pa tako. Vsako leto imamo oktobra tradicionalno praznovanje Šentiljska dolina poje in igra. Začelo se je leta 1991, sodeloval pa sem na vseh, razen na prvi, saj sem bil ravno takrat operiran. Kasneje me je organizator zadolžil, da napišem pesem o Šentiljski dolini, in sem tudi jo, sedaj jo moram pa vsako leto na začetku proslave zapeti.«

Zapeti ni želel nobene pesmi, saj je po njegovih besedah že malo iz vaje, ker dolgo ni nič zaigral in zapel, ni pa hotel *zafušati*, zato je raje razložil, kako se je njegova ljubezen do glasbe začela že v mladih letih.

»Že ko sem bil star približno osem let, sem hodil na hrib ležat v travo, nato pa sem čakal, ker sem vedel, da bojo kmalu pričeli pri hiši zraven hriba igrati na harmoniko. Rad sem jih poslušal, vendar si do hiše nisem upal. Tudi v cerkev sem rad hodil poslušat orgle. Kmalu pa samo poslušanje ni bilo dovolj, tako sem pri desetih letih že hodil na kor in sem tam »gonil meh«, samo zato, da sem bil lahko zraven pevcev. Čez približno pet let pa

36 Anton Jelen, p. d. Klemše (1907–1992), je bil znan slovenski sadjar in drevesničar iz Šentilja ter predsednik elektrifikacijskega odbora Šentilj, od leta 1928 pisec številnih strokovnih člankov in zgodb iz kmečkega življenja, napisal pa je tudi dve gledališki igri, ki se dogajata v Šentilju: *Elektriko hočemo* leta 1947 in *Strah v Kožlju* leta 1954 (ŠBL Anton Jelen).

se nas je zbralo par fantov in smo se dobivali večkrat na teden in peli. Takrat še ni bilo elektrike in nismo imeli drugega početi za zabavo. Eno noč smo odšli malo pod gasom pred neko hišo v vasi in tam zapeli dve pesmi. Potem se je izkazalo, da je tam živel eden od pevcev s kora in je povedal našemu organistu, da me je slišal peti, od takrat naprej sem pa lahko tudi jaz pel na koru. Po tridesetih letih petja na koru sem pa nehal in začel peti na odrih. Pri štiridesetih sem prvič stal na odru, ko smo imeli proslavo ob odprtju nove ceste, od takrat naprej pa nisem imel miru, so me vedno vabili na kakšne prireditve.«

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Sogovornik Ivan je pričel govoriti o svoji domačiji; včasih se je tukaj reklo Pri Mehu, sedaj pa Pri Pustineku. To domačijo je leta 1956 kupil njegov oče. Pred tem pa so bili tu lastniki Škerjanci, še prej pa Mehovi iz Žalca. Po virih naj bi vedel, da je bila to včasih ena največjih kmetij v tem kraju, kasneje pa so to vse razprodali. Razprodali so zato, ker so se lastniki menjali in je vsak hotel manj zemlje, ker niso imeli želje po obdelovanju in kmetovanju. Sedaj je posest velika okoli tri hektare, pred tem pa naj bi bila okrog deset hektarov. Oče je obnovil tudi hišo, saj je bila že v razpadajočem stanju. Cilka je dodala, da je hiša verjetno stara že kakšnih 280 do 300 let. To letnico sta izvedela od sorodnikov in predhodnikov, ki so tukaj živeli. Že sama živita tukaj od leta 1969. Ko so se leta 1956 preselili sem, je bilo rojenih že vseh devet otrok. Vsi otroci, eden od njih je tudi sogovornik Ivan, so še vedno živi. Sogovornik je to hišo podedoval, ostali otroci, ki jih je moral izplačati, pa so se razselili po Sloveniji.

(Ivan Pustinek in Cilka Pustinek; Pri Pustineku, Laze / Kristina Seljak in Katja Balant, 2013)

Sogovornika imata pet otrok, ki so se že vsi odselili. Sogovornica je sicer iz iste vasi in je živela blizu cerkve. Sogovornikov oče je delal kot čevljar, otroci pa so hodili v šolo v Šentilj in kasneje v nižjo gimnazijo v Velenje. Po tej je šel v Maribor in nato v Celje v službo in jugoslovansko vojsko. Njegov oče sicer nikoli ni šel v partizane; bil je za nekaj dni mobiliziran, kasneje pa so ga izpustili. Da bi se njegov oče pridružil partizanom, je bila velika želja nekaterih, ni pa bila dovolj. Če so kdaj med partizani bili tudi kakšni, ki so bili sicer izučeni za čevljarje, pa so njegovemu očetu pomagali pri delu.

Sogovornica je povedala, da službe po končani šoli ni bilo lahko dobiti (leta 1958, op. p.), za dekló pa so ženske lahko šle. Sama je odšla v sosednjo vas v neko gostilno,

kjer so imeli celo vrsto živali. Tam je bila dve leti. Pogoji za delo so bili slabi, saj je na leto dobila le 30.000 dinarjev, kar je bilo zelo slabo. Hrano in stanovanje je imela tam, kolikor denarja pa ji je ostalo, je kupila kakšno obleko za delo, da je bila ob nedeljah, ko je bilo več gostov, bolj oblečena. Sicer se ni dobilo oblačil kar tako z lahkoto, največkrat jih je dala narediti šivilji. Nato je odšla v Grosuplje, kjer se je izučila za kuharico. Tam ni zdržala dolgo, ker so jo izredno bolele noge. Tam je naredila tudi tečaj za natakario. Za to delo je dobila plačano 7.000 na mesec. To je bilo še vseeno malo, saj je večino denarja šlo za stroške in ji tako od zaslužka ni ostalo veliko. Nekoč je dobila tudi kazen, saj je nekemu pijanemu moškemu dala pijačo in je nato obležal. Dobil ga je policist in jo kaznoval, kar jo je stalo celo tedensko plačo. To delo je bilo kar naporno, saj so morale natakarice čistiti tudi stranišča in dvorišča, kjer so parkirali furmani. V gostilni so jo imeli radi, ker je bila marljiva delavka, in so celo upali, da se bo poročila z njihovim sinom.

Kasneje se ji je odprlo mesto v lekarni, kamor je tudi odšla. Tako si je morala tudi na novo poiskati stanovanje. Tam je zaslužila 12.000 na mesec, vendar je morala za stanovanje dati 5.000 na mesec. Morala je vse oprati in skuhati, a ji to ni bilo težko. Za moža se je pošalila, da ga je vzela za moža samo zaradi karte, ki jo je dobil, ko je delal na rudniku. Poročila sta se leta 1963. Na njuni poroki je bilo med 40 in 50 ljudi, slavlje pa je potekalo kar pri njih doma.

(Ivan Pustinek in Cilka Pustinek; Pri Pustineku, Laze /
Kristina Seljak in Katja Balant, 2013)

O družabnem življenju

»Smo kmetija, ki se preživljamo s pripravo kislega zelja, to je paradni konj. S tem se ukvarjamo že približno 20 let. Ljudje so velikokrat prišli gledat, kako se zelje pripravlja, in o tem tudi pisali. Mi smo se počasi umikali iz živinoreje stran. Vsako leto eno zvrst živine manj in eno kad zelja več. To je počasi naraslo in tako imamo samo še ovce, ki se tukaj pasejo. Letos smo naredili tudi novi rastlinjak, v katerem je tisoč sadik. Zgoraj pa je glavno skladišče. Tukaj živim jaz in oče, ki je v sosednji hiši. Imam tudi tri sestre, ki pa so že poročene in preseljene. Kar pa se tiče zgodovine: ko sem bil star 15 let, smo obudili tradicijo petja Treh kraljev. Hodili smo okoli. Sprva delegacija petih fantov, ki smo hodili okoli. Sprva smo šli tja, kjer so bile punce doma in kjer je bilo zanimivo. Seveda nismo uspeli iti po celem kraju. Potem pa so se pričeli sosedi buniti, da k njim pa nismo prišli, v sosednji hiši pa so nas slišali, da smo peli. Povedal sem, da nas pa ni dovolj, da

bi obiskali vse hiše. Tistih par ur ni dovolj, da bi šli v vse hiše. Od petih popoldne pa tja nekje do enajstih še odpirajo. Potem pa ne več. No, in to me je pripeljalo do tega, da sem stvar bolj vzpodbudil. Tako sem zbral pet ekip, petnajst Kraljev in pet kamel. »Kamela« je bila tista, ki nas je prevažala z avtomobilom, da nismo rabili hoditi peš. Na primer od ene hiše do druge je lahko tudi več kot 500 metrov in čas je pomemben, niti nismo hoteli prisopihati tja. Okoli sedme, osme ure, ko je to najbolj aktualno, nismo želeli zapravljati časa. Nato smo imeli blagoslov pri župniku, kasneje pa smo se dobili v vaški gostilni. Tudi moj oče je bil kamela. Včasih je bila tradicija, da so Trije kralji dobili klobase. Ne denar in vino, ampak klobase. Nekoč je bil čas kolin in ljudje so to imeli. Klobase smo nesli nato v gostilno, kjer so jih skuhali, ata pa je spekel kruh. Dobili smo se na eni malci, kjer smo zaključili. Ljudi smo nato povabili v dvorano, vse krajane, ampak prišlo jih je le približno 10 %. Tako smo prinesli buteljke, ki smo jih dobili in že imeli, ter porabili denar, ki nam je bil namenjen. Skuhali smo kakšno enolončnico ter še ostale klobase ter se malo podružili med sabo. To je bilo zelo fino. Z leti se je vse to malo izjalovilo, zamenjal se je gospod župnik. Določena sredstva je pričel vleči na svoj mlin in tako se je to končalo. Saj se še dogaja to pri nas, še obstaja nekaj, ampak ne tako kot včasih. Zdaj menijo, da moramo nekaj dati župniku, sam pa se ne strinjam s tem, saj smo si mi vedno sami vse sešili. Šivale so nam mame, žene, tete, sestre in menim, da župnik nima ničesar s tem. Sami smo se pripravljali dva dni prej, si naredili krone in vse potrebno ter šli okrog. Vem pa zgodbo, ko smo še peli civilno in smo vedno prišli ob sedmih zjutraj domov, ker smo še punce budili in vse zbudili.

Pred nami oz. po vojni pa ni bilo petja Kraljev, saj je komunistična oblast to zatrla. Takrat je bilo tako, saj je bil komunizem. Toda kasneje pa se je vse spet začelo. Imeli smo dva zelo dobra duhovnika tukaj v Šentilju. /.../ Včasih smo se dobivali zvečer, mi mladina, obvezno pri župniku, vsako soboto. To je bil tak sproščen verouk, ne po katekizmu. Mladostniki smo se tam dobivali od osmih do desetih, nato pa je že bil kje kakšen ples in individualne skupnosti, dueti. Ampak nihče ni zašel v slabo družbo. Toda danes temu ni tako. Seveda tudi sedaj obiskujejo verouk, ampak le do osmega razreda. Mi smo tja hodili še, ko smo bili stari 18 let. Saj to ni bil takšen verouk. Župnik je dobil kakšnega gosta, ki je bil kot nekakšen psiholog ali teolog, ki je znal na pravi način povedati, da na primer ljubezen in spolnost ni kakšen tabu, ampak da je treba paziti in s pametjo razmišljati, da ne bo težav. Da ni pametno, če punca pri 16 letih zanosí, ker so nato sami »antli« in težave. Nič kaj slabega nas niso tam naučili. Hodilo nas je od 25 do 30 ljudi. Stari od 15 do 25 let. Punce in fantje, ki smo se nato tam tudi poparčkali. Nikoli nismo hodili po »ne pravih poteh«. Sedaj ni več tako.

Včasih je tudi tukaj veljala tradicija šrange – neveste prodajat. Jaz sem bil deset let kapetan te ekipe, saj sem tudi na jeziku najbolj nabrušen. Vedel sem veliko zgodb in oslarij, bedarij. Saj to so počeli že tudi starejši, ko smo bili mi še »kinder-suprise«. Ampak ti starejši se nato poročijo, nato pa smo mi to počeli. Vedno smo šli do ženina in se zmenili, kako bo. Ženini so se vedno strinjali, kar takoj smo se tudi dogovorili za ceno. Rekli smo, da bomo zahtevali – tako, kot bi danes rekli 500 evrov, nato pa ženina in nevesto povabimo zraven na večerjo po poroki. Tako smo vedno šli čez kakšne tri tedne z ženinom in nevesto na večerjo, ona dva sta prinesla slike, mi smo postavili slavolok, s konjem smo prinesli pošto, dali smo jima darilo. Saj je na koncu šel ves denar za njih. V bližnjem lokalu smo naročili večerjo in se nato podružili. Vedno so imeli pripravljeno zmenjeno vrednost, toda nismo pa barantali z ne vem kako visokimi vrednostmi, seveda za zabavo in vzdušje. Postavljali smo tudi razna vprašanja, na primer: koliko je stopnic do nevestine sobe. Ženin je že ugotavljal kaj, toda nikoli ni imel prav, saj sem imel svoja pravila. Načeloma so se tako vedno strinjali vsi za šrango, saj so vedeli, da imamo dober program. Tudi poznali smo se z vsemi v vasi, ker smo se družili na zabavah. Nikoli ni bilo tako, da bi kdo prišel v ponedeljek v vas in se v soboto ženil. Skupaj smo hodili tudi na ekskurzije, veselice. Danes mladi niso več tako aktivni in organizirani. Določeno obdobje to laufa, ko pa ni več kakega takega konja, ko vleče, pa vse propade. Jaz sem bil zagnan, sem vse organiziral. Zdaj že dolgo ni bilo več kakšne šrange. Takrat smo bili zelo organizirani, vsi smo imeli bele srajce, nageljčke, črne hlače. Bili smo zelo »skockani«. Vedno smo se zelo hecali, zabavali, kradli neveste. Fino je bilo. Sedaj pogrešam to, ker je dandanes mladina zasedla računalnike. 25 let nazaj smo si zunaj sami gradili, delali vlečnice, se vozili s traktorjem, bili smo zelo iznajdljivi. Ne vem, kam bo to mladino pripeljalo.

V določenem obdobju nas je bilo v Šentilju tudi okoli 25 ministrantov. Sam sem bil štiri leta ministrant. Pri maši nas je bilo toliko, da smo bili drug drugemu pod nogami, bili smo si v napoto.«

(Sogovornik 1 / Katja Balant, 2013)

»Pred 15 leti smo ustanovili društvo HOH – športno društvo. Sami smo zgradili igrišče, na osemmetrskem grabnu, smo zrihtali materiale, luči. Bil je športni park. Nato pa se je to končalo, ker je prišlo več različnih interesov in pohlep po denarju.

Tri leta smo tudi delali butaro za cvetno nedeljo. Prva je bila visoka 14 metrov. Postavili smo jo pri zvoniku pokonci. Naslednje leto je bila visoka nekaj čez 20 metrov, rekord pa

imamo 31,8 metrov pokonci postavljena butara. Bila je visoka kot šentiljski zvonik. Delali smo jo 14 dni, jedro pa so bili jambori, veplasovi od jadrnic. Zelo močen material. To nas je nosilo okoli 30. Pri zvoniku smo imeli navezane vrvi, da smo za cvetno nedeljo vse postavili. Nato pa smo imeli zabavo v kakšni vaški gostilni. Celo noč smo s snopom letali okoli, na koncu nas je ostalo le še pol. Veliko se je družilo, včasih bolj kot pa zdaj. To je eno veliko pogrešanje. Ko smo mi nekoč šli na kakšen rojstni dan, je to pomenilo: samo družimo se, brez daril. Moški, če je dobil kakšno buteljko, žena kakšno rožico, samo za pozornost. Danes pa je vse tako narejeno, da te kar glava peče. Gre se samo za to, kdo več prinese. Zato pa se ljudje izogibajo en drugega, ker ko kdo koga kam povabi, to samo strošek postane. Saj imamo tudi zdaj še kakšne stike, toda imajo sedaj vsi svoje družine, ni več toliko časa. Tega druženja ni več.

Pri nas je bilo, leta 2006 do 2009, smo imeli pri nas veliko martinovanje. Po ulici tukaj se je ustanovila vinska pot. Tukaj so igrali Goličniki, tudi Tanja Žagar je igrala parkrat pri nas. Postavili smo oder, plesišče, šotor. Pekli smo palačinke, otroci so jih imeli zastonj, ostali po 2 evra. Prišlo je več kot 500 ljudi. Prodajali smo pijačo, imeli smo srečolov. Včasih sem bil poštar in tako poznam veliko ljudi. Zato sem šel po firmah in vsi so mi zrihtali stvari, ki so bile nato nagrade. Poznam nekaj ljudi na Relaxu, tako da je bila vedno glavna nagrada kakšno morje. Včasih smo imeli tudi tekmovanje v kuhanju segedinarja, saj je pri nas zelje »paradni konj«. Lani smo ga pridelali okoli 80 ton. Sodelovalo je 38 glasbenikov. Bilo je 500 ljudi, prodali smo 1000 piv in vse segedinarje. Sodelovalo je devet ekip, imeli smo tudi komisijo. Pekli smo tudi klobase, zelje se je pripravljalo na 1001 način. Vse je bilo objavljeno po radiu, letakih, plakatih. Sedaj pa ni več tega, saj vsi iščejo korist v tem, vsi hočejo vse zastonj. Sam sem tudi izgubil malo volje, pojavljali so se tudi problemi s policijo, pa dajatve državi. Ni več tiste preprostosti in preprostih veselic. Vsi samo gledajo, kako bi drugemu škodovali.

Zelje tudi razvažamo. Letos ga je zmanjkalo že zelo hitro, imajo ga kar vnaprej naročenega. Razvažamo ga tudi v hotele, Rudnik, elektrarno, Gorenje. Tudi doma imam mini prodajalnico. Prodajam tudi fižol, krvavice, domači jabolčni sok. Ena zgodbica je tudi, zakaj je sok tako dober. Zato so krive ovce. Prve jabolke, tiste zelene, ki padaje z drevesa, pojejo ovce, ki se pasejo. Ko pa jabolke postanejo res zrele, pa ovce naženem s pašnika in kvalitetna jabolka pobrem z drevesa ter iz njih naredim jabolčnik.

Nekaj generacij nazaj pa je bil tukaj aktualen hmelj. Takrat se ni bilo strojev. Tako so šli po terenu, tam ko so bila dekleta – tiste brezposelna, v šolo se takrat tako in tako ni hodilo. Te punce so nato pripeljali, da so pomagale pri obiranju hmelja. To je bilo obojestransko namenjeno. Popoldne hmelj, zvečer pa zabava. Na tak način se jih je veliko poparčkalo in tudi poročilo. Hmelj je bil tako vzrok za marsikatero poroko ali voziček.

Sedaj ta vinska pot sicer je še, ampak ni več tako. Včasih je tudi prišel Martin na konju, da je bilo bolj zanimivo. Enkrat sem tudi sam bil Martin. Vinska pot pa je izgledala tako, da je vsaka kmetija ponudila, kar je pač imela. Pečenice s kislim zeljem, svinjsko pečenko, odojke, klobase. Ljudje so se odločili za to, kar jim je pač pasalo, in se tam ustavili. Imeli smo tudi organiziran prevoz za tiste, ki so prišli iz Velenja. Avtomobile so lahko pustili tukaj, saj smo imeli rezervirano taksi službo. Problemov nikoli nismo imeli, tudi nezgod zaradi naših veslic ni bilo.

Imeli smo tudi izbor za vinsko kraljico, in sicer tri leta. Imeli smo krono, lento, šopek ter eno potovanje po Evropi za nagrado. Na primer Dunaj, Praga. Kandidatke za kraljico so morale pisati tudi teste, da smo videli, katera ve več o vinu in vinogradih. Neka osnovna vprašanja okoli tega. Saj ne more biti kraljica ena, ki ne ve nič o vinu. Nato pa smo jih izbirali z jakostjo aplavza. Ob razglasitvi pa smo imeli tudi vsaj pet minut ognjemeta. Te veselice niso bile samo za hec, so bile tudi zares. Vedno se je pripravljalo vsaj 14 dni. Dobil sem tudi srebrno medaljo v kuhanju golaža.

Krajani smo tudi sodelovali v dramskih igrab. Predlani smo imeli igro, katero smo morali 15-krat ponavljati. Vedno smo imeli polno dvorano, rezervirano že za 14 dni vnaprej. Ena zgodba je bila tudi o eni gospe, ki je bila sama, in je rekla, da se ne bo poročila, da čaka princa na belem konju. Takrat je praznovala že 50-letnico. Takrat pa so me prosili njeni kolegi, če bi prišel jaz na praznovanje kot princ, saj mene ni poznala. Tako sem se ob osmih zvečer šel preoblečt v sobo, kjer so praznovali, ena punca me je tudi namazala, naredila lepotično piko, mi dala očala, da sem bil kot Casanova, dal sem še vrtnico v usta. V tistem trenutku, ko so napovedali, da bo dama pozvala moškega na ples, sem se prikazal na vrata in jo povabil plesat. Odplesala sva dunajski valček, in to takšen, kot se reče. In še preden bi me ona vprašala, kdo sem, sem jaz izginil. Vseskozi je nato spraševala: 'Le kdo je to bil?' Nato pa so me tisti, ki so me prosili, če bi bil princ, povabili še k šanku na pijačo in jedačo, to pa je gospe postalo sumljivo. Prišla je do mene in me vprašala, kdo sem, jaz pa sem se delal nevednega. Nato pa me je poskušala dobiti na finto in me je povabila plesat, da bi na račun plesa ugotovila, če sem pravi. Toda kolikor sem bil prej dober, sem bil nato tako smotan in slab, res sem se zelo napravljjal, da ne znam plesat, da je takoj rekla: 'Ne, ni bil ta!'. Nato je pa postala tudi moja stranka, je hodila po zelje.

V Šentilju smo tudi ustanovili svoj vrtec, saj ga prej nismo imeli, je bil samo v Velenju. Sedaj imamo že pet oddelkov. Seveda sem bil spet jaz spodbudnik. Tako sem hodil od ljudi do ljudi ter jim govoril, da naj prepisejo otroke v Šentiljski vrtec. Tako sem zbral 19 otrok, da so odprli vrtec. Imeli smo tudi igrišče, ki je bilo takrat v razsulu, in sem

rekel ravnateljici, da naj ga prenovimo. Ta je rekla, da ni denarja, zato sem organiziral dobrodelni koncert, da smo zbrali denar. Šel sem do vseh velikih firm in jih prosil, če bodo kaj prispevali. Šel sem tudi na radijske postaje, pozval muzikante, ki so nato prišli igrat. Sam sem tudi humorist in poznam zelo veliko muzikantov. Vse firme niso mogle dati denarja, so pa dale material. Na koncertu pa smo zbrali več kot milijon tolarjev, dobil pa sem več kot 18 glasbenih skupin. Bili so po večini zastonj, le tisti, ki so bili od daleč, so prosili za potne stroške. Nastopali so tudi otroci. Na koncertu je bilo okoli tisoč ljudi, vozili so tudi zastonj avtobusi iz Velenja. Tako smo vrtec odprli leta 2005. Naredili smo hišo Janko in Metka, kjer imajo otroci igrače, kupili smo gugalnice, vrtiljake, tobogane. /.../ Kupili kamere, naredili napis, da je objekt pod videonadzorom, čeprav ni. Ampak je že dovolj, da piše, da je.

Saj se sedaj tudi kaj dogaja, vendar ne več toliko. Sedaj imajo tekmovanje v salamah – kdor izdelata boljše salamo. Sam sem dobil medaljo za najboljšo salamo. Imam štiri zlate medalje za te mesnate izdelke.

Včasih smo tudi hodili podoknice pet. Odzivi so bili vedno pozitivni, nikoli ni priletela kakšna voda na glavo. Enkrat smo šli peti podoknico neki na novo priseljeni puncici, a smo se postavili pod napačno okno, in sicer k nekemu starcu.

Eno leto, ko je bila birma, smo hoteli nekaj uspičit, da bi bilo bolj zanimivo. In tako smo zvečer postavili ob cesti wc-je »na štrbunk« in nanje napisale Dobrodošli. Kako smo bili takrat kregani. Kadar koli je bilo kaj narobe, sem bil jaz kriv – a sem bil zraven ali pa ne.

Star oče nam je tudi pripovedoval zgodbe, kako so hodili punce klicat, kako so hodili pomagat kmetam »tepst žito«, nato so se šli tuširat v jez, saj takrat ni bilo kopalnic, nato pa so šli okoli k puncam. Celo noč so nato tavalili okoli, zjutraj pa spet na delo. En sosed je imel puško in vedno, ko je kaj slišal zunaj, je priletel pred hišo in začel streljat. Enkrat so mu pa stari oče in prijatli naredili slamnatega možakarja, in ko je tisti sosed prišel ven in ustrelil, so mu ga spustili na dvorišče. Takrat ga je skoraj kap, saj je mislil, da je ustrelil človeka. Nikoli več ni streljal. Škoda in žalostno, da včasih nismo bolj poslušali starejših, ko so nam hoteli pripovedovati zgodbe. Takrat se nam ni zdelo tako zanimivo.«

(Sogovornik 1 / Katja Balant, 2013)

Avtomobili so se v Šentilju začeli pojavljati v 60., pogosteje pa v 70. letih preteklega stoletja. Sprva je bilo avtomobilov le nekaj, kasneje so se močno razširili. Tudi cest na tem območju nekdanj ni bilo, razvile so se ob pojavu avtomobilov.

S: *»/.../ To je blo 70., 71. leta. Vem, da tede pred, med 60. pa 70. letom, 1960., tede so se tule ta prvi začeli pojavlat, dva trije avti so bli, nč več. Pol po 70. letu so se že kr na ... (nejasno, op. p.), biciklov je blo na začetku še največ, pa mopedov, pol po 70. letu so pa začel mal bol, ane, si pa da so si že mal našparal. Mladi so šli delat, ane, pa so si že mal, nekaj jih je šlo v Nemčijo delat, ane, gor, da so si zaslužli.«*

Veliko mladih je odšlo s trebuhom za kruhom služiti denar v tujino (predvsem v Nemčijo, op. p.). Velika večina se jih je vrnila v domače kraje. Danes se poleg ukvarjanja s kmetijstvom vozijo v službo drugam, danes v Šentilju naj ne bi bilo hiše, ki bi se ukvarjala in preživljala izključno s kmetijstvom. Sogovornik se spominja, da je bila leta 1956 v Lazah naravna nesreča, ko se je vrh Kožlja utrgal plaz in odnesel veliko zemlje in dreves v dolino. To se potem ni ponovilo, saj je bila narejena melioracija (*graben*). Tudi Lovro Glinšek se spominja neurja s plazovi tukaj, vendar ga postavi v leto 1954.

L: *»1954 to je bilo pa čudovito tule, tako neurje /.../ t'ti plazi pa to, vse je bilo.«*

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Sogovornika se spominjata tudi zimskega časa, ko so ponavadi tolkli orehe, luščili fižol in cepili drva, veliko pa so tudi kartali. Otroci pa so imeli različne preproste igre s fižolom, šibicami in pletli so iz slame.

S: *»S fižolom ste se šli (ne spomni, kako se je reklo, op. p), pa s šibicami, tiste, ki so bile že uporabljene, so jih zbiral, pa tiste hiške delal ven, pa koše, pa iz slame ste cejne pletli pa tak, košare pa koše.«*

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Sogovornik pravi, da jim v zimskem času starši niso pripovedovali zgodb, so jim pa brali iz časopisov, eden takih časopisov naj bi bil »Marburgerica«.³⁷

L: *»Včasih je bila Marburgerica, tist časopis, ki so ga brali včasih. Samo nisem siguren. Včasih smo na peči bili pozimi. Včasih še s kolesom nisi mogel dol, v vés, tak je bilo, še ceste ni bilo.«* Otroci so iz vasi morali hoditi v šolo v Velenje. Žena se spominja,

37 Op. ur.: Gre za časopis Marburger Zeitung, ki je začel izhajati v Mariboru leta 1862, po letu 1919 je postal dnevnik in bil ukinjen leta 1945 (dLib – Marburger Zeitung <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-2S8QPXUM>, maj 2020).

da so hodili po hribu, kjer je tekla Trebušnica, mimo Žganka, kjer je bila stara cesta do Velenja.

(Lovro Glinšek, roj. 1936 in njegova soproga; Pri Solaku, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Pogovor smo začele tako, da smo se najprej spoznale, in kar takoj je sogovornica povedala, da se je rodila v hiši poleg zdajšnje in da so jo začeli graditi leta 1938, ko se je rodila ona. V tej hiši je bil rojen le najmlajši brat, leta 1944. Zanimalo naju je, ali pozna kakšne zgodbe, ki so se pripovedovale med vojno ali pa nasploh v njeni družini na tem območju. Ena od njih je bila tale:

»Ko smo bili mladi, ko se je začel koloradski hrošč. Takrat je bila akcija, vedno oznanjena pri cerkvi, ko je nekdo klical, da jih je bilo treba it pobirati, to je bilo obvezno. Pobirala jih je cela Ložnica, po vseh njivah. Dali smo jih v kozarce in uničili, da se niso razmnoževali. Najbolj škodljive so ličinke, jajčeca, ki jih izleže samica.«

(Pepca Kuhar, roj. 1938; Pri Kristeku, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris in Anja Jukić, 2012)

»Na vasi smo imeli sušilnico za hmelj, so jo že podrli. Tam smo imeli sobo za razne zaključke, pevske vaje, obletnice, rojstne dneve. Prej je bila kot ena strojna lopa in potem jo je skupnost z udarniškim deli preuredila in smo izkoristili ta prostor za razna praznovanja. Poleti je bil tam noter tudi nek počitniški vrtec. Bila pa je zgrajena 1958. leta.«

(Ivan Vranjek, roj. 1941; Pri Unžerju, Ložnica / Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić, 2012)

V Lazah je bilo veliko sadjarjev. Podkoželj je bil že od nekdaj znan kot izredno vinoroden kraj. Imeli so samorodnici izabelo in šmarnico. Sedaj pa tega ni več in so jih nadomestile žlahtne sorte. Sogovornik nam je v šali povedal, da se šmarnico pije zato, da pozabiš, kaj govoriš. To območje je bilo izredno kmetijsko in poljedelsko in so zelo malo hodili v službe. Šele okoli leta 1950 so pričeli hodit v službe, pred tem pa so kmetovali. Družine, ki so kmetovale, so bile velike po šest ali sedem otrok, ponekod tudi deset. Ker pri njih doma ni bilo kmetije in ker je bila čevljarska plača premajhna, je moral Ivan oditi naprej v šolo in se izučiti. Oče je hotel, da bi se izučil za kovača. Ivana to ni veselilo, zato je sam poskrbel za šolanje v Mariboru in svojemu očetu za to povedal dva tedna pred začetkom šole. Štirje od devetih otrok so se odšli naprej šolat, drugi pa ne.

Ivan je pri svojih devetih, desetih letih hodil vsak dan k sosednjemu kmetu kidat gnoj, da je kaj zaslužil. Pri šestih letih so morali imeti že svojo motiko, da so pomagali v vinogradu in na njivi. S sosedovim fantom sta uro pred šolo tudi pasla krave. Nekoč je Ivan rekel svojemu sopastirju, naj pride s svojimi kravami bližje. Šel je tja, kamor mu je rekel, tam pa so bile ose. Krava je nato podivjala.

Povedal nam je tudi zgodbo o lovljenju rib. Nekoč so lovili ribe in se je eden od fantov pohvalil, kakšno ribo je ulovil. Ko jo je potegnil iz vode, pa je ugotovil, da je ulovil kačo. Na potok ima lepe spomine, saj se je že kot otrok tam naučil plavati.

Ivan in Cilka se spomnita tudi, da so kmetje zmeraj govorili, da v Kožlju vedno straši. Tam blizu so živele tri sestre, ki so bile malce posebne in naj bi one strašile. Ivan naj bi šel nekoč tja gor in prestrašil par, ki se je sprehajal. Ulegel se je na sprehajalno pot, in ko sta se spotaknila ob njega, je zatulil in tekel stran. Čez nekaj dni je slišal, kako so govorili v gostilni, da sedaj pa res nekaj straši tam.

Sogovornika se spomnita tudi zgodb, ki so povezane z obiranjem hmelja. Dekleta, ki so prišla obirat hmelj, so hodila peš domov in govorila, da njih ni nikoli strah. Tako jih je sogovornik nekoč prestrašil, ko so odhajala domov. Povedal je, da tista, ki je prišla prva nabirat hmelj, je dobila za nagrado en škafo, saj so bile plačane po škafu. Nekoč jim je vse tiste škafe zvezal, tako da niso mogla biti tam prva, in jih je prehitel. Ko so obirali hmelj, so morali hoditi po vodo k studentu v bližini. Ker je bil najmlajši, je tekel iskat vodo, vendar so mu za vodo morale dati pest hmelja.

V vasi je bila tudi hiša Pri Mežnarji. V tisti hiši so bili sami mežnarji. Tam so živeli trije bratje, ki so vsi pritrkavali na zvonove. Ko je šel mežnar zvoniti, je za sabo vlekel verigo. To so ponoči poslušali in ti zvoki so jih strašili.

(Ivan Pustinek in Cilka Pustinek; Pri Pustineku, Laze /
Kristina Seljak in Katja Balant, 2013)

Otroštvo in šola med 2. svetovno vojno in po njej

Šolski sistem je bil včasih čisto drugačen kot danes, bil je povezan z verskim sistemom, kar danes niti slučajno ne sme biti. In otroci so takrat morali pred poukom in po njem moliti. *»Enkrat pa je bilo tako, da me je učiteljica vprašala, če molimo doma, pr nam pa slučajno nismo nikoli molili, bli smo proletarska družina, mi je pa učiteljica dala pismo, da nesem očetu, ker v šoli nisem molo.«*

Nemci so veliko spraševali otroke, da bi od njih zvedeli kaj o partizanih, in tako so se otroci naučili veliko nemščine.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Drugo sogovornico sva povprašali o slikah na steni v šoli, kamor je hodila. Zanimalo naju je, ali se spominja, kdo je bil na slikah. *»K smo mi v šolo hodl, smo meli Stalina pa Lenina, pa mislm, da je bil na sredi križ od Boga. Nad vratm, ker je bla to kr precej visoka stavba, je bil križ, pa na eni strani je bil Stalin, na drugi pa Lenin. Pa ko smo pršl mi v šoulo, mi smo mogl molt.«*

Povedala je, da so imeli tudi verouk in da je duhovnik prišel v šolo. Hodila je tudi v večerno šolo, dve leti v Velenje. Večerna šola je bila neke vrste nižja gimnazija.

»Ja, prej smo bli pa v nemškemu vrtcu, kindergarten se je reklo.« Vrtec je bil v sedanjem prosvetnem domu. *»Ja, smo mogli čist nemško govorit, pol so mogle že ženske tja hodit, so rekl Sprachkurs. Recim, o moja mama je mogla tja hodit, sam to je blo čist tk kratek cajt, tk od 1944 začetka leta pa do maja mesca, ko je bla kapitulacija.«*

(Marija Čepelnik; Pri Gracerju, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Govorili smo tudi o nemški šoli in sogovornik je povedal, da ko so prišli Nemci, so z jugoslovansko šolo zaključili. Ni minilo 14 dni in že so uvedli nemški pouk in nemške učiteljice. Pravzaprav pa otroci niso znali govorili nemškega jezika, zato so pri pouku samo peli: *»Bla je ena Hilda s harmoniko, spet to je men ležal, harmonko je špilala, pojala in smo to 14 dni kar pojal, tulk da smo se en mal navadl sporazumevat, pol se šele naredil nas po razredih, a ne«*. Ena učiteljica je bila Avstrijka, druga je bila Nemka, eden je bil pa nadučitelj, t. i. *Oberlehrer*, ki je prišel iz Velenja. Kot pravi Mirko, partizani so vse vedeli, da je ena za Nemce, ena ni, ampak so šli in tam so rekli: *»Deklete, u treh dneh če ne grete, pridemo, vas postrelamo. So drug dan kr šle.«*

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012)

»Ko sem pa jaz hodila, nas je bilo pa veliko v šoli, nas je na tisti mali klopci po pet sedelo. /.../ Peš, pa vsi smo bos hodili. Pozimi pa obuti. Ni drug poleti prišel obut ko opravite-ljevo dekle, ko je melo pet korakov do šole. So rekli, da na svetga Jurija lahko začneš bos hoditi, pa do svetega Martina. Smo imeli pa v prvem razredu še tablice, potem pa že zvezke. Pa eno knjigo, pa nič drugega ni bilo treba. So bile učiteljice tudi. Malico smo s

sabo prinesli, veliko jih je pa bilo, ko niso imeli. Mi smo samo kruh. Mogoče še kdo jabolko, pa še tisto nismo vsi imeli. Je mama rekla, da tudi, ko je v »tabrh« hodla delat, da ni bilo čisto nič drugega kot kruh pa za pit. Nič drugega.

Je bil po večjih hišah kruh zaklenjen, si ga nisi mogel sam rezat. Pa sem se potem komi odločila, da si ga sama odrežem, ko sem ga lahko. Me je bilo strah, ga nisem znala odrezati. Pouk smo imeli pa zjutraj in popoldan. Prvi pa drugi popoldan, tretji pa četrti dopoldan, drugi pa potem dopoldan. Včasih smo šli v Hrastovje, včasih malo na dvorišče, potem smo šli pa na vse strani. Nazaj smo hodili dve, tri ure. Vse nas je zanimalo, fante gnezdje, nas pa kake rože. Danes vse peljejo, mi pa vse bosí. Pa si včasih pretrdo stopil, pa si mogu potem po peti hoditi. /.../ Se spomnim, da ni imel drugi avtomobila ko žalski, šoštanjski pa velenjski zdravnik. Pa smo otroci tako bežali, smo se bali. Ni bilo veliko avtomobilov. Pa je en kupil s češke avtomobil, pa ta ni hriba poznal, so ga morali potem s kravami (ven, op. p.) spravljati.

/.../ Včasih so se topli med seboj, ko so bile veselice. So bili taki pretepači. Ko je bilo tako, so se morali tepsti. Pa je bil tkle gor, je bilo, so šli na sejem v Velenje, jih je pričakal, je mislu, da se bo enmu maščeval, je pa drugega po glavi udaril, pa je ta tisto noč umrl, pa še ženi niso povedali, kje mož leži, je šele zjutraj zvedla, da ima mrtvega moža. Pa je bila žena noseča in so potem rekli, da je otrok jecljal, da se je menda ona tolk ustrašla, ko je zvedla, da je mož mrtev. /.../ En Rajhov Feliks je bil, 12 ali 13 otrok so imeli. Najstarejši je bil, se je tepel, je imel v gostilni več besede kot tisti, ki je imel gostilno. Je imel besedo, pa tepel se je. Tak lump je bil. Je bilo nekaj pretepačev, da so bili.

/.../ V šoli smo pa imeli na steni križ pa smo molili, Oče naš smo molili. Smo imeli od kralja sliko pa od Maistra smo imeli sliko v Šentilju. Po vojni so pa gotovo Tita gor obesli, pa križe ven iz javnih mest. Ne vem, no. K maši smo pa hodli tudi peš. Med vojno je tudi bla vsako nedeljo, samo so župnika odpeljali na Hrvaško, pa so potem od drugod, s Ponikve prihajali. Nemci niso prepovedali. V cerkvene zadeve se niso vtikavali. Edino slovenske napise zbrisat. To pa. Da bi pa bili mašo prepovedali, tisto pa ne.«

(Marija Tajnšek, roj. 1930; Pri Korošču, Tajnškova kmetija, Kote / Petra Gorenc in Polona Lupinšek, 2012)

V vasi je delal le en vojaški zdravnik, ki je zdravil tudi sogovornika, ko je bil še otrok in bi kmalu umrl zaradi glist. Kako se je zdravnik pisal, se ne spomni, delal pa je pri Vogu, kjer so bili prej Šaleki. Poleg njega pa še dve babici. Kljub temu pa je vsaka hiša imela svoja domača zdravila. To so bili čaji, oset za ureznine, česen za gliste, netresk za ušesa in ricinusovo olje proti zaprtosti.

S: »Ja, čaji so bili, včasih so vse vedeli, za kaj je kakšen. Pa ko je žetev bila, ko so na srpe žele, pa če se je užela, hitro so si poiskale kak oset in so tega zmučkale skupaj, pa iztisnile uno vodo ven, ki je taka zelenkasta tekočina, je ven iz njega kapljala. Ta prvo pa je bilo, da se je mogla sama polulat, če se je lahko gor na rano, da je razkuženo, pol pa oset gor in je bilo v parih dnevih zaceljeno. Veliko so uporabljali tudi česna, še posebej pri malih otrocih, ko so imeli une gliste. So ga okol pod nosom namazali s česnom, pa okoli popka. Pa olje, ricinusovo olje so uporabljali, če se mu je zapiralo. Pa za ušesa so tudi pri vsaki hiši meli rožo na strehi, natreska, so stiskali pa dali nad ogenj, da je bilo majčken toplo, in vtili v ušesa, če ga je bolelo.«

(Anton Krajnc, roj. 1947, in Slavka Krajnc, roj. 1952; Pri Irbarju, Laze / Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Med vojno celo eno leto in pol ni bilo šole, ampak se je sogovornik še naprej sam učil, in ko je prišel v Šentilj, je šel iz tretjega razreda v peti, je znal brati. V šoli je bilo tako, da so bili trije razredi v enem – peti, šesti, sedmi. V šoli niso imeli kazni. Učiteljice so bile ostrižene – to je pomenilo, da bo odšla in da ne bo več učila nemško. To so naredili partizani, da ne bo več hodila učit nemško. Dve učiteljici sta še bili, ampak so jima rekli, da če prideta v šolo, ju bodo ubili. Ko je sogovornik šel v prvo gimnazijo v Celju, je bil v šestem razredu izključen, ker je napisal nekaj, kar ne bi smel, in nato se je zopet sam učil. Kmalu po tistem (1953) pa je moral k vojakom na albansko mejo, za malce več kot dve leti. Bilo je zelo zanič, jedli so predelan pasulj, ker je bila ozkotirna železnica in ni bilo veliko zalog. Ko se je vrnil, je šel nazaj v šolo.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

V vojnem času res ni bilo otroštva, poslušali so pokanje pušk in topov, gledali in šteli so letala. Igrali so se s škatlicami od kreme za čevlje in na pesku. Letala so letela v skupinah in ravno tu preko Šentilja. Postavljeni so bili v obliki trikotnika, nekje 27 letal v eni skupini.

Šolsko kroniko Šentilja so zažgali, ker je bilo v njej zapisano vse dogajanje kraja. Do 1918 je bilo pisano v gotici, potem pa v slovenščini.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Na Gorškovem hribu so imeli osnovnošolsko »telovadnico«,³⁸ imeli so štiri pare smučí in so se učili smučati. Sami so jih naredili iz jesenovega lesa – v kotlu so

³⁸ Op.ur.: mišljeno je figurativno – gre za hribček blizu šole, kjer so vsi otroci imeli telovadbo.

kuhali konice in na kozolcu z verigami *pigali* (upogibali, op. p.), kasneje si je kupil svoj par. Naučil se je smučati pri enajstih in takrat so bile prave zime. Povedali so mu, da je bila v Rusiji takšna zima, da če se je nekdo popraskal po nosu, si ga je lahko *sprot odnesu*, in da če je nekdo počepnil za opraviti potrebo, se ni mogel vzdigniti. Nekdo je bil ogromno časa v bolnici, da je prišel nazaj k sebi po takšni zimi.

(Anton Tajnšek, roj. 1935; pri Toniču, Arnače / Katja Videc, 2013)

V šoli so imeli vedno na steni križ in vojnega voditelja in zanimalo naju je, ali se spominja, kako so se slike voditeljev menjavale.

»Na sliki je bil kralj Aleksander, ta je bil tedi kralj Jugoslavije, pa škof Anton Slomšek. Potem so dal Hitlerja, pol pa Tito. Dokler se je molilo v šoli, je bil še križ. Pa slika Jamski človek, tist v votlini. Ko je bil Tito gor, križa ni blo več na steni. Po vojni sta se država pa Cerkev ločila, tam nek dve leti po vojni se v šoli ni več molilo. V majhnih krajih je blo vedno tak, da je župnik čako otroke, da ko so končali pouk, so šli v župnišče k verouku.«

V Šentilju je bila šola 1943. leta in med vojno zaprta, ker so partizani prepovedali, da bi imele nemške učiteljice v šolah pouk. Pred vojno sta bila v Šentilju samo dva oddelka, prvi in drugi razred sta imela pouk popoldan, tretji in četrti razred pa zjutraj. Od petega do osmega razreda so imeli tudi pouk zjutraj, s tem da od šestega do osmega ni bilo več obvezno.

(Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj. 1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Sogovornico sva povprašali o šolstvu in povedala je, da je začela hoditi v osnovno šolo leta 1947. Dejala je: *»Ženske so mogle hodt na tečaj nemščine, pač je blo obvezno, otroci so mogli jt obvezno v šolski vrtec. Tam doli so Nemke učile. Taki m'čkeni otroc so pršli čist pod nemško, če je bla uredu ženska, je kr blo, če pa ne, pa ne. Mama se je kr dobr naučila nemšk.«*

Zanimalo naju je tudi, ali se spomni kakšnih slik v učilnicah od takratnih voditeljev ali pa če je bil na steni tudi križ. Za križ je rekla: *»Ja ja, tedej, ko sm js v šolo hodla, je biu, ja. Pol so pa kr tk, glede na režim, ko smo se strašnu zastopl z Rusijo, sta bla Stalin pa Lenin gor, pol sta mogla it pa ta dva dol, pol je pa sam še Tito ostal.«* Povedala je, da so se morali naučiti tudi himno in da je bila jugoslovanska prirejena. Delček je tudi recitirala:

»Hej Slovani, svet se trese z Volge do Triglavu, / kakor Visla, kakor Jadran valovi nam Sava.' Pa še druga: 'Z ruskih step veliki Stalin kliče zmagovito, / z naših se gora odziva

mu tovariš Tito. Mislim, vse je blo v tisto smer, ane, pa tut noter v berilih otroških tedej so bla tista ruska imena, kjer so otroci nastopal. Mi smo bli tk majhni, odrasli so vedl, kaj je blo.»

(Hedvika Janežič, roj. 1940, in Marija Jelen, roj. 1946; Pri Klemšetu, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013)

Ker naju je zelo zanimalo otroštvo sogovornikov, sva povprašali o šoli, ki je delovala v Šentilju.

»Učiteljice so bile bolj brihtne kot sedaj, so morale vse drva cepit, ker so kurile v šoli.« Sogovornica je dodala: *»Kar povej, da nisi nikoli nosil torbe, ampak v jakni zvezek pa svinčnik, saj sva bila skupaj v razredu!«* Razložila sta, da je žena hodila v drugi, mož pa v sedmi razred, in so bili vsi skupaj združeni pri pouku. *»Štiri ali pet nas je bilo, potem so se pa mlajši učili, mi pa ne,«* je še dodal sogovornik. V Šentilju je bila osnovna šola le do četrtega razreda, kdor pa je želel nadaljevati šolanje na gimnaziji, je moral iti v Velenje. Kdor pa tega ni želel in je nameraval ostati doma na kmetiji, je vseh osem let lahko opravil v Šentilju. *»Jaz sem že takrat vedel, da bom doma na kmetiji ostal. In se mi ni ljubilo hodit, sem vzel le zvezek in šel. Saj se nimaš kaj učiti zraven drugega razreda. Sem vse vedel. Učiteljice so bile pa tudi take, da smo jih že malo pogledali, so se nam oči že malce zasvetile.«* Njegova žena je dejala, da je bil vedno tak, nikoli se ni nič sekiral in je bil brezskrben. Sam je dejal: *»Pozimi sem se pa smučal, pa so vsi šli na okno in me gledali, učiteljica me je pa klicala v razred. Sem ji rekel, da se še enkrat odpeljem, pa pridem.«* Takrat so otroci veliko pomagali na kmetiji in niso imeli veliko prostega časa, so pa našli čas za igro med delom. *»Ovce smo pasli, pa smo se lovili, televizije in računalnikov ni bilo. Pa vsak dan smo gor hodili v gošo in pasli, ko ni bilo še pastirjev.«* Imeli so tudi krave, s katerimi so orali in prevažali seno, traktorjev in kosilnic ni bilo, vse je bilo potrebno narediti na roke. *»Na roke smo kosili in spravljali seno na kup, z vilam smo nalagali na voz in vse delali na roke. Voz je pa krava vlekla. Pa pšenico smo mlatili. Tako je bilo včasih, ja.«*

(Franc Dolinšek, roj. 1943, in Hedvika Slava Dolinšek, roj. 1948; Pri Vrbojaku, Laze / Sibila Zupan, Laura Benedičič, 2013)

Govorili sva tudi o šolskih dneh. Povedala je, da pri njih v šoli na steni nikoli ni visela Titova slika, vedno je visel križ. V zvezi s kaznovanjem v šoli se ne spomni posebnih načinov kaznovanja. Povedala je samo to, da je kaznovani moral iti stat v drug razred, med druge učence, da so videli, da je nekaj storil narobe. Kot je

povedala, sama nikoli ni bila kaznovana. Povedala je, da so nekateri bolj verni ob praznikih izostajali iz šole, ker so praznovali in šli v cerkev, vendar je bilo to zelo narobe. Sama tega ni počela.

Povedala je tudi, da je njen oče »moral« biti komunist, ker je bil pri partizanih. Komunisti so imeli redne partijske sestanke, ki pa se jih njen oče ni udeleževal, zato so ga izključili iz partije – ker ni bil tako zelo *zvest*. Član je bil le v času služenja partizanom. Njihova cela družina je bila katoliška. Le brat je bil bolj zaveden Slovenec, nikoli pa ni bil »komunist na knjižci,« pa tudi v cerkev ni hodil, čeprav je svojo otroke krstil in podobno.

(Marta Gril, roj. 1940; Pri Grilu, Ložnica / Tamara Selko, 2013)

Sogovornica je imela starejšega polbrata, ki pa je bil nezakonski otrok po mamini strani. Spomni se, da je bilo kar precej žaljivk zaradi take situacije. Niso jih govorili naravnost, ampak so obrekovali za hrbtom. Brat je bil 18 let starejši od nje. Z njeno mamo je najprej živel v Ljubljani, potem pa je prišel sem. Delal je tudi v tovarni usnja v Šoštanju. Bil je izučen električar. Z bratom je bila v zelo dobrih odnosih.

(Marta Gril, roj. 1940; Pri Grilu, Ložnica / Tamara Selko, 2013)

Mnenje o partizanih po letu 1990

»Po osamosvojitvi so na primer vse partizane v isti koš metali. Oni so se borili proti okupatorju in verjetno jih pol ni imelo nobene veze s komunizmom. Pravijo pa, da so bili vsi komunisti, to pa ni res. Nekateri so bili po vojni komunisti, vsi pa so se med vojno borili proti Nemcem. Edino, kar pa že med vojno ni bilo urejeno, sta bila dva tabora pri nas, saj je tisti cerkveni tabor držal z Nemci, ne pa s partizani. In zato so partizani marsikaterega duhovnika ubili, saj so oni lovili partizane in jih predajali Nemcem. Vojna je kruta, nimamo kaj. Ko je bilo konec vojne, smo šele videli, koliko ljudi je bilo med vojno ubitih, na tisoče. Takrat se je tudi naokoli govorilo, da bo šele kakšno leto po vojni nastopila prava vojna, ko se bodo komunisti in cerkveni ljudje začeli pobijati, in točno tako je bilo. Cerkveni so po koncu vojne organizirali križarje, ki niso želeli, da bi prišli na oblast komunisti. Vendar so bili komunisti močnejši, tako da so jih vse polovili in pobili. Dve dekleti iz naše vasi sta enkrat nesli v gozd križarjem hrano, za katero so prosili, in sta bili zaradi tega potem deset mesecev v zaporu. Kdor je pa kaj več sodeloval z njimi, je bil pa takoj ob življenje. Ravno tam, kjer danes stoji Veleja park, na križišču, so jih ogromno pobili. To smo izvedeli šele veliko let za tem. Pri tisti trgovini smo imeli

mi 30 let v najemu državno zemljo, dva hektara. Pet let za tem, ko smo jo oddali naprej, pa so na tem mestu zgradili trgovino.

Po vojni je bila glavna za lovljenje križarjev Udba (tajna jugoslovanska policija, op. p.), ki je svoje člane podtaknila med križarje. Dva meseca je bilo ogromno njenih članov med križarji, prej so spoznali celoten njihov sistem, poznali vse ljudi in tako dalje. Potem so se pa zmenili za en znak, ko so člani Udbe vse križarje pobili. To se takrat ni nič vedelo, saj se je zgodilo sredi noči, trupla pa so odvrgli v jame. V Kočevskem rogu so jih ogromno odvrgli, pri nas so jih v gozdu zakopali, pa v Štorah je tudi veliko pokopališče. To je bil boj za oblast, kdor je ostal, je zmagal, in to so bili komunisti. Na vladi so bili od leta 1945 do 1991, se pravi približno 50 let. V prejšnjem sistemu bog ne daj, da je kdo govoril, da ima tri milijone, saj so mu ves denar pobrali, lahko je bil vesel, če ga niso ubili. Če bi sedaj v Sloveniji vsi imeli ta denar, ki ga imajo sedaj samo bogataši, bi bilo vsem dobro. Takrat smo pa vsi imeli vsega zadosti, ker ni bilo nobenega bogataša. Danes je bogatašev deset procentov ali pa še manj, srednjega sloja je 50 procentov, ostali pa skoraj nič nimajo. Jaz menim, da nam je v komunizmu šlo veliko boljše, vsi tako menimo, le tisti, ki sedaj vladajo, nočejo tega priznati.«

Sogovornik je še naju vprašal za mnenje, vendar sva povedali, da nisva živeli v tistih časih, tako da ne veva iz prve roke, kakšne so bile takrat razmere, lahko le sklepava iz pripovedi naših staršev in starih staršev, ki pa so nekatere pozitivne, kakšne pa tudi negativne. Sogovornik se je strinjal, da je težko oceniti razmere le iz pripovedi, in nadaljeval zgodbo o Šentilju med vojno in po njej.

(Mirko Kralj, roj. 1932; Pri Venturinu, Laze / Sibila Zupan in Laura Benedičič, 2013)

Spomin na 2. svetovno vojno

Marjana Strmčnik

Ta zapis je nastal v okviru terenskih vaj 17. in 18. maja 2013 v krajevni skupnosti Šentilj pri Velenju, kjer sem raziskovala spomine na udejstvovanje in vlogo žensk med narodnoosvobodilno vojno med letoma 1941 in 1945 (od tu dalje NOB).

Sprva je bil namen poiskati sogovornice, ki so tukaj živele med NOB, in jih povprašati, kako so doživljale vojno, kaj so takrat počele, kako so pomagale (če sploh) partizanom med NOB, vendar sem kmalu ugotovila, da so pomembne tudi pripovedi mlajših, rojenih po vojni, kadar jih družijo taisti socialni spomin. Zaradi varovanja osebnih podatkov navajam le začetnice imen sogovornic. Ob sogovornicah je v intervjuje vključen tudi sogovornik A.

Med pogovori se je izkazalo, da je sogovornica M. Ta. živela med NOB v Arnačah. Sogovornici M. Ho. in H. sta bili ob začetku vojne še zelo majhni, zato sta posredovali prenešeni – družinski, pa tudi skupnostni socialni spomin. Tudi v intervjujih z M. Hr. in M. K. povzemam pripovedi, ki sta jih sogovornici slišali od udeleženihi v NOB, ne pa njune neposredne izkušnje, ki bi bila povezana s Šentiljem pri Velenju; M. Hr. se je sem priselila po II. svetovni vojni, M. K. pa je rojena po njej.

Zapis vključuje le nekaj intervjujev in prebivalcev, vendar sem tudi v naključnih pogovorih z ostalimi krajanji slišala podobne zgodbe. Za temeljitejšo analizo bi bilo zagotovo potrebno raziskavo ponoviti, in sicer v daljšem časovnem okviru in z več sogovorniki. V tem zapisu je posredovan spomin na dogajanja v Šentilju med NOB, v letih od 1941 do 1945, kot se ga spominjajo moji sogovorniki. Spomin na vojno, v kateri so bili zaradi razsežnosti terorja nad prebivalci soudeleženi vsi – moški in ženske, starejši in otroci.

»Ta vojska je bila grozna. Včasih so bile vojske na fronti, t' ta je bla pa povsod« (M. Hr. 2013).

»Ni bilo nobene razlike med fronto pa zaledjem. Vse je bilo že v naseljih« (K. 2013).

Preden posredujem zapisane spomine, ki sem jih zbrala med intervjuji, na kratko povzemam zgodovino več vasi, ki danes tvorijo krajevno skupnost, imenovano Šentilj pri Velenju.

Fotografija 35: Šentilj okrog leta 2000. Marjan Hrustl, okrog 2000.

Kratka zgodovina župnije Št. Ilj

Kraj Št. Ilj je prvič omenjen leta 1261, ko iz pražupnije Škale preide vikariat v Št. Ilju pod okrilje samostana v Gornjem Gradu. V naslednjih stoletjih je Št. Ilj omenjen ob prenosih lastninskih pravic grajske posesti Švarcenštajn, ob kugi v 16. in 17. stoletju ter tudi ob reformaciji, ko se znova srečamo s Švarcenštajnovimi, tokrat Jurijem Trebniškim, ki je podpiral luteransko vero, ko naj bi na gradu imel celo razpečevalni center Dalmatinove Biblije na Štajerskem in protestantsko šolo. Graščaki Švarcenštajna so bili konec 16. stoletja tudi svetniki deželnega kneza, kar je samo krepilo njihovo politično moč.

Župnija se ni izognila niti uporom kmetov, saj leta 1632 zabeležimo upor podložnikov proti župniku Juriju Severju zaradi pretežke tlake, prevelikih mer in nasilja. Tri leta kasneje je zabeležen še večji upor, ki je zajel celotno Savinjsko dolino in tudi Šentilj. Leta 1641 je vikariat Sv. Ilja prišel pod Ljubljansko škofijo.

Ob štetju prebivalstva leta 1754 je šentiljski župnik poročal, da ima 1009 prebivalcev, leta 1770 pa 1109 (k Šentilju so prištevali tudi Laze, Ložnico, Studenec in Zgornjo Ponikvo). Podatki morda niso popolnoma točni, ker ni poročil, kako so

potekala štetja prebivalstva, vendar kažejo na razvoj območja, za katerega je znano, da je bilo pretežno kmečko.

Leta 1819 je začela delovati prva šola, že v prvi polovici 19. stoletja pa naj bi bil Šentilj samostojna občina v okraju Velenje. V drugi polovici 19. stoletja so ustanovili čitalnico z namenom dvigniti slovensko narodno in kulturno zavest, nato je leta 1882 dobil Šentilj še šolsko »bukvarno«. 20. stoletje je župniji leta 1907 prineslo eno prvih hranilnic v regiji (po Dolinšek 2002; Hudales, Kljajić in Ravnikar 1990; Ravnikar 2007). S takratnega stališča razvito skupnost je poskušala zatreti in spremeniti nemška okupacija s ponemčevanjem in deportacijami.

Šentiljčani pred 2. svetovno vojno in ob njenem začetku

Sodeč po zgodovini pretežno kmečkega prebivalstva Šentilja, lahko menimo, da so bili precej narodno zavedni, z župnijsko čitalnico in slovensko šolo so nasprotovali ponemčevanju.

Z začetkom 2. svetovne vojne in z njo nemške okupacije so bili prebivalci teh krajev znova izzvani in prizadeti s ponemčevalno politiko. Nemška okupacija je bila takojšnja in učinkovita. S kakšno politiko in družbenimi spremembami so se morali zavedni slovenski prebivalci soočiti v prvem mesecu okupacije, povzemam po Tonetu Ravnikarju:

»Nemške čete so prodrle v Šaleško dolino 10. aprila 1941. Šaleška dolina je postala del okupacijskega območja Spodnja Štajerska in je bila sredi leta 1941 priključena okupatorjevemu celjskemu podeželskemu okrožju. Dotedanje šaleške občine je okupator razdelil v občini Šoštanj in Velenje. V občino Velenje so bile vključene dotedanje občine Velenje, Škale in Št. Ilj. I.../V skladu s svojimi načrti za ponemčenje slovenske Štajerske je okupator takoj začel izvajati ostre ponemčevalne ukrepe: odstranil je slovensko upravo, razpustil slovenske organizacije, društva in ustanove, ponemčil krajevna imena, uničeval slovenske knjige, že 16. aprila 1941 pa je pričel z aretacijami tistih Slovencev, ki jih je nato izgnal v Srbijo in Hrvaško. Po okupatorjevem načrtu naj bi ponemčevanje bistveno pospešilo ukinitve slovenskih in vzpostavitev nemških šol in vrtcev. Narodnostne strukture prebivalstva pa okupator med vojno ni mogel bistveno spremeniti.« (Ravnikar 2007: 16)

Tudi v Šentilju je potem, ko so odpeljali slovenskega duhovnika in učitelja, delovala v skladu z novo nemško okupacijsko politiko nemška šola:

»Ko je bila vojna, smo morali soloobvezni otroci v nemško šolo, kjer smo vsak dan prepevali in telovadili. Trajala je štiri leta. Imeli smo nemško učiteljico, ki nas ni veliko naučila. Niti nemško ne. Smo znali besedila, pa nismo vedeli, kaj pomenijo. Večkrat so nas Nemci uporabili tudi za tolmače med hajkami in za informatorje. Otroci največ povejo po pravi.« (M. T. 2013)

Z namenom, da bi temeljito zatrli slovenščino, so Nemci takoj ob prihodu zbrali vse slovenske knjige, ki jih domačini niso uspeli skriti, in jih sežgali pri župnišču:

»Lebiča (takratnega duhovnika, op. a.) so ob začetku vojne deportirali v Hrvaško, tako da je mašo opravljal stari župnik Schreiner. Izselili so tudi učitelja, namesto njega pa pripeljali nemško učiteljico. V župnišču je bila pred vojno knjižnica, v kateri so si ljudje lahko izposojali knjige za branje. Sploh tisti ta starejši. Takrat so Nemci nagnali iz župnišča vse, ki so bili notri, in začeli zažigati knjige. /.../ Na farovškem vrtu so tri dni sežigali šentiljske knjige. Nemci. Župnika so pregnali na Hrvaško. So morali sežigati knjige. Naši so jih odnesli na Volak in zakopali.« (M. Ho. 2013)

NOB v Šentilju: Banditendorf

Kje začeti pripoved o NOB v Šentilju? Oddaljenost župnije od Velenja je omogočala partizansko delovanje že kmalu po začetku 2. svetovne vojne na slovenskem ozemlju. Stopnjevalo se je z vojnim dogajanjem. Le oddaljenost od centra pa ni bila edini vzrok za večinsko zavedno slovensko pripadnost. Partizani so bili alternativa nemški okupaciji; obljudili so ohranitev narodnih in pridobitev socialnih pravic.

Med intervjuji je prevladovalo mnenje, da večinsko slovensko prebivalstvo Šentilja med 2. svetovno vojno ni podleglo sodelovanju z Nemci – po večinskem mnenju med vojno in še danes tukaj ni bilo izdajalcev. Seveda so izjeme in nanje so me sogovorniki tudi opozorili – k temu se vrnem v nadaljevanju.

Številni moški, očetje, možje, fantje in sinovi, so odšli v vojsko. Skoraj vsi so bili tam večino vojne. Eni na nemško, drugi na partizansko stran, spet tretji so bili v obeh; najprej v nemški in kasneje v partizanski.

»Naš ata je šel v partizane triinštridesetega leta. Kak cajt, to pa ne vem. Ko je prišel na dopust /.../, dobil je štirinajst dni dopusta, potem bi pa moral iti nazaj v nemško vojsko. Ampak je šel v partizane, tak, kot jih je tričetrt nardil. Kateri so bili zadost – so si upali. /.../ Ata je bil vedno tak tih, takrat pa je imel dost vole, da je šel v partizane, da si je upal

it. Najprej so šli na Pohorje, kjer je bil mitraljezec, od tam pa so šli na Dolenjsko z brigado.» (M. K. 2013)

M. T. pove, kako je bilo pri njej doma:

»Eden njenih bratov je bil v nemški vojski, drugi v partizanih. Ko je prišel na dopust, je šel nazaj v vojsko in je bilo hudo, ker so jih zaradi tega zmerjali partizani. Doma so imeli sliko enega od sinov v nemški uniformi. So prišli partizani in so vrgli sliko dol. Potem so jo podnevi za Nemce dajali gor, ponoči pa zaradi partizanov dol. Pa ne zaradi domačih partizanov, ti so vedeli, da je eden sin v partizanih, temveč zaradi tujih. Ker so bili doma za cesto, so morali imeti za državne praznike izobešeno nemško zastavo.« (M. T. 2013)

Nekateri niso šli. O tem, da je oče ostal doma, pripoveduje A., ki pove, da mati očeta ni pustila nazaj na orožne vaje, na katerih je prisostvoval, ko se je začela vojna (A. 2013). M. Hr. pritrди in doda, da so kasneje *»partizani in Nemci ugotovili, da več koristi naredi, če drevje pridelata, kakor pa da ga mobilizirajo. Zato je pol bil doma.« (M. He. 2013)*

Načini mobilizacije so bili različni: večinoma so se moške sami odločali, v kateri vojski bodo, a ne vedno. Nekatero mobilizacije so potekale organizirano. Tudi leta 1944, ko je bil v Arnačah organiziran dobro zastražen partizanski miting. Partizani so šli naokrog po vaseh po ljudi in jih zbirali na mitingu, kjer so prepevali, plesali. Skuhali so tudi večerjo. Ob zaključku mitinga je bila splošna mobilizacija in so *»pobrali«* vse moške v partizane (T. 2013).

Na domačiji Pri Jakobu je bila javka, iz katere so fantje in moške hodili naprej v partizane in je imela uradni partizanski naziv *Javka 32*. Sami partizani in domačini pa so jo poznali pod hišnimi imeni: Pri Jakobu, Pri dveh lipah in Pri Oboroženih.

To, da so kmetijo določili za postojanko, je bila zgolj stvar dogovora med lastniki in partizani: *»So se kar zmenl. Mama je bila dobra in so si naredli postojanko. Ko hnavska pa ni bla. /.../ Zgleda, da so hitr pogruntal, kerl ljudje so varni. Je bila odločna ženska.« (M. K. 2013)* M. Hr. opiše skrivališči na domačiji in v njeni bližini: *»Tu je bil na svinjaku bunker, pa v goši je bil tud edn, v prubu. Taka jama je bla, ko so pesek ven kopal, ko so delal to hišo. In pol so v tisto naredil bunker. Ko je sneg bil, se tja notr ni blo varno skrivat, ko se je gaz vidla.« (M. Hr. 2013)*

Za Šentilj se je vedelo, da je izrazito partizansko območje, saj je med Nemci veljal za *Banditendorf* (M. K. in M. T. 2013). Ti so domnevali, da tukaj večina prebivalcev sodeluje s partizani. M. Hr. pove, da se je vedelo, da če bi »*partizane dobil pr hiši, bi požgal. Pa nikjer niso požigal. Niso imeli vzroka.*« (M. Hr. 2013) M. T. se spominja, da ljudje večinoma niso bežali, ko so prišli Nemci – no, nekateri so že. Nemci so bili dobro oboroženi. Huje je bilo, ko so prišle SS enote. Prišli so pogosto, tudi v Velenje. Prihajali so iz različnih strani. Zjutraj ob dveh so odšli iz kasarne in bili v Kotah že pred svitom (M. T. 2013).

Najbolj nevarno, da bi streljali talce ali požigali, je bilo ob smrti edinega partizana, ki je umrl na begu pred Nemci z domačije Pri Jakobu, Rudekom, pa tudi takrat so imeli najverjetneje premalo dokazov za požig.

V Šentilju med II. svetovno vojno ni gorelo tako kot ponekod drugod. Prebivalci so bili takrat in so tudi še danes prepričani, da je bilo tako le zato, ker so podatke skrbno varovali; tisti, ki so sodelovali s partizani, tega niso razglašali naokrog. Vedeli pa so za tiste, ki so bili nemčurji in bi ob najmanjši nepazljivosti izkoristili informacije ter jih posredovali naprej. Ravno izdaja je bila razlog za smrt Rudeka, ki se je zgodila 9. februarja 1945. To žalostno pripoved, ki sta jo velikokrat slišali, M. K. in M. Hr. opišeta takole:

»Na Štefanovem kozolcu so prenočevali štirje ali pet partizanov. Zvečer jim je soseda Milica »lojtro dol podrla«. Zanje so izvedeli Nemci. Ko so prišli v Šentilj, jih je bila dolga kolona. Po poti so rekrutirali Kristino, ki jim je morala pokazati, kje je Štefanova domačija. Rudek, ki bi moral biti z njimi, je bil doma, kjer mu je mama dala pleče, katerega je prinesel k Jakobovi mami, da bi ga do jutra skuhala. Je rekel, da zgodaj zjutraj pride ponj, ker je mislil oditi še z drugimi v gošo. Nekje se je zamudil in je bilo že svetlo, ko je prišel k Jakobovim. Jakobova mati mu je nalila kafeja, sam si je vrezal kos kruha, v tem pa je pritekel oče iz hleva in zaklical: »Švabi!«

»Ja kje?«

»Pr Štefanu jih je vse zeleno.«

Rudek je stopil na prag, kjer mu oče reče: »Bejž gor na svinjak v bunker.« Stekel je proti bunkerju, a ni mogel odpreti vrat, zato je nadaljeval z begom v gozd. V tem so ga Nemci v bukovini in belem snegu opazili in začeli hajko. Spodaj je bila ena skupina Nemcev, na vrhu pa druga. Sredi brega so ga našli za eno bukovijsko ustreljenega. Ne ve se, če so ga zadeli

Nemci ali se je sam. Za Nemce je bilo pomembno, da so imeli njegovo torbo, ki so jo temeljito pregledali. Po pregledu je prišel eden od nemških vojakov, pogledal Jakobovo mater, pa Minko in rekel: »Nur eine Bandite geschossen,« pri čemer se je zazrl v Minko. Rudek je imel Minkino in od Jakobove mame sliko v torbi, ker je imela Minka hčerko z njim. Dva meseca staro. Ko je nemški vojak videl tisto sliko, je vedel, da Rudek spada v Jakobovo hišo. S tem, ko so njega dobili, niso bili več pozorni na Štefanov kozolec, vzeli so torbo in odšli. Partizani, ki so se skrivali na kozolcu, so počakali, da se je vse umirilo, in odšli. Ponoči je šla Minka z nekaj fanti v gozda, da so Rudeka prinesli k Jakobovim, ga uredili in potem v Šentilju na britofu pokopali. Okrog polnoči. Še zvonili so.« (M. Hr. in M. K. 2013)

Večina zgodb je imela srečnejši konec, saj so bili ljudje, ki so v bližnjih vaseh sodelovali s partizani, zelo dobro organizirani in so za prihod Nemcev običajno vedeli vnaprej. To predvsem zaradi učinkovite *partizanske pošte*: *»Ko je nemška kolona v Starem Veleju krenala proti Šentilju, je prišla pošta: »Nemci so krenl proti Šentilu.« Druga runda: »Nemci so Pr' Pušnerju (Križišče Andraž-Polzela-Arnače, op. p.). Pr Solaku je vse zelen Švabov.« (M. K. 2013)*

Nekatere pripovedi opisujejo dogodke, za katere je preprosto neverjetno, da so ostali pri Nemcih spregledani, niso povzročili posebnih sumničenj, in kažejo na dobršno mero nemške nepazljivosti. Sogovornice izpostavijo tri dogodke:

»Enkrat so kravo klali in je bila breja. Potem pa so tistega mrtvega teleta zakopali. Pride pa nemška hajka in je pes teleta iz gnoja ven kopal. So prišli Nemci in so spraševali, kaj je to? Pa mu je Minka rekla, da je imela krava mlade in da sta bila dva, da je eden v štali (ga hitro pelje v štalo), drugi pa je bil mrtev. In so ga hitro v štalo odpeljali. Krava je bila pa še na drvarnici. Potem pa so šli Nemci tja na tisto stran in so pili sladko vino iz čebra. Poleg njih je od zgoraj kri kapljala na treske spodaj, pa ni noben opazil. Tako zaverovani so bili v tisto vino in teleta, ki so ga videli.« (M. K. 2013)

Drugi se je zgodil ob partizanski nepazljivosti pri prenočevanju partizanov:

»Na parni so kar naprej partizani spali in smrčali, ker je bilo blizu gozda. Enkrat je Dušan zelo smrčal (eden od terenskih partizanov, op. a.). Nemci, ki so prišli na kmetijo, so vprašali: 'Kaj pa je to?' Minka se je hitro izmuznila in rekla: 'Dajte ga zbudit!' Nemcem pa so razložili, da ima 'psica mlade, se zanje boji in gode gor.'« (M. K. 2013)

Tretji dogodek, ki se je zgodil na domačiji s partizanskim imenom Pr Muziki / Pr Orglah, pa opiše M. Ho.:

»Enkrat je bil en hecn prizor med vojno, ko so tu bili partizani, ko je eden partizan šel na stran, na gnoj. Pa so šli mimo Nemci, ker je cesta blizu, pa se je zadržal en Nemec (po nemško, op. p.): 'Hitr pejd!' Ta partizan pa se je zadrž: 'Jawohl!' Pol je pa bila mama huda, ker se je tako nastavljal. Bi lahko požgali.« (M. Ho. 2013)

Ženski aktivizem in skrb za družino

Sodelovanja s partizani so potekala na različnih ravneh, veliko odgovornost med NOB so imele ženske, ki so vsakodnevno sodelovale s partizani, jim pripravljale hrano, različne sanitetne materiale, obleko in ostalo (M. Hr., M. K. in M.T. 2013). Pomoč partizanom je bila vsakodnevna, različni so bili le načini pomoči. Partizani so na obrobjih vasi preživeli veliko časa, sploh ponoči in pozimi, ko so se prišli pogret in naspāt.

Ker je bila večina moŹ v partizanih ali pa tudi v nemški vojski, so za kmetije skrbele kar ženske: »Bilo je dvanajst hektarov in je bilo treba na polju delat. Orali smo še z volom in kar smo zasjal, je bilo treba tud pospravit. Pa travnike pokosit, se je dobilo koga. Ko ni bilo kakega takega naokrog in ko ni bilo nevarno, so šli dedi (partizani, op. p.) kosit, pa take stvari delat.« (M. K. 2013)

Ženske so imele med vojno številne odgovornosti: skrb za partizane, za družine, ki so ostale doma, in obstoj samih kmetij. Mnogokrat jih je bilo strah, ko je prišla nemška policija, vendar so ponekod ob vseh odgovornostih prevzeli še dodatne: na domačiji Pri Jakobu so ženske, ki so ostale na kmetiji, sodelovale pri partijskem tečajju in pripravi partizanskega materiala. O maminem pogumu pripoveduje M. K.:

»Smo imeli tudi partijski tečaj. Čez celo dolŹino hiše je bila miza, pa klop, pa pisalni stroji tam na klopi, pa polno papirja. Bil je tečaj in polno gradiva, tistega, kar so natipkali. Ko je enkrat šla nemška kolona semle proti Kotam, so šli moški v gošo, ženske so vzele pisiker, ki se je v njem kuhala južna za partizane, in odnesle v kotel za svije v svinjski kuhni, pa peščevo gor (suho pesno zelišče op. a.), da ga je mati skrila in tamle po hiši pobrala papirje, kokr ji je uspelo, pa notr v peč zmetala. Na koncu je dala snop hoste, da bo zakurla /.../ samo kolk je uspela prav cajt. Snop hoste je notr tišala, tik preden so Nemci v hišo stopli. Cela kolona jih je šla skoz hišo: pr t' tih vratih tja, pr onih ven, pa po štengah dol,« mi pokaŹe M. (M. K. 2013)

Pri Jakobovih, kjer je bila javka na obrobju gozda, je bilo partizansko delovanje in s tem povezano dogajanje aktivnejše kot na kmetijah, ki so bile bolj v središčih vasi,

a tudi tam ni bilo zanemarljivo, saj so številni želeli pomagati. M. Ho. omeni, da je bila »v farovžu kuharica Jerca, ki je sprejemala partizane. Se je naučila kaditi, da niso pol zavohali partizanov, ker so partizani kadili. So bili hvaležni, zmer je bila dobra kuharica. Je imela v nadstropju partizane, v pritličju pa Nemce,« pove sogovornica (M. Ho. 2013), H. pa doda: »Je bila taka partizanska mamica, čeglih ni bila drugač mamica.« (H. 2013)

Pa ne le Jerca, tudi drugi so pomagali: doma v sušilnici so sušili 120 kil sadja za partizane, pravi A., »pa so Nemci mimo prišli in jim pojedli. Je čist blizu ceste. Je verjetno dišalo.« (A. 2013)

M. T. pove, da je kot štirinajstletna nosila hrano v Ponikvo in Sv. Andraž (iz Arnač, op. p.). Po dve skupaj sta nosili hrano in obleko, da ju ne bi opazili in izpraševali; posamezniki so bili po nemški logiki bolj sumljivi. Neke noči je morala peljati Nemcem *rukzake* v Letuš, ker so jim za prevoz vzeli voz in konja in ga ne bi dobili več nazaj, če jih ne bi pospremila – to je bilo med zadnjo hajko, vendar kot pove, so borbe potekale tudi kasneje (M. T. 2013).

Med vojno so bile ženske tudi kurirke, ki so vsak dan hodile v Velenje, kjer so poi-zvedovale, če bo kakšna hajka, ali pa prenašale pošto. Pomagale so s sanitetnim materialom, zbirale rjuhe za ranjence za preveze in jih nosile na zbirne točke, v bunker. Za zbirati je bila vsaka dobra. Veliko žensk je s partizani delovalo bolj na obrobju vasi, za gozdom. So jim spletle nogavice in jih odnesle partizanom. Za partizane so zbirali tudi *šnops* za rane: kuhali so ga doma iz različnega sadja (M. T. 2013).

Participacija v NOB

V vaseh šentiljske župnije so ljudje različno sodelovali s partizani. Eni so bili tesno povezani, drugi manj, tretji, kot je bil po pričevanju sogovornice gostilničar Pirh, so veljali za nemškutaje. Njemu so menda enkrat vse pobrali (M. T. 2013), sicer pa so partizani velikokrat prišli skozi vas in vzeli, kar so potrebovali: »So ponoč pršli, pogledali, če je v štali kaj takega za vzeti /.../ so pač vzeli. Jest se je moglo. So mogli jest.« (M. Hr. 2013) Veliko stvari so za partizane zbirali vnaprej, »ko pa so mimo prišle brigade, so kar vzeli svinjo iz bleva ali pa glih pečen kruh. So rekli: 'Vi se boste že znašli, mi se ne moremo v goši.'« Partizani so med vojno vzeli veliko stvari. Takrat so obljubili, da bodo plačali, kar so vzeli, in v dokazilo dali dokumente o prevzemu. Ko se je vojna končala, družini ni bilo zelo težko, ker so bili kmeti. Na srečo Nemci niso požgali

vasi ali postrelili ljudi. Sami domačini so se čudili, da se to ni dogajalo, so pa nekaj družin odpeljali v taborišča (v Dachau, op. p.) (M. T. 2013).

Če je en član družine občudoval Nemce in nemško, to ni nujno pomenilo, da so tako razmišljali vsi družinski člani. Nekatere družine sprva niso sodelovale s partizani in so se šele kasneje priključile. Vsaka je imela svojo zgodbo. V Kotah je bil sosed, ki se je navduševal nad nemškim:

»Tule je bil en sosed kar zategu. Prejšnja leta je hodil v Veleje po Marburger Zeitung. Pol mu je pa ta prvi sin k partizanom šel. Slučajno je prišel semle do Jakobove matere: 'Vi pa verjetno vete, vi mrte vedet, kje je naš pob.' Pa najprej ni hotela nič reči, potem pa je povedala: 'Ja vem. V partizane je šel.' Pa je menda rekel: 'Moj sin pa bandit? Kak naj pa jaz zdaj v Veleje pridem, pa ljudem v oči pogledam. Mi nima več domov za prit, mi nima več praga prestopit. Če me še hoče kedi videt, se labk srečama, če tule sem k vam pridema, al pa kje v goši.' Pa mu ni blo treba. Je v partizanih padu tist sin. Ta drugega sina pa je, ko je prišel iz nemške vojske na dopust in da mu ne bi še on v partizane ušel, v Veleje na cug spremljal. Ko je cug odpelal, je videl, da je peb skoz okn ven mahal, ko se je cug proti Celji pelal. Je bil zadovoljen. Pa pride možak iz Veleja in se pohvali pred Jakobovo materjo: 'Ja, naš Karlek je šel pa danes nazaj v nemško vojsko.' Karlek je že bil takrat v Jakobovem kozolcu. Je pobegnul z vlaka in čez gošo na kozolc.« (M. K. 2013)

Za nekatere sosede je veljalo, da jim ne gre zaupati, zato so pred njimi skrivali vse, kar je bilo povezano s partizani: *»Matevževka je bila hinarvska«* in ne le to: informacije je povedala naprej: *»Ja tist, ko ne bi treba blo. Niti poštudirala verjetno ni, kaj je zinala. Take sorte. Da je sila rada govorila in je čist preveč povedla,«* pove M. (M. K. 2013).

Številni so sodelovali tako s partizani kot z Nemci. M. Hr. pove: *»Med vojno je bila v župnišču kuharica Jerca Debevec, ki je delala za oboje: Nemce in partizane. Se je zgodilo, da so bili pri njej partizani in so prišli Nemci. Je zamotila Nemce na sprednjih vratih, da so lahko partizani pri zadnjih vratih pobegnili – to se je na farofu večkrat zgodilo.«* (M. Hr. 2013).

Partizanski likvidator

Za tiste, ki so bili osumljeni sodelovanja z Nemci, so poskrbeli likvidatorji. Že ime pove, kaj so počeli. M. K. se spominja pripovedi o enem od njih:

»Tu je bil en Dušan, to je bilo partizansko ime. Je bil likvidator. Če je bil kak izdajalc, ga naj bi likvidiral. Sam da ta je marsikerga na svojo roko iz sveta spravu, ko bi ne blo

potrebno. Likvidiral je predvsem civiliste: tiste, za katere so mu sporočili, da so izdajalci: Oblakovga očeta je na dvorišče poklical vpricho otrok, da ga je ustrelu. Je reku, da je izdajalc. Da je partizane izdajal, da ni zanesljiv. Ubil je tudi tiste, ki niso bili izdajalci ali pa se za to ni vedelo: svojga botra je šel dobesedno klat, pa ženi pištolo na glavi držat, da je mogla kri strečt. Nekoč se je zgodilo, da je bil pri Jakobovih, ko se je odpravljal na pohod. Je rekel za enga Velenjčana, da ga gre ustrelit, kar je slišala Jakobova mati in mu prepredčila, da bi ga ustrelil. Dušan ji je odgovoril: 'Saj ga ne bom ustrelu, ga bom z nožem,' in je potegnil nož ven. Mati mu je vzela nož in rekla, da naj več ne prestopi praga, če bo to naredil, na kar ji je odvrnil: 'Zaradi tebe bo hudič živu.« Menda je živel še dolgo po vojni, vendar sogovornica ne ve točno, za koga je šlo (M. K. 2013).

Tovrstna dejanja so in še vedno mečejo negativno luč na partizansko delovanje in nepotrebne, velikokrat neupravičene zločine. Med njimi je tudi naslednji primer:

»Enkrat, ko so bili tu partizani, je bil zraven en mlad peb in se je k peči tišal. Mu je Dušan rekel, naj gre stran od peči, nakar mu je mati rekla, da nima kaj govorit, ker ni tu gazda, in da naj gre peb nazaj k peči. Samo grdo je pogledal, peb pa je šel nazaj k peči. Imel je pa tak kufriček s seboj. Drug dan je šla Jakobova mat v Veleje, je neko pot mela. Pride pa nazaj in večine tistih tule ni blo. In vpraša Dušana, če je šel pob naprej? Pa je odgovoril, da ja. Pa je minil teden in vpraša: 'Keda pa pride po kufri?' Je rekel Dušan: 'Bo že pršu.' Pa spet: 'Kedi pride po tet kufri?' 'Zakaj? Ne bo ga!' In ga vpraša: 'A si ga ti ustrelu slučajn?' Je reku: 'Nism ga ustrelu. Je škoda šusa za takiga hudiča.« (M. K. 2013)

Sogovornice se spominjajo, da je bila Dušanova zgodba takšna, da je ubil vsakega, ki se mu je zdel sumljiv ali pa je imel z njim stare zamere.

Konec vojne

Leta 1945 je bilo v vasi že zelo težko: veliko mrtvih moških in fantov, malo hrane, izčrpani ljudje. Še tisto malo hrane, kar so je imeli, je hitro pošla, pojedli so celo semenski fižol in krompir. V postojanki Pri Jakobovih je bilo še toliko težje, ker je mimo prihajalo zares veliko ljudi, so bili proti koncu vojne »tu odvisni od tistga, kar so partizani prinesl.« (M. K. 2013) Kar je bilo doma, so že vse porabili in so morali hrano prinesiti od drugod. Žito je še ostalo, kar so ga jeseni sejali. »Tist, kar je blo v zemlji, je tam počakalo. Kar je blo pa spomladi za sjat, je blo pa zlo bogo,« pove sogovornica (M. K. 2013). Nekateri so se vrnili domov iz partizanov, nemške vojske in taborišč: »Spustil so ga (očeta, op. p.) avgusta, ko so tule mlatl žito, je pršu domu.

Menda je prej poslal eno pismo: živ sem, iz bolnice. Sam tolk, da je povedal: živ sem še, pa v bolnici sem.» (M. K. 2013)

Številni Šentiljčani, ki so preživelj vojno, in njihovi potomci še danes oblikujejo socialni spomin na dogodke med NOB. Vasi, ki sodijo v župnijo, so ostale cele, kljub temu da so Nemci to območje označili za izrazito partizansko. Le po čudežu niso nikoli v nobeni hiši zalotili partizanov. Prebivalci so bili prisiljeni pomagati drug in drugemu, če so hoteli preživeti. *»Tu nisi mogu rečt, da delaš za Nemce al partizane. Saj si mogu vsakemu dat. Nisi mogu rečt »tebi pa ne dam. Pridejo naši, pa bom onim dal.« To niso bili heci. Še zdaj ti vse pokradejo, če je kako železje kje.» (A. 2013)* Le tako so se lahko uspešno izogibali maščevanju. Izdaje, ki so se zgodile in zaradi katerih so številni odšli v taborišča, Rudek pa umrl na begu, so pripisali ljudem od drugod, ker so menili, da so svoje skrivnosti znali dobro držati zase. Žal so sovaščani in prišleki umirali tudi zaradi medsebojnih zamer, kar nam sporoča pripoved o likvidatorju Dušanu. *Menda je umrl grozne smrti, »so ga duhovi cele noči preganjali« (M. K. 2013).*

Del socialnega spomina predstavlja tudi odvržena bomba iz zavezniškega letala v zadnjih mesecih vojne, ki pa ni eksplodirala ne takrat, pa tudi do danes ne. Pred kratkim so jo izkopali in odpeljali v Trnavo in tam razstrelili. Starejši vaščani se še spominjajo gorečega letala in eksplozij ostalih bomb. Omenili so tudi, da je pilot moral odvreči bombo, da bi se lahko rešil. (M. Ho., H., A. in M. T. 2013)

M. Ho. je povedala, da so osvoboditev proslavili kot drugod: *»Ko je prišla svoboda, so ženske iz otroških pleníc naredile zastavo. Pol so jo pa dale tu na križišče, potem pa so jo vzeli, ko so se mimo peljali s tovornjakom.» (M. Ho. 2013)*

M. T. mi je ob slovesu rekla, pa bom ponovila za njo: *»Ljudje so preveč pretrpeli, da bi šle te stvari v pozabo« (M. T. 2013).*

Baltazar Jezernik (1893–1978), kmet iz Št. Ilja pri Velenju

Božidar Jezernik

Če hočemo razumeti preteklost, moramo upoštevati družbeno-ekonomsko strukturo določene družbene skupnosti in računati s posebnostmi v razvoju njenih akterjev. Razvoj posameznih osebnosti je splet zapletenih okoliščin, v katerem odigrajo svojo vlogo mnogi faktorji: stopnja kulturnega razvoja določene družbe, izobrazba in svetovni nazor posameznika, ekonomski, ideološki, politični in številni drugi interesi. Ti so lahko medsebojno bolj ali manj povezani, lahko pa so si tudi v večjem ali manjšem protislovju in nanje vplivajo številni dejavniki, pogosto neopazni ali težko razumljivi, utemeljeni v čustvih in (ali) razumu.

V tem poglavju bom predstavil oris javnega delovanja svojega deda Baltazarja Jezernika, po domače Pečaka, rojenega v letih, ki jih je na Slovenskem označil kulturni boj in nato še dve svetovni vojni s tektonskimi spremembami na geopolitični karti Evrope. Baltazar Jezernik ni imel veliko formalne šolske izobrazbe, imel pa je živ interes za dogajanje tako v gospodarstvu, družbi in duhovnem življenju. Kot kmečki sin je dobil le nekaj razredov osnovnošolske izobrazbe, lahko rečemo, da se je naučil dovolj dobro brati za prebiranje verske literature in osnovnih računskih operacij. Njegovi starši so menili, da je šola nepotrebna. Kljub temu je rad bral, ker je njegovo radovednost pritegovalo tudi dogajanje zunaj domače fare. Pozneje, ko je sam prevzel srednje veliko kmetijo in se kot kmečki gospodar in oče številnih otrok ubadal z vprašanji preživetja v težkih razmerah kapitalistične kmečke pridelave, je razvil tudi močan socialni čut. Spoznal je izreden pomen uvajanja naprednih metod v kmečko delo in pomen skupnega nastopanja na trgu za doseganje ugodnejših cen za svoje pridelke. Pri tem mu je bil v spodbudo šentiljski župnik Franc Schreiner.

Župnik Franc Schreiner je bil sošolec in sodelavec Antona Korošca, vodje Slovenske ljudske stranke, in je v Šentilju služboval od leta 1917 do 1938. V skladu z naukom Janeza Evangelista Kreka je Schreiner gospodarsko in politično delo med ljudstvom smatral za integralni del dušnega pastirstva (Nepodpisano 1960: 50; Dolinšek 2011: 72). Zato je svoje farane ves čas agilno spodbujal tako k naprednejšemu kmetovanju kakor tudi k razmišljanju o širših vprašanih gospodarstva,

družbe in prebiranju slovenskega (katoliškega) tiska in literature. Na njegovo pobudo je bila v Šentilju med drugim ustanovljena hranilnica in posojilnica (Vi-dečnik 1989: 61), pa vaška čitalnica in nato še knjižnica (Dolinšek 2011: 23–4). Baltazar Jezernik je stališča Slovenske ljudske stranke sprejemal z vso resnostjo in rečemo lahko, da je povsem ponotranjil njene ideje in nazore, kakor jih je interpretiral župnik Schreiner, in si tudi prizadeval živeti v skladu z njimi. Zvest svojim verskim in narodnim idealom ni imel velikih dilem, ko je nad njegovo rodno grudo prihrumel vihar druge svetovne vojne.

Fotografija 36: Domačija Baltazarja Jezernika – pri Pečaku, okrog leta 1940. Arhiv Božidarja Jezernika.

Prebloženi kmetje

V tridesetih letih dvajsetega stoletja je v *Slovenskem gospodarju* objavil več člankov, med njimi tudi nekaj uvodnikov; vse članke je ponosno podpisal kot »kmet iz Št. Ilja pri Velenju«. Članki lepo ilustrirajo njegove interese in spodbude ter njegovo gledanje na svet in položaj v njem v času med obema svetovnjima vojnoma. Obe svetovni vojni sta močno vplivali na njegovo razumevanje sveta, seveda pa to nista

Fotografija 37: Družina Jezernik okrog leta 1930. Arhiv Jožeta Pirha.

bili edina pomembna dejavnika. V prvi svetovni vojni je kot vojak v avstrijski uniformi branil slovensko zahodno etnično mejo, v drugi svetovni vojni pa se je vključil v Osvobodilno fronto v obrambo slovenskega naroda proti nemški vojski. V dvajsetih in tridesetih letih dvajsetega stoletja je ob vodenju srednje velike kmetije in desetim otrokom našel dovolj časa in energije za redno branje časopisja in literature. Zanimalo so ga najrazličnejše aktualne teme in dileme, odprt je bil za različne avtorje. Zlasti rad je prebiral pesmi Simona Gregorčiča, svoje misli je rad zabelil z njegovimi verzi. Na njegovo misel pa je vplival tudi Anton Mahnič, utemeljitelj ekskluzivističnega kulturnega boja na Slovenskem.

Svoj prvi članek je objavil 10. septembra 1930, in sicer v zvezi z gospodarsko krizo, ki je slovenskemu srednjemu in malemu kmetu napovedovala »težko, negotovo usodo«. Velike razlike med cenami, po katerih so kupovali in prodajali, so bile zanje »zelo težak udar, kojega ne bomo mogli vzdržati dolgo«. Med njimi se je pojavil občutek hude nemoči. Naj so se še tako naprezali, da so s trdom in znojem nekaj pridelali, pa je bilo kdaj tistega, kar so pridelali, »zelo malo«, tako da ni zadoščalo

niti »za živež ne«. Kadar pa so si kaj tako rekoč odtrgali od ust, so morali prodati »po sramotni ceni«. Kupci njihovih pridelkov so se izgovarjali, češ da bi jim radi plačali več, a ne morejo, ker morajo računati še z raznimi taksami, trošarinami, davčnimi dajatvami in tako dalje. Ko je kmet nato s svojim izkupičkom prišel v trgovino po obleko in druge potrebščine, je podobno pesem slišal od trgovca: od železa je toliko in toliko carine in drugih dajatev, od blaga toliko in toliko; češ »ko bi tega ne bilo, bi vam dal ceneje.« (Jezernik 1930: 1)

Nova davčna bremena, ki so jih prinesli novi zakoni, so kmetu povzročala »velike skrbi za sedaj in za bodočnost«. Po mnenju Baltazarja Jezernika so se tedaj vsi drugi stanovi znašli v boljšem položaju od pripadnikov kmetijskega stanu. Državni uslužbenci so imeli zagotovljene mesečne plače, pokojnine in še razne nagrade, njihov delovnik je trajal določeno število ur. Bilo jim je jasno, da morajo plačati davke, vedeli pa so tudi, kolikšen je njihov zaslužek in koliko je bilo odbitkov. Pri kmetiskem stanu je bilo ravno obratno. Vedeli so sicer, koliko stroškov bodo imeli z obdelovanjem in davki, niso pa vedeli, ne kolikšen bo pridelek ne po kakšni ceni ga bodo lahko prodali. Delali in trpeli so od zore do mraka, dvanajst do šestnajst ur na dan in še več, in to vse leto. In kakšna je bila njihova nagrada ob koncu leta? – »Dolg, to je naša nagrada,« ugotavlja. Zato so številni z žalostjo in bridkostjo zapuščali svoje domove, ker njihova zemlja, prepojena z njihovim trpljenjem in znojem, ni bila več njihova »mati, ampak mačeha.« (Jezernik 1930: 1)

Prepričan, da so srednji in mali kmetje preobloženi z davčnimi bremenii, je Baltazar Jezernik pozval oblasti, naj razmišljajo, kako bi jim pomagali. Pri tem jim je nekoliko zagrozil, češ kresovi so zagoreli, obenem pa zabrenkal tudi na sentimentalno struno: »In vi vsi, ki vam je tekla zibelka v kmetiskih domovih, ti naše izobraženstvo, ki si živ, zelen list naših gorá, cvet naših domov, ne zabite, kako lepa je ona narodna pesem: tam so me zibali mamica moja!« (Jezernik 1930: 1). Ker se je zavedal, da bo vse to premalo, če si kmetje ne bodo pomagali sami, jih je opominjal, naj oživijo, okrepijo svojo stanovsko zavednost »od vasi do vasi, do slehernega doma«. Zavedajo naj se, da so enakovredni z drugimi stanovi, in s pridnostjo in zaupanjem delajo za lepšo prihodnost. V slogi je moč, zato je pozival »drage mi tovariše sotrpine«, naj strnejo svoje vrste v Kmetski zvezi, ki je delovala v okviru slovenskega katoliškega političnega tabora. Prizadevala si je slovensko pridnost združiti z razumom, da bi povečevali pridelek in tako izboljšali položaj slovenskih družin (Nepodpisano 1930: 9). »Brez stanovske organizacije,« jih je prepričeval, »ni in ne more biti

življenja za nas.« Pri tem se je skliceval na »nepozabnega goriškega slavčka« in škofa Slomška. Verza iz Gregorčičeve pesmi *Mojo srčno kri škropite iz »kakor seme jo vrzite po doleh in po bregeh!«* naj bosta njihovo geslo. Svojo misel zavednosti naj ponesejo, zasejejo, negujejo z nesebičnostjo, »ker brez setve ni žetve«. Pri tem naj jih vodi Slomškov duh: »po njegovih vzorih na delo, na plan, dokler je še dan!« (Jezernik 1930: 1)

Prišlo je novo leto in z njim nove obremenitve za kmeta, vpeljane po pravilniku o kuluku in obljubljene s takso na vprežno živino. Njihov že tako težaven in kritičen gospodarski položaj se je sedaj še zaostрил. Baltazar Jezernik se je spet oglasil v *Slovenskem gospodarju*, češ »preobloženi smo«. Koliko je članek nastal na piščevo pobudo, ali je šlo morda za naročilo uredništva *Slovenskega gospodarja*, ki je želelo z njim prikazati »veliko nezadovoljstvo med ljudstvom in nerazpoloženje napram državnim predstavnikom« (glej *Nepodpisano* 1931: 1), je danes nemoogoče ugotoviti. Vsekakor pa je bil članek po vsebini, vključno z izjavo lojalnosti kralju in tonom, povsem v skladu s stališči *Zveze*. V svojem članku se uvodničar zavzema za zaščito kmeta pred nadaljnimi obdavčitvami, kar naj bi bil nujen ukrep za ozdravitev gospodarske krize. Od gospodarsko močnega in zdravega kmetijskega gospodarstva, izvaja Baltazar Jezernik, imajo korist tudi drugi stanovi, predvsem obrtniki in trgovci. Moralno zdrav in gospodarsko trden kmetijski stan je tudi »največji davčni vir«, zato je v najboljšem interesu države, da ne propade. A položaj kmetov se je dnevno slabšal. Njihovo varčevanje, delo in trpljenje je bilo zaman, ker so cene kmetijskim pridelkom stalno padale, obleka, orodje in sploh vse, kar so morali kmetje kupovati, pa je po večini ohranilo svojo ceno. Naravno je, pojasnjuje, da ob takih mislih podpre kmet čestokrat s svojo žuljavo roko od skrbi razorano čelo in se vprašuje, kaj bo, če pristojni pri državni in banski upravi ne bodo upoštevali težkega položaja kmetijskega stanu, ko določajo davke in druga bremena (Jezernik 1931: 1).

Gospodarski položaj se je kljub temnim slutnjam, porojenim v času najhujše stiske, sčasoma vendarle stabiliziral. Ko se je Baltazar Jezernik leta 1932 ponovno oglasil v *Slovenskem gospodarju*, tokrat kot avtor uvodnika, ni več razmišljal o negotovosti položaja srednjega in malega kmeta. Zdaj se je njegova misel ustavljala pri moralnih vprašanjih, ki so se zastavljala tistim, ki so želeli in hrepeneli iz meglene, zadušljivega ozračja bliže k soncu in njegovim blagodejnim žarkom. Taki popotniki pa so vsi, ki stremijo kvišku. Kdor hoče v veliko mesto, je priporočal, naj si nabavi

tiskanega vodnika v obliki knjige. V njej bo našel tako načrt mesta kot tudi obvestilo »o vseh mogočih nevarnostih in prevarah, ki se dogajajo v takih krajih, kjer stanujejo raznoliki ljudje«. Ko popotnik pride v veliko mesto, razlaga, ga na prvi pogled očarajo lepe zgradbe in izložbe, udobnost in razkošnost; a tamkaj, dodaja, imata svoj dom tudi beda in siromaštvo. Na eni strani udobje in razkošje, velike dvorane, polne veselja in plesa, na drugi pa beda in obup onih, ki nimajo drugega kot svoje delovne moči in naseljujejo borne sobice, polne bede in pomanjkanja, v njihovih kuhinjah pa je glad za kuharja. Po slikovitem uvodnem prizoru nagovori svoje bralce z »Bratje, kmetje in sestre!«. Pozove jih, naj se poglobijo v svoje misli in se zavejo, da so jim na njihovem »zemeljskem potovanju« potrebni zanesljivi vodniki. Nato pojasni, da so taki vodniki katoliški časopisi in knjige izrazito katoliških načel: »Ti so naši prijatelji, ki nam povsod kažejo pravo pot ter skrbijo za naš blagor.« Zato bralce poziva, naj odklanjajo očala, ki so jim jih menda hotele potisniti pred oči »razne komunistične, socialistične in liberalne struje s svojimi časopisi in knjižicami«. S temi očali so jim menda hotele pokazati življenje in svet v napačni barvi. Naj ne bodo kakor otroci, opominja svoje bralce, ki gledajo skozi pobarvano steklo, pač pa naj gledajo na svet in življenje v luči resnice in pravice. Odločno in vztrajno naj razširjajo *Slovenskega gospodarja* in druge katoliške liste, »ki naj bodo naši vodniki in spremljevalci na naših potih, po katerih hodimo, mnogi utrujeni od trpljenja in dela, mnogi preganjani od bede in pomanjkanja«. Kajti ne smejo biti »kakor porumeneli listi v jeseni, ki jih že prva burja strese z drevesa«, temveč slovenski kmetje, zvesti »vzorom svojega vodnika, buditelja, učitelja, nepozabnega nam škofa – Slomšeka!« (Jezernik 1932: 1)

Stražni stolpi z zvestimi stražarji

Baltazar Jezernik je zelo aktivno dopisoval v *Slovenskega gospodarja*. Prvič se je oglasil s svojim razmišljanjem po božičnih praznikih, ki jih opiše kot praznike družinske skupnosti, ljubezni in sreče. Opozarja pa, da vsi niso deležni te sreče. Da je na stotine in tisoče takih, ki iščejo zavetja pri dobrih srcih, kakor sta ga iskala Marija in Jožef v Betlehemu, pa ga pri ljudeh nista našla. Kakor je sv. Družina morala bežati v tujino, preganjana od Heroda, piše, tako je v tistem času tudi prav mnoge preganjala nemila usoda. Vzrok zanjo je videl v človeški sebičnosti, zaradi katere so ljudje pozabili na zapoved ljubezni do bližnjega, ki mora obvladovati celotno človekovo dejavnost, vključno z gospodarstvom. Namesto ljubezni pa sta

v srcih premnogih ljudi zavladali »samopašnost in samogoltnost«. Zanje je denar postal bog, in bližnjega niso smatrali za brata, ustvarjenega po božji podobi, temveč za predmet izkoriščanja in sredstvo lastnega bogatenja. Gospodarska kriza nas pritiska, ugotavlja naprej, muči zlasti kmeta in delavca. Vendar ti ne smejo kloniti in izgubiti upanja. Priporoča jim, da se oskrbijo z »orožjem izobrazbe, katoliške in slovenske«. Kdor da hoče na svetu uspeti, mora bistro glavo imeti. Izobraževalno delo bi se moralo vršiti po vseh župnijah slovenske domovine, opravljajo naj ga duhovniki, ki so za to poklicani in usposobljeni, drugi jih morajo podpirati. Podpirati jih morajo kmetje, predvsem pa mladina, ki je izobrazbe najbolj potrebna. Poleg izobrazbe pa je potrebna tudi prave krščanske vzgoje, saj je že »nesmrtni naš učitelj škof Slomšek« opominjal: »Ako se mlado drevesce ne požlahtni ter se divjaku ne vcepi žlahtna mladika, vedno malovredna lesnika ostane.« (Jezernik 1933a: 1)

Maja 1933 je bralce *Slovenskega gospodarja* posvaril pred tujci, ki stegujejo roke po tuji zemlji. Presojal je, da menda ni človeka, ki bi v njegovem srcu ne bila »vsaj iskra ljubezni do staršev«. Čeprav je življenje mnoge pognalo po svetu za kruhom, se je vendar v tujih krajih njihova misel kaj rada vračala »v domačo hišo, v lepi raj brezskrbnih srečnih mladih let«. Bralce opomni na »častitljivo osebo drage matere« in zakliče mladini, naj ne pozabi, da ima še drugo mater, ki ji je »veliko dolžna«. Ta druga mati je rodna gruda, »to je naša lepa slovenska domovina«, hraniteljica in dobrotnica slovenskega naroda, »dom naših pradedov, dediščina tistim, ki pridejo za nami«. Tu je slovenski rod pokolenje za pokolenjem delal in se mučil, se veselil in žalostil, vriskal in plakal. S svojim znojem jo je napojil, s krvjo njihovih dedov je bila oškropljena in posvečena; zato jim mora biti sveta. Obranili in ohranili pa jo bodo na isti način, na katerega so jo ohranili njihovi očetje: s trdno vero in neomajnim zaupanjem v Boga. »Niso naši pradedje,« piše, »zaman postavili toliko cerkva, cerkvic in kapelic po naši zemlji, po naših ravninah in gorah. Glasniki naše preteklosti so to in čuvarji naše bodočnosti« (Jezernik 1933b: 9). Zdi se, da ga je prav nevarnost, ki so jo predstavljali tujci, »lačni zemlje«, navedla k drugačnemu pojmovanju naroda. Poslej vidi med katoliško idejo in narodno mislijo »nerazdružljivo zvezo«, ki da je bila tako »naš spas« v preteklosti, kot predstavlja »našo bodočnost«. Zato slovenski mladini polaga na srce, naj ne pozabi tega, da jo bosta ohranili pravi dve ideji voditeljici, z njo pa tudi slovensko domovino. (Jezernik 1933b: 9)

Septembra istega leta se je v spominu vračal v mračno preteklost, ki jo je spoznaval z branjem del o slovenski preteklosti, v čas prve svetovne vojne, ko je

služboval domovini kot avstrijski vojak. Bodisi da se je v spominih vračal »v ono dobo, ko so oholi tujci našo rodno zemljo napadali z mečem, si s silo prisvajali imetje naših prednikov, rušili njih domove, starejše ljudi pobijali, mladino pa vlačili v sužnost«, bodisi da si je v njih slikal prizore iz vojnih let, ko je blodil »tam okoli Vidma, sedaj Udine«. V obeh primerih je zaznaval slovensko tragedijo. V daljni preteklosti je videl slovenske pradede, kako so z velikimi napori iz pragozdov delali njive, senožeti in vinograde, da bi se pošteno preživljali, da bi jim ne bilo treba ropati tuje lastnine, ampak da bi mirno pasli svoje črede na svojem. Ne tako kot tujci, ki so se pogosto ravnali po geslu »sila ustvarja pravico«. Po slovenskih gričih so si postavili svoje gradove in tuji valpti so svoje biče vihteli nad telesi slovenskih pradedov. V času nevarnosti so pradedi na slovenskih gorah zakurili stražne ognje, ob katerih so stražili zvesti in nepodkupljivi stražarji. Zgodovina nam pripoveduje, je razvijal svojo misel dalje, da je slovenski narod, kadar ga je zdramil odsev stražnih ognjev, neustrašeno branil svoje najdražje, svojo posest in svojo pravico. Čeprav so bili ti daljni časi časi velikega gorja, je ugotavljal, je narod preživel in ostal »zdrav v jedru in silen v odpornosti«. Ko pa so se meje držav nekoliko ustalile, so tujci začeli uporabljati druge metode. Domačim ljudem so vsiljevali »privero«, misleč, da jih bodo s tem omamili in jih odtujili domači govorici in veri. Vendar so se spet motili v svojih računih. Namreč, ko je »val pomenčevanja, okrepljen s kapitalističnim liberalizmom in prepojen s prenapetimi nacionalnimi vzori«, najhuje ogrožal slovenske pokrajine, je »Vsevečni dal Slovencem – Slomšeka«. Škof Slomšek pa je Slovencem dal »slovensko knjigo, ki naj vedno spremlja naš rod, ga čuva prevar in zmot«. Vzgojil je tudi mnogo delavcev, vzbudil sejalce svojih nazorov in jih utrdil v pravi ljubezni do domovine. Njegovi učenci in nasledniki so zakurili stražne ognje po slovenskih vaseh v obliki izobraževalnih društev, zadrug, in v njih vzgojili nove stražarje in velik krog borcev za slovensko prihodnost. Ob njihovem iskrenem domoljubju se je razbijal še tako hud pritisk, v narodnih bojih preteklih desetletij je dozorevala misel otresti se tisočletnega suženjstva. (Jezernik 1933c: 5–6)

17. decembra 1933 je imela kmetijska podružnica v Št. Ilju pri Velenju občni zbor. Na njem so izvolili nov odbor, in sicer za načelnika župnika Franca Schreinerja, za namestnika Lovra Glinška, za tajnika šolskega upravitelja Stanka Gradišnika, za blagajnika Ivana Ocepka, za odbornike pa Antona Jelena, Jožefa Hriberška in Franca Grila. Kot delegat za družbine občne zборе v Ljubljani je bil izvoljen Baltazar Jezernik (Nepodpisano 1933: 10).

Spomin na zapuščeno in utrujeno domovino

Misli na težka obdobja slovenske preteklosti so se Baltazarju Jezerniku porajale, ko je v času vojne daleč onkraj Soče mislil na svojo zapuščeno in utrujeno domovino in njene sinove, razkropljene »širomsvet«. Tedaj je svoj pogled upiral proti rojstni krajini, da je daleč v ozadju videl Krn, bližje Sv. Goro, Oslavijo, Sv. Gabrijela, vse izorano ne od slovenskega pluga, ampak od topovskega ognja. Koder mu je segel pogled, je bilo vse izgorelo, ovenelo, brez življenja, čeravno je bil takrat maj. Dolgo po koncu vojne se je živo spominjal, kako počasi so tekla vojna leta, »veliko prepočasni za našo izmučeno domovino«. Žarek novega upanja je posijal v njihova »zbešana in utrujena srca« šele leta 1917, ko so Janez Krek in drugi takratni slovenski poslanci v dunajskem parlamentu predložili Majniško deklaracijo. Prišel je konec vojne in čas povojne obnove, za katerega pa je čutil, da »nas je prevaral«. V čem je bila prevara, ni zapisal. Zapisal je le, da so z združenimi močmi gradili »novo domačijo, skupno ognjišče, ki naj ogreva vse, ki se zbirajo ob njem, svojo Jugoslavijo, v kateri naj živimo vsi kot bratje in delujemo za njeno moč in veličino«. Ali je bil problem v tem, da niso vsi živeli kot bratje in bratsko delovali za moč in veličino svoje države? Vprašanje je pustil odprto. Je pa zato jasno izrazil veselje nad tem, da se je vsa ta povojna leta nadaljevalo delo v slovenskih prosvetnih organizacijah in vzgajal rod, ki je ostal zvest slovenski govoricu in katoliškemu načelom »v okviru in pravcu iskrenega idealizma jugoslovanske misli« (Jezernik 1933c: 5–6). Kako je to razumel, je spet pustil nepojasnjeno.

Na vojna leta se je ponovno spomnil ob dvajsetletnici onega julijskega jutra leta 1914, ko so se slovenski možje in fantje prvič poslavljali od svojcev. Odtrgani od svojih dragih so odhajali proč od rodnih gričev in poljan, na sever in jug, kjer so topovi in mitraljezi izpeli uspavanko, posmrtnico mnogim sinovom slovenskega naroda. Ob njih grobovih ni bilo solza, često niti ne molitve v zadnji pozdrav, odmeval je le odjek vojnega bobna. Domovina, otožna in osamela kakor list v burji in viharju, pa je plakala za njimi. Spoznal je, da so bile njegove moči preslabotne, da bi mogel z besedami izraziti vse ono gorje, ki ga je občutil cvet slovenskega naroda, ko je venel in umiral na tuji oziroma potujčeni ali tudi na rodni grudi. Prav tako ni mogel dovolj nazorno predstaviti, s kako nedopovedljivim upanjem so na bojiščih ali v izgnanstvu upirali svoje rosne poglede tja preko gora, kjer je morda pisala pismo osamela mamica, žena, sin, hčerka v okrutno daljino. Ali kako so se slovenski rojaki obračali k Bogu z iskreno molitvijo, da čim prej zasije žar svobodnega

sonca. Zato pokliče na pomoč pesnika Simona Gregorčiča, slavca »nekdaj solnčnih goriških brd, kojim so laški topovi odvezli življenje, kojih uničeni, obžgani hribovi in planote so izpričevale gorje«. Morda je pesnik slutil prihajajoče dogajanje, domneva, ko je preroško zapisal »Takrat se spomni, bistra Soča, / kar gorko srce ti narača!« Kakor je vse na svetu minljivo, tako se je končala tudi »žalna tragedija«. Izmučeni vojaki in izgnanci so se vračali v naročje svoji domovini. Z novim upanjem in še z večjo ljubeznijo so slovenski oratarji poprijeli za pluge in izorali brazde v rodno prst. Z vročo molitvijo so se obračali k Stvarniku, naj rodna gruda ne preganja več svojih sinov. Že pred svetovno vojno, pravi, je v slovenskem narodu dozorevala misel, kako se izviti iz dolgoletnega suženjstva. Nemškemu šovinizmu je bila pri njegovem sistematičnem ustvarjanju nemškega mostu do Adrije edina ovira prebujajoči se slovenski narod: slovenski politični voditelji, pisatelji, časopisje, vse je bilo na delu. Vojni čas je to delo le še pospešil. Jugoslovanski odbor je deloval v tujini, doma pa voditelji, ki v najtežjih dnevih niso zapustili svojih. Že leta 1917 je Anton Korošec v dunajskem parlamentu zahteval svobodo na osnovi Majniške deklaracije. O tem so razmišljali tudi slovenski bojevniki. V njihovih dušah je odmeval Judenburg s svojimi mučenci, predor solunske fronte je razgibal slovenske fante in može ob Tagliamentu in v Tirolah. A konec vojne je prinesel novo gorje. Korotan, kjer je nekoč gosposvetski zvon ubiral slovenske zvoke, je moral piti kri slovenskih fantov: Malgajev grob je Korotan. Medtem ko je slišal zvon, kako je poslej klical: »Greh nesloge raz sebe operimo, naše moči pa s slogo okrepmo.« (Jezernik 1934b: 1)

V sklepnem delu svojega članka spet pripoveduje o Jugoslaviji. Pravi, da so si njeni državljani s skupnimi močmi zgradili svoj dom, svojo lastno državo. Njihova želja je bila, da bi bil »to dom bratstva, da kot bratje v njej živimo ter da tudi kot bratje pravilne jugoslovanske miselnosti, prepojene z nezlomljivo energijo zavesti, branimo ta svoj dom«. Kaj razume kot pravilno jugoslovansko miselnost, pa pove v zaključku svojega članka, ko izraža željo, da bi se v primeru, če bi nov vihar zadivjal nad kraljevino Jugoslavijo, ta razbil »ob granitni moči in slogi vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev.« (Jezernik 1934b: 1) V času kraljeve diktature, ki je proklamirala integralno jugoslovanstvo, je pisal o moči in slogi Srbov, Hrvatov in Slovencev, ne Jugoslovanov. S tem se je močno oddaljil od Krekovih pogledov na jugoslovanstvo, kakor jih je ta predstavil v govoru v avstrijskem državnem zboru, ko je dejal, da »dve ideji ne bosta nikoli umrli: da so Slovenci, Srbi in Hrvati en narod in da spadajo državno skupaj in morajo priti v eno državo« (cit. Fabjančič 1917: 46).

Baltazar Jezernik ni poznal Krekovih stališč o jugoslovanskem narodnem vprašanju iz časov pred prvo svetovno vojno, med samo vojno pa je na soški fronti branil slovensko etnično mejo. Zato tudi ni imel nobenih težav z odnosom do tega vprašanja, kakor ga je definiral v kontekstu nove politične realnosti, izoblikovane po koncu prve svetovne vojne, tedanji vodja SLS Anton Korošec. On se je zavzemal za to, da Slovenci ostanejo »sami svoj narod«, ki se noče »ne posrbiti, ne pohrvatiti« (Korošec 1923: 1).

Duhovni strup

Zadnji prispevek v letu 1933 je Baltazar Jezernik objavil na miklavževu, v njem je razmišljal o boju dobrega in zla. Najprej se je spomnil na svetopisemskega Joba, ki je dejal: »Borba je življenje človekovo na tem svetu.« Job sam se je moral mnogo boriti, a boril se je pogumno in vztrajno ter tudi zmagal. Prav kakor Job pa so zaradi slabega tudi vsi drugi ljudje prisiljeni v boj. Če slabega ne bi bilo na svetu, tudi boja ne bi bilo. Slabo se namreč postavlja proti dobremu, da bi si ga podvrglo, zato nastaja boj med njima. V njem zmagata tisti, ki je močnejši in ima boljše orožje; šibek in neoborožen pa propade. V njegovih očeh je bila resnica v boju z zmoto, pravica s krivico, krepost z zablodo, svoboda z nasiljem. Prav manihejsko gledanje torej. Tako je tudi delil časopisje: eno je služilo resnici, pravici, kreposti in svobodi, drugo pa zmoti, krivici, zablodi in nasilnosti. Eno je bilo krščansko, drugo pa nekrščansko ali celo protikrščansko: framasonsko, naprednjaško, svobodomiselnost meščanskega, socialističnega ali komunističnega kova. Eno je bilo po njegovem mnenju v resnici ljudsko: izraslo iz ljudstva, delujoče za ljudstvo. Drugo pa se je odtujilo ljudstvu in se postavilo v službo ljudstvu škodljivim načelom in težnjam. Slednje je skupaj s »škodljivimi« knjigami označil za »duhovno mišnico.« (Jezernik 1933d: 1)

Ob tem (si) zastavi vprašanje: »Kdo bi imel tako malo smisla za lastno dušno zdravje, da bi vžival to mišnico? In kdo bi tako zatajil zapoved ljubezni do bližnjega, da bi svojemu bližnjemu nudil mišnico za uživanje?« Na vprašanje ponudi nekoliko presenetljiv odgovor. Pravi namreč, da je »dandanes« precej staršev, ki so naročeni »na takšno mišnico«. Še huje, te »mišnice« ne zauživajo sami, temveč jo dajejo tudi svojcem, »celo nerazsodnim otrokom«. Preden se mladeniči ali deklice zavedo svojih življenjskih dolžnosti, že so »polni te duševne mišnice«. Glede na to, piše, ni čudno, da je toliko »pokvarjene mladine« po svetu, in to tudi na deželi. Njeno število se ne zmanjšuje, ampak celo narašča. Krivca za to je Baltazar Jezernik

prepoznal v vzgoji, ki se ni vršila po krščanskih načelih; v veliki, morda v največji meri, pribija, je bil tega kriv »slab časnik«. Pa ne tisti, ki je »duhovno mišnico« odkrito prodajal, ampak še bolj tisti, ki jo je prodajal »skrbno zavito v svilnati papir«. Slednji so ga spominjali na svetopisemski nauk, da so najbolj nevarni tisti krivi preroki, ki prihajajo v ovčjih oblekah, znotraj pa so grabežljivi volkovi. Iz tega je potegnil nauk, da se je treba izogibati vseh nekrščanskih časnikov, zlasti pa še tistih listov, ki se »kaj radi trkajo na 'krščanska' prsa, vsakega resničnega kristjana in katoličana pa obrekujejo in psujejo kot 'klerikalca'«. Takšni časopisi so svojo nekrščansko mišnico prodajali kot zdravo hrano, piše, a mišnica ostane vedno mišnica, naj jo izdeluje in prodaja ta ali ona firma. Vsako »mišnico« je treba zavriniti, naj se tudi ponuja pod domoljubno pretvezo. Zgolj nasprotovati slabemu ni dovolj, treba je tudi delovati za dobro. Delati za dobro, krščansko časopisje, ga podpirati, braniti in širiti: to je dobro delo po krščanskih pojmi. In dobra dela je treba opravljati, kdor jih ne, ni pravi kristjan. Za slovenskega kmeta, delavca in obrtnika, sklene, ni boljšega lista, kot je *Slovenski gospodar*, ki ljudstvo najboljše poučuje, bodri, razvedruje, tolaži in brani. Nikdar ni zašel na stranpoti, ker »vedno čuti dih domače grude ter sledi nad njo plavajočemu duhu božjemu«. Njegove bralce poziva: »Če je še tako trdo za denar, kakor menda nikdar poprej, naročnino bodemo zmogli, ker moramo zmoči. Naročimo si list sami. Agitirajmo pri drugih. 'Slovenski gospodar' za nas, mi pa vsi za njega!« (Jezernik 1933d: 1)

Katoliški tisk kot sejalec klenih zrn

Leta 1934 je v *Slovenskem gospodarju* s svojim prispevkom nastopil trikrat. V prvem od objavljenih člankov je poudarjal pomen krščanskega načela, za katerega je menil, da bi ga bilo treba izvajati »na vseh področjih življenja, zasebnega in javnega«. Dvajseto stoletje, je opazal, prinaša človeštvu številne življenjske stiske in težave. Te so toliko silnejše in usodnejše tam, kjer je organizem oslabel in nima dovolj odporne sile. Katoličani, piše povsem v duhu kulturnega boja, ki ga je sprožil Anton Mahnič (glej Mahnič 1889: 286), bi se morali zavedati, da je izvor tega v odpadku od Boga, namesto katerega so postavili »malika: človeka in pa narod«. V obeh je namreč utelešen človeški napuh, ki se dviga zoper Boga in njegovo cerkev. Katoliška cerkev je za časa katakomb preživljala težke čase, ko so jo hoteli, »kakor nekateri danes, popolnoma uničiti, nauk Gospodov izbrisati«. Vendar so se ti varali v svojih nakanah in upih: »Križ, zastava našega upanja,

znamenje našega rešenja in vstajenja, je zasajen na zemeljski obli.« Vendar, dodaja, to še ne zadostuje. Potrebna je dejavna vera ali, kot so ji rekli sodobniki: katoliška akcija. Svoje bralce poziva k sodelovanju z duhovniki, »ki so najboljši sinovi cerkve in naroda«, naj jim bodo v pomoč pri njihovem napornem verskem in domoljubnem delu. In jih opozarja, naj ne hodijo skozi življenje z zavezanimi očmi ali s krinko pred obrazom, kajti s tem zgolj pomagajo verskim nasprotnikom, da delajo postojanke med njimi. Točke njihovega delovnega programa naj bodo predvsem: »verska vzgoja mladine, krščansko časopisje in dejavna ljubezen do bližnjega.« (Jezernik 1934a: 5)

Kot kaže, pa ga je dogajanje v prihodnjih mesecih navdalo s prepričanjem, da samo narodna prosveta ni dovolj. Da čas vse bolj razločno kliče na boj, in to krvav boj. V božičnih dneh leta 1934 je opisal, kako je neki vojskovodja pred odločilno bitko pregledoval vrste svojih vojakov. Nagovoril jih je: »Kdor izmed vas je pripravljen umreti v boju za svojo od sovragov ogroženo domovino, naj napravi korak naprej!« Niti enemu vojaku ni zastal korak, tisoče mož v zbor je strumno naredilo korak naprej v zavesti, da s tem le izpolnjujejo svojo dolžnost. Potem ugotovi, da so tudi katoliški Slovenci imeli svoje dolžnosti: kot vojaki Kristusa Kralja bi morali biti vedno pripravljene na boj. Katoliška Cerkev je bila vse od svoje ustanovitve tarča sovražnih napadov, te bo morala odbijati vse do konca sveta. Zato nobenemu Slovencu ne bi smel zastati korak, kadar bi bilo treba stopiti naprej v obrambo pravic katoliške Cerkve in slovenskega naroda. Katoliška vera kot taka, je menil, ni bila v nevarnosti, saj ogrožena je bila samo pri tem ali onem katoličanu. Problem so predstavljali tisti slovenski ljudje, ki so tako zlahka postali »žrtev zmede pojmov, katera se vedno bolj širi med nami«; »ta opasna duševna megla« se je menda širila predvsem med mladino. Ljudje si želijo predvsem »svetlosti in jasnosti«, ta pa prihaja, vsaj v tistih zadevah, ki so bile v javnosti na dnevnem redu, izključno iz krščanske narodne prosvete. Glavno sredstvo prosvete in izobrazbe, ocenjuje, je katoliški časnik, med katerimi kot najboljšega priporoča *Slovenskega gospodarja*. Časopis, ki je »v resnici ljudski list« in ki je bil ves čas svojega obstoja učitelj slovenskemu ljudstvu, vodnik na potu prosvete in politike, tolažnik v težkih in bridkih časih, branitelj njegovih verskih in narodnih svetinj. Zato poziva stare naročnike, naj mu ostanejo zvesti, naj tudi pridobivajo novih. Če kje najdejo »nekrščanske liste«, svetuje, pa naj poskrbijo, da »izginejo iz slovenskih krščanskih hiš«. Kajti po njegovem prepričanju za tiste, ki širijo zmoto in laž ter pohujšujejo mladino, ne bi smelo biti prostora v slovenskih družinah. (Jezernik 1934c: 4)

V nedeljo, 29. septembra 1935, je »vrli, za krščansko organizacijo navdušeni« Baltazar Jezernik v Šentilju pri Velenju ob veliki udeležbi vodil slavnost ob tridesetletnici katoliškega prosvetnega društva. Prosvetni tabor na prostem so napovedali kresi na okoliških gričih, razsvetljeni cerkveni stolp in rakete v soboto zvečer. Glavni govornik na taboru je bil predsednik Prosvetne zveze Josip Hohnjec, ki je na primerih iz preteklosti pojasnil pomen krščanske narodne prosvete za prihodnost slovenskega naroda. Predstavnika domačih fantov in deklet sta bodrila mladino, naj složno vstopi v vrste izobrazujoče se katoliške mladine. Popoldne je sledila prireditev s pevskimi točkami in gledališko igro, burko v enem Če sta dva ... Z govorom je nastopil tudi duhovni svetnik Schreiner, ki je očrtal zgodovino društvenega obstoja, razvoja in plodovitega delovanja. Župniku Schreinerju je bila na taboru kot ustanovitelju in neumorno delavnemu voditelju društva izrečena prisrčna zahvala. Celodnevno proslavo je spremljala polnoštevilna rudarska godba iz Velenja. Kot je zapisano v poročilu s proslave, priobčenem v *Slovenskem gospodarju*, je ta domačinom ostala v prijetnem spominu. Ob tem je izrazil željo, naj kot njen trajen uspeh ostane pobuda, da bo »društvo tudi vnaprej delovalo po istih načelih za iste vzvišene cilje.« (Nepodpisano 1935: 8)

Baltazar Jezernik je svoj zadnji članek v *Slovenskem gospodarju* objavil v začetku leta 1937. V njem se je zavzemal za katoliško prosveto. Prihodnost nam je neznana, je zapisal, gotovo pa je to, da bodo imeli takšno, kakršno bodo gradili. Po njegovem mnenju bi se morali zavedati, da je tisk sejalec, ki seje tako klena zrna kot tudi plevel, in da je prihodnost žetev tega, kar je bilo posejano. Zato se je zavzel za ustanovitev katoliškega narodnega tiskovnega sklada, za katerega bi vsak Slovenec prispeval, »kolikor pač zmore, mesečno po 1 Din, imovitejši pa še več«. Kot drugo sredstvo za širjenje katoliške prosvete je videl katoliška prosvetna društva s svojimi odseki. To naj bi bila najboljša nadaljevalna šola, v katero bi morali včlaniti vso slovensko katoliško mladino: »Naša slovenska katoliška prosvetna društva in naši prosvetni domovi naj so gorko ognjišče slovenske mladine, naj so ji kot okrilje ljubeče matere, ki zbira krog sebe vse z enako ljubeznijo in razumevanjem«, vzpodbuja svoje bralce. V krog katoliške prosvete naj bi se vrnil tudi tisti, ki so se nekoliko oddaljili, saj je za vse videl dovolj prostora. Ponudil jim je »bratsko roko« in jih opomnil, da nihče ni tako močan, da bi ne mogel pasti, pa tudi nikdo ne tako slab, da bi ne mogel vstati. Mlade pa je opozoril, da so ideali, ki jih mladim ponuja »takozvana moderna doba«, v resnici le »blodni ideali, ker njihovi glasniki priznavajo le tostransko življenje«. Zato nagovarja bralce

Slovenskega gospodarja, naj strnejo svoje vrste, naj vsak dela po svojih močeh in zmožnostih, »da bo prodor katoliške misli v široke plasti slovenskega naroda popoln in zmagovit.« (Jezernik 1937: 10)

Kmeta nad nemškega vojaka 1944

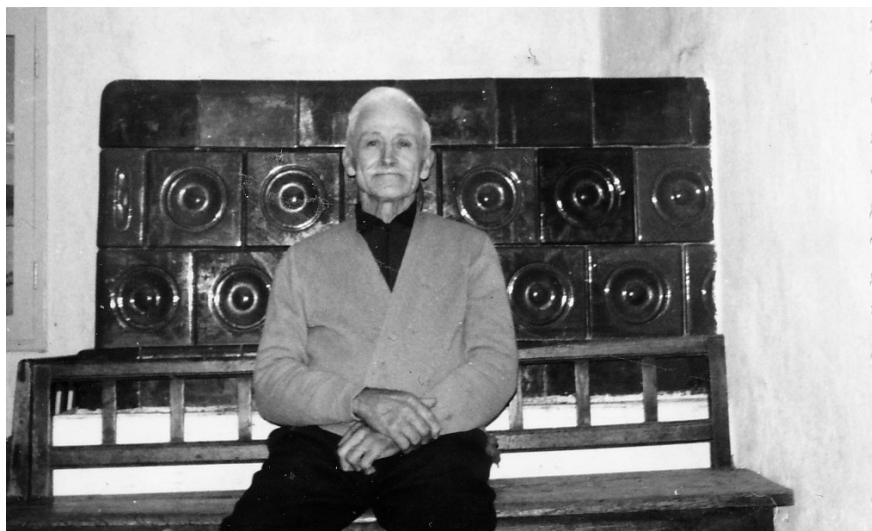
Po izidu tega članka se v *Slovenskem gospodarju* ni več oglasil. Zakaj, tega mi ni mogoče ugotoviti. Zdi pa se, da je že v tem času razvil drugačen svetovni nazor. Še vedno je ostal veren katolik in spominjam se, da je v svoji domačiji vedno najprej pomolil, preden smo začeli jesti. Spominjam pa se tudi, da se je sam čutil za socialista. »Nisem komunist, ampak socialist,« mi je rekel s svojim značilnim dobrohotnim izrazom na obrazu. Se pravi socialist po podobi Janeza Evangelista Kreka, za katerega je Henrik Tuma v svojih spominih zapisal, da je bil od svojega prvega nastopa pa do svojega konca »učitelj slovenskega kmečkega ljudstva«. Krek je bil po Tumi eden prvih med Slovenci, ki je »doumel moč socializma kot svetovne duhovne moči« in je kot duhovnik uveljavljal socializem med preprostim kmečkim ljudstvom. To je bilo vse do začetka druge svetovne vojne organizirano »po njegovih idejah, po njegovih socialnih in gospodarskih načrtih« (Tuma 1937: 412). Po trdnem prepričanju Baltazarja Jezernika je Krek delal za svoj rod in ljubil svoje ljudstvo »z res pravo ljubeznijo«, zato ga je tudi ohranjal v »neizbrisnem spominu« (Jezernik 1934b: 1).³⁹ Sledeč Krekovim idealom se je po izbruhu druge svetovne vojne aktivno vključil v Osvobodilno fronto, medtem ko so se vsi njegovi trije sinovi, Franc, Jože in Boltežar, priključili partizanom; Boltežar, najmlajši med njimi, tedaj še ni dopolnil niti sedemnajst let.

V zvezi z njim sem v mladosti večkrat slišal pogovore o dogodku iz leta 1944, ki ga je v svoji monografiji o narodnoosvobodilnem boju v Šaleški dolini podrobneje opisal zgodovinar dr. Milan Ževart. Dogodek je povezan z nemško vojsko, ki je bila 8. septembra 1944 v Šentilju pri Velenju, medtem ko je bila Tomšičeva brigada na Ponikvi pri Žalcu. Tedaj je pet deklet neslo partizanom sveže perilo, tobak in nekaj hrane. Pri tem jih je zalotila nemška patrolja in jih aretirala. Dogodku je

39 Henrik Tuma je v svojih spominih opisal svoje naključno srečanje s Krekom. Krek je šel na delavski shod v Trbovlje. V razgovoru sta se dotaknila razlike med socialdemokratskim in krščansko-socialnim naziranjem. Po kratki polemiki mu je Krek kar »naravnost izjavil, da ima načelno prav Marxov socializem, da pa on kot duhovnik ne more zastopati strogega marksizma; če bi ne bil duhovnik, bi gotovo bil pristaša socialno demokratične stranke.« (Tuma 1937: 234) Kot je zabeležil Petar Rogulja, se je Krek sam označeval za »klerikalca.« (Krek 1919: 50)

prisostvovala soseda Helena Jezernik in takoj obvestila Baltazarja Jezernika. Takrat je bil že več kot petdeset let star in, kakor je sam povedal, bojazljivec res ni bil, junak pa tudi ne. Takoj je skoval načrt, da bi skupaj s svojim mladoletnim sinom Boltežarjem ter bratrancem Ivanom Jezernikom in njegovim sinom Ivanom napadel vojaka, ki je stražil zajeta dekleta, ga razorožil in jih osvobodil (-dk 1969: 12). Razoroženega vojaka je nato imel dva dni pri sebi doma, nakar ga je predal partizanom na Ponikvi. Nemški vojak je bil nekaj dni pri partizanih, ker pa so mu nekateri med njimi grozili, da ga bodo ustrelili, se je ustrašil in kar bos pobegnil v Celje. Vendar Pečaka ni izdal in je njegovi družini celo pomagal, ko so nemške enote ponovno hajkale v Podkraju pri Šentilju (Nepodpisano 1967: 3; -dk 1969: 12; Ževart 1977: 515–16). Na Baltazarja Jezernika so nemške oblasti razpisale visoko denarno nagrado, menda celo 60.000 nemških mark (Vrabl 1970: 7). Več mesecev se je s pomočjo sovaščanov uspešno skrival. Spal je po okoliških kozolcih, a ga niso prijeli, ker ga kljub visoki razpisani nagradi nihče ni izdal (-dk 1969: 12; Vrabl 1970: 7; Hudales 2013).

O povezanosti Baltazarja Jezernika in Ivana Jezernika z Osvobodilno fronto že pred septembrskim dogodkom leta 1944, kot rečeno, nimam podatkov. V zgodovini narodnoosvobodilnega boja v Šaleški dolini je zabeleženo, da je bil Baltazar

Fotografija 38: Baltazar Jezernik leta 1955. Arhiv Božidarja Jezernika.

Jezernik še pred koncem vojne aktivno vključen v delo okrajnega odbora Osvoobodilne fronte Šoštanj in je bil kot Baltazar Jezernik - Iztok na njegovi zadnji seji pred osvoboditvijo izvoljen za namestnika sekretarja izvršnega odbora okrajnega plenuma (Ževart 1977: 587).

Boj za elektrifikacijo in modernizacijo

Konec vojne in sprememba družbene ureditve za Baltazarja Jezernika nista pomenila konca njegovega družbenega angažmaja. Ostal je zvest svoji domačiji in nadaljeval kmetovanje. Po svojih močeh pa se je vključeval tudi v prizadevanja za elektrifikacijo in industrializacijo zemlje ter vsestransko izboljšanje kmetijstva. Množična selitev podeželskega prebivalstva v mesta po drugi svetovni vojni in socialistični revoluciji je kmalu pokazala, da z dotedanjimi načini obdelave zemlje slovensko kmetijstvo ne bo moglo zadovoljevati vedno večjih potreb delavstva in mestnega prebivalstva. Zato so začeli razpravljati o borcih za večji hektarski donos kot o posebnem gibanju. Precejšnje zanimanje za to gibanje so menda pokazali zlasti tako imenovani napredni kmetje. O borcih za večje pridelke so takrat dosti razpravljali po vseh slovenskih vaseh, prvi so »resno začeli z delom« kmetje iz Šentilja pri Velenju. Konec oktobra 1948 so se zbrali, da bi se dogovorili, kako bodo obdelovali svoja polja, kako uredili posestva, hleve, vinograde, sadovnjake, pašnike in podobno. Vneto so razpravljali tudi o pogojih, potrebnih za to, da kdo od borcev za večje pridelke postane udarnik. Precej so se ustavljali ob vprašanju pomanjkanja delovne sile, a ugotovili so, da se zaradi hitrega razvoja industrije to ne bo ublažilo, pač pa bo industrija zaposlila še več rezervne delovne sile, ki je bila še na kmetih. Kmetom je ostalo le to, da z malo delovne sile, pa z več tehničnimi pripomočki čim bolj povečajo hektarski donos – kar jih bo pravzaprav dvignilo na raven kmetov v naprednih državah. Kmetje, ki so pristopili v gibanje borcev za večje pridelke, so se častno obvezali v posebnih pogodbah, da bodo izpolnili vse prevzete obveznosti (Nepodpisano 1948: 3). *Celjski tednik* je v celoti priobčil pogodbo, ki jo je 31. oktobra 1948 podpisal Baltazar Jezernik, posestnik 11 ha obdelovalne zemlje, in se z njo moralno obvezal, da bo kot član Osvoobodilne fronte storil naslednje:

1. Na posestvu uredil tak kolobar (plodored), ki bo najbolje odgovarjal plodnosti zemlje in omogočil, da se zemlja ne bo enostransko izčrpavala. Plodored bo v skladu s smerjo gospodarstva v našem kraju.

2. Gnojišče bom uredil tako, da bo gnoj pravilno dozoreval. Izboljšan gnoj bom pridobival na ta način, da ga bom skladal na visoke kupe. Uredil bom gnojišče in gnojnično jamo.
3. Skrbel bom za priprave komposta za gnojenje travnikov in vrtov.
4. Povsod, kjer bo le mogoče, se bom posluževal strojnega oranja, in povsod, kjer bo mogoče, izvršil globoko jesensko oziroma zimsko oranje.
5. Kolikor dopušča teren, bom sejal s sejalnim strojem vse kulture v vrste zaradi lažje obdelave.
6. Vso pažnjo bom posvetil zatiranju rastlinskih škodljivcev ter bom sodeloval pri množičnem zatiranju istih.
7. Temeljito in pravočasno bom izvršil okopanje in se v največji meri posluževal okopalnika.
8. V kolikor bom imel ozimnega žita, ga bom spomladi čimprej prebranal.
9. Žetev in košnjo bom vedno pravočasno izvršil.
10. V treh letih bom odstranil vso mešano pasmo kokoši. Za vsak nasad bom odslej najprej poskrbel samo jajca pristne štajerske kokoši.
11. Moje sadno drevje bo stalno očiščeno. Iz sadovnjakov bom odstranil vse staro in bolno drevje.
12. Izvršil bom zimsko škropljenje sadnega drevja.
13. Gojil bom število sadnih sort. Nerodovitne sorte in sorte, ki niso po samem izboru predvidene, bom precepil.
14. Uredil bom po možnosti plantažne nasade. Na novo pa bom nasadil samo sorte sadnega izbora, in to največ 4 do 5 sort. Sadil ne bom drevja z višjim deblom kot 160 cm.
15. Po možnosti bom prideloval sortirano vino. V treh letih pa bom odstranil s posestva zadnji trs šmarnice.
16. V svojem hlevu bom imel samo rodovniško živino in se pečal z vzgojo mlade plemenske živine.
17. Hlev bom imel vedno čist in ga vsaj enkrat letno prebelil.
18. Gojil bom svinje samo čiste slovenske pasme.
19. Uredil si bom pašnik.
20. Gledal bom, da bo dosežen hektarski donos pšenice 18 q, krompirja 150 q, koruze 25 q, krmske pese 250 q.
21. Pri detelji bom pustil najmanj 20 % za seme, višek semena pa bom oddal državni semenarni.

Fotografija 39: Baltazar Jezernik je bil zelo ponosen na svoje hmeljarjenje. Med obiranjem hmelja leta 1962 s hčerkami Marijo in Slavo ter vnukom Cirilom. Arhiv Božidarja Jezernika.

Pogodbe so sklenili tudi kmetje Blaž Dolinšek, Kristl Kuhar, Blaž Kralj, Rudolf Uranjek, Franc Gril, Baltazar Jelen, Anton Dolinšek, Franc Uranjek, Alojz Kopitar, Anton Glušič, Anton Jelen, Anton Tajnšek, Franc Ocepek, Anton Habe in Franc Rajh. Vsi so tudi sklenili, da bodo v svoje gibanje pritegnili še čim več ostalih, da bo »tako v Št. Ilju in okoliških vaseh prihodnja leta dosežen tak hektarski donos, ki bo lahko v zgled ostalim.« (Nepodpisano 1948: 3)

Po koncu vojne je Baltazar Jezernik aktivno deloval v okviru SZDL,⁴⁰ predvsem pa je preudarjal, kako izboljšati kmetijske donose. Bil je tudi večletni predsednik združnega sveta in predsednik Kmetijske zadruge v Šentilju (Hmeljarski odbor OZZ Žalec 1955: 2; Nepodpisano 1970a: 3). Zavzemal se je predvsem za povečanje hmeljskih površin, saj, kot je naredil gospodarski račun »brez svinčnika, po domače«, kvalitetni pridelek hmelja s parcele s 500 sadikami dá izkupiček, s katerim si lahko družina nabavi zase potrebno količino živil. S smotrno razširitvijo hmeljskih površin in z njihovo pravilno obdelavo, je bil prepričan, bi mnogi posestniki »vsekakor in lažje ter pravočasno izpolniti svoje obveznosti do skupnosti, brez posebnega nerganja« (Jezernik 1957: 9; glej tudi Kač 1955: 10).

40 Op.ur.: Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenja - prostovoljna politična organizacija vseh delovnih ljudi in občanov – do 1953 OF – Osvobodilna fronta.

Odlikovanja in priznanja

Za svoje delovanje je prejel več odlikovanj in priznanj. Leta 1956 je kot napredni kmet in zadružnik prejel red dela II. stopnje (Nepodpisano 1956: 2). Največje priznanje pa je prejel 25. aprila 1970, ko so na slavnostni seji predsedstva republiške konference SZDL Slovenije v počastitev obletnice ustanovitve OF slovenskega naroda prvič podelili republiška priznanja tridesetim aktivistom OF in SZDL. Seji so predsedovali vsi dotedanji predsedniki glavnih odborov in republiške konference SZDL: Josip Vidmar, Miha Marinko, Albert Jakopič - Kajtimir, Vida Tomšič in Janez Vipotnik. Priznanja je podelil predsednik republiške konference SZDL Janez Vipotnik, prejeli pa so jih Edvard Kardelj, Mario Abram, Dušan Bavdek, Alojz Cerkenik, Peter Hlastec, Franc Hojnik, Ida Jelovšek, *Baltazar Jezernik*, Ludvik Kejžar, Jože Klanjšek, Zlatko Kovačič, Alojz Kusold, Marija Levar, dr. Slava Lunaček, Stojan Makovec, Janko Markič, dr. Lambert Mermolja, Zvonko Perc, Sida Podlesek, Karel Prušnik, Boris Race, Franc Rant, Franc Štajdohar, Jože Telič, Franc Tolar, Štefan Urbanc, Angela Vidmar, Edo Zorko, Boštjan Žagar in Bogdan Žolnir (Nepodpisano 1970a: 3; 1970b: 2; 1970c: 7). Takrat 76-letni Baltazar Jezernik je kot edini v žalski občini dobil zlato značko republiške konference SZDL kot priznanje za svoje dolgoletno delo v Osvobodilni fronti, Socialistični zvezi, v občinski samoupravi ter kmetijskem zadružništvu, in sicer kot »eden redkih kmetov, ki so se uveljavljali v družbenopolitičnem življenju.« (Nepodpisano 1970a: 3; tv 1970: 8; Košmrlj 1970: 1)

Fotografija 40: Baltazar Jezernik leta 1970, *Novi tednik*. Foto Tone Vrabl, Arhiv Božidarja Jezernika.

Ob tej priložnosti, ki jo je Baltazar Jezernik ocenil kot najlepši dan v njegovem dolgem življenju, je za celjski *Novi tednik* naredil z njim intervju Tone Vrabl. V pogovoru je povedal, da je vse, kar je dosegel, dosegel, ker so mu drugi pripomogli. Sam velikih stvari, je dejal, nikoli ne bi zmogel. Sicer pa, je dodal, pregovor pravi: »Kar ti veleva stan, si storiti dolžan« (Vrabl 1970a: 1). Svoje delo je opisal kot »skromen kamenček v mozaiku, ki ga ustvarjamo, da bi imeli lepše življenje«. Pojasnil je, da mu je največ moči in pomoči dala slovenska knjiga in da je svoje vzornike iskal v ljudeh, ki so svoje življenje prav tako zapisali lepšemu življenju slovenskega naroda. Iz knjig in od ljudi je črpal znanje, vse skupaj pa prilagajal skromnemu kmečkemu srcu in tako je delal vse življenje. Pri tem mu je bilo vodilo, da je ljudi treba poslušati, jih razumeti in čutiti z njimi, kajti potem bodo oni čutili s tabo (Vrabl 1970: 7).

Fotografija 41: Pečakova domačija danes propada; na desni strani domačije je Baltazar Jezernik po letu 1945 domačiji dogradil hmeljsko sušilnico. Jože Hudales, 2020.

Zaključek

Po koncu druge svetovne vojne in prevzemu oblasti so jugoslovanske oblasti svoje domače politične in vojaške nasprotnike potisnile ob stran kot narodne izdajalce,

mitske simbole zla. Na njih je padla tako močna stigma, da je pozneje Marjan Rožanc ocenil, da »iz te mitične odrinjenosti« ni bilo mogoče izluščiti, »kaj je pravzaprav izprijenost in zlo, kaj narodna izdaja« (Rožanc 1981: 64). Po novi spremembi družbene ureditve leta 1991 je prišlo do novega prevrata v gledanju na preteklost, še zlasti pa na dogajanje med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Črno-belo upodabljanje zgodovinskih dogodkov in osebnosti je sicer ostalo prevladujoč svetovni nazor, le da zdaj dogodki in osebnosti, ki so jih prej leta in leta upodabljali v najsvetlejših barvah, poslej številni upodabljajo v kar se da temnih barvah. Za glavne junake včerajšnjega dne je pogosto mogoče slišati oznako »zločinec«. Ne zaradi bolj tehtnih in celovitih upodobitev, pač po v skladu s principom, po katerem so »naši« vedno dobri, medtem ko so »oni drugi« slabi. V tem zanosu je vrhovno sodišče šlo celo tako daleč, da je leta 2020 odpravilo obsodbo na smrt, ki jo je leta 1946 generalu Leonu Rupniku izreklo prav tako slovensko sodišče. Tako razsojanje »v imenu ljudstva«, seveda, ni in ne more biti brez posledic v razumevanju ljudi, kaj je dobro in kaj slabo, kaj pravica in kaj krivica. Ker je dobro in slabo, pravica in krivica vedno vezano z dejanji konkretne osebe.

Pogosto slišimo, še zlasti v političnem govoru, kako so skupnosti razdeljene na pol, in sicer na tiste »za« in one »proti«. V tej optiki so družbe vedno videti kot razdeljene na približno dva enako velika dela, med seboj ločena po tem, kako kdo vidi kozarec z vodo: kot napol polnega ali napol praznega. Dejansko se pripadniki nobene družbene skupine ne delijo na dve bolj ali manj enaki polovici glede vseh družbenih vprašanj, pravzaprav je taka situacija prej izjema kot pravilo. Podrobnejši pogled v tako »razdeljeno« skupnost namreč praviloma pokaže, da je tako jasno opredeljena za eno ali drugo stran le manjšina ljudi, morda do desetih odstotkov na eni ali drugi strani obeh skrajnosti, medtem ko večina ostaja odprta za oba vidika argumenta. Poudarjanje razdeljenosti ljudi na dve polovici pa je kljub temu zelo priljubljeno orodje. Posamezni politični voditelji in tisti, ki si to želijo biti, se ga pogosto in radi poslužujejo, ker s tem pripisujejo svojim stališčem dodatno tehtnost. Njihovo mnenje ni več zgolj stališče posameznika ali manjše skupine ljudi, ampak gre za mnenje upoštevanja vrednega števila ljudi.

Delitev ljudi na dve jasno zoperstavljeni strani pride praviloma najbolj očitno do izraza v časih vojne, ko se ljudje iz raznoraznih vzrokov in razlogov bodisi sami opredelijo bodisi jih razvoj dogajanja postavi na eno ali drugo stran. Na Slovenskem je še vedno zelo prisotna in boleča delitev na tako imenovano partizansko

stran na eni in domobransko na drugi, do katere je prišlo med drugo svetovno vojno. A kljub desetletjem, ki so pretekla od takrat, je delitev, do katere je prišlo v letih vojne, še vedno živa, in to kljub spravi slovesnosti, na kateri sta si 8. julija 1990 ob prisotnosti večtisočglave množice segla v roke takratni predsednik republike Milan Kučan in ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar. Sporočilo, ki ga je marsikdo razbral iz tega »spravnega dejanja«, je bilo, da so bili med drugo svetovno vojno oblečeni v partizanske uniforme komunisti, v domobranske pa katoliki. A skoraj dve desetletji pozneje je ob podobni priložnosti neki slavnostni govornik znova spravno dejanje predsednika republike in ljubljanskega nadškofa postavil na glavo in zatrdil, da tedaj, ko sta si Kučan in Šuštar segla v roke, ni bila sklenjena sprava. Njuno tedanje rokovanje naj bi bilo »zgolj navaden pozdrav dveh znancev«. Sprave potemtakem ni (bilo), kot del slovenskega političnega vsakdanjika je ostal govor o (nedovršeni) spravi, za katerega je značilno gledanje, ki vidi v preteklosti zgolj manifestacije boja dobrega in zla. Vendar kot lepo ponazarja življenjska zgodba Baltazarja Jezernika, kmeta iz Šentilja pri Velenju, tudi takrat delitve niso (bile) tako enostavne in črno-bele, kot se trudijo prikazati nekateri.

Pred koncem: Spominske krajine Šentiljčank in Šentiljčanov

Jože Hudales

Konec leta 2011 sem se odzval na pobudo predsednika KS Šentilj Janeza Podbornika in njegovega odbora za zgodovino Šentilja (Lepoldina Čas, Blaž Dolinšek, Jakob Grošl, Dušan Janežič, Mateja Kvartič in Mirko Vranjek), da s skupino študentk in študentov etnologije in kulturne antropologije iz ljubljanske Filozofske fakultete pridemo za nekaj dni v kraj in zapišemo čim več spominov na njegovo preteklost. Želeli so, da bi tako nadaljevali delo Odbora, ki je takrat že nekaj let uspešno deloval v KS Šentilj in skupaj z nekaterimi domačimi avtorji poskrbel za nekaj zanimivih izdaj, ki so razkrile ta ali oni segment krajevne preteklosti, na katero so bili ponosni. Šentiljski teren sem med svojim delom v muzeju Velenje (1979–2000) že dodobra spoznal, saj sem poleg vasi Družmirje, ki je prav takrat izginjala v valovih Šoštanjskega jezera, za svoj prvi etnološki teren izbral prav Šentilj, kamor sem v letu 1980 in 1981 zahajal s skupino dijakov in dijakinj drugega in tretjega letnika Gimnazije Velenje, ki so se pod mojim mentorstvom vključili v etnološki krožek na šoli. Skupino štirih najbolj vnetih mladih etnologinj sem potem nagovoril, da so rezultate naših šentiljskih raziskovanj strnile v raziskovalno nalogo, s katero so se po regijski ravni uvrstile na državno predstavitev raziskovalnih nalog v okviru gibanja Znanost mladini, njihova naloga pa je bila izbrana tudi za objavo v knjižnici Glasnika SED – *Na poti k etnologiji* (Al Sayegh idr. 1982: 37–50).

Ob urejanju gradiva, ki smo ga potem s študentkami in študenti v Šentilju beležili leta 2012 in 2013, nas je čakalo kar nekaj presenečenj; po našem mnenju najbolj znamenitega sokrajana Karla Oštirja (1888–1973)⁴¹ v Šentilju skorajda niso več poznali; le eden od nekaj deset sogovornikov domačinov je vedel, da naj bi se rodil v Kotah, a je zanj slišal nedavno: »*Pred kakšne pol leta sem brau neki o njem, sam kaj konkretnega pa ne bi vedu povedat.*« (Rudi Rajh, roj. 1929, in Zinka Rajh, roj.

41 Po podatkih domače strokovnjakinje Mateje Kvartič Dolinšek je bil Karel Oštir rojen v Arnačah 1888, umrl pa je leta 1973; po gimnaziji v Celju od 1909 do 1913 je študiral primerjalno jezikoslovje v Gradcu in na Dunaju ter je po izpopolnjevanju v Sankt Peterburgu, Londonu in na Dunaju leta 1919 v Gradcu doktoriral in bil od 1922 do 1959 profesor za primerjalno jezikoslovje na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Bil je tudi dekan FF ter redni član SAZU in sodi med najpomembnejše evropske raziskovalce staroevropskih jezikov (Kvartič Dolinšek 2017: 349).

1938; Pri Poliču, Arnače / Maja Jevnikar in Manca Sok, 2013) Ko sem iskal primerek Oštirjev v ohranjenih Zapisnikih duš, ki jih hranijo v šentiljskem župnišču za leta 1847–56, 1857–1866, 1867–84 in 1906–1939, se je izkazalo, da niti staršev niti samega Karla Oštirja v njih ni bilo mogoče najti. Glede na to, da so vsak nov Zapisnik duš zastavili tako, da so vse prebivalce Šentilja v njihovih hišah zabeležili v prvem letu nastajanja zapisnika, kasneje pa so v okviru desetletnih ali daljših časovnih obdobij po dvakrat ali trikrat vnesli naenkrat vse spremembe, ki so nastale zaradi selitev, smrti, novih rojstev itd., lahko seveda sklepamo, da se je družina Karla Oštirja priselila v kraj po letu 1884 in se odselila pred letom 1906 – v času, ki ga zajema edini manjkajoči Zapisnik duš iz tistega časa, zato ga v omenjenih zapisnikih ni bilo mogoče najti. Tudi nekateri drugi v slovenskem prostoru bolj ali manj (pri)znani krajanji Šentilja so skoraj utonili v pozabo. Med temi smo zato v tem zborniku s pomočjo profesorja Božidarja Jezernika spet osvetlili podobo njegovega deda Baltazarja Jezernika z domačije pri Pečaku, ki je imel izjemno zanimivo življenjsko zgodbo.

Ostali spominski zapisi Šentiljčank in Šentiljčanov se nanašajo na različna obdobja razvoja kraja, med katerimi seveda prevladujejo najprej tisti, ki so se jih iz svoje mladosti spominjali sami, toda takoj za temi osebnimi, individualnimi spomini najstarejših Šentiljčank in Šentiljčanov na njihovo mladost so študentkam in študentom najpogosteje omenjali najstarejše spomine na kraj, ki segajo nekaj stoletij nazaj.

Ob začetku terenskega dela v Šentilju sem pričakoval, da bodo zgodbe, ki se nanašajo na 20. stoletje, in tiste iz časa 2. svetovne vojne (te dejansko predstavljajo tudi v okviru NOB na Štajerskem omembe vredne vojne dogodke) predstavljale daleč največji del socialnega spomina večjega števila krajanov Šentilja. A ko smo jih obiskovali v času terenskih vaj in povpraševali po krajevnih spominih – osebnih in tistih, ki so jih kadarkoli slišali od svojih staršev, starih staršev, sorodnikov in drugih starejših prebivalcev kraja, jih nismo več slišali zelo veliko. Še vedno je med krajanji Šentilja ostalo živih veliko najstarejših ustnih izročil o obeh bližnjih gradovih (Gradič in Škrilinov grad – Švarcenštajn in Helfenberg). Tudi ledinska imena in domača imena kmetij, katerih poznavanje je sicer med mlajšimi prebivalci Šentilja hitro izginjalo, so starejši še ohranjali v svojem vsakdanjem govoru. Toda presenetljivo, namesto pripovedih o edini krajevni – župnijski cerkvi sv. Ilja, so se ohranili drobci zgodb o starih izginulih cerkvah vsaj na štirih različnih lokacijah: v *Rovprčah*, na *Solakovem* in *Goršekovem hribu*, na ledini, imenovani *Cerkujek*. Tudi

krajev, ki se »jih je treba bati, ker tam straši« ali »kjer se godijo druge čudne« reči, so znali še veliko naštetih. Pri tovrstnih »spominih« sicer ne gre več za dolge sklenjene pripovedi, kakršne bi med prebivalci kraja morda lahko zapisali še pred nekaj desetletji; do danes so ostali samo drobci, a se ti še vedno dajo povezati v bolj smiselne in sklenjene celote, če jih primerjamo – povežemo z drobci istih oz. podobnih starih zgodb, ki so bile zapisane pri nas od 19. stoletja dalje. Drobci, zapisani v Šentilju v drugem desetletju 21. stoletja, ki so se nam zdeli na prvi pogled tako fragmentarni, pa vendarle pokažejo presenetljivo bogastvo prostora, ki je moralo biti nekdanj v tem pogledu zelo bogato.

Od pripovednega izročila, ki sega daleč nazaj v najstarejše čase, smo bili najprej zlasti pozorni na različna ohranjena ledinska imena; nekatera smo (pre)poznali kot zanimive starosvetnosti že veliko prej. Vsaj meni so vzbudila pozornost že ob prvih terenskih stikih s Šentiljem mnogo pred letom 2013, šele v zadnjih nekaj letih, ko sem se s tovrstnimi drobci izročila o »starih časih« podrobneje ukvarjal, pa se je pokazalo, da je obseg in nabor tovrstnih ohranjenih izročil v Šentilju izjemno bogat in vreden podrobnejših raziskav. Tudi Tone Ravnikar, najboljši poznavalec starejše zgodovine Šaleške doline, je v nekaterih svojih prispevkih opozarjal na Šentiljske »starine« npr: »V Arnačah /.../ zasledimo manjše vzpetine pravilnih oblik, ki bi lahko bile gomilno grobišče prebivalcev starejše železne dobe, vendar arheološko niso dokazane /.../« (Ravnikar 2014: 196) Poleg šentiljskega gradu omenja v Ložnici in Podkraju še dva dvorca, ki sta bila prebivališči nižjega plemstva (militov), enega od obeh pa je celo lociral na današnjo domačijo Razdevšek v šentiljskem Podkraju (Ravnikar 2014: 202–203).

To pa ni edina »starodavna imenitnost« šentiljske doline; Ravnikar opozarja še na »očitno samostojnost« – samozadostnost šentiljskega terena, ki je kljub bližini precej večje sosednje Šaleške doline s kar dvema trgoma (trg Velenje od 1264 in Šoštanj vsaj od 1354) ohranil »starodavne in starosvetne« spomine kraja, ki so vidni tudi še po več kot tisočletju fevdalnega reda. Opozori na Šentilj kot koseško naselbino, tj. kraj, kjer so kosezi – pripadniki preostanka slovenskega plemstva iz zgodnjega srednjega veka – še dolgo v novi vek ohranili nekaj svojih plemiških privilegijev. Najbolj znane takšne koseške naselbine so bile Koseze pri Ljubljani, v Zagorju in na Teharjah pri Celju. Po Ravnikarjevem mnenju so ravno s to zadnjo koseško naselbino bili povezani tudi kosezi na območju Šentilja pri Velenju: »kaže, da so se šentiljski kosezi ob izgubi privilegijev vsaj delno umaknili s področja

Šentilja v Teharje, kjer so skupaj z drugimi lažje branili svoj posebni status /.../.« Na svojem »matičnem« – šentiljskem območju pa so obdržali še posamezna posestva. Ravnikar omenja, da nas na njihovo poselitev še danes spominjata imeni Kasesnik⁴² in Blagotinšek.⁴³ (Ravnikar 2007: 2 in 2014: 203–4) V svojem starejšem članku Ravnikar trojno omembo imen Blagotinšek, Kasaznik in Koseze iz leta 1263 sicer locira samo v bližnji Šentandraž (Ravnikar 1999: 73–74), v kasnejših obravnavah pa zapiše, da je kmetiji s tem imenom lahko sledil v zgodovinskih virih vse od leta 1226 naprej. Poleg tega pa Ravnikar omenja arhivske zapiske, ki pomagajo rekonstruirati posest teharskih kosezov na območju Šentilja, ki segajo vse do srede 18. stoletja. Iz njih je moč rekonstruirati, da je bila glavnina kosezov na območju današnjega Šentilja skoncentrirana na relaciji Kote – Ložnica – Andraž, kjer lahko iščemo tudi najstarejši naselitveni prostor teh slovenskih 'plemčev' v Šaleški dolini (Ravnikar 2014: 204). Tudi Ignaz Orožen, ki je kot cerkveni zgodovinar v drugi polovici 19. stoletja v Gornjem Gradu še lahko pregledoval številne arhivske vire z našega območja, ki danes niso več ohranjeni, spet omenja družino Kasesnik – Matijo Kasesnika kot bogatega posestnika iz Arnač (p. d. Korošec), ki je leta 1805 posedoval celo šentiljski Gradič in ga je leta 1807 za njim podedovala njegova hči Ana, poročena s svobodnjakom in tržanom iz Braslovč Markom Lipoldom. Lipoldi so imeli Gradič v lasti do leta 1849, ko pride v domače kmečke roke – kupi ga Sebastjan Glinšek, p. d. Hleš (Orožen 1884: 345).

Najstarejša ledinska in domača imena

Najstarejše krajevne spomine predstavljajo ledinska imena in domača imena domačij, ki so pomagale ljudem »podomačiti« pokrajino, v kateri so živeli. Ta marsikdaj obetajo še kakšna nova razkritja o preteklosti kraja, če bi vsaj najpomembnejše med njimi uspeli dovolj natančno locirati v pokrajini in jih nato dopolniti še s kako arheološko topografijo, ki za kraj še ni bila opravljena. Ledinska imena in domača imena kmetij nam tako, kot smo jih na terenu zabeležili doslej, sama po sebi še

42 Orožen (1884: 332) omenja Matevža Kasesnika, ki je leta 1763 daroval cerkvi donacijo za branje sv. maše zanj in njegovo soprogo, po njej pa naj bi vsako soboto tudi izplačali miloščino za pet farnih revežev. Tudi njegov sin Ivan je leta 1807 daroval zase in svojo soprogo branje sv. maše; Ivan Kasesnik je bil takrat lastnik najbogatejše šentiljske domačije pri Korošču, kasneje pri Pirhu.

43 Beseda izvira od blago tudi v pomenu bogastvo, moč. Morda je zanimivo pripomniti, da današnja domačija pri Blagotinšku leži na zahodni meji kraja (med Ložnico in Andražom) in jo s središčem Šentilja povezuje navidezna črta, ki domačijo preko Vranje peči, Gradišnika, Gorškovega hriba poveže z vrhom Gore v smeri proti vzhodu.

ne dajejo oporišč za obsežnejša sklepanja o nekdanji podobi kraja in pomenu njegovih posameznih lokacij. Če pa jih primerjamo s starejšimi podatki o ledinskih imenih in domačih imenih domačij v delih različnih zgodovinarjev, dobimo že dobro predstavo o najstarejših imenih v kraju. Najstarejše omenbe najdemo pri že omenjenem Ravnikarju (1999: 66, 73–75), ki je našel najstarejše šentiljske lokacije Arnače, Kote, Laze, Ložnica, Podkraj in Silova že v času pred 15. stoletjem in jih primerjal z Blaznikovo topografijo srednjeveških virov.

Nekoliko mlajšo sliko najpomembnejših ledinskih imen pa nam daje prvi zgodovinar Šaleške doline Ignaz Orožen, ki je leta 1884 v župniji sv. Ilja naštel naselja (nem. Gemeinden), tj. vasi z zaselki: **Arnače**, s cerkvijo sv. Ilja ter zaselki Gorice, Plate, Preša, Požerlija, Lave in Vodolje; **Ložnica** z Vranjo pečjo (Orožen navaja tudi nemško oznako Rabenstein in Rabenfels) in nekaj hišami v Kavčah; **Silova** (Zilova) z zaselki Kote, Kozjirog, Sela, Vrhe, Trnava in Selčnik; **Laze** z zaselki Na peči, Pod pečjo, Koželj, Brdo, v Grmiču, Švarcenštajn (Gradič) in Polhovgraben (Bilichgruben); in nazadnje **Podkraj** z zaselki Za vrhom, Razdel in Rovte. Pri tem Orožen pripominja, da je bila leta 1787 župnija skoraj pol večja, saj je bila za časa Jožefa II. iz okvirov župnije izločena hčerinska cerkev sv. Pankracija v Zgornji Ponikvi, ki je postala samostojna kuracija, kasneje tudi župnija (Orožen 1884: 326–27).

Seznam še danes znanih domačih imen domačij (ki so seveda deloma tudi spomin na ledinska imena), ki so ga po spominih krajanov napravile študentke in študenti na terenu, smo za zdaj spremljali samo s primerjavo treh različnih seznamov ledinskih in domačih imen, ki izvirajo iz doslej najdenih – tiskanih urbarjev in iz objavljenega izvlečka iz Zapisnika duš iz 1906–1939. Slika razvoja teh imen je za zdaj še malo povedna in jo bo treba še dopolniti s starejšimi podatki o podložnikih iz kraja, ki niso bili podložni domačemu grajskemu gospodu s Švarcenštajna. Med podložniki, ki so leta 1542 spadali v Švarcenštajnski urad, jih najdemo le malo, saj so tam navedeni številni podložniki, ki so označeni le z osebnim imenom in krajevnim določilom (npr. Miha ali Lorenc iz Laz) ali pa jih danes ne moremo več natančneje locirati oz. so se do danes ohranili pod drugimi domačimi imeni (taki so npr. Pongrac Schneider iz Laz, Zidar Benedikt iz Laz, Gregor Mlinar iz Trnave). Med temi najstarejšimi so lažje prepoznavna imena domačij Andreja **Pod pečjo** – **Pečaka** (nem. *undterm Stain*) v Podkraju, Filipa **Použa** (nem. *am Pausch*) v Lazah in Mateja **Voha** (nem. *Mathe Wach*) v Silovi (Orožen 1884: 338).

Mnoge stare domačije iz tega časa so bile očitno podložne drugim gosposčinam; Orožen omenja, da je imel grad Velenje vrsto podložnikov v Ložnici in pod Sevčnikom, pa tudi v Kavčah in Babini kladi, ki je danes ledinsko ime v Kavčah in blizu meje z Ložnico in Arnačami. V velenjskem urbarju iz leta 1598 so v Ložnici že navedene in še danes poznane naslednje domačije: **Cvikl**, **Jeusek**, **Satler**, **Hriberšek** in **Vranjek** (nem. *Gregar Rainipetsch* in *Vrainick*), **Ožil** (nem. *Oschiel*), **Selič** in **Jajčnik**. Med bližnjimi in posebej zanimivimi domačijami naj omenim na Sevčniku še Jurija **Terglava** (Orožen 1884: 264–66). Večina starih šentiljskih domačij pa je bila podložna Šoštanju – v najstarejšem šoštanjskem urbarju iz leta 1480 jih najdemo le nekaj na bližnjem Sevčniku in v Kotah (Orožen 1884: 420), v urbarju šoštanjske in kacenštajnske gosposčine iz leta 1575 pa je v šentiljski županiji, tj. v županiji pri sv. Tilnu v Kotah (nem. *Supp bei St. Gilgen im Winkl*), navedena vrsta najstarejših šentiljskih domačij: v Kotah, pri Sevčniku, Jajčah, na Vrhu, v Loki, na Razdelu ter predvsem v Arnačah (nem. *Am Arnosch*). Med poslednjimi bi lahko prepoznali domačijo **Gor(i)šek**, pa (stari) **Mežnar**, toda najbolj padejo v oči zaradi »jezerskega« priimka kar tri šentiljske domačije, ki so jih posedovali Matevž **Ježernik**, Mihael **Ježernik** in Rupert **Ježernik** (Orožen 1884: 425).

Seznam imen domačij iz let 1906–1939 je seveda mnogo daljši, a primerjava s seznamom ledinskih in domačih imen, ki so nam jih še lahko našteli današnji (starejši) prebivalci, že kaže, da je bila v zadnjem stoletju precej več kot polovica domačih imen pozabljenih oz. spremenjenih (glej str. 11, 15, 19, 20, 24). Vsekakor pa bi bilo danes še možno umestiti vsa ohranjena domača imena in jih s primerjavo vseh štirih ohranjenih starejših Zapisnikov duš ter s pomočjo franciscejskega katastra celo locirati na karti in tako razkriti spremembe v zadnjih dvesto letih. Za zdaj lahko samo ugotovimo, koliko teh starih imen iz urbarjev in tistih iz časa Zapisnika duš ostaja živih še danes.

V **Arnačah** so s seznama ledinskih imen iz leta 1906 (glej str. 50) med najstarejšimi prej omenjenimi ledinskimi imeni danes še znana imena **Plate** in **Lave** (zdaj Jelen v Plateh in Lavšek), od domačih imen pa se tu omenjata še domačiji **Pri Klemsetu** in **Pri Korošču**. Ledinska in domača imena, zbrana v Arnačah v času terenskega dela leta 2013 (glej str. 27), pa niso tako zanesljiva, kot bi želeli. Zapisovanja smo se (brez dobrih izkušenj) lotili nekoliko nespretno – brez osnove v kartah, sogovorniki pa so študentkam in študentom poleg ledinskih imen v Arnačah omenjali še vsa druga imena, ki so jih poznali, ne da bi jih vedno opozorili, na kateri šentiljski

kraj se nanašajo. Marsikatero ime med navedenimi v Arnačah se tako nanaša tudi na Silovo in/ali Kote: Pri Petru, Jakobu, Štefanu in Falentu, Butlju in Golaku. Deloma pa se zelo stara ledinska imena **Kozja pajzdica** (zdaj **Milanov studenec**), **Železni most in Črni most** (Mirko Uranjek, TZ Jože Hudales 2020) ter **Babja klada** nanašajo na mejo med Arnačami in Kavčami ter sodijo (kar je za prostore na mejah značilno) med zagotovo najstarejše ledinska imena, ki skrivajo še spomine na predkrščanska sveta mesta.

V **Lazah** je število enakih domačih imen iz začetka 20. stoletja in danes precej večje, a jih je še vedno komaj četrtnina; ponavlja se enajst imen: **Anžič, Gril, Hleš, Irber, Jakopič, Lavrič, Mak, Mart(in)jak, Pogranče, Povž** in **Sulak** (str. 25). Tudi v Lazah pa najdemo poleg imen domačij še nekaj starih ledinskih imen, ki si po zapisih na terenu sodeč zaslužijo posebno pozornost kot kraji, kjer se je dogajalo kaj »čudnega«, in zato najbrž sodijo v »druge« – predkrščanske čase. Med temi so zagotovo imena **Pod Šofto, Na Cerkujeku in Morska noga**, poleg njih pa še **Tajht** in **Gradič**.

Danes znana domača imena, ki sodijo hkrati v vrste najstarejših ložniških podložnikov, so še številnejša; med njimi smo navedli imena Cvinkl, Jeušek, Satler, Hriberšek, Vranjek, Ožil, Selič in Jajčnik, večino od njih omenjajo tudi danes. So pa v **Ložnici** našli še vrsto ledinskih imen, ki sodijo v najstarejše čase kot spomin na predkrščansko preteklost. Med njimi so spomini na stare »svete kraje« na meji z Arnačami, med katerimi sta zlasti zanimiva Črni in Železni most – oba v bližini dveh »ženskih« svetih krajev – Kozje pajzdice in Babje klade. Podoben »sveti« izvor lahko pripišemo na bližnjem Sevčniku domačiji **Terglav**, ki se v urbarjih še omenja, kasneje pa jo najdemo v Arnačah. A v Ložnici so zanimiva še ledinska imena **Turške štale, Velauc, Mačje peči** in **Vranja peč**, ki je kot posebnost kraja znana daleč naokrog.

Tudi v **Silovi in Kotah** najdemo malo zares starih domačih imen kmetij, čeprav bi po zgodbah domačinov ravno tu moralo biti največ najstarejših šentiljskih domačij, a prav zato bi jih verjetno večino našli v kakih gornjegrajskih urbarjih. Med domačimi imeni, zapisanimi v začetku 20. in 21. stoletja, pa se jih ponovi tretjina: **Butl, Jakob, Mežnar, Minkuš (Mingš), Sevšek, Sulak, Štefan, Valent (Falent) in Voh (Boh)**. Toda podobno kot pri Lazah, Ložnici in (na zahodnem robu) Arnačah nam zbrana ledinska imena v Silovi in Kotah razkrivajo nekakšno starodavno »sveto« jedro zaselka, ki se danes kaže le še v ledinskih imenih. Tu so zanimive lokacije

»nekdanjih cerkva« na vseh »hribih«: Solakovem, Sevšekovem, Mežnarjevem, Goršekovem in Bohovem hribu, pa v Roperčah in Hrastovju. A tudi tu najdemo še danes domačijo, ki nosi še eno predkrščansko »božje« ime – **Pri Kresniku**.

V Podkraju smo na terenu zbrali nekaj manj ledinskih imen, a med njimi so zagotovo najstarejša imena **Pri Pečaku, Kobalecu, Košanu, Kutičanu, Razdelšku** in (ponovno!) **Pri Kresniku**. Slednja domačija je tokrat imela svoje mesto skoraj na vrhu šentiljske **Gore**, torej ravno tam, kamor ga postavlja tudi prvotni slovanski mit – na »sveto goro« naših slovanskih prednikov. A tudi Kresnikov / Perunov – božji nasprotnik Veles je tukaj blizu. Kje vse natančno v Šentilju lahko najdemo tri domačije **Pri Jezerniku**, še vedno ne vemo, a priimek Jezernik je bil prav v Podkraju zelo pogost in v začetku 20. stoletja ga najdemo **Pri Pečaku, Pri Blažuhu in Pri Košanu**. Starodavne zgodbe o tem, da je bilo v Podkraju nekdanje jezero, zaradi katerega je pod vodo izginila cerkev, pa so tudi tu še ohranjene in predstavljajo mitološko jedro pripovedi v Podkraju in pojasnjujejo pogostost priimka Jezernik. Poleg tega so se morda prav Velesu / Jezerniku, ki je ljudem v kraju zagotavljal čase obilja in zlata pšenična polja, le-ti oddolžili z ledinskim imenom **Zlato polje** in vse do danes ohranili starodavni mitološki spomin na te davne čase.

Šentiljski »sveti« svet

Ta kratka analiza najstarejših spominov krajanov je pravo presenečenje šentiljskega terena in že samo kratek sprehod po ohranjenih starih ledinskih imenih kaže, kako neverjetno bogati spomini živijo v imenih, ki so jih ob naselitvi naših prednikov dajali svojim domačijam, poljem, travnikom, gozdovom, vodam, hribčkom in hribom ter vsem drugim naravnim danostim, ki so jih obkrožale. Središče duhovnega življenja Šentilja je danes in seveda že stoletja cerkev sv. Tilna v Arnačah, ki je leta 2011 praznovala svojo 750-letnico, zato so nanjo prebivalci še posebej ponosni. A ko smo krajanje spraševali o vseh izročilih in spominih na preteklost, so domačini, razen omembe častitljivega jubileja, domačo župnijsko cerkev omenili le dvakrat (glej str. 51–52).

Samo ena sogovornica je še omenila zanimivo izročilo, da je (naj bi) sedanja župnijska cerkev nekoč stala na drugi lokaciji. Spominja se še starih pripovedi, da so najprej cerkev sv. Tilna želeli postaviti nasproti današnje Pirhove gostilne – na **Goršekovem hribu**, ki je nastal ravno zaradi tega, ker so tam želeli zidati

cerkev. Čeprav so nasuli hrib, ki ni čisto majhen, pa cerkve tam vseeno niso mogli dokončati; šele ko so zidanje prestavili na drugo stran ceste, jim je to vendarle uspelo (glej str. 51).

Tovrstna »poročila« o neuspešnih poskusih zidanja so pogosta; ponavadi gre za najstarejše zidane stavbe – cerkve ali gradove, ki so morali biti zgrajeni na »svetih« tleh, saj je le tako bila njihova gradnja lahko uspešna. Če pa »ni šlo«, če je kdo ponoči porušil vse, kar so čez dan napravili, pa so bili graditelji uspešni le, če so nepravdo – »nesveto« – lokacijo spremenili in stavbo zgradili drugje ali pa so si s kako žrtvijo (tudi človeško) zagotovili potrebno »božjo pomoč«.

Drugi zanimiv krajevni spomin na cerkev pa kaže povezavo med obema najstarejšima zgradbama kraja: cerkev in grad; središči posvetnega in svetnega življenja krajanov sta bili – razen simbolno kot središči lokalnega sveta in razen z navadno cesto – povezani še z nekaterimi »svetimi« ali nadnaravnimi povezavami. Šentiljsko izročilo (str. 63) pravi, da so iz gradu pod zemljo napravili podzemni hodnik, ki je vodil vse do cerkve; a to še ni vse – okrog in okrog naj bi takrat potekalo celo mestno obzidje. Tak »gradbeni podvig« seveda ne bi bil kar tako, saj bi moral premagati kar kakih 50 metrov višinske razlike in kilometer in pol zračne črte, kolikor sta objekta oddaljena drug od drugega. Še to je zanimivo omeniti: tudi tu navidezna črta med obema poteka z gradu natančno v smeri vzhod – zahod, kar tudi kaže, da so bila lokacije pomembnih zgradb vendarle načrtovane, kot govori tudi prejšnje izročilo in kot lahko vidimo tudi v nekaterih (slovenskih in evropskih) analizah arheologa Andreja Pleterskega (2014).

Tovrstna mitološka izročila o nekdanjih povezavah (ostankov podzemnih hodnikov teh povezav – mimogrede – nikoli zares ne najdejo) so bila pogosta in značilna za skoraj vse starejše srednjeveške gradove, ki so bili z najbližjimi pomembnimi objekti v bližini neposredno povezani bodisi pod zemljo s hodnikom, včasih pa tudi po zraku (z usnjenim mostom) ali po vodi – z jezerom. Tudi ni neobičajno, da so bile te povezave (mitološka trojica zemlja – voda – zrak) zagotovljene v različnih časovnih obdobjih na dva ali celo vse tri načine (npr. celjski grad je imel povezave z okolico po jezeru, pod zemljo in z usnjenim mostom). O zračnih povezavah med obema šentiljskima stavbama v izročilu ni sledu, a morebitno povezavo po vodi bi seveda v šentiljskem primeru lahko »zagotavljala« tudi pripoved o nekdanjem šentiljskem jezeru, ki jo bomo še obdelali (Orožen 1937, Hudales 2013, Kronika 2015).

Toda če se na eni strani domača cerkev sv. Tilna, ki je kraju dala ime, pojavi v redkih izročilih, pa se zato domačini pogosteje »spominjajo« vrste potopljenih ali pogreznjenih cerkva, zasutih svetišč, pokopališč ali kako drugače pomembnih »svetih« in starih objektov. Njihove lokacije domačini povezujejo s številnimi šentiljskimi hribčki, ki smo jih že omenjali kot verjetne gomile, kar pa arheološko nikoli ni bilo potrjeno. Poleg prej omenjenega Goršekovega hriba posebno pozornost tako v naravi kot s svojimi imeni in ohranjenimi spominskimi drobci, predstavljajo mnogi omenjeni »šentiljski hribi«, ki jih večinoma najdemo na desni strani glavne krajevne ceste: ta pelje od križišča, kjer se od regionalne ceste Velenje – Polzela v levo odcepi glavna šentiljska cesta, ki pelje skozi Arnače, Podkraj in se preko Vodosteča in Soteske (Socke) tam priključi na regionalno cesto Velenje – Celje. Ob njej najprej v dolini, malo pred cerkvijo sv. Tilna, naletimo na **Goršekov hrib**, sledi **Mežnarjev hrib**, nato pa **Roperče** in še **Kobalecov hrib**. Če pa bi s te ceste že v središču kraja zavili desno na odcep proti Silovi in Kotam, se najprej peljemo mimo znamenitega **Goršekovega Hrastovja**, sledi še **Bohov hrib** in potem v bližini domačije Solak in Sevšek še **Solakov** in **Sevškov hrib**.

Fotografija 42: Pogled od Mežnarjevega hriba do Gradiča. Marjan Hrustl, 2020.

Fotografija 43: Pogled s Solakovega hriba preko Hrastovja in Kresnika do šentiljskega gradu. Marjan Hrustl, 2020.

Fotografija 44: Kobalečev hrib v Podkrajju. Marjan Hrustl, 2020.

Ljudska izročila o vsakem od njih vedo povedati kaj »čudnega« in nenavadnega, zato so šentiljski »hribi« posebna znamenitost kraja, predvsem pa so zelo starodavni. Starost potrjujejo tudi poročila, da so povsod na teh mestih ob oranju naleteli na kamenje, kar dokazuje, da je tam blizu bila stara stavba. Pri Solaku so pripovedovali: na vrhu **Solakovega hriba**, kjer je njiva, ki ji še zdaj pravijo **Na Zakoncu** »... je mogla bit cerkev tam gor. Ko sva z očetom orala, se je stalno neko kamenje valilo vən /.../.« (glej str. 13 Miha Miklavzin – Solak). Na sosednjem **Bohovem hribu** je bilo menda nekdanje pokopališče (Marjan Hrustl, TZ Jože Hudales, 2020) in tudi Mežnarjev **hrib** je bil nenavaden, ker »pravijo, da se ta ponižuje /.../.« (glej str. 16, Marija Hriberšek – pri Jakobu) Tudi **Kobalecov hrib** v Podkrajju, ki s svojo pravilno obliko izstopa sredi travnikov in njiv pri Kobalecu, je bil znan po izoranem kamenju, ob zadnjih terenskih obiskih ob pripravi knjige v Šentilju pa je prišla na dan še bolj zanimiva zgodba, ki pravi, da so (tudi) ta hrib nasuli, da bi na njem postavili »cerkev« – menda tisto, ki je potem stala nekaj sto metrov stran nižje v bližnjih Roperčah. (glej stran 54–56, Marjan Hrustl, TZ Jože Hudales 2020)

Nekateri o šentiljskih hribčkih razmišljajo, kot da so povezani z najstarejšo šentiljsko preteklostjo, ko je dolino še pokrivalo jezero, saj (pravijo da) so »poravnani« v dve smeri. »*Grebeni med Arnačami in Kotami, Bohov hrib, Solakov hrib in Sevšekov hrib v Škoflaku, potekajo vzporedno v smeri sever–jug.*« (glej. str. 37) Drugi grebeni »gledajo« proti Vranji peči, to pa zato, ker naj bi iz Arnač in Laz voda nekdanjega »šentiljskega jezera« odtekala v smeri današnje Arnašnice in nato skozi »luknjo«, ki jo je izdolbila v Vranjo peč v Ložnico; nekatere (v Silovi in Kotah) pa je oblikovala voda, ki je po razvodnici tekla v drugo smer in tam je jezero odtekalo po soteski današnje Trnave, ki si je iz Podkrajja po ozki soteski utrla pot na jug skozi zadnji del Kot in skozi Sevčnik ter se Ložnici priključila za Sevčnikom. Zanimiva potrditev starodavnosti šentiljskih hribčkov pa je seveda tudi dejstvo, da vsi zabeleženi hribčki sodijo k najstarejšim domačijam v kraju, ki smo jih prepoznali v že omenjenih urbarjih.

Cerkvek in Roperče

Šentiljski hribčki v Arnačah, Silovi in Podkrajju pa niso edine potencialne »stare cerkve« v Šentilju. V Lazah, na polju proti Arnačam, kjer ni nobenega gomili podobnega hribčka, je bila po krajevnem izročilu menda tudi postavljena cerkev, a

je bila potem neznano kdaj porušena, nanjo pa spominja le še izorano kamenje v zemlji. Tudi kraj zato še vedno nosi ledinsko ime **Cirkujek – Cerkvek**. (glej str. 40, Anton in Slavka Krajnc, Špela Valenčič in Irina Bird, 2012)

Najbolj znamenita »stara cerkev« pa je za Šentiljčane zagotovo tista, ki je bila v davnih časih postavljena na ledino z imenom **Roperče**. Zgodbo o pogreznjeni cerkvi v Roperčah je poznala večina starejših Šentiljčank in »Šentlanov« in tudi njihove pripovedi so bile dokaj usklajene; cerkev je bila veliko starejša od župnijske cerkve sv. Tilna, potem pa se je tam nekaj zgodilo, da se je cerkev pogreznila. Zaradi tega nekateri menijo, da od tega izvira tudi ime: »zato ima ime *Rouparče*, ko so same jame /.../.«⁴⁴ (glej str. 55, Anton in Slavka Krajnc, Špela Valenčič in Irina Bird, 2012) Nekateri še vedo povedati, da se je cerkev »zasula, podrla /.../ v enem neurju, poplaval«, in čeprav sledu o tej davni poplavi ni več videti, je bilo nekatere sogovornike še vedno strah: »*Tk so govorili. Je pa res, da je tam taka jama, ki bi v današnjih dneh lahko poplaval.*« (glej str. 55, Ivan Petek, Ana Lepoša in Tea Škvarč, 2012) Nekoliko bogatejše je izročilo, ki sega več stoletij nazaj; danes osemdesetletna Šentiljčanka je pripoved o nekdanji cerkvi in »britofu« slišala od svoje babice, ki je pripovedovala, da naj bi se cerkev ugreznila v **Pečakovo jamo**; zakaj naj bi se to zgodilo, pa ni vedela. Pečakova jama je v času njene mladosti še močno zanimala starejše otroke: »*Smo šli velikrat kot otroci, mi tavečji, mal v t'to jamo pogledat, sam smo našli sam kamne /.../.*« (glej str. 55, Justika Rebernik, Petra Gorenc in Polona Lupinšek 2012)

S skrivnostno Pečakovo jamo, ki jo danes komajda še kdo zna pokazati, in cerkvi-jo v njej so kasneje povezali še najbližje znamenje prave vere – Pečakovo kapelo. O njej se je v družini, ki je sodila med najuglednejše družine v kraju, govorilo takole: »*Pri nas se je govorilo, sem slišala od tete Marije Jezernik iz Ponikve, da so Pečakovo kapelo zgradili namesto tiste cerkve v Roparčah, za katero so govorili, da se je pogreznila tam zraven /.../.*« (Vida Zupanc, Božidar Jezernik 2020) Kapelica je sicer res med starejšimi šentiljskimi kapelami – po svojem slogu izvira iz konca 19. stoletja, a jo spremlja še druga precej mlajša zgodba o njenem nastanku. Postavljena naj bi bila v spomin na smrt dečka s Pečakove domačije, ki je pred dobrih osemdesetimi leti umrl zaradi hudih opeklin, ki jih je zdravnik zaradi dečkove velikosti zdravil s premočnimi odmerki protibolečinskih sredstev (Knežević

44 Presenetljivo to mnenje nekaterih krajanov potrjuje etimološki slovar, ki koren -rop povezuje z vzh. germanskim korenem raub, ki pomeni tudi zlomljeno, odtrgano, pa tudi špilja – jama, in se tako povezuje s staro slovansko rupa.

2017: 32). Zaradi očitnega neskladja med zgodbo, ki se nanaša na trideseta leta 20. stoletja, in podobo kapele smo pri najstarejših živečih članih rodbine Jezernik iskali novih izročil o nastanku kapele. Nazadnje smo naleteli še na zgodbo, ki pravi, da so prav zaradi ognja oz. opeklin v otroških letih življenje izgubili kar trije otroci iz treh generacij Pečakovih od konca 19. stoletja dalje in je bila kapela zgrajena v spomin nanje. Ohranjene zgodbe o Pečakovi kapeli oz. njeni lokaciji tako kažejo zanimive preplete starodavnih izročil in različnih dogodkov generacij Šentilja iz polpretekle dobe. Tudi lokacija kapele je zanimiva – leži na mestu, kjer se začne šentiljski zaselek Podkraj in skorajda na meji med šentiljskimi naselji Silova, Arnače, Laze in Podkraj. Naslednja zanimivost, povezana s kapelo, je, da je povezana z družino Jezernik, ki je posedovala Pečakovo domačijo vsaj zadnjih dvesto let.

Jezernike smo med najstarejšimi šentiljskimi družinami zelo pogosto srečali že v najstarejših urbarjih, priimek pa tudi sicer povsod, kjer se pojavi, izzove posebno pozornost, saj mu že od mitoloških raziskav Jana Peiskra posvečajo pozornost in ga povezujejo s staroslovanskim bogom Velesom, ki je bil gospodar podzemnega sveta, voda; kot Jezernik je bil prebivalec jezer, njegovo mitološko podobo pa povezujejo tudi s kačo ali zmajem. Tone Ravnikar je na priimek naletel v Ravnah (in tudi v Šentilju) in ga po vzoru Jana Peiskra povezoval s staroslovanskimi bogovi in njihovimi svetišči ter priimek Jezernik nato prištel med tiste zanimive in povedne toponime (kot so npr. Groblje, Tajna, Gradišče), ki že sami po sebi zaznamujejo obetavne lokacije, ki jih velja arheološko raziskati (Ravnikar 1999: 64–65).

Če imajo Jezernike v Ravnah (čeprav tam (še) nismo naleteli na stara izročila o starodavnih jezerih, saj leži vas visoko nad dolinskim dnom Šaleške doline in torej tja valovi Šaleškega jezera niso segali), jih imamo v Šentilju precej več. Preostanke najstarejših šentiljskih pripovedi o jezeru(ih) smo v tej knjigi združili z naslovom *Nekoč je bilo jezero*. Gre za sicer dokaj pogosto pripoved o tem, da je nekoč kraj ali območje, o katerem govorijo take stare zgodbe, prekrivalo jezero, in šele ko je to odteklo, so ljudje lahko (ponovno) poselili kraj in tedaj se je začnela njegova nova (sedanja) zgodovina. Prejšnja zgodovina je bila drugačna in v tistem drugem času so kraj poseljevali »drugi«, ki so imeli »druge« cerkve. V šentiljskih jezerskih drobcih najdemo tudi povezave s tistimi zgodbami, ki smo jih zbrali v sosednji Šaleški dolini, v marsičem pa so celo še bolj zanimive (Hudales 2012: 135–39). Šentilj se slovenskim in šaleškim »jezerskim zgodbam« pridružuje kar z dvema

jezeroma: eno večje naj bi bilo tam, kjer so sedaj Kote, kjer je potem voda predrla skozi kamenje in se kraj, kjer se je to zgojilo, sedaj imenuje **Oraja peč**: »*Tam moglo res jezero bit, vse tu notri do cerkve /.../.*« Drugo jezero naj bi bilo v Podkraju: »*Govorilo se je o Rouprčah, da je bilo tu enkrat jezero al kaj že, ka pa vem /.../.*« (glej str. 61, Anton in Slavka Krajnc, Špela Valenčič in Irina Bird 2012) In v njegovih vodah je prav tako izginila starodavna cerkev, kot je ostalo v spominu v tudi sosednji Šaleški dolini (Hudales 2012: 141). Tem jezerskim zgodbam, v katerih glavna vloga pripada Velesu, slovanskemu bogu podzemnega sveta, voda, pa tudi pastirjev in živine, se pridružijo še mnogi mikrolokalni drobci o vilah in žal ženah, ki so z Velesom in »njegovimi kraji« ponavadi tesno povezane. Vile srečamo kar na treh različnih šentiljskih lokacijah in podobno kot povsod drugod po Sloveniji, kjer je takšno izročilo zapisano, so vile tudi v Šentilju ljudem svetovale, kdaj naj sejejo (bob) za dobro letino. Še več pa je šentiljskih krajev, ki so se jih ljudje bali, saj je tam ljudi pogosto strašila divja jaga ali pa so se v takih krajih ljudje izgubljali in niso do jutra znali priti domov. Na takih mestih so bili nekdanj prepričani, da naj bi tam bil nekoč vhod na drugi svet. Na tak Velesov sveti kraj spominja pripovedno izročilo v Podkraju, okrog Roperč, kjer naj bi se v jezeru »potopila« nekdanja stara cerkev ali pa bi se ugreznila v bližnjo Pečakovo jamo. Nekateri Šentiljani so menili, da naj bi prav zato namesto stare potopljene cerkve blizu postavili Pečakovo kapele, poleg tega pa »svetost« tega kraja v neposredni bližini potrjuje ledinsko ime Devce, ki spominja na starodavno žensko boginjo Devo. Povezan je še »nasuti« Kobalecov hrib, kjer naj bi menda tudi bili ostanki nekdanje »cerkve«. Ob tem pripomnimo, da Podkraj v celoti leži pod južnimi pobočji šentiljske svete gore – Gore. Tam je nekdanj vladal Velesov glavni nasprotnik Perun –Kresnik in tam še danes leži domačija **pri Kresniku**. Tako imamo v majhnem in skromnem zaselku ledinska imena in drobce izročil, ki kažejo, da so tu častili vsa božanstva slovanske mitološke trojice. Toda tudi vsi drugi šentiljski zaselki nosijo močan mitološki pečat.

V Kotah in Silovi, kjer strašijo čaravnice in kjer se okrog Butla in Rajha ponoči v megli lahko izgubiš in skoraj do jutra ne najdeš poti domov, je kar nekaj lokacij, ki jih bo še treba umestiti v šentiljsko sveto krajino. Izstopajo pa seveda Solakov, Bohov in Sevšekov hrib, kjer ob oranju menda vedno naletiš na kamenje nekdanjih »cerkva«, in pa Hrastovje, kjer bi se lahko odvijala mitološka bitka, v kateri je Kresnik s strelo (u)bil Velesa in ga pregnal v njegovo podzemno domovanje. Tudi mitološki Kresnik je bil blizu; še danes je v Silovi nekaj sto metrov vzhodno od Hrastovja domačija **pri Kresniku**, s krasnim pogledom na Goro. Vhod v

Velesov podzemni svet bil lahko bil zahodno od tu, v Vranji peči med Arnačami in Ložnico, kjer so še danes živa izročila o vilah, ki so tam nekdanj prebivale. Sicer pa je na mejah med Arnačami in Ložnico živa vrsta ledinskih imen, ki izvirajo iz predkrščanskih časov. Omenimo le tiste ob potoku **Tajnovcu**, ki je tekkel ob cesti Velenje – Polzela in kjer so ložniški otroci še pred nekaj desetletji s strahom vsako jutro hiteli v šentiljsko šolo skozi temno sotesko mimo **Turških štal**, nato pa še mimo skrivnostnega izvirka s pomenljivim imenom **Kozja pezdica**, ki je iz globin nekajkrat na minuto brizgnil menda zdravilno vodo. Na desni strani te soteske pa sta **Črni** in **Železni most** vodila do **Babje klade**, o kateri sicer ni ohranjeno nobeno (danes znano) izročilo, a podobno so bila zatrta izročila o ženskem polu slovanske božanske trojice Mokoš tudi drugod po Sloveniji. Če niso tam postavili kake Marijine ali Marjetine cerkve, so nekdanje ženske svete kraje »ponižali« že z imenom: Babji zob, Babja rit ali pa Babja klada so značilni primeri, ki jih najdemo marsikje drugod. Tudi prej omenjena Kozja pezdica je bil nekdanj zagotovo tak »ženski« sveti kraj in je prav zato dobila svojo novo, nekoliko vulgarno poimenovanje.

In ob koncu tega pogleda na Šentiljsko še spomin na najstarejše čase: ali je iz tu nanizanih drobcev, ki so se ohranili do danes, vendarle mogoče najti še kake sledi enovitega šentiljskega kulturnega prostora, na katerega bi bilo mogoče umestiti vse doslej znane prigode prvotne slovanske mitologije, lahko trdimo, da je v Šentilju mogoče poiskati vse tri kultne točke, ki so bile v pokrajino postavljene po točno določenih pravilih, po katerih so videli dvor oz. bivališče nebesnega Peruna ali Kresnika »zgoraj«: navišji ali drugače dominantni točki pokrajine – svetišči Perunovega nasprotnika Velesa – so postavili »spodaj« na levo stran in preko vode, ženskega božanstva pa na desno in nekoliko bližje ter pred vodo. Ali drugače: današnji Šentilj z vsemi svojimi petimi vasmii (zaselki) in morda še vzhodnim robom Kavč predstavlja staroslovansko župo, ki je bilo politično, pravno-upravno, gospodarsko in tudi versko središče, v katerem prebivalci uresničujajo vse svoje potrebe. Sem sodi tudi enovit religiozni prostor, v katerega je mogoče postaviti čisto vse verske predstave in mitološke zgodbe, ki so jih poznali in so se zgodile prav tu – na točno določenih prostorih njihove župe.

To pa še ni vse – glavni pogoj tega kulturnega prostora je bil, da so vsi trije najpomembnejši sveti kraji, na katerih so bivali nebesni bog Perun, podzemni Veles in boginja plodnosti Mokoš, tvorili »sveti trikotnik«, ki je bil točno določen in se je ravnal po koledarju in po soncu. Kót tega trikotnika je moral biti okrog 22,5°

– kot, ki ga napravi sonce med poletnim in zimskim solsticijem. Priznam, da sem ob ob začetku terenskega dela v Šentilju upal, da ga bomo kmalu našli in prepoznali. Vendar čeprav smo bili prepričani, da mora biti izhodišče šentiljskega trikotnika Gora, pa se je nakazovalo nekaj različnih možnosti umestitve točne lokacije Perunovega svetišča na Gori in seveda še več možnosti za umestitve preostale mitološke dvojice. Naša karta Šentilja je bila zato že kmalu v letu 2013 polna različnih trikotnikov, a noben ni bil čisto pravi. Šele sedem let kasneje, v zadnjih tednih pisanja tega članka in ob pripravi fotografij za šentiljsko knjigo, ko sem sam ponovno obiskal vse zanimive mitološke lokacije na terenu, se mi je nenadoma pokazal šentiljski sveti trikotnik. Ta sicer ni povezan z nobeno cerkvijo, gradom ali drugo pomembno historično stavbo kraja, kot so bili običajni trikotniki, ki so jih doslej (več deset) že našli v Sloveniji in na Hrvaškem. Naš trikotnik gre z najvišje točke obsežne Gore in levi krak teče skoraj natanko na vzhod skozi Vranjo peč (Velesov podzemni svet) ter se ustavi pri domačiji Blagotinšek – na domačiji nekdanjega slovenskega plemstva. Kót 22,5° z Gore pa preko gradu Gradič in preko vrha Šofte kaže natanko na sredo pobočja, ki ga danes na kartah označujejo z imenom Babja klada. Tam nekje bi verjetno lahko iskali svetišče boginje Mokoš. Ta desni krak se nazadnje ustavi na pobočju pod Velikim Gradiščem, ki se imenuje Županov hriber in kjer blizu najdemo domačijo **Pri Županu**. Ali gre res za pravi sveti trikotnik šentiljske župe, pa bodo pokazale nadaljne terenske raziskave celotnega območja.

Spomini na dolgo dvajseto stoletje

In potem šentiljski spomini preskočijo za več kot tisočletje na polpreteklo dobo: presenetljivo so iz spominskih krajin Šentiljanov skorajda že izginile precej mlajše zgodbe iz časov Avstro-Ogrske monarhije, celo tiste iz obdobja med obema vojnama so redkejšje. V bližnjih Škalah, kjer je pol vasi s historičnim jedrom vasi pred več kot pol stoletja dobesedno izginilo pod vodo, so (morda prav zato) tudi dobro stoletje ali več stare zgodbe do danes ostale upoštevanja vreden del kolektivnega spomina današnjih Škalčanov (Hudales in Pogačar 2012: 33–42). V Šentilju, so najpomembnejši del kolektivnega spomina krajanov ves povojni čas predstavljale nekatere »partizanske zgodbe«, ki jih je prvič zapisala domačinka, šentiljska učiteljica Slava Kralj; najprej v rokopisu *Šentilj v dobi okupacije*, ki je bil datiran s 1. 9. 1945 (Kralj 1945), in nato še v razširjeni in popravljeni obliki

v tipkopisu *KRONIKA Šentilja iz časov NOB (Kralj b.n.d.)*, ki žal ni bil datiran. Vse te zgodbe (podkrepljene z nemškimi in partizanskimi dokumenti in spominskimi izjavami udeležencev) v svoji monografiji uporabi in omenja tudi dr. Milan Ževart (Ževart 1974). Zgodbe pa so postale tudi »uradni« krajevni kolektivni spomin, ki se je pojavljal v javnosti v obliki medijskih zapisov, v krajevnih kronikah, muzejskih spominskih večerih (npr. na videokaseti Mirka Kralja *Klepet pod arkadami* 17. 1. 2012).

Vsekakor pa med spomini (tako kot sicer tudi drugod) najbolj prevladujejo spomini »na mlada leta« današnjih generacij prebivalcev kraja. Zanimivo je, da so med vsemi spomini prav spomini na leta druge svetovne vojne po obsegu izenačeni s spomini na prva povojna leta, čeprav med našimi sogovorniki skoraj ni bilo takih, ki bi na čas druge svetovne vojne lahko opisali svoje »aktivne« spomine. Morda so se zato prav otroški spomini na vojno tudi vsebinsko povezani s težkim časom prvih povojnih let, ki je ljudem ostal v zelo slabem spominu. Velikokrat gre tudi za časovno povsem nedefinirane spomine na otroštvo, ob katerih je včasih samo iz letnice rojstva mogoče presoditi, ali gre za spomin na predvojni, medvojni ali celo povojni čas. Medvojne »zgodbe« se marsikdaj v socialnem spominu Šentiljanov – zagotovo tudi pod vplivom medijskih diskurzov o razdeljeni Sloveniji – povežejo tudi s povojnimi poboji in neposredno (brez časovnega presledka) nadaljujejo z vojno med križarji in novo oblastjo. Pri nekaterih celotna pripoved zazveni kot nekako novo »vojno« obdobje od leta 1941–1949.

Zanimiva je tudi vloga pogosto omenjenega partizanskega »junaka«, ki je v zgodovino pisju o 2. svetovni vojni veljal za enega najbolj znanih lokalnih partizanskih junakov in bil znan povsod po dolini, saj je bil od leta 1942–1945 ves čas na tem terenu Šaleške doline, morda največ ravno v Šentilju, kjer si je prav njegova skupina ustvarila nekakšno »svobodno ozemlje«. V šentiljski kroniki NOB (Slava Kralj b.n.d.) je omenjen velikokrat, saj je bil zraven pri večini partizanskih akcij v kraju, najbolj pa je bil znan po tem, da je od februarja 1944 vodil VOS (Varnostno obveščevalno službo) – skupino osmih partizanov, ki je »izvrševala drzne vojaške akcije. V Šentilju so jim zaradi urnosti nadeli ime 'leteči'.« Vsekakor je bil ena najpogosteje omenjenih partizanskih figur, a danes je to njegovo herojstvo v socialnih spominskih ljudi popolnoma izbrisano in nastopa samo še kot klavec, morilec. Ob tem naj povem, da so se njegove zgodbe na tiho najbrž pripovedovale že ves čas po vojni, v sedemdesetih in zagotovo v osemdesetih letih že kar precej na široko in glasno,

saj sem jih tudi sam slišal od svojih sogovornikov na terenu že v osemdesetih letih 20. stoletja, torej še za časa njegovega življenja. Vse morda niso čisto resnične in si jih je nekaj celo izmislil sam, ko je te zgodbe nenehno pripovedoval v pijanskih monologih v gostilnah, v katerih je menda preživel vsa povojna leta svojega življenja. Takrat je vsekakor (tudi v mojih očeh) veljal za neke vrste »tragično figuro« partizanstva (prim. Hudales 2017).

Med dominantnimi potezami kolektivnega spomina o 2. svetovni vojni so še nekatere druge zgodbe, ki jih pripovedujejo domačini, pa o njih ne najdemo sledu v pisanju. Morda zato, ker so le govorice. Gre pa za spomine o pobjah večjih skupin okupatorjev, ki so še vedno žive v pripovedih ljudi, ki živijo v neposredni bližini domnevnih lokacij in bi jih veljalo preveriti. Zanimivo je, da naj bi se vsi trije večji poboji zgodili na treh hribih, ki jih kot posebna mitološko »mračna« in strašljiva mesta najdemo že v najstarejših lokalnih pripovedih. Nanašajo se na domnevne množične grobove na Gori, Sevčniku in Šofti, ki smo jih na kratko že omenili. Tak zanimiv preplet nekdanjih pomebnih – svetih ali celo strašljivih – krajev iz davne preteklosti in polpretekle dobe smo omenili že pri Pečakovi kapeli.

Za konec še to: marsikatera pripoved, ki jih beremo v zbranem gradivu, se že na prvi pogled kaže kot sporna – zlasti za marsikaterega poznavalca medvojne in povojne preteklosti doline – in bo o njih vsekakor potrebna še temeljita razprava in raziskava o tem, koliko so take »nove« interpretacije časa od 1941–1945 »resnične«. A ob nujnem kritičnem soočanju s takimi socialnimi spomini in percepcijami vojne in povojne zgodovine vendarle ne smemo pozabiti, da je s stališča naših sogovornikov Šentiljanov tak kolektivni ali socialni spomin »resničen« in zato po mojem mnenju njihova resnica zasluži in potrebuje resno raziskavo in obravnavo. A prav tako tudi spomini na najstarejše čase in šentiljske stare cerkve potrebujejo nadaljnje raziskave. Zagotovo zaradi vsega zapisanega v tej knjigi Šentilj v naslednjem desetletju potrebuje novo monografijo, v kateri bi avtor ponovno preveril ohranjeno gradivo in ga interpretiral; pogled na bližnjo in davno preteklost mora biti takim reinterpretacijam vedno podvržen in zavezan k nenehnemu iskanju novih »boljših resnic«. Tudi če nam spomini prebivalcev Šentilja niso čisto povšeči in se kdaj z njihovo »resnico« ne (z)moremo čisto strinjati, pa so njihovi glasovi, doslej mnogokrat nevidni, zamolčani, prezrti, ponižni in ponižani, nemočni, zdaj izgovorjeni in zapisani in bodo ostali pomemben člen glasov »drugih«, ki je v zgodovini pisju prepogosto prezrt ali vsaj neupoštevani.

Povzetek

Besedilo v knjigi Šentilj in Šentiljčani je osnovano na študentskih terenskih zapiskih, ki so bili zbrani v dveh zaporednih letih terenskih vaj, ter predstavlja poskus beleženja spominov prebivalcev Šentilja na bližnjo in daljno preteklost, na pripovedi o ljudeh in krajevnih posebnostih, ki so jih poslušali od svojih staršev, prastaršev, bližnjih in daljnih sosedov. Cilj terenskega dela je bil zbrati gradivo o kraju; ledinska imena in pripovedi o različnih mikrolokacijah ter njegovih prebivalcih; socialne spomine prebivalcev, njihove življenjske zgodbe; vsakdanje življenje na sploh. Terensko delo je bilo opravljeno novembra 2012 in maja 2013, ko so v petih terenskih dneh študentke in študenti Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo (Filozofska fakulteta Univerze Ljubljana) obiskovali naselja krajevne skupnosti Šentilj in raziskovali Silovo – Kote, Laze, Arnače in Ložnico, deloma tudi Podkraj, ki sicer sodi v šentiljsko župnijo, a sedaj ni več v isti občini. Vsega skupaj se je v dveh letih v Šentilju zvrstilo sedemindvajset študentov ter dva profesorja, dr. Jože Hudales in dr. Božidar Jezernik. Za lažje delo so se študentkam in študentom na terenu včasih pridružili tudi nekateri domačinke in domačini, ki so bili v lokalnih skupnostih dobro poznani in so mladim raziskovalcem še širše odprli vrata v domove sogovornikov.

Naše delo je bilo osredotočeno na prej omenjene posamezne tematike, iz obsežnega korpusa študentskih poročil in terenskih posnetkov pa je vendarle razvidna fleksibilnost sledenja tematiki, ki je bila vsakemu sogovorniku posebej domača in poznana. Zato so zaključna poročila polna zanimivih osebnosti, doživetij in zgodb. Eno od poročil je ugotovilo, da se zbrane »pripovedi med seboj ne razlikujejo« ter da se v pripovedih o vsakdanjem življenju močno odražata »sosedska pomoč in sodelovanje«, drugod pa si informacije tudi nasprotujejo, kar je odraz različnih osebnih in socialnih spominov, ki se zrcalijo v fragmentarnem gradivu. Šentilj in njegovi prebivalci, o katerem boste prebirali na teh straneh, so tako predstavljeni skozi osebne pripovedi in so tudi ostali, kolikor je bilo mogoče, zapisani v »surovi« in neobdelani obliki, ki ohranjeno in zapisano čaka na morebitne nadaljnje interpretacije.

Prvo poglavje *Od domačih do ledinskih imen* predstavlja najprej v spominu še ohranjena ledinska imena, ki so razvrščena po vseh naseljih Šentilja. Za vsak kraj se

pridružijo še domača – hišna imena, za katere je bilo na terenu zbrano obsežnejše gradivo. Nekateri taki zapisi so našli svoje mesto še v naslednjem poglavju *Od hišnih zgodb do zgodovine kraja: Spomini na družino in domači kraj*, kjer je objavljeno gradivo s petih domačij v Ložnici, Arnačah, Silovi in Kotah, ki so jih študentski zapisovalci zabeležili kot obsežnejše »hišne zgodovine«, ki včasih sežejo nekaj stoletij nazaj. Tem zapisom smo dodali še spominski zapis *Kote moje mladosti* domačinke Marije Kvartič, ki zanimivo opiše svojo domačijo in njeno okolico. Drugi spominski zapis, *Spomini na vojne dni V. Miklavzina*, je prispevala Vesna Deržek Sovinek. Splošne predstavitev kraja zaključuje naslednje poglavje *Pripovedi o Šentilju*, kjer trije sogovorniki vsak s svojega zornega kota ocenjujejo nekatere teme iz preteklosti in sedanjosti kraja.

Poglavje *Stare šentiljske zgodbe* predstavi zgodbe, ki nam razkrijejo ohranjene spominske drobce, ki so se skozi pripovedovanje ohranili še iz predkrščanskih časov, a so bili skozi čas »preoblečeni« v znamenja krščanske vere, obdržali pa so prepoznane elemente mitoloških zgodb. Sledijo zapisi v poglavju *Prazne vere od mrličev do vil in čarovnic*, ki ohranjajo številne krajevne pripovedi, ki so v preteklosti spremljale šege in navade, ko so si ljudje pripovedovali zgodbe o nevarnih in strašljivih krajih, nočnih strahovih ali o vilah in čarovnicah.

Najobsežnejši so socialni spomini Šentiljčanov na 20. stoletje, ki so predstavljeni v poglavju *Iz spominov na 20. stoletje*. Tam se najprej spoznamo z domačijami in družinami, ki so naseljevale šentiljske vasi in zaselke v začetku 20. stoletja, kakor je bilo zabeleženo v zadnjem ohranjenem Zapisniku duš v Šentilju, sledijo drobci spominov na prvo svetovno vojno. Precej obsežnejši so spomini na čas (zlasti seveda na otroštvo) med obema svetovnima vojnama in na čas druge svetovne vojne ter nazadnje tudi na *Povojno obdobje*.

Del gradiva so sicer že v tej knjigi interpretirali nekateri avtorji (Jože Hudales, Božidar Jezernik, Tina Mertik, Marjana Strmčnik in Veronika Zavratnik), vendar se ti v svojih avtorskih obravnavah lotevajo le nekaterih specifičnih in usmerjenih tematskih področij. V podpoglavju o šentiljskem Gradiču sta Tina Mertik in Veronika Zavratnik avtorsko obdelali pripovedi *O grašini Švarcenštajn: Spomini in doživljanje gradu*. Marjana Strmčnik je skozi svoje samostojno terensko delo ocenila *Spomin na 2. svetovno vojno*, zlasti skozi ženske pripovedi o tem času. Božidar Jezernik pa je v svojem znanstvenem prispevku *Baltazar Jezernik (1892–1978), kmet iz Šentilja pri Velenju*, na osnovi svojih spominov na deda in predvsem na osnovi

številnih člankov Baltazarja Jezernika, objavljenih v Slovenskem gospodarju in v Slovincu pred 1941, osvetlil ime in vlogo tega pomembnega prebivalca kraja, ki je do danes že skoraj izginilo iz spomina krajanov.

Knjigo zaključuje prispevek Jožeta Hudalesa *Pred koncem: Spominske krajine Šentiljčank in Šentiljčanov*, ki na osnovi analize hišnih in ledinskih imen ter nekaterih drobcev pripovedi o »starih cerkvah« poskuša rekonstruirati podobo šentiljske krajine v času pred pokristjanjevanjem.

Kljub tem znanstvenim prispevkom v knjigi ostajajo številni drobci pripovedi, ki oblikujejo jedro te publikacije, še vedno neinterpretirani in so kot taki dragoceni za nadaljnje raziskave. Publikacija je in bo ostala odličen odtis nekega časa ter dragoceno gradivo ne le za raziskovalce in uka željne radovedneže, temveč zlasti za tiste, ki Šentilju dajejo najmočnejši odtis – za Šentiljčane.

Summary

The publication *Šentilj in Šentiljčani* (Eng. Šentilj and People of Šentilj) is an attempt to record the memories of inhabitants of Šentilj on the(ir) recent and distant past, and to write down the stories of people and places as they were told by their parents, grandparents or neighbours. It is based on the data collected during student field trips carried out in two consecutive years. The main aim of the field trips and the fieldwork was to collect materials on the history of Šentilj: microtoponyms, stories about (recognizable) locals, stories on micro locations, social memories, life stories of the locals, and everyday life in general. Fieldwork was carried out by students of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology (Faculty of Arts, University of Ljubljana), during five days in November 2012 and May 2013. Students visited the local communities in Silova-Kote, Laze, Arnače, Ložnica, and partially also Podkraj (which is part of the same parish, but not anymore of the same municipality). Altogether, twenty-seven students were working in Šentilj, alongside two professors, Dr. Jože Hudales and Dr. Božidar Jezernik. On occasions some locals have also joined the students during the fieldwork to help with acquiring interlocutors and gaining access to more homes.

The fieldwork was concentrated on the topics mentioned above, but student reports and field tapes also show the flexibility in following various other topics that interlocutors talked about during conversations. Therefore, student reports are filled with interesting local characters, stories, and experiences. One of the reports states that the collected “stories do not differ much from each other”, and that narratives on everyday life “neighbourly help and cooperation” come into the fore. In some other aspects the information collected also differs, which reflects differences in personal and collective memories, fragmentally collected during the fieldwork. Šentilj and people of Šentilj that you will read about in the following pages, are described through personal narratives, and as such they are left in a raw, unanalysed form. In such (written) form, material collected in the field awaits further interpretation(s).

The first chapter *Od domačih do ledinskih imen* (Eng. From domestic names to microtoponyms) introduces the reader to microtoponyms and the local names still present in everyday speech and the memories of the locals. The chapter is

sub-divided according to the settlements of Šentilj. Some microtoponyms and local names can still be read in the next chapter *Od hišnih zgodb do zgodovine kraja: Spomini na družino in domači kraj* (Eng. From narratives on the homes to the history of Šentilj: Memories on the family and history of the place). The chapter introduces five narratives collected through the interviews conducted on five homesteads, with histories that sometimes span centuries into the past. The chapter concludes with two memoirs: *Kote moje mladosti* (Eng. Kote of my youth), written by Marija Kvartič and *Spomini na vojne dni V. Miklavzina* (Eng. V. Miklavzin memories of the days of the war), written by Vesna Deržek Sovinek. General narratives on the history of Šentilj are concluded in the chapter *Priповedi o Šentilju* (Eng. Narratives on Šentilj), where three different perspectives on Šentilj's history and present, from three interlocutors are presented.

The chapter *Stare šentiljske zgodbe* (Eng. Old stories of Šentilj) walks the reader through fragments of memories dating back to pre-Christian times, that were preserved through word of mouth. Over time those fragments have gained Christian connotations, but notable elements of old mythological narratives can still be noted. The chapter *Prazne vere od mrličev do vil in čarovnic* (Eng. Superstitions – from the dead to fairies and witches) keeps the focus on the past but focuses on the narratives connected to local costumes and traditions, and the stories that were told about dangerous and scary places, night terrors or fairies and witches.

The most complex chapter in the publication, *Iz spominov na 20. Stoletje* (Eng. From the memories on 20th century), discusses events in the previous century. The last preserved *Zapisnik duš* (Lat. *Libri Status Animarum*) presents us with homesteads and families that lived in the area at the beginning of the 20th century. Those are followed by the short subchapters on World War I and the interwar period, and by two more extensive subchapters focusing on World War II and the post-war years.

Some of the data has been interpreted by some of the authors, namely Jože Hudales, Božidar Jezernik, Tina Mertik, Marjana Strmčnik, and Veronika Zavratnik. In their contributions, they focus on specific and narrowly limited topics. Then the students Tina Mertik and Veronika Zavratnik (*O graš'ini Švarcenštajn: Spomini in doživljanje gradu*, Eng. About the castle/manor Schwarzenstein: Memories and experiencing the castle) discuss the narratives connected to the local castle Schwarzenstein. Marjana Strmčnik (*Spomin na 2. Svetovno vojno*, Eng. Memory

of World War II) deals with women's views of World War II. Božidar Jezernik (*Baltazar Jezernik (1892-1978), kmet iz Šentilja pri Velenju*, Eng. Baltazar Jezernik (1892-1978), farmer from Šentilj pri Velenju) highlights the role of his grandfather, Baltazar Jezernik, by analysing articles he published in the newspapers *Slovenski gospodar* and *Slovenec* before 1941. In local social memory his name has almost been forgotten, even though his role in organizing local life and modernizing farming was important.fzapi

The publication is concluded with the contribution *Pred koncem: Spominske krajine Šentiljčank in Šentiljčanov* (Eng. Before we conclude: Memory-scapes of people of Šentilj) written by Jože Hudales. By analysing domestic and ledinska names and cross referencing them with the data collected in the narratives, he gives an outline of the reconstruction of the scape of Šentilj before Christianization.

Alongside the author contributions the main body of the publication consists of fragmented and uninterpreted narratives collected during the field work in 2012 and 2013. As such the publication should also be read as potential source for further investigations and as a footprint of a certain time period that should be of good use not only for the researches and the curious, but foremost for those whose imprint in this publication is the strongest – for the people of Šentilj.

Viri in literatura

-dk

1969 Tvegana aretacija; *TV-15*, 2. aprila, str. 12.

Al Sayegh, Samar, Jelena Ficzek, Jelka Vižintin, Irena Zajc

1982 'Iz načina življenja v Šentilju pri Velenju.' V: *Na poti k etnologiji. Zbornik raziskovalnih nalog srednješolcev v gibanju „Znanost mladini“*. Janez Bogataj, ur. *Knjižnica Glasnika SED – 6*. Ljubljana: Republiški koordinacijski odbor Gibanja „Znanost mladini” in Oddelek za etnologijo Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Dolinšek, Lucija

2002 'Katoliška družbena misel med obema vojnama v župniji Šentilj pri Velenju na podlagi pridig in govorov župnika Jurija Lebiča.' Neobjavljena diplomska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

Dolinšek, Tatjana, zbrala in uredila

2011 *Zbornik župnije Šentilj pri Velenju 1261–2011. 750 let omembe cerkve Sv. Tilda. Šentilj: Izdal Župnijski urad Št. Ilj pri Velenju.*

Fabjančič, Vladislav

1917 *O Sloveniji i Slovincima. Ženeva: Štamparija Jugoslovenske kulture.*

Franciskejski kataster

1825 Fond - Franciskejski kataster za k.o. Ložnica C212 in Laze C173. Arhiv Slovenije.

Hribernik, Franc

1930 in 1932 Mesto Šoštanj I. in II del. Šoštanj.

Hmeljarski odbor OZZ Žalec

1955 'Letni zbor hmeljarskega odbora OZZ v Žalcu.' *Hmeljar*, št. 4–5, str. 1–2.

Hudales, Jože

- 2009 *Bolnišnica Topolšica: 90 let.* Topolšica: Bolnišnica Topolšica.
- 2011 'Castles in Slovene folk tradition: some examples from the Šaleška Dolina Valley.' V: *The castle as social space: book of abstracts and fieldtrip guide* Die Burg als sozialer Raum : Zusammenfassungen der Vorträge und Exkursionenführer Grad kot družbeni prostor : povzetki predavanj in vodnik po ekskurzijah / Castrum Bene 12. Katarina Predovnik, ur. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- 2012a 'Škalske zgod(b)ovine in škalske identitete.' V: *Škalske zgodbe: zbornik.* Jože Hudales in Verica Pogačar, ur. Škale: Revivas - društvo za oživitev in promocijo vasi. Str. 7–32.
- 2012b 'Mesto na robu jezera: Prolog in epilog.' V: *Jezero na robu mesta*, Vlado Vrbič in Dušan Dim, ur. Velenje: Knjižnica.
- 2013 'O usnjenih mostovih in gradovih.' V: *Usnjarstvo na Slovenskem: Zbornik referatov simpozija v okviru prireditve ob občinskem prazniku občine Šoštanj.* Miran Aplinc, ur. Šoštanj: Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem. Str. 7–31.
- 2013b Zapis pogovora z Antonom Žnidarjem, po domače Planinšekovim Tončem, r. 1933 v Šentilju. Zapis pogovora hrani Jože Hudales.
- 2014 'Ljudsko izročilo o gradovih v okolici Dobrne.' *Kronika* 1(62) zv. 3: 555–570.
- 2015 *Življenje v novem mestu: Velenje in njegove urbane identitete 1945–1960.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- 2017 'Spomini na drugo svetovno vojno v Šentilju: Izbrani primeri individualnih in kolektivnih spominov.' V: *Zbornik simpozija v spomin dr. Milanu Ževartu.* Damijan Kljajič, ur. Velenje: Muzej Velenje. Str. 181–194.

Hudales, Jože, Damijan Kljajič in Tone Ravnikar

- 1990 'Šaleška dolina v XIX. in XX. Stoletju.' Raziskovalna naloga – Tipkopis. Velenje: Kulturni center Ivan Napotnik – Muzej: Občinska raziskovalna skupnost.

Hudales, Jože in Verica Pogačar, ur.

- 2012 *Škalske zgodbe: Zbornik.* Jože Hudales in Verica Pogačnik, ur. Škale: REVI-VAS, društvo za oživitev in promocijo vasi.

Krajevni imenik

1952 Krajevni imenik Ljudske republike Slovenije. Ljubljana.

Krajevni leksikon

1937 Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana: Tiskarna »Slovenija«.

Jezernik, Baltazar

1930 'Kresovi goré.' *Slovenski Gospodar*, 10. septembra: 1.

1931 'Preobloženi smo.' *Slovenski Gospodar*, 11. marca: 1.

1932 'Katoliški časniki so naši voditelji.' *Slovenski Gospodar*, 27. januarja: 1.

1933a 'Kaj terja od nas sedanji čas?' *Slovenski Gospodar*, 11. januarja: 1.

1933b 'Delo za naše vzore in nazore.' *Slovenski Gospodar*, 24. maja: 9.

1933c 'Ob stražnih ognjih.' *Slovenski Gospodar*, 13. septembra: 5–6.

1933d 'Za naš list.' *Slovenski Gospodar*, 6. decembra: 1.

1934a 'Dejavna vera.' *Slovenski Gospodar*, 18. aprila: 5.

1934b 'Težka pot slovenskega naroda k svobodi.' *Slovenski Gospodar*, 25. julija: 1.

1934c 'Ali storimo svojo dolžnost?' *Slovenski Gospodar*, 26. decembra: 4.

1937 'Narodu katoliško prosveto!' *Slovenski Gospodar*, 6. januarja: 10.

1957 'Hmeljarstvo v obrobni predelih Savinjske doline.' *Hmeljar* 1–2: 9–10.

Kač, Miljeva

1955 'Kaj smo v letu 1954 opazili v naših hmeljiščih.' *Hmeljar* 4–5: 9–10.

Kneževič, Stojan

2017 *Sakralna znamenja Šaleške doline: vsaka ima svojo zgodbo*. Velenje: Muzej Velenje.

Krajevni leksikon

1937 *Krajevni leksikon dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, tujskoprometnimi in gospodarskimi podatki*. Ljubljana.

Kralj, Mirko

2012 *Klepet pod arkadami* 17.1. 2012. Videokaseta pogovora med Mirka Kralja z Damijanom Kljajičem.

Kralj, Slava

1945 'Šentilj v dobi okupacije: 1941–1945.' Rokopis: Št. Ilj pri Velenju, 1.IX.

1945a 'KRONIKA Šentilja iz časa NOB (od 1941 – vključno 8. 5. 1945).' Tipkopis.

Kvartič Dolinšek, Mateja

2017 'Intervju z akademikom dr. Janezom Orešnikom o jezikoslovcu Karlu Oštirju.' V: *Zbornik 2016–2017*. Zbirka Šaleški razgledi 15. Silvo Grmovšek, Jože Hudales in Tone Ravnikar, ur. Velenje: Knjižnica Velenje. Str. 349–358.

Krek, Janez Ev.

1919 *Slovenci*. Zagreb: Narodna Prosvjeta.

Korošec, Anton

1923 'Poročilo načelnika SLS.' *Slovenec*, 6. februarja: 1–3.

Košmrlj, Drago

1970 'Slovesna seja rep. konference SZDLS – Priznanja OF zaslužnim aktivistom.' *Primorski dnevnik*, 26. aprila: 1.

Mahnič, Anton

1889 'Kaj uči o narodnosti zdrava pamet in Sv. Pismo?' *Rimski Katolik*: 56–61, 179–186, 281–289.

Nepodpisano

1930 'Nekaj misli o Kmetski zvezi.' *Slovenski Gospodar*, 15. januarja: 8–9.

Nepodpisano

1931 '»Kmetska zveza« tolmači kmetske težave in zahteve.' *Slovenski gospodar*, 27. maja: 1.

Nepodpisano

1933 'Št. Ilj pri Velenju.' *Slovenski Gospodar*, 27. decembra: 10.

Nepodpisano

1935 'Prosvetni tabor v Št. Ilju pri Velenju.' *Slovenski Gospodar*, 2. oktobra: 8.

Nepodpisano

1948 'V Št. Ilju imajo že 16 borcev za večji hektarski donos.' *Celjski tednik*, 6. novembra: 3.

Nepodpisano

1956 'Iskreno jim čestitamo k zasluženemu priznanju.' *Celjski tednik*, 18. maja: 2.

Nepodpisano

1960 *Gradivo za Kroniko župnije Št. Ilj pri Velenju*. Tipkopis hrani Jože Hudales.

Nepodpisano

1967 'Pri Nemcih večje izgube.' *Šaleški rudar*, 28. oktobra: 3.

Nepodpisano

1970a 'Priznanja OF zaslužnim aktivistom.' *Delo*, 26. aprila: 3.

Nepodpisano

1970b 'Slovesna seja SZDL.' *Dolenjski list*, 30. aprila: 2.

Nepodpisano

1970c 'Ljudje v žarišču.' *Tedenska tribuna*, 30. aprila: 7.

Orožen, Ignatz

1884 'Das Bisthum und Dioezese Lavant.' *V. Teil: Das Dekanat Schallthal*. Das Bisthum und Dioezese Lavant, 5 knjiga. Graz.

Orožen, Janko

1936 *Gradovi in graščine v ljudskem izročilu*. Celje: Mohorjeva družba.

2013 *Gradovi in graščine v narodnem izročilu: Gradovi in Graščine ob Savinji Sotli in Savi*. Celje: Zvezna tiskarna v Celju.

Pleterski Andrej

2014 *Kulturni genom*. Ljubljana: Studia Mythologica Slavica.

Ravnikar, Tone

- 1996 'Prispevek k šaleškim mitološkim zgodbam.' V: *Razprave presoje, akcenti: Zbornik 1995–96* (Šaleški razgledi 12). Ivo Stropnik, ur. Velenje: Domo-znanski oddelek Knjižnice Velenje, Založništvo Pozoj.
- 2007 'Kratek pregled preteklosti Velenja in Šaleške doline.' V: *Zbornik referatov 23. zborovanja Arhivskega društva Slovenije, Velenje, 10. do 12. oktober 2007*. Jure Volčjak, ur. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- 2014 'Drobtinice iz preteklosti Šaleške doline.' V: *Šaleški razgledi 14*. Lado Plan-ko, ur. Velenje: Knjižnica Velenje. Str. 193–212.

Rožanc, Marjan

- 1981 *Iz krvi in mesa. Eseji o slovenskih mitih*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

ŠBL, Šaleški biografski leksikon

- 2018 Šaleški biografski leksikon. Spletni vir: <<http://www.saleskibiografskileksi-kon.si/index.php?action=view&tag=405>>, maj 2018.

Tuma, Henrik

- 1937 *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Naša založba.

tv

- 1970 'Zlata značka za Baltazarja Jezernika.' *Novi tednik*, 22. aprila: 8.

Videčnik, Aleksander

- 1989 *Denarništvo v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini*. Velenje: Ljubljanska banka, Temeljna banka Velenje.

Vrabl, Tone

- 1970a 'Baltazar Jezernik.' *Novi tednik*, 6. maja: 1.

Vrabl, Tone

- 1970b 'Baltazar Jezernik.' *Novi tednik*, 6. maja: 7.

Vrbič, Ajda,

- 2010 'Arheološka topografija in ustno izročilo Šaleške doline.' Neobjavljena di-plomska naloga. Ljubljana: Oddelek za arheologijo

Zbornik župnije Šentilj

2011 *Zbornik župnije Šentilj pri Velenju: 1261–2011 – 750 let omembe cerkve sv. Tila*. Nataša Dolinšek, ur. Šentilj: Župnijski urad Šentilj pri Velenju.

Ževart, Milan

1977 *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Terenski zapiski (TZ)

April in maj 2020

Jože Hudales (Mirko Uranjek, Marjan Hrustl)

Božidar Jezernik (Vida Zupanc)

Maj 2013:

Ines Tekavčič, Alin Škaper (Slavč, Jakob Grošl, Marija Hriberšek, Marija Tajnšek)

Katja Videc (Anton Tajnšek)

Maja Jevnikar in Manca Sok (Rudi in Zinka Rajh, Marija Čepelnik, Marija Čepelnik, Marija Jelen in Hedvika Janežič)

Tamara Selko (Marija Habe, Marta Gril)

Marjana Strmčnik (Anton Hostnik in Marija Tajnšek, Marija Hriberšek in Marija Kvartič)

Sibila Zupan, Laura Benedičič (Dolinšek Franc in Hedvika, Mirko Kralj)

Kristina Seljak in Katja Balant (Ivan in Cilka Pustinek)

Stella Cavalleri in Annemarie Culetto (Vesna Ograjenšek, Kristina Jezernik, Marija Vasle)

Špela Bezjak in Sara Žökš (Mirko Vranjek in Ana Vranjek, Ivan Vranjek, Marija in Ivan Dolinšek)

Jože Hudales (Fanika Pirh, roj. Jezernik 1926; Pri Pirhu, Arnače)

November 2012:

Tadeja Oderlap, Natalija Šepul, Lina Ogris, Anja Jukić (Mirko Vranjek, Ivan Vranjek, Pepca Kuhar, Rudi in Zinka Rajh, Danilo Ušen)

Špela Valenčič, Irina Bird (Anton in Slavka Krajnc, Lovro Glinšek in njegova soproga)

Ana Lepoša in Tea Škvarč (Mirko Kralj, Martin Felicijan, Edo Glušič, Miha Miklavžin)

Petra Gorenc in Polona Lupinšek (Pačnik Ivica, Hriberšek Marija, Koren Ivanka, Rebernik Justika, Florjan Jelen in Marija, Voh Kristina, Tajnšek Marija)
Tina Mertik in Veronika Zavratnik (Pepca Žnidar, Zdenka in Marjan Orozel, Marjan Hrustl, Martin Es in Stanislava Jelen)

Sogovorniki

A.

2013 Intervju v Šentilju.

H.

2013 Intervju v Šentilju.

Ho., M.

2013 Intervju v Šentilju.

Hr., M.

2013 Intervju v Šentilju.

K., M.

2013 Intervju v Šentilju.

T. M.

2013 Intervju v Šentilju.

Stvarno, krajevno in imensko kazalo

A

Arnače 8, 9, 13, 14, 22, 25–27, 34, 46, 48,
50, 51, 63, 76, 79, 83–84, 91, 92, 102,
103, 107, 119, 121–126, 128, 130, 133,
134, 137, 138, 152, 154, 155, 156, 165,
196, 199, 204, 208, 215, 219
Avto 92, 105, 129, 144, 147, 148, 153

B

Banditendorf 10, 42, 111, 162, 164
Bohova luknja 61, 62
bratec 123
butara 146
boksit 33, 46, 60, 118

C

cerkev 17, 26, 46, 47, 51, 52, 54, 55,
56, 63, 80, 83, 95, 99, 130, 141, 155,
157, 182, 183, 199, 202, 203, 204,
206, 207, 209
Cerkev sv. Tilna 26, 51–52, 55, 63, 64,
82, 200, 202, 204, 207, 223
Cerkvek 52–54, 206–207
cigani 10, 76
coprnice 73, 77

Č

čarovnice 10, 73–74, 209, 216, 220

D

dan žena 141
Deržek Sovinek, Vesna 9, 41–43, 216, 220
divja jaga 10, 22, 68, 74–75, 112, 209

E

elektrika 71, 141, 142

G

Gora 7, 23, 25, 80, 110, 155, 174,
177–179, 198, 202, 209, 211
Goršekov hrib 19, 20, 37, 39, 40, 42,
51, 52, 110, 196, 202, 204,
Govedo 43, 94, 98, 108, 111
Gradič 7, 46, 48, 64–67, 69, 80, 87,
108, 110, 119, 196, 198, 199, 201,
204, 211, 216,

H

Hmelj 17, 32, 37, 38, 81, 94, 96, 133–
135, 137, 139, 140, 146, 150, 151,
189, 191, 225
Hudales, Jože 7, 8, 9, 10, 11, 51, 62,
67, 74, 161, 186, 191, 195–213,
215–217, 219, 220, 221

I

Igra 94–98, 101, 102, 106, 110, 112, 117,
122, 141, 147, 149, 154, 156, 184

J

jabolka 96, 102, 146, 153
Jezernik, Božidar 8, 9, 10, 38, 94, 135,
139, 171–193, 196, 207, 215, 216,
219, 220, 221
Jezernik, Baltazar 10, 171–193, 196,
216, 217, 221
Jezero 36, 61, 202, 203, 206, 208, 209

K

karta 104, 110, 111, 113, 118, 121, 131,
134, 136, 138, 143, 149, 171, 200
kolo 92, 101, 131, 137,
konj 28, 33, 39, 92, 119, 126, 131, 143,
145–147, 167
konjski žegen 132
koloradski hrošč 139, 150
Kote 8, 9, 15–19, 20, 22, 25, 34–40, 48,
51, 52, 57, 61, 62, 65, 66, 74, 78, 94,
95, 99, 105, 109, 112, 118, 129, 137,
139, 140, 153, 198, 199, 201, 209,
215, 216, 219, 220
Koželj 7, 20, 22, 23, 25, 61, 80, 93,
101, 112, 127, 133, 199
krompir 39, 77, 93, 107, 111, 123, 134,
136–138, 169, 188
kruh 14, 39, 98, 102, 104, 118, 123,
130–132, 136, 144, 149, 153, 164,
167, 177
Kvartič, Marija 9, 35–41, 216, 220

L

Laze 7–9, 13, 14, 20–25, 46, 52, 54,
55, 57–59, 61, 63, 65, 80–81, 84–
87, 92, 93, 96, 97, 102, 106–108,
111, 113–117, 127, 129, 131–134,
136, 142, 143, 149–152, 154, 156,
158, 160, 199, 208, 215, 219
Lenin 152, 155
Likvidator 168–169, 170
Lorika 69, 70
Ložnica 13, 27–30, 32, 34, 35, 46, 47,
59, 75, 77, 78, 87–88, 103–105,
118, 133, 150, 157, 198, 199, 219

M

Makova kapela 57–59
Mertik, Tina 9, 11, 22, 23, 24, 67–72,
216, 220
meso 24, 33, 45, 93, 102, 111, 121,
132, 136, 138
mlin 28, 29, 39, 43, 65, 88, 91, 92, 93,
101, 123, 131, 136, 144
moped 135, 149
mošt 131, 135

O

otročstvo 10, 15, 70, 71, 98, 101–103,
111, 132, 151–157, 212, 216

P

partizan 7, 10, 16, 40, 42, 43, 47, 48,
50, 62, 66, 70, 80, 97, 102–129, 130,
137, 142, 152, 154–155, 157–158,
159–170, 185, 186, 192, 193,
211–213
paša 15, 151, 156, 178
petje Treh kraljev 143, 144
popis prebivalstva 10, 82–91
postojanka 28, 48, 163, 169, 183
prosvetni dom 107, 122, 125, 137, 152,
184

R

radio 94, 105, 106
ribe 151
Roperče 54–57, 62, 204, 206–211
rudnik 47, 60, 71, 92, 93, 102, 105,
107, 108, 111, 119–121, 129, 130,
134, 136, 139, 143, 146

S

sadjе 39, 106, 125, 131–135, 138, 167

sadjarstvo 110, 133–135, 141, 150

Schreiner, Franc (župnik) 81, 83, 95,
162, 171, 172, 178, 184

Schwarzenstein 63, 67, 80, 220

Sevčnik 7, 16, 19, 23, 25, 36, 37, 42,
48, 73, 74, 80, 200, 201, 206, 213Silova 13, 15–19, 20, 46, 51, 55, 56,
58, 60, 62, 64, 74, 77, 90–91, 199,
208, 219

slamnate strehe 38, 139

Slovenski gospodar 182, 221

Solakov hrib 18, 19, 37, 51, 196, 202,
204–206, 209

Solakova kapela 51

Stalin 110, 152, 155

Strmčnik, Marjana 9, 10, 11, 159–170,
216sušilnica 17, 32, 37, 38, 81, 88, 106,
134, 136, 137, 140, 150, 167, 191**Š**

Škrlinov grad 62, 68, 78, 196

Šranga 145

Šola 10, 46, 50, 63, 64, 81, 83, 103,
106, 133, 150–152, 155, 156, 161,
165, 171, 184Švarcenštajn 63–72, 160, 196, 199,
216, 220**T**

Tanjščica 29, 30

Tilnov dom 64, 80

Tito 130, 155, 156

traktor 37, 38, 39, 93, 138, 140, 145,
156**V**veselice 33, 66, 122, 137, 145, 146,
147, 153

vlak 42, 104, 113, 115, 118, 132, 168

vile zlatolaske 10, 77

vinograd 16, 17, 20, 21, 29, 32, 96,
131–133, 135, 141, 147, 151, 178,
187

vino 69, 96, 131, 135, 144, 165, 188

vojna 37, 91, 98, 101, 103, 108, 110,
114, 116, 126–130, 157, 162, 163,
167, 172, 179, 211–213, 216Vranja peč 27, 29, 30, 34, 46, 59–61,
201

vsi sveti 75

zale žene 10, 77–78

ZZapisnik duš 8, 82–91, 196, 199, 200,
216Zavratnik, Veronika 7–11, 22–24,
67–72, 216, 220

zelje 93, 138, 143, 146, 147

Zlato polje 62, 202

Ž

žito 24, 29, 38, 43, 131, 148, 169

živi pokopani 10, 73

župnijska cerkev 51, 202

župnik 59, 73, 76, 81–83, 85, 89, 95, 97,
109, 114, 122, 125, 137, 144, 153,
155, 160, 162, 171, 172, 178, 184

